MUZEJ ĐAKOVŠTINE ĐAKOVO

ZBORNIK
MUZEJA ĐAKOVŠTINE
12

Đakovo, 2015.

IZDAVAČ:
Muzej Đakovštine Đakovo

ZA IZDAVAČA:
Borislav Bijelić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Borislav Bijelić

UREDNIŠTVO:
Zoran Vinković, Željko Lekšić, Branko Ostajmer,
Vladimir Geiger, Branka Uzelac, Borislav Bijelić

UREDNIČKI SAVJET:
Mato Artuković, Branka Migotti, Đuro Vanđura,
Ivan Šestan, Luka Marijanović, Stanko Andrić

LEKTURA I KOREKTURA:
Hrvoje Miletić

PRIJEVOD SAŽETAKA:
Tea Tosenberger

RAČUNALNA OBRADA I TISAK:
Hardy, Đakovo

NAKLADA:
250 primjeraka

ISSN 1334-772

Tiskano uz potporu Grada Đakova i gradonačelnika Zorana Vinkovića,
a u godini obilježavanja Strossmayerovih jubileja

Fotografija na naslovnici: Josip Juraj Strossmayer

Sadržaj

ČLANCI

Stanko Andrić: V*elikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti*---------- 7

Ivan Andrić: *Josip Vallinger, svećenik i glazbenik* ----------41

Željko Lekšić: *Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća i njihovi vlasnici* ----------55

Branko Ostajmer: *Obitelj Frank i njihova prisutnost u životu grada Đakova*--71

Erwin Trischler: *Glazbenička obitelj Trišler (Trischler) u Đakovu 1830. - 1986.*----------99

Borislav Bijelić: *Hrvatski orao Đakovo – osnivanje i rad tijekom 1921. i 1922. godine* ---------- 121

Slađana Josipović Batorek: *Ograničavanje prikupljanja vjerskih priloga na području Đakovačke (Bosanske) i Srijemske biskupije nakon 1945. godine*---------- 149

Vladimir Geiger: *Elaborat Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske o razvoju i djelovanju pojedinaca iz bivših građanskih stranaka na području bivšeg kotara Đakovo*---------- 173

Marija Rotim: *Rad Centra usmjerenog obrazovanja „Braće Ribar“ iz Đakova u 1980-im* ---------- 221

GRAĐA

Ankica Landeka i Tihonija Zovko: *Bibliografija o Đakovu i Đakovštini iz monografija i serijskih publikacija Središnje nadbiskupijske i fakultetske knjižnice Katoličkog Bogoslovnog Fakulteta u Đakovu*---------- 239

KRITIKE, OCJENE, PRIKAZI, POLEMIKE

Marin Srakić: *Sabrana djela mons. dr. Marina Srakića, nadbiskupa i metropolita đakovačko-osječkog (ur. Vladimir Dugalić)* (Tihonija Zovko) -- 283

Aleksandar S. Jovanović: *Beg iz jasenovačkog pakla* (Vladimir Geiger)----- 287

Momčilo Mitrović: *Milosrdni anđeo među Srbima, Crnka* (Vladimir Geiger)---------- 290

Branka Uzelac: *Zapisi iz Đakovštine I – Tradicijska baština graničarskih sela Đakovštine* (Hrvoje Miletić)---------- 293

Marko Perić: *Đakovačkim objektivom kroz Domovinski rat* (Hrvoje Miletić) 295

Hrvoje Miletić: *DJ-SPOmenAR* (Ivan Kunštić) ---------- 297

Anđela Majdiš i Josip Kvasnovski: *Jurjevac u prošlosti i sadašnjosti* (Anja Bijelić)---------- 299

*Zbornik 9., 10. i 11. Strossmayerovih dan*a (Hrvoje Miletić) ---------- 301

Miro Šola: *Đakovačke košarkaške godine (povodom 40 godina osnutka KK „Đakovo“ i 67. obljetnice spomena đakovačke košarke)* (Borislav Bijelić)-- 303

Priredili: Željko Mauzer, Pero Šola, Blaž Ursić: *Prikrivena grobišta Drugog svjetskog rata i poraća Đakova i Đakovštine* (Borislav Bijelić) ----- 306

Lea Maestro: *Logor Đakovo / Đakovo Camp* (Branko Ostajmer) ---------- 308

Matija Pavić - Milko Cepelić: *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djakovački i sriemski. God. 1850.-1900.* (Branko Ostajmer) ---------- 313

Marin Srakić: *Cruce et labore - Križem i radom* (Luka Marijanović)--------- 316

AKTIVNOSTI MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2013. godinu (Borislav Bijelić) ------ 331

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2014. godinu (Borislav Bijelić) ------ 343

Skica strategije razvoja Muzeja Đakovštine 2015.-2020. (Borislav Bijelić) - 356

Autori priloga u ovom broju Zbornika---------- 360

ČLANCI

Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti

UDK 929.52 Gorjanski
Izvorni znanstveni rad

Stanko Andrić
Hrvatski institut za povijest -
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

U radu se prikazuje povijest velikaške obitelji Gorjanski (*de Gara*) od njezinog stjecanja eponimskog posjeda u Vukovskoj županiji (1269.) i posljedičnog odvajanja od roda Dorozsma iz Čongradske županije do izumiranja u muškoj liniji u prvoj polovici 16. stoljeća. U glavnim se crtama opisuju političke aktivnosti i sudbine istaknutih pojedinaca iz obje glavne loze Gorjanskih, "palatinske" i "banske". U palatinskoj lozi važnu ulogu u političkoj povijesti Ugarsko-hrvatskog kraljevstva odigrali su mačvanski ban, palatin i naposljetku hrvatski ban Nikola stariji (ubijen kod Gorjana 1386.), njegovi sinovi, mačvanski ban i palatin Nikola mlađi (umro 1433.) i usorski vojvoda Ivan (umro 1428.), te sin Nikole mlađega Ladislav (umro 1459.), također mačvanski ban i palatin. U banskoj lozi politički se najjače istaknuo mačvanski ban i kraljičin dvorski dostojanstvenik Pavao (umro 1353.), a poslije je krupniju ulogu na državnoj razini iz te loze igrao još jedino Pavlov praunuk mačvanski ban Deziderije (umro između 1438. i 1440.). Posljednji važniji član loze i cijele obitelji Gorjanskih bio je Deziderijev unuk Lovro Bánffy (umro vjerojatno 1526.), koji je bio upleten u politička previranja u ranom dijelu vladavine Vladislava II. Jagelovića. Lovrin sin Ladislav (umro vjerojatno 1537.) posljednji je muški član obitelji Gorjanskih. Posebna pažnja u radu posvećuje se suvremenim narativnim vrelima koja govore o Gorjanskima (Thuróczyjeva kronika, Piccolominijeva povijesna djela, Bonfinijeva kronika, pojedina pisma i izvješća), kao i pojedinim iznimno zanimljivim spomenicima kao što su nadgrobna ploča Nikole starijega i pariške grbovnice Nikole mlađega.

Ključne riječi: obitelj Gorjanski, velikaši, mačvanski ban, ugarski palatin, politička povijest, narativni izvori.

Vukovska županija, smještena na spoju dravsko-savskog međurječja i Podunavlja, bila je prosječno prostrana, pogranična županija Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. U kasnom srednjem vijeku isticala se velikim brojem utvrda i kaštela, pripadajući u tom pogledu širokoj zapadnoj zoni gusto posijanih "tvrdih gradova" koja se protezala od Posavine na jugu do ugarsko-poljske granice na sjeveru.[1] Vukovska je županija u 14. i 15. stoljeću bila i prilično dobro urbanizirana, s tridesetak gradova i gradića-trgovišta,[2] od kojih su neki bili pokrajinski važna središta, dobro poznata i na razini cijeloga kraljevstva (Vukovar, Ilok, Osijek, Đakovo, Gorjani). Po jednom svojem obilježju Vukovska županija vjerojatno odskače od svih ostalih županija Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. U njoj su se nalazili glavni posjedi barem šest velikaških obitelji čiji su članovi, u različitim odsječcima 14. i 15. stoljeća, igrali istaknute uloge na najvišoj razini političke povijesti kraljevstva. Imena plemićkih obitelji Iločkih, Gorjanskih, Horvata, Korođskih, Morovićkih i Alšanskih vrlo su bliska svakom upućenijem poznavatelju srednjovjekovnoga Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Sva su ta plemićka obiteljska imena izvedena od imenâ naseljenih mjesta i srednjovjekovnih vlastelinstava u Vukovskoj županiji. Pregledamo li arhontologijske popise koje je sastavio Pál Engel za razdoblje 1301.-1457., ustanovit ćemo da praktično nema nijedne visoke državne funkcije (dvorski dostojanstvenici, banovi, erdeljski vojvode) među čijim nositeljima nećemo naći barem jednoga člana neke od spomenutih obitelji. Nalazimo ih, u istom razdoblju, i među ugarsko-hrvatskim prelatima (biskupima). Osobito je Mačvanska banovina gotovo po pravilu bila davana na upravu nekome od članova tih obitelji - premda je naslov mačvanskog bana uza sebe obično vezao službe župana pet susjednih podunavskih županija, a ne samo Vukovske, i premda su za taj naslov mogli u načelu konkurirati svi velikaši u kraljevstvu.

Vukovsku županiju može se, prema tome, s pravom opisati kao aristokratsku županiju ili "županiju mnogih velikaša". Dakako da su spomenute obitelji držale znatne posjede i u drugim županijama, ali je ipak činjenica da su njihovi članovi uglavnom bili na osobite i različite načine vezani uz svoje

1 Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája, 1301-1457*, 2 sv. (Budapest: MTA Történettudományi intézete, 1996), sv. 1: 263; Erik Fügedi, *Castle and society in medieval Hungary (1000-1437)*, prev. J. M. Bak (Budapest: Akadémiai kiadó, 1986), 124.

2 Usp. Dezső Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 5 sv. (Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1890-1913), 2: 277-289.

matične posjede u Vukovskoj županiji i da se nisu bez dobrih razloga kao plemići-posjednici dosljedno naslovljivali pridjevcima izvedenim od tih posjeda. Među spomenutih šest velikaških obitelji[3] posebno se ističu dvije, kako po osobito važnim ulogama u političkoj povijesti, tako i po broju pojedinaca koje su dale najmoćnijim društvenim skupinama u kraljevstvu. To su obitelji Gorjanskih i Iločkih. Kod Iločkih, nazvanih prema glavnom posjedu na Dunavu, mora se imati na umu uzastopno postojanje dviju različitih i krvno nepovezanih velikaških obitelji koje su nosile taj plemićki pridjevak: stariji Iločki od roda Csák izumrli su 1364., a naslijedili su ih mlađi Iločki, dotad poznati kao Orahovički, koji su u muškoj lozi izumrli 1524. (za te druge Iločke ne znamo od kojeg su starog roda potekli). I jedni i drugi Iločki imaju među svojim članovima nekoliko iznimno važnih pojedinaca; kod prvih je najpoznatiji Ugrin Iločki (umro 1312.), ključni pristaša mladog kralja Karla I Anžuvinca, a kod drugih naslovni bosanski kralj Nikola Iločki (umro 1477.). Povijesti Gorjanskih i Iločkih u više su se navrata na različite načine doticale, iako će tek pri kraju njihova vijeka doći i do jedine ženidbene veze između njih (brak između Joba Gorjanskog i Eufrozine, kćeri Nikole Iločkoga). Kada se te dvije obiteljske povijesti promotre u cjelini i usporedno, zanimljivo je uočiti neke općenite razlike među njima, kao i stanovitu komplementarnost u njihovim usponima i padovima. Kada su Gorjanski u kasnijem 14. i na početku 15. stoljeća bili na vrhuncu političke moći, Iločki su u depresiji, iz koje se postupno podižu tijekom prve polovice 15. stoljeća; kada se pak oko polovice toga stoljeća Iločki, u Nikolinoj osobi, iznova domognu najviših državnih funkcija, za Gorjanske započinje konačno potonuće i gubitak moći. Osim toga, Gorjanski i Iločki donekle predstavljaju i dva različita tipa velikaške moći. Gorjanski su u tri susljedna naraštaja nosili najviši dvorski naslov palatina (1375.-1385., 1402.-1433., 1447.-1458.), a i začetnik "banske" loze Pavao bio je 1331.-1353. visoki kraljičin dvorski službenik, pa ih se po tome može opisati kao "centripetalni" ili "centralistički" tip velikaša. Iločki, s druge strane, u dugom razdoblju između svoga začetnika Nikole Konta, koji je bio palatin 1356.-1367., i završnog dijela života Lovre Iločkoga, koji je od 1517. bio vrhovni dvorski sudac, nisu obnašali dvorske funkcije, nego

3 Može im se pridodati i nešto manje poznata obitelj Liskovačkih, koja je bila grana roda Szente-Mágocs i po tome u srodstvu s Alšanskima. I neke druge velikaške obitelji, premda nisu potjecale iz Vukovske županije, kao Treutel od Nevne, Ostffy od Tarda/Klise, Čeh Levanjski, u nekim su razdobljima imale u njoj svoje najvažnije posjede, a pojedini njihovi članovi svoja glavna boravišta.

samo one koje spadaju u područnu upravu (mačvanski ban, erdeljski vojvoda, slavonski ban, srijemski herceg), pa ih se po tome može uvjetno odrediti kao "centrifugalne", "regionalističke", pa donekle i "separatističke" velikaše.

**

Genealogija roda Dorozsma, iz kojeg su potekli Gorjanski, vrlo je dobro istražena zahvaljujući mađarskim povjesničarima. O Gorjanskima i njihovim rođacima prvi je temeljito pisao i rodoslovlje im prema izvorima sastavio Mór Wertner.[4] On je već ranije u svojem genealoškom priručniku prikupio nešto podataka o izvorima za povijest, posjedima, rodoslovlju i grbovima Gorjanskih i njihovih rođaka.[5] Malo poslije Wertnera rezultate svojih istraživanja o rodu Dorozsma objavio je i János Karácsonyi, u sklopu svojeg još uvijek temeljnog djela o starim ugarskim plemićkim rodovima.[6] Nakon tih radova zadugo nije bilo novih važnih priloga za povijest Gorjanskih.[7] U novije vrijeme znanja o Gorjanskima obogatio je osobito András Kubinyi u svojim brojnim radovima o ugarskom kasnom srednjovjekovlju, a među njima izdvaja se opsežan prilog o ekonomskom aspektu povijesti te velikaške obitelji.[8] U naše je vrijeme arhontološki aspekt povijesti Gorjanskih osobito temeljito obradio Pál Engel u svojem nezaobilaznom priručniku,[9] a isti je istaknuti medijevist revidirao i upotpunio genealoška znanja o rodu Dorozsma u proširenoj ele-

4 Mór Wertner, "A Garaiak", *Századok* 31 (1897), 903-938. Isti rad izašao je istodobno i na njemačkom jeziku kao dio veće rasprave: Moritz Wertner, "Die Herren von Gara und die Ellerbach von Monyorókerék (Eberau)", *Jahrbuch der k k. heraldischen Gesellschaft "Adler"*, n. s. 7 (1897), 66-116.

5 Mór Wertner, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepeig*, 2 sv. [Történeti, nép- és földrajzi könyvtár, sv. 52 i 53] (Temesvár: Szabó Ferencz német-eleméri plébános, 1891-1892), sv. 1: 230-234, br. 63 (Drusma).

6 János Karácsonyi, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 3 sv. (Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1900-1901; pretisak 2004), sv. 1: 414-424.

7 Treba zabilježiti samo da je objavljen kraći prilog u kojem se tvrdi da je jedna dotad nepoznata loza Gorjanskih živjela sve do 18. stoljeća: Soma Sarlay, "A Garay-család", *Turul* (1941), 35-38. Na to je kratko reagirao Kj. J. L., "A Garay-család", *Turul* (1942), 44.

8 András Kubinyi, "A nagybirtok és jobbágyai a középkor végén az 1478-as Garai-Szécsi birtokfelosztás alapján", *A Veszprém megyei múzeumok közleményei* 18 (1986), 197-226. Kraća verzija toga rada izašla je i na njemačkom: András Kubinyi, "Wüstungen, Zersplitterung der Bauernhufen und Wirtschaft in den Besitzungen der Magnatenfamilie Garai", u: *Festschrift Othmar Pickl zum 60. Geburtstag*, ur. Herwig Ebner i dr. (Graz-Wien, 1987), 367-377.

9 Engel, *Magyarország világi*, sv. 2: 80-81, s. v. Garai (kazalo sa sažetim podacima).

ktronički objavljenoj verziji istoga priručnika.[10] Napokon, sasvim nedavno je mlada povjesničarka sa sveučilišta u Pečuhu, Tünde Árvai, objavila nekoliko radova o Gorjanskima – poglavlja buduće doktorske disertacije koju priprema o toj obitelji.[11]

U usporedbi s mađarskom, hrvatska je historiografija dala vrlo malo originalnih prinosa istraživanju povijesti Gorjanskih.[12]

Najstariji po imenu poznati član obitelji Gorjanskih jest Ivan *de genere Drusma* kojem je slavonsko-hrvatski herceg Bela 1269. darovao posjed Gorjane (*villam Gara*) u Vukovskoj županiji, dotad tvrđavsku zemlju vezanu vjerojatno za vukovarsku kraljevsku utvrdu.[13] Rod čije je ime u latinskim vrelima zapisano kao *Drusma* ili *Durusma* potjecao je iz Čongradske županije u Potisju, o čemu svjedoči ime tamošnjeg mjesta Dorozsma (danas Kiskundorozsma pokraj Segedina). Tu je u predtatarskom dobu stajao i benediktinski samostan koji je pripadao rodu.[14] Povijest roda Dorozsma protegnuo je mno-

10 Pál Engel, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM) (Budapest: MTA Történettudományi intézete - Arcanum adatbázis kft., 2001), s. v. Dorozsma nem (6 rodoslovnih tablica).

11 Tünde Árvai, "Birth of the palatine branch of the Garai family: the early history of the Dorozsma genus (1269-1375)", u: *Specimina nova - pars prima - sectio mediaevalis,* sv. VII: *Dissertationes historicae collectae per Cathedram historiae medii aevi modernorumque temporum Universitatis Quinqueecclesiensis / A Pécsi Tudományegyetem Középkori és koraújkori törteneti tánszékének történeti közleményei*, ur. Márta Font i Gergely Kiss (Pécs: Pécsi tudományegyetem, 2013), 103-115; ista, "A házasságok szerepe a Garaiak hatalmi törekvéseiben", u: *Kor - szak - határ: a Kárpát medence és a szomszédos birodalmak (900-1800). A PTE BTK Interdiszciplináris doktori iskola közép- és koraújkori programjának I. konferenciája*, ur. Tamás Fedeles, Márta Font i Gergely Kiss (Pécs: Pécsi tudományegyetem, 2013), 103-118; ista, "Vallásos áhítat és hatalmi reprezentáció a Garai családban", u: Mesterek és tanítványok. Tanulmányok a bölcsészettudományok területéről, ur. Gábor Böhm i Tamás Fedeles (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2014), 81-105.

12 Najozbiljnije su se Gorjanskima bavili, u sklopu svojih velikih studija ili sinteza, Franjo Rački, "Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća", *Rad JAZU* 2 (1868.), 68-160; 3 (1868.), 65-156; 4 (1868.), 1-103; Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1902.); Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, 5 sv., prir. Trpimir Macan (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1985.; prvo izd. 1899.-1911.), sv. 2-4.

13 Tadija Smičiklas et al., *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 2-18 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.-1990.), sv. 5: 491, br. 958. Usp. Pál Engel, "Valkóvármegye" (rukopis), u: György Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, sv. 5 (u pripremi), s. v. Gara.

14 Mór Wertner, "A Garaiak", *Századok* 31 (1897), 903-904; János Karácsonyi, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig* (Budapest: Nap kiadó, 2004. [pretisak]), 436; György Györffy, *Az*

go dalje u prošlost György Györffy, uvjerljivo pretpostavivši da se predak toga roda pojavljuje već u darovnici kralja Gejze I. iz 1075. u kojoj se spominju braća *Beche* i *Drusba*. Prvi bi bio predak roda Becse-Gergely, a daleko srodstvo dvaju rodova potkrepljuje zajednički heraldički simbol (zmija).[15]

Ime koje je u latinskim vrelima zapisano kao *Drusba*/*Drusma*/*Durusma* bilo je, prema tome, izvorno osobno ime koje je, prema ustaljenom obrascu, postalo ime cijeloga roda, odnosno njegove velike grane. To je ime u osnovi slavenska riječ. Ne znajući da je u 11. stoljeću zapisan i njezin stariji oblik *Drusba* (Družba), neki su naši stariji autori (Kukuljević, Bojničić) oblik *Drusma* pogrešno tumačili kao *Druzina* ili *Družina*. Zapravo je posrijedi riječ *družьba*, koja u zapadnoslavenskim jezicima, napose slovačkom i češkom, može značiti i 'djever, svat'. Otud je ta riječ mogla postati i nečiji nadimak, pa i osobno ime. Opća imenica s takvim značenjem posuđena je u mađarski jezik u prilagođenom obliku *dorozsba*. U slučaju imenske uporabe te imenice znamo da se njen oblik dalje razvio u *Dorozsma*. Na istovjetan je način posuđena i slavenska riječ *služьba*, koja je u mađarskome dobila oblik *zsolozsma*.[16] Prema tome, najstariji predak roda Dorozsma iz Čongradske županije bio je neki Družba, koji je nosio to slavensko ime, iako sam nipošto nije morao biti Slaven, kao što to po svemu sudeći nije bio ni njegov brat koji se zvao Becse, što je staro mađarsko ime posuđeno vjerojatno iz turkijskih jezika.[17]

Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, sv. 1-4 (Budapest: Akadémiai kiadó, 1963-1998), 1: 894, s. v. Dorozsma.

15 József Csoma, "A Dorozsma és Becse-Gergely nemzetség címere", *Turul* 20 (1902), 7-10; *Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)*, gl. ur. Gyula Kristó (Budapest: Akadémiai kiadó, 1994), 88, s. v. Becse-Gergely; Pál Engel, *The realm of St Stephen. A history of medieval Hungary, 895-1526*, prev. Tamás Pálosfalvi, prir. Andrew Ayton (London – New York: I. B. Tauris, 2001), 86-87; Tünde Árvai, "Birth of the palatine branch of the Garai family: the early history of the Dorozsma genus (1269-1375)", u: *Specimina nova - pars prima - sectio mediaevalis,* sv. VII: *Dissertationes historicae collectae per Cathedram historiae medii aevi modernorumque temporum Universitatis Quinqueecclesiensis / A Pécsi Tudományegyetem Középkori és koraújkori törteneti tánszékének történeti közleményei*, ur. Márta Font i Gergely Kiss (Pécs: Pécsi tudományegyetem, 2013), 104-105. Za spomen u darovnici iz 1075. v. György Györffy et alii, *Diplomata Hungariae antiquissima*, sv. 1 (Budapest: Akadémiai kiadó, 1992), 216.

16 Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 4 sv. (Zagreb, 1971.-1974.), sv. 1: 446, s. v. drugi (II.); Lajos Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, 2 sv. (Budapest, 1988; pretisak 1997), sv. 1: 749, s. v. Kiskundorozsma; Katalin Fehértói, *Árpád-kori személynévtár (1000-1301) / Onomasticon Hungaricum. Nomina propria personarum aetatis Arpadianae (1000-1301)* (Budapest, 2004), 257-258, s. v. Dorusma.

17 Kiss, *Földrajzi nevek*, sv. 1: 180, s. v. Becse.

**

Nakon stjecanja Gorjana, težište roda Dorozsma premjestilo se u Vukovsku županiju. Za to je najzaslužniji bio Ivanov sin Stjepan, kraljevski mačonoša, kojeg izvori spominju do 1300.[18] Od njega potječu dvije glavne loze Gorjanskih, poznate u genealogiji kao "banska" i "palatinska", čiji su začetnici Stjepanovi sinovi Pavao, mačvanski ban, i Andrija, otac palatina Nikole. Od trećeg Stjepanova sina, Ivana, potekla je manje istaknuta loza kojoj su glavni posjedi bili Harapkó (prema Engelu danas Rokovci na Bosutu) i Keresztúr (u okolici Gorjana),[19] također oba u Vukovskoj županiji. Zasebnost te loze potvrđuje i to što su njezini članovi redovito koristili nadimak Botoš (mađ. Botos), koji im je namro predak Ivan. Botoši su u muškom dijelu loze izumrli 1455. ili nešto ranije. (Te je godine zabilježen i jedan njihov posjed što je ime dobio prema nadimku loze, *Bothosowcz*.)[20]

Osim Stjepana, začetnika Gorjanskih, primatelj Beline darovnice iz 1269. imao je još dva po svemu sudeći mlađa sina, Ivana i Nikolu. Ivan je od početka 14. stoljeća držao posjed Bačince (Hosszúbácsi) u jugoističnom, srijemskom dijelu Vukovske županije. Njegovi su potomci redovito izvodili svoj vlastelinski pridjevak od tog posjeda sve do izumiranja loze u prvoj polovici 15. stoljeća.[21] Jedino su potomci trećeg brata, Nikole, ostali čvršće vezani uz stare posjede roda Dorozsma u Čongradskoj županiji. Oni su ondje držali između ostaloga posjed Szentmihály, od kojega su izvodili vlastelinski pridjevak. No, i ti Sentmihaljski su oko 1330. stekli u Vukovskoj županiji posjed Pačetin (Pacsinta) pa su kadšto u pridjevku isticali i njega. Povijest im se može pratiti do kraja 14. stoljeća.[22]

---

18 On se poslije smrti spominje kao ban pa je A. Zsoldos prepostavio da je možda bio slavonski ban i da se na nj odnosi spomen "Stjepana bana cijele Slavonije" u kraljevskoj listini iz svibnja 1280. (Zsoldos, *Magyarország*, 47 i 311; usp. Árvai, "Birth", 105-106; izvor iz 1280. v. u Smičiklas, *Codex diplomaticus*, 6: 341-342, br. 287).

19 Engel, "Valkóvármegye" (rukopis), s. v. Harapkó, Keresztúr.

20 Wertner, "A Garaiak", 931-934; Engel, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 3. tábla: Harapki Botos; Engel, "Valkóvármegye" (rukopis), s. v. Botosovc.

21 Wertner, "A Garaiak", 935-937; Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, 443-444; Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 5. tábla: Hosszúbácsi; Engel, "Valkóvármegye" (rukopis), s. v. Bacsinc (Hosszúbácsi).

22 Wertner, "A Garaiak", 934-935; Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, 444-445; Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, 1: 904, s. v. Szentmihály; Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 6. tábla: Szentmihályi; Engel, "Valkóvármegye" (rukopis), s. v. Pacsinta.

Potomstvo Ivana "od roda Dorozsma" koji je 1269. stekao Gorjane nije obuhvaćalo baš sve pripadnike toga roda za koje znamo. U kasnijem 13. i prvoj polovici 14. stoljeća izvori spominju kao odvjetke roda Dorozsma još nekoliko osoba, koje očito pripadaju nepoznatim granama roda. Tako je 1270. kao kraljev povjerenik u Baranjskoj županiji zabilježen neki *Zoym de genere Drusma*, a 1299. i 1300. u Vukovskoj se županiji u istoj funkciji javlja neki Ivan, sin Bernaltov, *de genere Durusma*, za kojeg se dodaje da je rođak Stjepana Gorjanskoga kojeg u toj prigodi zamjenjuje. Iz iste je loze roda Dorozsma vjerojatno potjecao i Lovro, sin Bernalda *de Durusma*, koji se spominje 1340. kao kraljev povjerenik u Bodroškoj županiji.[23] Prema Engelu je i plemićka obitelj od Farka u Čongradskoj županiji, čiji se članovi spominju počevši od 1327., bila grana roda Dorozsma, jer na to upućuje njezin obiteljski grb.[24]

S druge strane, u literaturi se s Gorjanskima dovodilo u vezu i stanovitoga Radoslava „Gorjanskog", od kojega se na zagrebačkom Kaptolu sačuvao kameni nadgrobni spomenik datiran u kasno 13. stoljeće,[25] premda je iz heraldičkih i drugih razloga očevidno da taj Radoslavus filius Crestohna de Gara ne može pripadati rodu Gorjanskih iz Vukovske županije, nego zasigurno rodu iz srednjovjekovne Slavonije, povezanom sa starom utvrdom Gorom u donjem Pokuplju. Jedina je veza tih rodova istovjetno srednjovjekovno ime njihovih središnjih posjeda (hrv. Gora, mađ. Gara). Takvo je ime, inače, nosilo i jedno mjesto u podunavskoj Bodroškoj županiji (danas Gara blizu Baje), po kojem se nazivala tamošnja plemićka obitelj, također genealoški nepovezana s Gorjanskima.[26]

Na temelju prije iznesenoga može se zaključiti da je Vukovska županija u 14. stoljeću postala dom većini članova roda Dorozsma, a prije svega najistaknutijima. Istodobno, neki su članovi roda tada stekli toliku moć i ugled da su oni i njihove obitelji višestruko nadrasli djelokrug zadan granicama samo jedne županije.

Prvi se do najviših državnih časti uzdigao Pavao Gorjanski, koji je svoj uspon započeo kao kaštelan kraljevske utvrde u Požegi i kao glavni oslonac područnog velmože Ugrina Iločkoga, da bi potom postao banom obnovljene

23 Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, 445.

24 Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 1. tábla: elágazás.

25 Ivan Bojničić Kninski i Géza pl. Csergheö, „Nadgrobni kamen Radoslava Gorjanskoga", *Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga družtva* 11 (1889), 3-8.

26 Wertner, "A Garaiak", 937; Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, 1: 717-718, s. v. Gara.

Mačvanske banovine (1320.-1328.) i poslije visoki dvorski službenik kraljice Elizabete (Pjast) sve do svoje smrti 1353. Očito zbog fizičkih osobina, izvori ga bilježe s mađarskim nadimkom Kazal ('stog, plast'). Od trojice Pavlovih sinova, jedan je, Ivan, bio vespremski biskup 1347.-1357. i odigrao je, kao kraljev izaslanik u Avignonu i u Italiji, važnu ulogu pri sklapanju i provedbi mirovnog ugovora nakon ratnih pohoda Ludovika I. protiv Napuljskog Kraljevstva (1347.-1352.). Druga dvojica Pavlovih sinova, Stjepan i Pavao, imala su više sinova i nekoliko naraštaja daljnjega potomstva. Među unucima Stjepana, sina bana Pavla, nalazi se još jedan mačvanski ban, Deziderije (banovao u dva navrata, 1419.-1427. i 1431.-1437.). Prema njemu su se dalji pripadnici te loze nazivali i u izvorima bilježili kao Bánffy (‚Banovići'). Loza se ugasila s Lovrom Bánffyjem, Deziderijevim unukom, koji je umro vjerojatno 1526., u mjesecima oko Mohačke bitke. To je bila najdugovječnija grana Gorjanskih pa je s njome završila i povijest čitave velikaške obitelji.[27]

Treći sin bana Pavla "Kazala", Pavao, imao je glavni posjed u mjestu Jenke (današnji Stari Jankovci kod Vinkovaca). On i njegovi potomci po tome su nosili zaseban posjednički i plemićki pridjevak *de Jenke*, a njihova je loza izumrla 1478. s Pavlovim unukom Josipom. U toj lozi nije bilo pojedinaca na visokim državnim službama; začetnik Pavao bio je župan Zale, a njegov sin Ivan lučki župan i kaštelan utvrde Ostrovice u Hrvatskoj.[28]

**

U povijesti je najznačajnija druga velika grana Gorjanskih, potekla od Andrije Stjepanova. Genealozi je zovu „palatinskom", premda su trojica njezinih članova koji su vršili službu palatina također bili i (mačvanski, hrvatski, slavonski) banovi, pa bi prema tome tu lozu bilo točnije zvati „bansko-palatinskom" (a onu drugu „samo banskom"). Andrijin sin Nikola bio je također istaknut ratni zapovjednik, mačvanski ban (1359.-1375.) i naposljetku, na vrhuncu moći, palatin (1375.-1385.). Poslije smrti kralja Ludovika I. (1382.), Gorjanski je čvrsto stajao na čelu dvorske klike koja je upravljala sudbinom

27 Wertner, "A Garaiak", 904-912; Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, 438-443; Engel, *Magyarország*, 2: 80-81; Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 2. tábla: Garai Bánfi; Árvai, "Birth", 106-109.

28 Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 2. tábla: Garai Bánfi; Pál Engel, "Valkóvármegye" (rukopis), u: György Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, sv. 5 (u pripremi), s. v. Jenke.

ugarske krune. Blisko povezan s udovom kraljicom Elizabetom (Kotromanićkom) koja je postala regentkinja, on je s nekolicinom saveznika omogućio krunidbu njezine i Ludovikove kćeri Marije te je najprije podupirao Marijina zaručnika Žigmunda Luksemburgovca kao budućeg kralja, a potom se upustio u kombinaciju s novim kandidatom za ugarsko prijestolje, bratom francuskog kralja vojvodom Lujem Orleanskim. Po tom je poslu u ožujku 1384. boravio u Parizu, gdje mu je mladi kralj Karlo VI. iskazao zahvalnost posebnom poveljom.[29] No, kada se potkraj 1385. pokazalo da većinsku političku podršku u zemlji ipak uživa muški nasljednik anžuvinske dinastije herceg Karlo Drački, koji je potom i okrunjen za kralja, Gorjanski je u dosluhu s Elizabetom u Budimu organizirao Karlovo ubojstvo. Nekoliko mjeseci poslije toga, Karlovi pristaše koje su predvodili braća Horvati i vranski prior Ivan od Paližne izvršili su odmazdu koja je sasvim rasplamsala tinjajući „građanski rat". Na cesti između Đakova i Gorjana izveli su 25. srpnja 1386. oružani napad na kraljice i njihovu dvorsku pratnju u kojem su kraljice zarobljene, a njihovi pratioci zarobljeni ili posmicani. Ubijeno je nekoliko članova iz različitih loza Gorjanskih, među njima i sam Nikola, kojem je odrubljena glava kako bi je se poslalo u Napulj udovici Karla Dračkoga.[30]

Tako je najpoznatiji od svih Gorjanskih na krvav način okončao život nadomak svojeg obiteljskog gnijezda, koje je kraljica Marija, kada je oslobođena iz zatočeništva pronapuljske stranke, u prvoj u nizu darovnica Gorjanskima opisala raskošnim atributima: „u gradu zvanom Gara (Gorjani), u kojem je pokojni gospodin palatin Nikola, muž odličan i svetoj kraljevskoj kruni vjeran i vazda koristan, imao svoje posebno obitavalište, izdašno obdareno golemim obiljem blaga i mnoštvom bogatstva što je obuhvaćalo znatne sabrane riznice". Ima li se na umu Nikolino dugogodišnje obnašanje visokih državnih službi i također višedesetljetni mirni razvoj Gorjana (od posljednjih nasilnih zbivanja u ranom 14. stoljeću), takav opis bogate velikaške reziden-

29 Za zasluge oko tadašnjeg dinastijskog bračnog sporazuma francuski kralj je odlikovao palatina Nikolu naslovom svoga dvorskog savjetnika. Novo izdanje kratke povelje datirane u Parizu 7. ožujka 1384. v. u Szilárd Süttő, *Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384-1387. évi belviszályok okmánytárával*, 2 sv. (Szeged: Belvedere meridionale, 2003), sv. 2: 44-45, br. 80. Usp. Attila Bárány, "A fejedelmi lovagrendek hatása a magyar bárói társadalomban a 15. században", u: *A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok* [Speculum historiae Debreceniense, 12], ur. Klára Papp i Levente Püski (Debrecen, 2013), 21-22.

30 Wertner, "A Garaiak", 914-916; Engel, *Magyarország*, 2: 81; Árvai, "Birth", 109-111.

cije i u njoj nagomilanih blaga vjerojatno nije pretjeran. Iz iste se darovnice može razabrati da su Gorjani u ratnim zbivanjima 1386. bili također napadnuti, porušeni i opljačkani. Naime, kraljica ondje optužuje braću Horvate da su počinili "mnogobrojna umorstva, paleže, otimanja posjeda i utvrda, pljačke i haranja u nekim dijelovima našega kraljevstva, a osobito u gradu imenom Gorjani...".[31] Čini se da dvorac ili palača Gorjanskih u Gorjanima nisu nikada u punoj mjeri povratili sjaj koji ih je krasio prije 1386., dijelom zbog tadašnjih razaranja i uništavanja, a dijelom zato što su njegovi gospodari poslije te godine došli u posjed brojnih drugih imanja, utvrda i udobnih rezidencija na raznim stranama kraljevstva.

Premda je u svim kasnijim izvorima Nikola Gorjanski stariji upamćen kao palatin, a narativni izvori i u opisu obračuna kod Gorjana govore o njemu kao palatinu, svoj kraj on zapravo nije dočekao na palatinskoj funkciji, nego na onoj hrvatskog bana. Političke okolnosti primorale su kraljice Mariju i Elizabetu da ga u rujnu 1385. smijene s palatinske časti i za utjehu mu dodijele naslov hrvatskog bana, ali ta je činjenica izvan dvorskog kruga ostala gotovo nepoznata, a sam Gorjanski nije do smrti dospio kročiti u Hrvatsku niti u njoj stvarno preuzeti bansku vlast.[32]

Još za života palatin Nikola Gorjanski stariji dao si je izraditi raskošan spomenik – nadgrobnu ploču od crvenog mramora. Na ploči visokoj 230 centimetara dao je uklesati svoj lik u punoj veličini, u ratnoj viteškoj odori, s kacigom na glavi, s pripasanim mačem i (vjerojatno) topuzom-šestoperom, i sa štitom iza desne nadlaktice na kojem je prikazana varijanta obiteljskog grba (dvije prepletene okrunjene zmije). Čini se da je ploča ostala nedovršena, jer na širokoj plosnatoj borduri koja ju obrubljuje s tri strane nema natpisa što

31 Opširnu kraljičinu darovnicu kojom se oduzimaju sva imanja pobunjenih Horvata i predaje ih se sinu palatina Nikole Gorjanskog, izdanu u Debrecenu 14. rujna 1387., v. u Smičiklas, *Codex diplomaticus*, 17: 85-92, br. 67. Citirani ulomak u izvorniku glasi: *et pleraque homicidia, incendia validasque occupationes possessionum et castrorum spoliaque et depredaciones in nonnullis partibus regni nostri antefati, presertim in civitate Gara appellata, ubi vir egregius et sacro regio dyademati iugiter fidelis et proficuus condam dominus Nicolaus palatinus residenciam habebat specialem, immensa opum ubertate et diviciarum gazas congestas validas continencium pluralitate predotata* (str. 86).

32 Podrobnije o toj činjenici i razlozima zbog kojih je ostala nepoznata u hrvatskoj historiografiji v. u Stanko Andrić, "Obitelj Gorjanski i Hrvatsko kraljevstvo", u zborniku znanstvenog skupa *A magyar-horvát együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra / Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara: Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura* (Budimpešta), u tisku.

je vjerojatno trebao biti urezan. Ploča je pronađena 1987. u Šiklošu (Siklós) u Baranjskoj županiji sjeverno od Drave, u nekadašnjoj crkvi augustinskih kanonika posvećenoj sv. Ani, koja je u novije doba postala župna crkva. S obzirom da su šikloška utvrda i vlastelinstvo došli u ruke Gorjanskih 1395. godine, nadgrobna je ploča morala biti onamo prenesena tek poslije te godine, možda iz Gorjana. Podrobnije okolnosti toga prijenosa nisu jasne. Poznato je samo da je oko 1400. Šiklošpostao glavno središte među velikim i sve brojnijim posjedima Gorjanskih i da su sinovi ubijenog palatina ondje obnovili kanoničku crkvu ukrasivši je vrlo lijepim freskama. Mađarski istraživači pretpostavljaju da je u toj crkvi tada uređena svojevrsna *memoria* Nikole Gorjanskog starijega, premda njegovo tijelo nije bilo ondje pokopano, a s obzirom na okolnosti njegove pogibije možda uopće nije bilo sahranjeno na uobičajen i dostojan način.[33]

Nadgrobna ploča Nikole Gorjanskog starijega iz crkve augustinskih kanonika u Šiklošu; detalj iste.

33 Zsombor Jékely, "The Garai tomb slab at the Augustinian church of Siklós", *Acta historiae artium Academiae scientiarum Hungaricae* 40, br. 3-4 (1998), 125-143; *Sigismundus rex et imperator: művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387-1437. Kiállítási katalógus*, ur. Imre Takács (Budapest – Luxemburg, 2006), 113-114, 306-307, 422-423 (Zs. Jékely).

**

Ubijenoga Nikolu Gorjanskog odmah je u političkoj areni naslijedio sposobni sin Nikola mlađi. Motiviran i jakim osobnim razlozima, stavio se potpuno u službu novog kralja Žigmunda i do kraja života potvrđivao se kao „uvjereni pobornik odlučne kraljevske vlasti".[34] Nikola mlađi najprije je djelovao kao jedan od glavnih vojskovođa koji su, potkraj 1386. i tijekom prve polovice 1387., potisnuli snage pronapuljske stranke iz Potamišja, srijemskog Podunavlja, Đakovštine i Požege. Žigmund ga je postavio za mačvanskog bana vjerojatno u proljeće 1387. i na toj je službi Gorjanski ostao do travnja 1390.[35] Poznata je njegova zasluga za uspješne Žigmundove pregovore i sporazume sa srpskim knezom Lazarom 1389. i, poslije, s bosanskim kraljem Dabišom 1394. Potonje je godine Gorjanski ponovno bio mačvanski ban i od tada do smrti stalno je obnašao najviše državne funkcije: onu hrvatskog i slavonskog bana (1394.-1402., odnosno 1397.-1402.) te osobito dugo palatinsku (1402.-1433.). U rujnu 1396. sudjelovao je u Nikopolskoj bitki i poslije njezina katastrofalnog ishoda vratio se u pratnji kralja Žigmunda preko Carigrada u domovinu. Na početku 15. stoljeća igrao je ključnu ulogu u konačnom učvršćivanju Žigmundove vlasti. Kada su 1401. ugarski velikaši zatočili Žigmunda u Budimu tražeći od njega određene ustupke, Gorjanski je ishodio da ga oslobode tako što je kao taoca predao svojeg sina Nikolu, a kralja je potom sklonio u svoju utvrdu u Šiklošu. Sporazum u Pápi, sklopljen kasnije iste godine, također je uvelike rezultat posredovanja Nikole Gorjanskoga. Nastavak i vrhunac velikaške pobune, u kojoj je za novog kralja bio izabran i vjerojatno u Zadru okrunjen Ladislav Napuljski, doživio je 1403. slom zahvaljujući brzim vojnim akcijama Žigmundovih pristaša, koje su predvodili Gorjanski i bivši erdeljski vojvoda, Poljak Ścibor od Ściborzyca. U preostala tri desetljeća života Gorjanski je kao palatin nastavio djelovati kao važna poluga Žigmundove vlasti na diplomatskom i vojnom planu: 1404. bio je u poslanstvu u Burgundiji; 1413. sudjelovao je u Žigmundovu neuspješnom ratnom pohodu u Istru i Furlaniju, u sklopu ugarsko-mletačkog rata; 1414. bio je u Aachenu na Žigmundovoj krunidbi za "kralja Rimljana"; 1416. sudjelovao je u kraljevim putovanjima u Francusku i Englesku i bio jedan od glavnih pregovarača s tamošnjim dvorovima; 1420. nalazimo ga uz Žigmunda tijekom neuspješne opsade Praga u počecima Husitskog rata; 1422. bio je na carskom

34 Engel, *The realm*, 211.

35 Engel, *Magyarország*, 1: 28; Süttő, *Anjou-Magyarország alkonya*, sv. 1: 160 i 171.

saboru u Nürnbergu, a i 1430. bio je u Njemačkoj u kraljevoj pratnji.[36] Nikola Gorjanski i njegov brat Ivan bili su, dakako, i među članovima-utemeljiteljima (kojih je ukupno bilo 22) novoga svjetovnog viteškog reda nazvanog Zmajska družina (lat. *Societas draconica*) koji je kralj Žigmund utemeljio potkraj 1408. nakon uspješnih ratnih operacija u Bosni i u kojem je okupio svoje najodanije pristaše.[37]

Kada je 1416. pratio kralja Žigmunda na njegovu putu u Francusku i Englesku, pomažući mu u pregovorima s kraljevima tih zemalja kako bi se zbivanja na crkvenom saboru u Konstanci usmjerila onako kako je to Žigmund želio, palatin Gorjanski uživao je osobit ugled i po tome se isticao u brojnoj pratnji ugarsko-hrvatskog kralja. Upravo tijekom boravka u Parizu u ožujku 1416. Gorjanski je dobio svečanu potvrdu obiteljskog grba u obliku dvije raskošne povelje-grbovnice na pergameni, koje su mu istog dana (26. ožujka) izdali kralj Žigmund i njegov domaćin, francuski kralj Karlo VI. To je jedinstven primjer takva dvojnog vladarskog izdavanja grbovnice jednom ugarsko-hrvatskom velikašu ili plemiću. Karlo VI., zvan "Ludi" zbog psihičke bolesti od koje je trpio, koji je Francuskom vladao od 1380. do 1422., možda se u toj prigodi prisjetio da je kao petnaestogodišnjak bio susreo i također odlikovao oca palatina Nikole, kao što smo prije spomenuli. Osim što su ovjerene kraljevskim pečatima, obje grbovnice uključuju sofisticiranu likovnu izvedbu grba Gorjanskih. Kompleksna heraldička ikonografija, predočena u crvenom pravokutniku u središnjem dijelu grbovnice, potanko je objašnjena u tekstu dviju povelja. Glavni znamen roda, zmija što se vijuga na plavom polju i u ustima drži zlatnu jabuku s križem na vrhu, prikazan je na dva zrcalno postavljena štita, ukrašena kacigama s dvama različitim bogatim ukrasima. Između štitova naslikani su, nešto sitnije, prepleteni simboli dvaju dvorskih viteških redova kojima je Gorjanski pripadao: Žigmundova Zmajskog reda i i češkog Reda rupca koji je osnovao Žigmundov stariji brat, češki kralj Vjenceslav IV.[38] Dvije su grbovnice međusobno vrlo slične,[39] ali pomna

36 Konciznu rekonstrukciju tih momenata iz životopisa Nikole mlađeg Gorjanskog v. u Pál Engel, "Zsigmond bárói: rövid életrajzok", u: *Művészet Zsigmond király korában 1387-1437*, sv. 1, ur. L. Beke, E. Marosi i T. Wehli (Budapest: MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1987), 416-418. Uz to Wertner, "A Garaiak", 919-925.

37 Najosnovnije o osnutku Zmajskog reda v. u *Sigismundus rex et imperator*, 338-339 (Gy. Rácz), s uputama na daljnju literaturu.

38 U potonji je red Gorjanskoga primio kralj Vjenceslav 1401. godine (Bárány, "A fejedelmi lovagrendek", 11).

39 U oba su slučaja neizvedeni ostali i inicijali za koje su ostavljena prazna mjesta na početku povelje – početna slova u imenima jednog i drugog kralja (slovo S, odnosno C).

analiza otkriva fine razlike koje upućuju na zaključak da su ih slikali različiti umjetnici. Žigmundova je izrađena na pergameni znatno većih dimenzija, tekst joj je nešto opširniji, a izvedba slike dotjeranija. Pisar i sitnoslikar francuskog kralja vjerojatno su oponašali nešto prije izrađenu Žigmundovu grbovnicu. Obje grbovnice sačuvale su se u sklopu obiteljskog arhiva Gorjanskih, koji su naslijedili plemići Zay od Ugrovca, te se danas nalaze u Slovačkom nacionalnom arhivu u Bratislavi.[40]

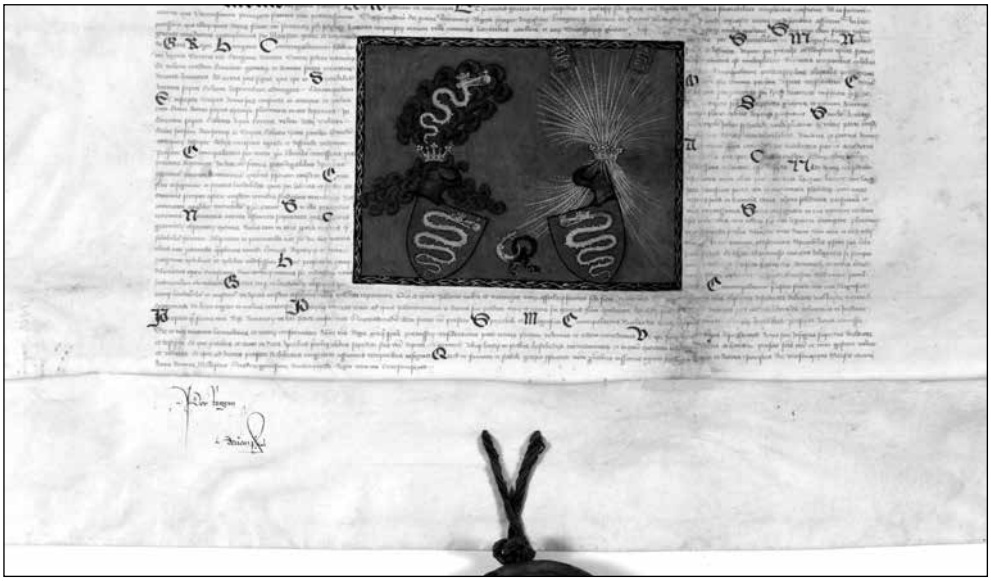

Grbovnica Nikole Gorjanskog koju mu je 26. ožujka 1416. u Parizu izdao francuski kralj Karlo VI. (pergamena, tempera). (Bratislava, Slovenský národný archív, Archív rodu Zay z Uhrovca)

40 Tekst Žigmundove verzije grbovnice Gorjanskih objavio je Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, 11 knjiga [u 40 svezaka] (Budae, 1829-1844), sv. 10/5: 681-688, br. 307, i ponovno 741-747, br. 341. Verziju koju je izdao Karlo VI objavio je također Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae*, sv. 10/5: 563-567, br. 251. Fotografije i analizu grbovnicâ v. u *Sigismundus rex et imperator*, 406-408 (M. Melniková i Zs. Jékely). Uz to v. opširnije u Zsombor Jékely, "Címerkönyvek és címereslevelek: magyar nemesi címerek a konstanzi zsinat idején", u: *Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris. Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulójának alkalmából*, ur. Attila Bárány i László Pósán (Debrecen, 2014), 357-372; Bárány, "A fejedelmi lovagrendek", 21-24 i slike na 328. Za povijesni kontekst izdavanja grbovnica Gorjanskome u Parizu v. sada naročito Attila Bárány, "Zsigmond király, a konstanzi zsinat és a százéves háború", *Századok* 144 (2010), 1345-1396; isti, "Zsigmond király angliai látogatása", *Századok* 143 (2009), 319-356; isti, "Zsigmond király 1416-os angliai kísérete", *Aetas* 19, br. 3-4 (2004), 5-30.

Nikola Gorjanski mlađi umro je potkraj 1433., u godini u kojoj je Žigmund bio u Rimu okrunjen za cara. Pokopan je u Budimu, u posebno za tu svrhu sagrađenoj kapeli tamošnje glavne župne crkve Blažene Djevice (danas poznate kao *Mátyás-templom* 'Matijina crkva'). Ta je grobna kapela Gorjanskih bila prigrađena uz sjevernu apsidu budimske crkve, a njezini ostaci izašli su posljednji put na vidjelo tijekom temeljite historicističke restauracije u kasnom 19. stoljeću, kada je ta barokizirana, ali u osnovi još uvijek srednjovjekovna građevina pretvorena u devetnaestostoljetnu, neogotičku. Na mjestu nekadašnje kapele Gorjanskih, koja je nosila posvetu Svima Svetima, sada stoji nova kapela sv. Stjepana, a od nadgrobne ploče palatina Nikole mlađega sačuvalo se tek nekoliko ulomaka.[41]

Brat palatina Nikole mlađega, Ivan, djelovao je pomalo u njegovoj sjenci i nije bio povijesna osoba tako široka djelokruga. Najvažniji uspon doživio je kao Žigmundov nositelj naslova usorskog vojvode (od 1412. do 1417.). Bio je vojskovođa tadašnjih ugarskih pohoda u Bosnu, poglavito onih protiv Hrvoja Vukčića 1413. i 1415. Potonji je završio teškim ugarskim porazom kod Doboja ili, vjerojatnije, u Lašvi, u kojem je i Ivan Gorjanski pao u sužanjstvo Osmanlija, Hrvojevih saveznika. Otud je izbavljen 1416. zacijelo uz visoku otkupninu. Poslije mu je, 1422. godine, kralj Žigmund predao utvrdu Srebrenik na Majevici, s pripadajućim okrugom u koji je spadao i kaštel u Brčkom na Savi, što je Ivan Gorjanski potom držao do svoje smrti 1428.[42]

**

Burna politička zbivanja u razdoblju nakon smrti Ludovika I. ostavila su duboke tragove u mentalitetu i političkim raspoloženjima ugarsko-hrvatskog društva, a mnoge epizode pamtile su se na različite načine u različitim dijelovima toga društva, pretvarajući se pritom u povijesno nepouzdane legende. Jedan događaj, prelomljen kroz prizmu usmenog prepričavanja i kolektivnog pamćenja, sačuvao se u takvu obliku zahvaljujući oko pola stoljeća mlađim

41 Engel, "Zsigmond bárói", 418; *Sigismundus rex et imperator*, 305-306 (Zs. Jékely); Bárány, "A fejedelmi lovagrendek", 24.

42 Wertner, „A Garaiak", 916-919; Engel, *Magyarország*, sv. 2: 81; Pál Engel, "Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 16 (1998), 68-71; za Ivanovo osmansko sužanjstvo v. uz to osobito Elemér Mályusz i Gyula Kristó, *Johannes de Thurocz, Chronica Hungarorum. II: Commentarii,* 2 sv. (Budapest: Akadémiai kiadó, 1988), 2: 266-268.

narativnim vrelima. To je spomenuti boravak kralja Žigmunda u Šiklošu pod zaštitom Gorjanskih, u rujnu i listopadu 1401. Stvarne okolnosti te Žigmundove internacije u kasnijoj su usmenoj predaji iskrivljene. Na temelju te predaje i ponešto vlastitoga domišljanja, događaj je pola stoljeća kasnije zabilježio znameniti i plodni talijanski humanistički pisac Enea Silvio Piccolomini (1405.-1464.), koji je od 1456. bio kardinal, a od 1458. do smrti papa pod imenom Pio II. Njemu se ta zgoda činila toliko zanimljivom da ju je ponavljao, s malim varijacijama, u više svojih povijesnih djela u kojima je obrađivao tadašnju noviju povijest različitih europskih zemalja. Najpodrobniju inačicu razradio je 1456. u sklopu svoga komentara uz životopis tadašnjega napuljsko-sicilskog kralja Alfonza V. Aragonskog, koji je te godine napisao Piccolominijev prijatelj Antonio Beccadelli. Piccolomini je u komentaru donio, uz ostalo, razne angedote iz života kralja i cara Žigmunda, dotaknuvši se i njegove borbe s protivnicima u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. Kada je pao u ruke gnjevnim pobunjenicima, oni su kralja od svoje volje – prema Piccolominijevu pripovijedanju – predali Gorjanskima. Tada se zbio dramatičan prizor u kojem je presudnu ulogu odigrala udovica staroga palatina Nikole (Piccolomini joj ne navodi ime; iz drugog izvora znamo da se zvala Jelena, ali ne znamo iz kojeg je roda potjecala). To je Piccolomini prikazao ovako:

"Kada su ga Ugri uhvatili, Žigmunda su na čuvanje, dok mu se sudom svih urotnika ne izrekne kazna, dobila dvojica mladića obiteljskim imenom Gorjanski (*Garii*), čiji je otac bio ubijen po njegovom nalogu. Pošto ih je uzalud pokušavao nagovoriti da ga puste na slobodu, pozvavši k sebi njihovu obudovjelu majku reče joj: 'Znadem, ženo, da ti je smrt tvoga muža bila vrlo mučna i da si ogorčena na mene kao na krivca za nju. Ali ja ti se kunem višnjim Bogom: nerado sam odobrio da se tako znatna čovjeka smakne. Kraljica je optužila njega i ostale, s time su se suglasili ostali prvaci kraljevstva te su donijeli presudu da svi zaslužuju smrt. Novodošao u kraljevstvo, nisam tada još poznavao vaše stranačke borbe. Ono što bi većina kneževa odlučila ja sam morao neizostavno izvršiti. Ali neka bude: tvoga sam muža znajući i hoteći dao nasilno usmrtiti. Hoćeš li me ti zbog toga predati gnjevu tvojih sinova ili ostalih? A kakva će, pobogu, korist iz toga proizaći za tebe ili za njih? Ja nisam bez braće ili prijatelja, koji će moju krv osvetiti, a ni Ugarska neće dugo biti bez kralja. Koji su slični kralju osjećaju strah. Nije kod njih dobro primljen nitko tko je ukaljao ruke kraljevskom krvlju. Ako me pak poštediš, uzet ću si za ženu jednu od kćeri Hermana grofa Celjskog, tvoga rođaka,

uz bratovu i tastovu pomoć naposljetku ću zadobiti kraljevsku vlast koja mi pripada, tvoji će mi sinovi biti draži od svih drugih i učinit ću da cijelo tvoje potomstvo osjeti koristi od takva postupka. O tome sam govorio i tvojoj djeci, ali njihova dob ne shvaća koliko je tu potrebno. Treba da ti, koja imaš više razbora, povedeš brigu i o njima i o sebi.' Uvjerena tim riječima, žena je kralja pustila da ode. On je, sklopivši brak s Barbarom Celjskom i poslije kratka vremena potukavši buntovnike, kao pobjednik zadobio kraljevinu te je, izvršavajući dano obećanje, mlade Gorjanske uzvisio iznad kneževa."

(*Captum ab Hungaris Sigismundum duo adolescentes cognomento Garii, quorum pater ab eo neci traditus fuisset, custodiendum accepere, donec omni conspiratorum iudicio in eum animadverteretur, quos cum ille, ut se dimitterent, frustra pertentasset, vidua eorum matre ad se vocata, 'Scio', inquit, 'mulier, viri tui mortem tibi acerbissimam fuisse teque mihi tanquam autori eius infensam, verum ego per superos iuro: invitus tanti viri exitio assensus sum. Regina eum atque alios accusavit, condescenderunt regni proceres atque in reos mortis sententiam tulere. Ignarus ego factionum vestrarum novus ad regnum veneram. Quod regulorum maior pars decrevisset, id mihi exsequi necessarium erat. Esto tamen: virum tuum sciens volensque neci dederim cruciandum. Tune propterea natorum tuorum aut aliorum iracundie me obiicies? Et quis, obsecro, vel te vel illos fructus sequetur? Non desunt mihi fratres et amici, qui meum sanguinem ulciscantur, neque Hungaria rege diutius carebit. Exempla regis timent. Nemo apud eos acceptus est, qui manus suas regio sanguine cruentaverit. Quod si me missum feceris, ex filiabus Hermanni comitis Ciliae, necessarii tui, uxorem ducam, fratris ac soceri adiutus opibus regiam demum potestatem vendicabo, filios tuos in primis caros habebo efficiamque ut omnis posteritas tua hoc factum sibi fructuosum sentiat. Hoc ego cum liberis tuis egi, sed non capit etas, quantum necesse est. Te, que plus sapis, et illis et tibi consulere oportet.' Persuasa mulier regem dimisit. Is Barbara Ciliensi in matrimonium accepta brevi post tempore debellatis rebellibus victor regnum obtinuit promissoque satisfaciens Garios iuvenes super regulos extulit*.)[43]

Istu pripovijest Piccolomini je ponovio, u skraćenom obliku, u svojem djelu *O Europi* (*De Europa*), koje je dovršio 1458. malo prije nego što je izabran za papu. Tu o kralju Žigmundu čitamo sljedeće:

43 Za razliku od više drugih Piccolominijevih djela, još nema novoga kritičkog izdanja djela *Commentarius in quatuor libros De dictis et factis Alfonsi Regis Aragonum Antonii Panormitae*. Gore prevedeni ulomak citiran je integralno u sklopu najnovijeg izdanja Piccolominijeve knjige *O Europi*: Enee Silvii Piccolominei postea Pii pp. II, *De Europa*, prir. Adrianus van Heck [Studi e testi, sv. 398] (Città del Vaticano, 2001), 32.

"Prva mu je žena bila Marija, kći kralja Ludovika, s kojom je zadobio kraljevstvo. Zbog nje je mačem pogubio trideset i dva kneza, najistaknutija u Ugarskoj, koji su se u nekom času pobunili. To je bilo uzrokom da je malo poslije, kada je kraljica već umrla, bio bačen u lance i jednoj ženi udovici, čijeg je muža smaknuo, predan na čuvanje dok prvaci kraljevine ne donesu odluku o njegovoj kazni. Ali uhićenika nije u krajnjoj nevolji napustila providnost, tako da je on, budući vješt na jeziku, toj ženi dokazao da joj je daleko bolje poštedjeti kraljevsku krv negoli proliti je. Pošto ga je ona pustila da ode, uzeo si je za ženu Barbaru, kćer Hermana grofa Celjskog, nedugo potom se, okupivši pomagače, domogao svoga kraljevstva i kaznama udario na izdajnike. Udovičine je sinove obasuo i častima i imanjima tako da budu među glavnim prvacima u kraljevstvu, a sin jednoga od njih, Ladislav Gorjanski, palatin kraljevstva, još je i sada živ."

(*Uxor ei prima fuit Maria, Ludovici regis filia, cum qua regnum accepit. Illius causa duos et triginta regulos in Hungaria primarios, qui aliquando rebellassent, gladio percussit. Ob quam rem et ipse paulo post, regina fatis functa, in vincula coniectus est mulierique vidue, cuius virum interfecerat, in custodiam traditus, donec regni proceres supplicium decernerent. Sed non defuit capto in extremis rebus providentia, qui, ut erat facundia potens, mulieri longe melius esse ostendit regium sanguinem conservare quam fundere. Dimissus ab ea Barbaram Hermanni comitis Cilie filiam, duxit uxorem, nec diu postea comparatis auxiliis regnum vendicavit, de proditoribus supplicium fumpsit. Mulieris vidue filios et honoribus et opibus inter primos regni proceres cumulavit, quorum adhuc alterius vivit filius, Ladislaus Garius, comes regni palatinus*.)[44]

Iako je osnovna situacija – boravak kralja Žigmunda u domu Gorjanskih koji su ga "čuvali" i kojima su ga ostale velmože predali – povijesno vjerodostojna, u gotovo svim ostalim elementima Piccolominijev izvještaj odudara od utvrđenih činjenica. Najprije, predodžba o ugarskoj pobuni protiv Žigmunda jako je pojednostavnjena. Kaže se pritom da je otac Gorjanskih, stari palatin Nikola, bio jedan od pobunjenika koje je kralj dao smaknuti (po kraljičinu savjetu), što je posve suprotno stvarnom stanju; palatin je bio ključni saveznik kraljice Marije i smaknuli su ga, kao takva, upravo njezini protivnici. S tim u vezi, Žigmundovi protivnici nisu uhićenog kralja predali Gorjanskima kao svojim sumišljenicima, nego je takvu predaju Nikola mlađi Gorjanski ishodio pregovorima i uz uvjet da kao taoca preda vlastitog sina. U

44 Piccolominei, *De Europa*, 30.

"sužanjstvu" kod Gorjanskih Piccolominijev Žigmund pregovara s udovicom ubijenog palatina, jer su njezini sinovi premladi za razborite odluke. Zapravo, braća Nikola mlađi i Ivan nisu 1401. bili nezreli mladići, nego vjerojatno već u četvrtom desetljeću života. Po godinama su svakako bili blizu samome Žigmundu (rođenom 1368.). Upada u oči spremnost autora priče da ključne uloge dodijeli ženama: kraljica Marija potiče Žigmunda na krvav obračun s buntovnim velikašima, a udovica Gorjanska donosi mudru i dalekosežnu odluku, korisnu za svoje potomstvo. Danas je nemoguće razlučiti što je u toj priči kolektivno stvorena osnova, oblikovana u ugarskoj usmenoj predaji, a što su Piccolominijevi dodaci. Ako se Piccolomini uglavnom držao onoga što je čuo, možemo u toj pojedinosti vidjeti sklonost kolektivnog uma da u političkim borbama razazna prikrivenu, ali djelotvornu upletenost ženskih prstiju: nema dobre spletke ili "zakulisne igre" u koju nije uključena kakva lukava ili kobna žena!

Spominjanje Barbare Celjske također je samo u najosnovnijem podatku pouzdano. Ona doista jest bila druga Žigmundova supruga. Jasno je i zašto je tvorac te pripovijesti smatrao važnim spomenuti je. Iz velikaške obitelji Celjskih potjecala je i druga supruga Nikole mlađeg Gorjanskoga, Ana, Barbarina starija sestra. Preko Celjskih su, dakle, kralj Žigmund i Nikola Gorjanski bili pašenozi ili pašanci i takvom su zajedničkom svojtom učvrstili svoje političko savezništvo. Moguće je da su prvi dogovori o takvom bračnom povezivanju s Celjskima doista pali tijekom Žigmundove internacije u Šiklošu. Ipak, Piccolominijevo pripovijedanje o tome sadrži anakronizme, jer Gorjanski u to vrijeme vrlo vjerojatno još nije bio u braku s Anom Celjskom (kao njegova supruga ona se spominje tek od 1408.), a i kralj se Žigmund, kad se domogao slobode, prvo obračunao s velikaškim protivnicima pa tek potom oženio Barbarom Celjskom (1405.).[45]

Još opširniju i znantno kompleksniju verziju pripovijesti o Žigmundovoj internaciji u Šiklošu donio je domaći povjesničar Ivan Thuróczy u svojoj znamenitoj *Ugarskoj kronici*, tiskanoj 1488. i pisanoj tijekom nekoliko prethodnih godina. Thuróczy je s jedne strane znao za Piccolominijev prikaz toga događaja, a s druge je puno bolje od njega poznavao stvarne političke prilike u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu na početku 15. stoljeća. Stoga je preuzeo neke tvrdnje iz Piccolominijevog teksta, poduprtog papinskim autoritetom, ali

45 Engel, *The realm*, 206-207; Árvai, „A házasságok szerepe", 106-107.

ih je modificirao i proširio mnogim novim elementima.[46] Potanku analizu toga ulomka Thuróczyjeve kronike odložit ćemo za drugu priliku. Zaključno sada valja reći sljedeće. Legenda o događajima 1401. koju su, svaki na svoj način, zabilježili Piccolomini i Thuróczy vjerojatno je proistekla iz domišljanja i nagađanja šire političke javnosti u petnaestostoljetnoj Ugarskoj, zainteresirane ali ne i sasvim dobro upućene u zbivanja na kraljevskom dvoru i oko njega. Slikovitom pričom o kraljevu boravku kod Gorjanskih u Šiklošu ti su slojevi društva pokušali naći rješenje za zagonetku goleme moći i utjecaja koje su članovi obitelji Gorjanskih imali sve do dolaska Matije Korvina na prijestolje. Dramatičan preokret i tajni sporazum koji su se u Šiklošu tobože zbili hranili su maštu osobito pripadnicima jednoga društvenog sloja, mnogoljudnoj sitnoj i srednjoj vlasteli, kao što je to sažeo Pál Engel: "To što se sačuvalo u kronici čini se da je jedna od onih pričâ kojima su si plemići po zabačenim ladanjskim kurijama kratili vrijeme dok su iščekivali Žigmundov kraj."[47]

Politički raskol kraljevstva u kasnom 14. i na početku 15. stoljeća proizveo je niz javnih predodžaba i stereotipa o glavnim akterima na suprotstavljenim stranama, koje bi bilo moguće podrobnije istraživati i iz vizure imagologije. Na pristrane i "navijačke" predodžbe suvremenika nadogradile su se kasnije predodžbe i konceptualne konstrukcije povjesničara. Među njima u hrvatskoj historiografiji istaknuto mjesto pripada zamisli Franje Račkoga o zbivanjima od 1383. do 1408. kao o "pokretu na slavenskom jugu, koj bješe izazvan ugarskom politikom težećom za hegemonijom državnom nad zemljami do Balkana i Adrije".[48] U tom okviru, iznimno važna uloga velikaškog roda Gorjanskih u mađarskoj kao i u hrvatskoj povijesti ogleda se u činjenici da su i o njegovim članovima bile stvorene i prenošene stanovite stereotipne predodžbe. Negativna karakterizacija Gorjanskih (posebice dvojice palatina, Nikole starijega i mlađega) oblikovala se prvotno uglavnom u društvenom miljeu ugarsko-hrvatskog srednjeg i nižeg plemstva, a korijeni su joj bili u događajima oko umorstva Karla Dračkog, u simpatijama prema poraženom protudvorskom pokretu Horvata i Paližne, u čvrstoj podršci koju su Gorjanski davali kralju Žigmundu (kojeg je ksenofobija ugarskog plemstva, prema jednom izvoru, doživljavala kao "češku svinju"), u njihovu navodnu manipuli-

46 O tome usp. Mályusz i Kristó, *Johannes de Thurocz*, sv. 2: 251-254.

47 Engel, *The realm*, 211.

48 Rački, "Pokret" (3. dio), 102.

ranju kraljem i golemoj materijalnoj koristi koju su iz toga za sebe izvlačili.[49] Ni ocjena modernih povjesničara nije bila povoljnija za Gorjanske, pa je tako o Nikoli mlađemu primjerice Franjo Rački sažeto presudio: "korist obiteljska stala mu nad narodnom".[50]

Svojevrsnu krunu takva, dakako uvelike anakroničnog, razmišljanja o velikašima Gorjanskim i o previranjima njihova vremena ne nalazimo u djelima povjesničara, pa ni u književnim djelima kakvo je roman *Kletva* (1882.) Augusta Šenoe, nego u jednom likovnom djelu. Riječ je o velikoj slici u ulju na platnu Otona Ivekovića koja prikazuje "Bitku kod Gorjana 1386. godine" (započeta 1901. i dovršena 1907.) i koja se sada nalazi na istaknutom javnom mjestu u Đakovu. Na toj je slici u liku starijega Nikole Gorjanskoga zapravo portretiran tada u hrvatskoj javnosti naširoko omraženi hrvatski ban, mađarski grof Károly Khuen-Héderváry (banovao od 1883. do 1903.).[51]

**

Palatinska grana Gorjanskih nastavila se Nikolinim potomcima. Među njegovim sinovima istaknuo se jedino Ladislav, kojeg je Nikoli rodila druga žena Ana Celjska i koji je također, kao treći u naraštajnom nizu, u kasnijem dijelu života postigao palatinsku čast. Vršio ju je od 1447. do 1458., u razdoblju velike političke nestabilnosti u Ugarskoj. Prije toga bio je u dva navrata mačvanski ban (1431.-1441. i 1445.-1447.), ponavljajući tako put uspona na visokim državnim službama kakvim su prošli i njegov otac i djed. Između ostaloga je kraće vrijeme, od studenoga 1439. do svibnja 1440., vršio i službu kapetana kraljevske prijestolne utvrde Višegrada na Dunavu te je po tome bio i čuvar ugarske Svete krune u tom burnom prijelomnom razdoblju.

Ladislav je bio posljednji krupni politički igrač iz obitelji Gorjanskih. Nakon smrti kralja Žigmunda i potom kratke vladavine njegovog zeta Alberta Habsburgovca, Ladislav Gorjanski bio je jedan od predvodnika onog dijela ugarske političke elite koji je podržavao krunidbu Albertova postum-

49 Usp. Engel, *The realm*, 202 i 211.

50 Rački, "Pokret" (3. dio), 44.

51 Marijana Schneider, *Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj* [Katalog muzejskih zbirki III] (Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1969.), 36. Zanimljivo je da je na toj slici jedan od posljednjih hrvatskih banova povezan s jednim srednjovjekovnim banom, premda je u hrvatskoj historiografiji, kao što je već rečeno, hrvatsko banstvo starijega Nikole Gorjanskoga praktično nepoznato.

no rođenog sina, i Žigmundova unuka, Ladislava V (1440.-1457.). Nasuprot toj velikaškoj stranci "legitimista" stajala je brojnija stranka pobornika poljskog kandidata Vladislava I Jagelovića, koju su predvodili Nikola Iločki i Ivan Hunyadi. Oni su početkom 1441. kod Bátaszéka u Podunavlju potukli snage kojima je zapovijedao Gorjanski. Bitka kod Varne 1444., u kojoj je kralj Vladislav poginuo, ponovno je u Ugarskoj uspostavila ravnotežu sukobljenih snaga u kojoj je Gorjanski najprije još jednom postao mačvanski ban, a zatim i stekao naslov palatina, te se naposljetku izmirio i sklopio savez s Hunyadijem i Iločkim. 1453. bio je pak u savezu s Iločkim i grofovima Celjskim, stvorenom s ciljem da se ograniči Hunyadijeva namjesnička uprava i omogući mladom Ladislavu V da uspostavi punu vlast. Iznenadna kraljeva smrt 1457. otvorila je nakratko Gorjanskome mogućnost da i sâm pretendira na ugarsko-hrvatsko prijestolje, ali velikaška podrška koju je uživao pokazala se nedovoljnom kada je na početku 1458. većina plemstva za novog kralja izabrala Hunyadijeva sina Matiju Korvina. Gorjanski se priklonio takvoj odluci, ali je svoju potporu pokušao uvjetovati, između ostalog time da će kralj Matija oženiti njegovu kćer Anu. To su mu u Matijino ime obećali njegova mati Elizabeta i ujak Mihael Szilágyi, ali obećanje je izigrano u zamršenim zapletima onodobne ugarske i srednjoeuropske visoke politike. Štoviše, novi kralj ubrzo je Gorjanskoga lišio palatinske časti pa se ovaj udružio s drugim nezadovoljnim velmožama i, u veljači 1459., priznao cara Fridrika III Habsburgovca kao zakonitog kralja Ugarske. Umro je ubrzo potom kao protivnik kralja Matije.[52]

Suvremenicima se Ladislav Gorjanski, izgleda, činio i krupnijom političkom figurom nego što je to stvarno bio prema ocjeni modernih povjesničara. Tako ga, primjerice, na više mjesta u svojim djelima spominje već citirani Enea Silvio Piccolomini ili papa Pio II. Gore je već navedeno jedno takvo mjesto iz djela *O Europi*. Drugo se nalazi u spisu *O slavnim muževima* (*De viris illustribus*), nastalom oko 1445. Govoreći o nemirima što su za ugarsko-hrvatskog kralja Alberta, u svibnju 1439., izbili u Budimu protiv gradske vlasti u kojoj su dominirali Nijemci, Piccolomini ondje opisuje kralja i kra-

52 Wertner, "A Garaiak", 927-929; Engel, *Magyarország*, sv. 2: 81; Petar Rokai, Zoltan Đere, Tibor Pal i Aleksandar Kasaš, *Istorija Mađara* (Beograd: Clio, 2002), 153-160; Engel, *The realm*, 278-299; András Kubinyi, *Matthias rex*, prev. Andrew T. Gane (Budapest: Balassi kiadó, 2008), 23-35, 53-63; *Matthias Corvinus, the king: Tradition and renewal in the Hungarian royal court, 1458-1490. Exhibition catalogue*, ur. Péter Farbaky et al. (Budapest: Budapest history museum, 2008), 198-199.

ljicu kako se ustrašeni skrivaju u utvrđenom dvoru, a ni velikaši se ne ufaju suprotstaviti gradskom puku koji po ulicama pljačka i ubija. Iznimka je "ban Ladislav", tj. tadašnji mačvanski ban Ladislav Gorjanski. On je, prema Piccolominiju, postupio ovako:

"Ali ban Ladislav, velik barun u Ugarskoj i kraljičin krvni srodnik, uzjahavši konja išao je po gradu i mnogim molbama primirio bijes puka; oni su ga, naime, cijenili kao ugledna zbog njegovih nazora i zasluga."

(*Sed Ladislaus banus, magnus in Hungaria baro regineque coniunctus sanguine, ascendens equum per urbem ivit multisque precibus furorem populi mitigavit; nam pietate gravis ac meritis apud eos censebatur*.)[53]

Značajno je što je u tom kratkom prikazu Ladislava Gorjanskog Piccolomini uporabio književni izričaj *pietate gravis ac meritis*, preuzet iz Vergilijeve *Eneide* (pjevanje prvo, stih 151), najvećeg i najutjecajnijeg epskog pjesničkog djela rimske starine. Njegov je izvorni smisao u danom kontekstu teško prevesti s malo riječi na današnji hrvatski (ponajprije zato što pojam *pietas* znači i pobožnost, i domoljublje, i rodoljublje, i pravdoljublje, i općenito vjerno poštivanje dužnosti). Piccolomini pritom nije samo posudio jednu prikladnu latinsku sintagmu iz slavnog djela, nezaobilaznog u višoj naobrazbi u europskom srednjovjekovlju, nego je preko nje promišljeno uputio i na mjesto u *Eneidi* u kojem je se čita. Ondje je, naime, riječ o tome kako bog Neptun umiruje morsku oluju u kojoj stradavaju brodovi glavnog junaka, a to se božje smirivanje mora uspoređuje s pučkim ustankom čiji bijes jenjava kada buntovnici opaze među sobom kakva ozbiljna muža dostojanstvena držanja, koji uživa ugled zbog svojih duhovnih kreposti i vrijednih djela *(pietate gravem ac meritis si forte virum quem conspexere)*.

Piccolomini je dakle, barem za književne znalce, spomenutim citatom postavio putokaz: naznačio je da budimski nemiri 1439. i hrabro držanje "bana Ladislava" u njima imaju prauzor opisan u temeljnom književom djelu, da se tu ponavlja (arhe)tipska situacija koju je u kanonskom tekstu prikazao još nedostižni Vergilije. Od toga su povezivanja i suvremeni događaji u Ugarskoj i osoba Ladislava Gorjanskog dobivali na važnosti i povijesnoj relevantnosti.

Jedan zanimljiv spomen Ladislava Gorjanskog nalazi se i u Piccolominijevoj korespondenciji. U opširnu pismu koje je 28. listopada 1445. uputio

53 Cit. prema Piccolominei, *De Europa*, 38.

biskupu Passaua Leonardu od Laiminga, Piccolomini je ocrtao vladavinu i nesretni kraj Vladislava I. Jagelovića, kralja Poljske i Ugarske, i u tom je sklopu naveo da je njegova ugarska krunidba, u srpnju 1440., bila izvedena uz pomoć prijevare i prisile. Konkretno, prema Piccolominiju su Vladislavovi ugarski pristaše namamili k sebi u Budim ostrogonskog nadbiskupa kardinala Dionizija Szécsija i bana Ladislava Gorjanskog pa ih pod prijetnjom smrću nagnali da sudjeluju u krunidbi u Stolnom Biogradu: nadbiskupa da Vladislava okruni, a Gorjanskog da mu položi prisegu vjernosti. Nijedan od njih, piše Piccolomini, nije u toj prilici bio spreman odbiti učiniti to što se od njih zahtijevalo te tako izgubiti život kako bi sačuvao čast, kao što su u rimskoj starini bili postupili državnik Katon Mlađi i vojskovođa Marko Atilije Regul.[54]

Poslije je to pismo čitao Zbigniew Oleśnicki, krakovski biskup i prvi poljski kardinal, koji se dopisivao s Piccolominijem. U opširnu odgovoru koji mu je uputio iz Krakova 10. rujna 1453. Oleśnicki je izrazio čuđenje nad takvim Piccolominijevim tvrdnjama, pitajući se tko je njegovom "čestitom srcu" mogao ispričati takve bezočne izmišljotine. Oleśnicki je osobno sudjelovao u dotičnim zbivanjima oko kralja Vladislava u Ugarskoj pa dobro zna da je kardinal Dionizije obavio krunidbu dostojanstveno i bez ikakve prisile. S banom Ladislavom Gorjanskim (*Ladislaus banus de Gara*) stvari stoje nešto drukčije. Slijedi poveći ulomak pisma u kojem Oleśnicki opisuje položaj i držanje Gorjanskoga. Na njega su mnogi u Ugarskoj bili gnjevni jer je, kao čuvar Svete krune, dopustio da ona bude ukradena. Zbog toga je bio uhvaćen i malo je nedostajalo da izgubi glavu. U takvu se situaciju upleo sam kralj Vladislav, zatraživši od bijesnog puka da Gorjanskom poštedi život i oslobodi ga. Čak je zaprijetio da će, ne učine li Ugri tako, napustiti Ugarsku i vratiti se u Poljsku, jer nipošto ne želi prekršiti jamstvo sigurnosti koje je Gorjanskome dao za dolazak u Budim. Gorjanski je tako bio spašen zahvaljujući kralju, ali se poslije ponio nezahvalno, okrenuvši se, sa svojim saveznicima, oružanom rukom protiv njega. No, ipak ga je stigla Božja pravda kad je kraljevska vojska skršila njegove čete, a sam Gorjanski bio primoran da sramotnim bijegom spašava goli život (u bitki kod Bátaszéka 1441.).[55]

---

54 Rudolf Wolkan, *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*, sv. I/1-III/1 [Fontes rerum Austriacarum, II: Diplomataria et acta, sv. 61, 62, 67, 68] (Wien: Alfred Hölder, 1909-1918), sv. I/1: 562-579, br. 192, cit. 564.

55 Wolkan, *Der Briefwechsel*, sv. III/1: 250-251.

Nesumnjivo ponešto pristran i nesklon Ladislavu Gorjanskom, opis tih zbivanja iz pera krakovskog nadbiskupa upadljivo odudara od onoga kako je Gorjanskog ocrtao Piccolomini, aludirajući na Vergilija i njegovu sliku ugledna i dostojanstvena čovjeka čija pojava primiruje uskomešani puk.[56] Za realnu predodžbu o zapletenim zbivanjima u razdoblju između smrti kralja Alberta i dvostruke krunidbe u Ugarskoj (one tek rođenoga Ladislava V. i poljskog kralja Vladislava) potrebno je, dakako, proučiti i druge izvore, koji također spominju Gorjanskoga. Među njima su posebno zanimljive *Uspomene* (*Denkwürdigkeiten*) Helene Kottanner, dvorkinje kraljice Elizabete Luksemburške, Albertove supruge i potom udovice. Iz tog neobičnog izvora (rijetkog s obzirom na vrstu i jer mu je autor žena iz nevladarskog svjetovnog staleža) proizlazi da sam Gorjanski nije bio upleten u krađu Svete krune iz višegradske riznice i da je njegova krivnja za to posve neizravna.[57] Iste događaje opisuje, u pojedinostima nepouzdano, i kasniji kroničar Thuróczy, koji tvrdi da je Ladislav Gorjanski bio prisutan na krunidbi Ladislava V u Stolnom Biogradu (15. svibnja 1440.). Ispitivanjem svih relevantnih izvora pokazalo se da je to netočno i da "Ladislav Gorjanski poslije Albertove smrti uopće nije bio tako nepokolebljivo odan Elizabeti kako bi se moglo pomisliti na temelju njihova srodstva".[58]

Teret kraljeve nemilosti naslijedio je jedini sin palatina Ladislava i njegove žene Poljakinje Aleksandre od Cieszyna, Job Gorjanski. To se starozavjetno ime tada prvi put pojavljuje kod Gorjanskih. Job više nije pripadao nizu moćnih i utjecajnih Gorjanskih; ugled koji je još uživao počivao je samo na njegovim golemim naslijeđenim imanjima, koja su se postupno osipala. Nikada nije zadobio kraljevo povjerenje i put do visokih dvorskih službi bio mu je zatvoren. Umro je početkom 1481. ne ostavivši nasljednika; nadživjela ga je samo udovica Eufrozina, kći Nikole Iločkoga.[59] S Jobom se ugasila palatinska loza Gorjanskih.

---

56 O prepisci Piccolomini-Oleśnicki v. još i Nancy Bisaha, "'Discourses of power and desire': the letters of Aeneas Sylvius Piccolomini (1453)", u: *Florence and beyond: Culture, society and politics in Renaissance Italy. Essays in honour of John M. Najemy*, ur. David S. Peterson i Daniel E. Bornstein (Toronto: Victoria University – Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2008), 121-134.

57 O tome v. James Ross Sweeney, "The tricky Queen and her clever lady-in-waiting: stealing the crown to secure succession, Visegrád 1440", *East Central Europe / L'Europe du Centre-Est* 20-23 [= *Special issue: Women and power in East Central Europe: medieval and modern*] (1993-1996), 87-100, naročito 95-97.

58 Mályusz i Kristó, *Johannes de Thurocz*, sv. 2: 302.

59 Wertner, "A Garaiak", 929-931; Kubinyi, *Matthias rex*, 43; Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 4. tábla: Garai (nádori ág).

Nestanak glavne loze Gorjanskih bio je događaj vrijedan da ga zabilježi najvažniji ugarski kroničar toga razdoblja, Talijan Antonio Bonfini (oko 1430.-1502.), u svojem djelu *Dekade ugarske povijesti*. Tijekom operacija što ih je 1481. vodio protiv svetorimskog cara Fridrika III. Habsburgovca, na povratku iz Štajerske, kralj Matija Korvin je prema Bonfiniju učinio sljedeće:

"Matija je dakle, kada je shvatio da ga je car izigrao, krenuo na put k Budimu i pritom svratio do Šikloša, jer je dočuo da je gospodar toga gradića napustio ovaj svijet. Mihael Gorjanski, naime, koji je između svih velmoža neprijeporno bio smatran za najodličnijeg rodom i moći, od života se oprostio nemajući potomaka; trgovišta, sela i ostala njegova dobra prešla su, dakako, u državni fisk. Na tom je putovanju kralj, preko svojih punomoćnika, preuzeo sve kaštele Gorjanskih."

(*Mathias igitur, postquam se deceptum ab imperatore esse cognovit, Budam versus iter init et ad Soclos divertit, cum oppidi dominum diem obivisse sensisset. Michael enim Gara genere ac viribus ceterorum sine controversia procerum prestantissimus semper habitus sine liberis vita decesserat: oppida, ville ceteraque bona ad fiscum sane reciderant. In hoc itinere cuncta per legatos Garensium castella recipit*.)[60]

Premda Bonfini pokojnika zove *Michael Gara*, to je svakako pogreška i nema dvojbe da je tu riječ o Jobu Gorjanskom.

**

Kao što je već rečeno, palatinsku lozu Gorjanskih nadživjela je tzv. banska loza. U vrijeme Jobove smrti (1481.) nju su činili samo jedan muškarac i nekoliko žena ili djevojaka: to su bili Lovro, sin Ivanov, njegove sestre Jeronima, Doroteja i Klara, a uz njih je još bila živa i njihova mati Ana, Ivanova udovica.[61] Taj je u to vrijeme već pokojni Ivan bio jedini poznati potomak mačvanskog bana Deziderija Gorjanskog. Po Dezideriju su se svi kasniji članovi te loze kitili nadimkom Bánffy ('Banovići'). On je 1421. stekao utvrdu Drenovac u Križevačkoj županiji (sada Slatinski Drenovac na Papuku), koju

60 Antonius de Bonfinis, *Rerum ungaricarum decades*, sv. 1-4/1, prir. I. Fógel, B. Iványi i L. Juhász (Leipzig-Budapest, 1936-1941), sv. 4/1: 106.

61 Tako je prema Engelu, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 2. tábla: Garai Bánfi. Prema Wertneru, "A Garaiak", 910 i 938, Lovrine sestre zvale su se Ana, Doroteja i Klara.

su potom njegovi potomci često isticali u svojem posjedničkom pridjevku (*de Darnowcz*).[62] Ivan Deziderijev nije vršio nikakvu političku funkciju i rijetko se javlja u izvorima. Ni njegov sin Lovro nije se uspio izdići do neke od stepenica u državnoj vlasti, ali ga spominju brojniji izvori, i to u dugom razdoblju od gotovo pola stoljeća. Bitna je činjenica pritom bila da se Lovrina sestra Klara udala za Ivana Kishorváta "od Hlapčića", člana obitelji što se u Vukovsku županiju doselila iz Bosne ili iz Hrvatske. Srodivši se tako s Gorjanskima, taj je Ivan Kishorvát postao i suvlasnik njihovih imanja. Bio je, po svoj prilici, dosta stariji od svoga šurjaka Lovre pa ga zato listine redovito navode ispred njega. Po svemu se čini da je i u političkim postupcima Ivan Kishorvát vodio glavnu riječ, a Lovro Bánffy ga je slijedio. U dinastičkoj krizi poslije smrti kralja Matije Korvina 1490. stali su obojica na stranu Maksimilijana Habsburgovca, koji je do ljeta 1491. pokušavao vojnim sredstvima realizirati svoje pravo na ugarsko-hrvatsko prijestolje. U tom sklopu oni su sudjelovali u napadima na posjede velikašâ Geréba od Vingárta, koji su podupirali kralja Vladislava II. Jagelovića. Prema optužbi potonjih, Ivan Kishorvát i Lovro Bánffy, zajedno s Franjom i Ivanom Berislavićem Grabarskim te nekim ljudima vranskog priora Bartola Berislavića, tijekom 1490. redom su harali, pljačkali, ubijali i palili u trgovištima u posjedu Gerébâ - u Ivankovu, Szombathelyu kod Koške, Šarengradu i Osijeku.[63]

Zbog takva je držanja Vladislav II. u svibnju 1491. Lovri Bánffyju i Ivanu Kishorvátu oduzeo sve posjede i predao ih velikaškoj braći Geréb i tamiškom županu Pavlu Kinizsiju. Spominju se pritom utvrde i posjedi u Slakovcima, Gorjanima, Cerni, (Slatinskom) Drenovcu i Szentmiklósu (sada Mikleuš). Taj je kraljev akt morao biti opozvan u skladu s odredbama Požunskog mira (7. studenoga 1491.), ali su se tome usprotivili Gerébi. Oni su se povezali s kaločkim nadbiskupom Petrom Váradyjem – kojemu su Kishorvát i Lovro Bánffy u jesen 1493. preoteli utvrdu Sotin na Dunavu, a u kaštelu Živici (kod Privlake) ubili kaštelana – pa je potom njihovo ljudstvo silom zaposjelo sve Lovrine i Ivanove posjede. Kroničar Bonfini opisuje dosta podrobno ta zbivanja. Zbog pretrpljenih šteta Lovro i Ivan su 1498. vodili parnicu pred kraljem, ali većinu svojih imanja uspjeli su povratiti tek 1503., poslije izumrća velikašâ

62 Engel, *Magyarország*, sv. 1: 297, s. v. Darnóc/Drenovac; Stanko Andrić, "Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (prvi dio)", *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 77-78.

63 Stanko Andrić,"Srednjovjekovni Šarengrad i njegovi gospodari", *Povijesni prilozi* XXI/23 (2002.), 51-52; Marija Karbić, *Plemićki rod Borića bana* (Slavonski Brod, 2013.), 46-47.

Geréba. U jesen 1503. oni zahvaljuju hercegu i hrvatsko-slavonskom banu Ivanišu Korvinu jer im je pomogao u tome, a 1506. i 1508. stara posjednička prava potvrdio im je i kralj. Lovro Bánffy se 1506. žalio kralju da ga svak Ivan silom isključuje iz djedovskih imanja i da mu je oduzeo listine iz kojih se vidi da su dotična imanja "od davnine" držali Lovrini preci. Stoga je od kralja zatražio i dobio potvrdnicu posjedničkih prava, u kojoj se nabraja ukupno deset većih i manjih posjedovnih cjelina u Vukovskoj, Križevačkoj, Požeškoj i Bačkoj županiji. Kishorvát je 1507. na to uzvratio, također na kraljevskom dvoru u Budimu, sličnom mjerom opreza prema Lovri.[64]

Sukob između Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta, koji tek neizravno spominju sačuvane kraljevske listine iz 1506. i 1507., doveo je naposljetku do njihova sudskog razlaza i do diobe velike baštine Gorjanskih (tj. onoga što je od nje tada još ostalo na okupu). Poslije mnogih "nepravdi, šteta, nasilnih djela i svakovrsnih zala" koje su si uzajamno nanijeli Lovro i Ivan ili pak njihovi podložnici, "jobagioni i familijari", poslije svih prijepora i parnica oko zajedničkih posjeda koje su ta dvojica vodila pred redovitim sucima na kraljevskom dvoru, napokon je među njima postignut dogovor kako da sve to okončaju. Dogovor je olakšalo posredovanje "nekih prelata i baruna" koji su se založili za "slogu i mir" među šurjakom i svakom. Cjelinu svojih posjedničkih sporova Lovro i Ivan predali su u ruke dvojice arbitara, glavnog kraljevog rizničara Benedikta Batthyányja i beogradskog bana Emerika Töröka od Enyinga, prisegnuvši unaprijed da će poštivati njihove odluke. Arbitri su pristupili poslu vrlo temeljito, uzevši si za pomoćnike i savjetnike još jedanaest uglednih osoba iz Ugarske i Slavonije (npr. Stjepana Istvánffyja, Ambroza Sárkánya, Stjepana Werbőczyja, Franju Berislavića Grabarskog itd.). Kada su sastavili članke pomirbenog sporazuma, Batthyány i Török pozvali su Lovru Bánffyja i Ivana Kishorváta te su se skupa s njima 15. studenoga 1507. našli u Budimu pred dvorskim sucem i erdeljskim vojvodom Petrom od Szentgyörgya i Bazina. Ovaj je tog dana objavio tekst sporazuma u osam točaka, izloživši prethodno kratku povijest spora i njegovog raspleta i navodeći na kraju da su se dvije strane svečano obvezale da će sporazum poštovati i da će se možebitni prekršitelj smatrati krivokletnikom te će kao takav izgubiti ne samo "čast i ljudskost", nego i sva svoja posjednička prava.

64 Opširnije o tome v. u Stanko Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku. Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti* (Vinkovci i Slavonski Brod, 2007.), 82-94; sažeto u Stanko Andrić, "Kishorvát od Hlapčića, Ivan", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, gl. ur. Trpimir Macan (Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 2009.), 324-325.

Od osam točaka toga sporazuma, ovdje su nam osobito zanimljive tri: prva, četvrta i sedma. U prvoj točki Kishorvát i Bánffy oglašavaju da odustaju od svih dotadašnjih sporenja i međusobnih potraživanja te da svoja imanja dijele tako da utvrde Gora (Gorjani) i Szentmiklós (Mikleuš) dopadnu Kishorvátu i njegovoj ženi Klari kao njihova redovita prebivališta, a da utvrda Drenovac (Slatinski) i kaštel Slakovci na isti način postaju vlasništvo Lovre Bánffyja. Što se tiče svih ostalih imanja u Ugarskoj i Slavoniji, uključujući i ona što spadaju na četiri spomenute utvrde, njih će u svakom pojedinom slučaju na dva jednaka dijela razdijeliti pouzdanik kojeg su za to ovlastili Batthyány i Török i prema njihovim uputama. U četvrtoj se točki Ivan Kishorvát obvezuje da će Lovri vratiti sve izvorne listine o posjedima jer je Lovro njihov "zakoniti baštinik", a sam će moći dobiti prijepise listina koje bude zatražio. U sedmoj točki ugovara se uzajamno nasljeđivanje dviju stranaka ako koja od njih umre bez baštinika.[65]

Poslije 1508. Ivan Kishorvát više se ne spominje u zasad poznatim diplomatičkim izvorima. Ipak, sačuvani predturski porezni popisi Kraljevine Slavonije otkrivaju da je on živio još nekoliko godina nakon diobe s Lovrom Bánffyjem. Tako se u popisu jednog od triju kotareva Križevačke županije izrađenom 1513. spominju Lovro Bánffy i Ivan Kishorvát kao vlasnici jednakih udjela u Szentmiklósu (Mikleušu), Drenovcu (Slatinskom) i u Stari (sada Starin) kod Čađavice.[66] U poreznom obračunu iz 1516. kao i u poreznom popisu iz 1517., pak, spominje se uz Lovru Bánffyja "udovica Ivana Kishorváta".[67] Otud treba zaključiti da je Kishorvát umro između 1513. i 1516.

Lovro Bánffy je po svoj prilici poživio sve do Mohačke bitke. Kao njegovo posljednje javljanje u izvorima Wertner je registrirao jedno pismo Pavla Tomorija, kaločkog nadbiskupa i glavnog zapovjednika južne granice, poslano iz Petrovaradina 12. listopada 1525.[68] Tu je, u postskriptu pisma, na samu njegovom kraju, Tomori zaista napisao nekoliko vrlo zanimljivih redaka o posljednjem Gorjanskom. U ozračju velike turske opasnosti na južnim ugarsko-hrvatskim granicama, žalio se adresatima pisma (ostrogonskom nadbiskupu Ladislavu Szalkayu i budimskom kaštelanu i požunskom županu Ivanu

65 Opširnije u Andrić, *Vinkovci*, 95-98.

66 Josip Adamček i Ivan Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću* (Zagreb, 1976), 64-65. Usp. Andrić, "Podgorje Papuka (prvi dio)", 79.

67 Adamček i Kampuš, *Popisi i obračuni*, 77 i 102.

68 Wertner, "A Garaiak", 910.

Bornemisszi) na slab i neravnomjeran odaziv vojnih snaga iz različitih dijelova kraljevstva na obranu graničnih područja. Pišući nezgrapnom latinštinom, Tomori je osobito pokudio držanje Lovre Bánffyja:

"Dobro znaju Vaša veleštovana gospodstva da je presvijetli Lovro Bánffy vrlo imućan gospodin i da ima više od dvije tisuće kmetova; utisnuo se (?) u središte Vukovske županije, a cijela županija drži šesnaest konjanika husara. Stoga molim da mu Vaše veleštovano gospodstvo izvoli poslati pismo [u kojem će mu reći] neka svoje ljude pošalje k nama i da nije primjereno da čuva ljudstvo usred županije; jer on će uvijek moći dati barem četrdeset konjanika. On čak ima pet utvrda, kao što su Sotin, Szentmiklós (Mikleuš), Slakovci, Cerna i Drenovac, a iz Bačke županije velikim dijelom sam stječe riznicu (?). Kada je, pak, bio na vijeću, obećavao je dati dvije stotine konja, a dosad ništa nije održao."

(*... bene sciunt vestre dominaciones reverendissime magnificus Laurentius Banffy est dominus abundans, et habet jobagiones plusquam duo millia; inseruit in medium comitatus de Walko et totus comitatus tenet equites XVI husarones. Rogo igitur vestra reverendissima dominacio velit sibi literas mittere, ut gentes suas mittat ad nos, et quod non convenit ipsum in medium comitatus gentes servare; quia da minus semper poterit XL-ta equites dare. Habet hic etiam quinque castra, puta Zata, Zenthmiklos, Zlakocz, Chirna et Dornocz, qui comitatus Bachiensis bonam partem solum acquirit thesauros. Dum autem in consilio erat, promittebat equos CC dare et modo nullum tenet*.)[69]

Iz toga Tomorijeva izvješća jasno je da je Lovro Bánffy, unatoč svim peripetijama i nesklonim okolnostima, uspio zadržati u svojim rukama znatan dio obiteljskog imetka Gorjanskih te je još u predvečerje mohačke katastrofe bio smatran iznimno bogatim vlastelinom. Premda je moguće da Tomorijevo izvješće nije sasvim objektivno, slika o Bánffyju koja se tu dobiva dobro se uklapa u općenitu predodžbu o Gorjanskima kao sebičnim moćnicima, pa bi se i na njega lako mogle primijeniti riječi Račkoga: "korist obiteljska stala mu nad narodnom".

---

69 Vilmos Fraknói, "Tomori Pál kiadatlan levelei", *Magyar Történelmi Tár* (1882), 89. Prema priređivačevoj bilješci, to je Tomorijevo pismo papinski nuncij Antonio Burgio iz Budima 28. listopada 1525. proslijedio u Rim i ono se nalazi u Tajnom vatikanskom arhivu. U zbirci fotografija predmohačkih dokumenata (DF) Mađarskog državnog arhiva nema njegove preslike pa nam nije bilo moguće proučiti originalni rukopis. Na osnovi konteksta i identifikacije navedenih toponima, Fraknóijevo čitanje pasusa *Habet hic etiam quinque castra, puta Zara, Zenthmiklos, Zlakocz, Chirua et domos, qui...* ispravili smo u: *Habet hic etiam quinque castra, puta Zata, Zenthmiklos, Zlakocz, Chirna et Dornocz, qui...*

Pál Engel je u novije vrijeme otkrio da se Lovro Bánffy za života spominje još i u jednoj listini kralja Ludovika II Jagelovića od 31. svibnja 1526. To je kraljev dopis upućen spomenutom kaločko-bačkom nadbiskupu Pavlu Tomoriju u kojem se od njega traži da ispita žalbu koju je kralju podnio Grgur od Gétyea (iz županije Zala). Ovaj se, naime, potužio da je zatražio da sklopi brak s jednom kćeri Lovre Bánffyja, ali je Lovro, "ne zna se iz kojeg razloga", uskratio svoj pristanak.[70] Nikakve pojedinosti o tom sporu nisu navedene, ne spominje se čak ni ime dotične Lovrine kćeri. Ipak, iz drugih je izvora poznato da je obitelj Lovre Bánffyja imala doticaja s plemićima od Gétyea, točnije s obitelji vicepalatina Ivana od Gétyea, kojemu je spomenuti Grgur bio sin.[71] Ne znamo je li nadbiskup Tomori proveo istragu oko Grgurove žalbe (teško da je u tadašnjim prilikama našao vremena za takvo što), ali zasad nije nađena kasnija potvrda da je Grgur uspio sklopiti brak koji je priželjkivao.

Mlađih pisanih tragova o Lovri Bánffyju zasad nema. Ne znamo je li doživio Mohačku bitku, je li u njoj sudjelovao sa svojim banderijem (ako za to već nije bio prestar), je li bio na životu još i poslije nje. Poznato je da se dvaput ženio, prvi put za Sofiju Ostffy i drugi put za Luciju Paksy. Wertner je utvrdio da je s prvom ženom imao sina Ladislava i tri kćeri, Elizabetu, Katarinu i Anu, a s drugom još jednu kćer, Barbaru.[72] Za razliku od kćeri, koje su se sve poudale za poznate muževe, o sinu Ladislavu Wertner tvrdi da je "umro u djetinjoj dobi".[73] Ne znamo koji izvor to potkrepljuje, ali jedna indicija navodi na misao da možda nije bilo tako. Desetak godina nakon Mohačke bitke izvori spominju na području donjega dravsko-savskog međurječja stanovitoga Ladislava Bánffyja (*Ladislaus Bamffy / Banffy*). U lipnju 1537. zaključci slavonskog sabora traže od njega da, zajedno sa zagrebačkim biskupom Šimunom Erdödyjem i Ladislavom Moreom, u Podravini uhićuje sve koji pomažu Turcima ili ih opskrbljuju živežem.[74] Potkraj iste godine,

70 Mađarski državni arhiv u Budimpešti, DF. 265 819.

71 Nešto o tome v. u Andrić, *Vinkovci*, 102-104.

72 Wertner, "A Garaiak", 910-912 i 938. Engel, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 2. tábla: Garai Bánfi, nije potanje istražio Lovrino potomstvo pa navodi samo jednu kći, Katarinu.

73 Wertner, "A Garaiak", 910. No, zanimljivo je da Wertner u svojem ranijem radu, *A magyar nemzetségek*, sv. 1: 233, tvrdi da su Gorjanski izumrli "s Ladislavom u 16. stoljeću".

74 Vilmos Fraknói i Árpád Károlyi, *Monumenta comitialia regni Hungariae / Magyar országgyűlési emlékek.* Monumenta Hungariae historica – 3. odsjek, 12 sv. (Budapest, 1874-1917), sv. 2: 204; ponovljeno u Ferdo Šišić, *Acta comitialia regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae / Hrvatski saborski spisi*, 5 sv. (Zagreb, 1912-1918), sv. 2: 47.

u službenom popisu utvrda "u Slavoniji" koje još nisu pale u ruke Turcima navode se Drenovac i Mikleuš kao utvrde "pokojnog Ladislava Bánffyja" (*quondam Ladislai Banffy*).[75] Ako su ti podaci točni i pouzdano preneseni, na osnovi njih valja zaključiti da je Ladislav Bánffy umro upravo između lipnja i prosinca 1537. Osobito potonji podatak, o dvjema utvrdama, snažno upućuje na zaključak da je zaista posrijedi sin Lovre Bánffyja, a ne možda član koje druge plemićke obitelji što je nosila istovjetni nadimak Bánffy.[76]

Sve četiri kćeri Lovre Banffyja, Elizabeta, Katarina, Ana i Barbara, bile su udane za istaknute osobe svoga doba. Elizabeta je, tako, bila žena Pavla Istvánffyja, naobražena baranjskog plemića koji se bavio književnošću i koji je s njom imao barem prvo od svoje sedmero djece; no, najpoznatiji Pavlov sin, znameniti povjesničar Nikola Istvánffy (1538.-1615.), "ugarski Livije", nije se rodio iz toga, nego iz drugog Pavlova braka, s Hedvigom Gyulay.[77] Lovrina najmlađa kći (od druge žene), Barbara, udala se 1538. za Franju Zaya (oko 1500.-1570.) i do svoje je smrti 1569. imala s njime osmero djece. Zay je bio istaknut pristaša kralja Ferdinanda Habsburgovca i pisac više povijesnih izvješća na mađarskom jeziku o turskim pohodima u Podunavlje u predvečerje Mohačke bitke. U tim izvješćima ima vrijednih podataka i o događanjima u Vukovskoj županiji, u kojoj je Zayev rod otprije imao nešto posjeda.[78] Posebno je važno da je arhiv Gorjanskih naposljetku naslijedio upravo Franjo Zay, čiji su ga potomci sačuvali u sklopu svoga obiteljskog arhiva. Dragocjena za istraživanje kasnog srednjovjekovlja u Slavoniji, ta se arhivska zbirka danas nalazi u Slovačkom nacionalnom arhivu u Bratislavi, kao dio obiteljskog fo-

75 Fraknói i Károlyi, *Monumenta comitialia*, sv. 2: 235; ponovljeno u Šišić, *Acta comitialia*, sv. 2: 99.

76 Pod nadimkom Bánffy bila je, primjerice, poznata obitelj Donjolendavskih, čiji su članovi igrali važnu ulogu u povijesti Kraljevine Slavonije u ranom 16. stoljeću, kao i obitelj Talovaca, koji su u to vrijeme bili posjednici u Vukovskoj županiji, ali se čini da među njima nitko nije nosio ime Ladislav. Također, u prvoj polovici 16. stoljeća bili su kao Bánffy dobro poznati i Losonci/Lučenečki od roda Tomaj, među kojima je bilo i nekoliko Ladislava, ali oni nisu bili posjednici u dravsko-savskom međurječju. Usp. Engel, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Hahót nem – 3.-5. tábla: Bánfi, s. v. Tomaj nem – 3.-5. tábla: Losonci Bánfi, s. v. Tallóci (tallóci/váraljai Bánfi).

77 Wertner, "A Garaiak", 911. Za Elizabetin brak s Pavlom Istvánffyjem i Pavlovo cjelokupno potomstvo v. Iván Nagy, "A kisasszonyfalvi Istvánffy-ak" *Turul* br. 3 (1883), 113; József Holub, "A kisasszonyfalvi Istyánffy-család", *Turul* br. 3 (1909), 119; Jenő Szily, "Kisasszonyfalvai Istvánffy család történetéhez", *Turul* br. 3 (1910), 127-128. Nagy i Holub Elizabetu zovu *Petronella*.

78 Lajos Thallóczi, *Csömöri Zay Ferencz, 1505-1570.* (Budapest, 1885); Szabolcs Vajay, "A csömöri Zay családról", *Turul* 71 (1998), str. 58-67.

nda "Archívy rodu Zay", podijeljenog u dvije cjeline, ugrovečku i bučansku ("Rodový archív Zayovcov z Uhrovca" i "Rodový archív Zayovcov z Bučian").

SUMMARY

Stanko Andrić

THE NOBLE GARAY (GORJANSKI) FAMILY: AN OUTLINE OF POLITICAL HISTORY

This paper outlines the history of the noble family Garay (de Gara), from the moment it obtained the eponymous estate in Vukovar County (1269) and subsequently separated from the Dorozsma genus of the Csongrád County, up to the extinction of the male line in the first half of the 16th century. Political activities and destinies of notable individuals from both of the main branches of the Garay family, "Palatine" and "Count" are depicted. In the history of Hungarian and Croatian Kingdom,with regard to the Palatine side of the family, Nicholas I- the Count of Macsó, who was a palatine and later the Count of Croatia (killed in Gorjani in 1386), his sons - the Count of Macsó and the palatine Nicholas II (died in 1433) and the Duke of Usora Ivan (died in 1428), as well as the Nicholas II's son Ladislaus (died in 1459), who was also the Count of Macsó and a palatine, played an important role. In the Count branch, the Count of Macsó and the queen's dignitary Paul (died in 1353) was politically most prominent, and at the state level only his great-grandson, the Count of Macsó Dezso (died between 1438 and 1440) played a major role. The last important member both of this branch and the entire Garay family was Deszo's grandson, Lovro Banffy (probably died in 1526), who was involved in the political turmoil at the beginning of the rule of Vladislaus II Jagiellon. Lovro's son, Ladislavius (probably died in 1537) is the last male descendant of the Garay family. Special attention is given to the contemporary narrative sources reporting on the Garay family (Thuroczy's chronicle, historical works of Piccolomini, Bonfini's chronicle, certain letters and reports), and also to a few extremely interesting monuments such as tombstone of Nicolas I and the grant of arms obtained by Nicholas II in Paris.

Josip Vallinger, svećenik i glazbenik

UDK 929 J. Vallinger
Izvorni znanstveni rad

Ivan Andrić
Bogoslovno sjemenište, Đakovo

Josip Vallinger (20. siječnja 1846., Gödre, Mađarska - 24. kolovoza 1911., Vrpolje) bio je svećenik Đakovačke ili Bosanske i Srijemske biskupije, koji je široj javnosti poznat kao skladatelj adventske popijevke „Padaj s neba roso sveta“. U radu koji slijedi, uz to što ga prikazujemo kao svećenika koji je obnašao razne svećeničke službe u svojoj biskupiji, naglasak stavljamo na njegovo glazbeničko djelovanje otkrivajući nevelik, ali značajan skladateljski opus kako crkvene tako i svjetovne glazbe.

Ključne riječi: Josip Vallinger, crkvena glazba, glazbena kultura u Đakovu u drugoj polovici 19. st., Vrpolje, Josip Juraj Strossmayer.

U godini u kojoj se hrvatska javnost susreće s biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom o dvjestotoj obljetnici njegova rođenja te sto i desetoj obljetnici smrti, u prikazu koji slijedi prisjećamo se jednoga od biskupovih istaknutih suradnika, svećenika Josipa Vallingera[1] za kojega znamo ne samo kao za okretnog Strossmayerovog tajnika, nego ga otkrivamo i kao glazbenika, kulturnog djelatnika te dugogodišnjeg poduzetnog župnika u Vrpolju.[2] Uz

1 Gdjekad se u literaturi i u dokumentima može naći da mu se prezime pojavljuje i u inačici Wallinger, no tako su mu prezime pisali drugi, a on vrlo rijetko.

2 Prije nego li prijeđem na upoznavanje s Vallingerovim životom i djelovanjem, dopuštam si iznijeti jednu osobnu crticu. Za njega sam prvi puta čuo još kao dijete. Nekom zgodom spo-

velikana kakav je biskup bio, pa i da je moga biti takvim kakvim ga danas promatramo, stajao je niz osoba koji su mu bile pri ruci. Za svojega trinaestgodišnjeg boravka u Đakovu gdje je vršio različite službe koje su ga uglavnom upućivale na biskupa, Vallinger je nesumnjivo bio jedan iz toga niza. U napisu koji slijedi ipak ćemo naglašeno izdvojiti njegovu glazbenu djelatnost koja se odvijala na dva paralelna puta: na onom glazbeno-pedagoškom, te na onom stvaralačkom, skladateljskom.

Životopis[3]

Josip Vallinger rođen je 20. siječnja 1846. u mjestu Gödre u Mađarskoj. Dječačke godine proveo je u Vinkovcima kod ujaka, gdje je pohađao pučku školu. U Đakovu je pohađao licej, a bogosloviju je završio u Centralnom sjemeništu u Pešti. Za svećenika je zaređen 9. rujna 1869. godine. Po povratku sa studija postaje kapelanom u Đakovu, potom prebendarom stolne crkve, ceremonijarom, dvorskim kapelanom, te konačno 1877. tajnikom bi-

menuo ga je moj pradjed Mijo Zrimić, sjećajući se svojeg završetka pohađanja pučke škole. Bilo je to davno, u prvim godinama prošloga stoljeća. Po završetku četverogodišnje pučke škole djeci je svečano uručivana svjedodžba. Svjedodžbe je, uz još neke prigodne poklone za one koji su s odličnim uspjehom zaključili školovanje, uručivao gospodin župnik koji je u to vrijeme redovito obnašao službu školskog nadzornika, a ova se svečanost događala u središtu župe koje je tada bilo u Vrpolju. Tako je i moj pradjed bio odveden s djecom iz Strizivojne u sjedište župe u Vrpolje, „pod lipe“ kako sâm reče, misleći pri tom na perivoj ispred vrpoljačke crkve i župnoga doma koji je osmišljen baš Vallingerovim nastojanjem. Djeca su stajala posložena u uredne redove, a župnik je išao od djeteta do djeteta dijeleći svjedodžbe. „Doš'o je tako i do mene“ sjećao se pradjed „pogladio me po glavi i rek'o: „Šteta!“, misleći vjerojatno na to što mali Mijo Zrimić neće na daljnje školovanje, nego ostaje u selu, na gazdinstvu. Pradjed je očito shvaćao što je župnik s onim „Šteta!“ htio reći jer ga se vrlo svježe sjećao i u svojim osamdesetim godinama. Ipak, kao djetetu vjerojatno mu je bilo važnije što se je kao odličan učenik s ove svečanosti vratio s „najvećom poklonjom“ koji mu je dao gospodin župnik.

Po pradjedovoj priči prvi puta sam čuo za svećenika Josipa Vallingera, a po načinu kako ju je pradjed ispričao ovaj mi je svećenik postao drag onako kako djetetu može omiljeti neki lik iz priče. Kasnije, kad sam kao početnik u sviranju uvježbavao najpoznatiju adventsku popijevku „Padaj s neba roso sveta“ uz koju je stajalo zapisano ime autora – Josip Vallinger – shvatio sam da je ovaj skladatelj onaj „gospodin župnik“ koji je mojega pradjeda pogladio po glavi.

3 Najiscrpniji prikaz Vallingerovog života i djelovanja nalazi se u: Ante PAVLOVIĆ, *Stotinu reverendi*, Vlastita naklada, Slavonski Brod, 2008., str. 268.-271.; Ivan ANDRIĆ, *Josip Vallinger,* u: Vjesnik Đakovačko-osječke i Srijemske biskupije, 12 (CXXXIX) 2011., str. 1146-1150. K tomu spominjemo i kratku biografsku crticu u: Luka MARIJANOVIĆ*, Kulturno-prosvjetna i preporodna djelatnost profesora i studenata đakovačke bogoslovije*, u: Diacovensia, IV. (1996.) 1., str. 109-145.

skupa Strossmayera. Godine 1882. odlazi za župnika u Vrpolje i tu ostaje sve do smrti 24. kolovoza 1911. Vallingerovu smrt popratila su dva nekrologa u dvama časopisima. Jedan, sasvim kratak, izašao je u biskupijskom glasilu[4], a drugi, nešto opširniji, u časopisu za crkvenu glazbu[5]. Opis sprovodnih obreda zapisan u spomenici vrpoljačke župe svjedoči o dostojanstvenom ispraćaju cijenjene i poštivane osobe. Evo što ondje čitamo:

„Dana 24. kolovoza 1911. umro je nakon duge i teške bolesti župnik ove župe i zač. prisjednik duh. stola Josip Vallinger. Dragi je pokojnik mnogo patio, ali je ustrpljivo podnosio svoju tešku bolest, u kojoj je više puta bio okrijepljen svetim sakramentima. Ukop je bio vrlo svečan. Župljani svih sela njegove župe došli su na ukop, a isto i svećenici iz cijelog dekanata. Došli su mu i prijatelji g. prelat i župnik gor. Osijeka Josip Horvat, protonotar i kanonik Milko Cepelić iz Djakova, da odadu posljednju počast. Kondukt je vodio preč. g. dekan babogredski Mijat Senc uz asistenciju župnika lev. varoškog Stipe Miloševića i katehete Franje Perčića. Obojica su bili nekoć pokojnikovi kapelani.“[6]

Vallinger je sahranjen na mjesnom groblju, a grob mu je uz grobljansku kapelu, s lijeve strane.

2. Strossmayerov tajnik i javni djelatnik

Službe koje su Vallingera držale blizu Strossmayera, napose ona ‘tajnika Njegove Preuzvišenosti’, koju je obnašao od 1877. do 1882. godine, omogućile su mu uključivanje u mnoga važna crkvena, kulturna pa i politička zbivanja kako u biskupiji tako i u cijeloj Hrvatskoj. O ovakvim njegovim angažmanima, kao i o njegovoj kulturnoj širini te uvažavanju od strane mnogih, tada poznatih i uglednih, ljudi svjedoče pisma sačuvana kako u župnom arhivu u Vrpolju[7], tako i na drugim mjestima[8]. S poštovanjem su mu se obraćali javni i

4 *Okružnica, br. 1093. – 1911.*, u: Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske (dalje GBBS), br. 16./1911., str. 1911.

5 N. N, *† Josip Vallinger*, u: Sveta Cecilija (dalje SC), V. (1911.) 8-9., str. 66.

6 *Liber memorabilium ab anno 1771. Octobris 6.* Koristio sam fotokopiju *Spomenice* koja je u privatnom vlasništvu Tomislava Bašića iz Vrpolja.

7 Karlo PAVIĆ, *Pisma pisana Josipu Wallingeru*, u: Đakovo i njegova okolica, (1978.) 1., str. 199-214.

8 Vrlo živu suradnju koja se može iščitati iz korespondencije između Vallingera i Kuhača spominje Dubravka Franković: „U Kuhačevoj glazbeno-literarnoj ostavštini registrirano je 19 njegovih

kulturni radnici poput povjesničara glazbe i etnomuzikologa Franje Kuhača, povjesničara umjetnosti Izidora Kršnjavija, književnika Ivana Trnskog, preporoditelja istarskih Hrvata, biskupa Jurja Dobrile i mnogih drugih. Iz njih iščitavamo da je Vallinger, unatoč povlastici, pa i časti tajničke službe znamenitoga biskupa Strossmayera koju si je u ono vrijeme vjerojatno mnogi čovjek mogao samo poželjeti, bio vrlo realan i svoj čovjek koji si nije dao laskati, niti se uznosio. Sadržaji pisama uglavnom su molbe da Vallinger nešto učini posredovanjem kod biskupa, ili je riječ o zahvalama jer im je Vallinger na ovaj ili onaj način izišao u susret.

Kako je Strossmayer često i na dulje vrijeme izbivao iz Đakova, mnoge poslove povjerava svome tajniku Vallingeru. Riječ je o poslovima koje obavlja biskupska kancelarija, zatim o kadrovskoj politici. Tu je i ekonomsko poslovanje biskupije te, napose, poslovi oko gradnje katedrale.[9] U svemu tome Vallinger se pokazao kao pouzdan i privržen biskupov suradnik, vješt i snalažljiv organizator.

Da Vallingerov angažman ipak nije bio iscrpljen u Strossmayerovoj kancelariji dokazuju podaci kako je u Đakovu u dva navrata bio izabran za predsjednika Hrvatskog pjevačkog društva Sklad, kao i to da je bio đakovačkim povjerenikom Matice hrvatske od 1877.-1881. godine.

Ovaj naslov možemo sažeti i zaključiti riječima kojima ge je posmrtno ispratio pisac njegova nekrologa u časopisu za crkvenu glazbu Sveta Cecilija: *„Vallinger je bio ličnost poznata na daleko, a posvuda štovan i ljubljen.“*[10]

pisama Strossmayerovu tajniku Wallingeru. Najčešće su teme Kuhačevih pisama Wallingeru: a) Zbirka; Wallingerovo posredovanje u sakupljanju pretplate i pretplatnika i drugih oblika novčane pomoći za Zbirku; Wallingerove primjedbe na sadržaj Zbirke; Wallingerova suradnja u prikupljanju narodnih melodija i tekstova iz Slavonije za Zbirku i Wallingerova obrada nekih narodnih popijevaka; b) Wallingerovo posredovanje u vezi Kuhač – Strossmayer.“ D. FRANKOVIĆ, *Korespondencija Kuhač – Strossmayer*, u: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1978. str. 195.-275., ovdje str. 217.

9 U Arhivu Đakovačko-osječke nadbiskupije mnoštvo je korespondencijske građe između Vallingera i mnogih koji su bili angažirani oko gradnje katedrale, posebno oko završnih radova u njoj, jer je Vallinger upravo tih godina vršio službu biskupovog tajnika.

10 N. N, *† Josip Vallinger*, u: SC, V. (1911.) 8-9., str. 66.

3. Glazbenik

Vallingera se ne spominje u referativnim povijestima glazbe niti u glazbenim enciklopedijama. Ipak, naišao sam na dvije kratke natuknice koje ga spominju i ističu kao glazbenika čiji je doprinos značajan:

„Vallinger Josip, svećenik. Rodio se 20. I. 1846. Učio škole u Pešti, izučio je i muziku. Ceremonijar biskupa Strossmayera, učitelj pjevanja u sjemeništu u Đakovu. Komponirao je nekoliko svjetovnih i crkvenih popjevaka. God. 1882. župnik u Vrpolju. Umro je 24. VIII. 1911.“ [11]

„Vallinger Josip (1846.-1911.) skladatelj, po zvanju svećenik (crkvene i svjetovne zborne popievke).“[12]

Josip Vallinger

Vallinger je glazbeno bio i nadaren i obrazovan, a na glazbenom polju vrlo marljiv i poduzetan te je i danas pamćen baš po ovoj svojoj djelatnosti. Nije poznato kako i gdje je stjecao glazbeno obrazovanje, no može se pretpostaviti da je to bilo za vrijeme školovanja i u bogosloviji. Već u prvim godinama boravka u Đakovu dao se na vrlo aktivan glazbeni angažman, kako na crkvenom tako i na društvenom području.

11 Božidar ŠIROLA, *Vallinger Josip*, u: Znameniti i zaslužni Hrvati, Zagreb, 1925. str., 272.

12 B. ŠIROLA, *Hrvatska glasba*, u: Naša domovina, svezak 2., Zagreb 1943., str. 749.

Crkvena glazba

Na crkveno-glazbenom polju djeluje kao organizator i obnovitelj liturgijske glazbe u sjemeništu gdje je bio učitelj pjevanja, te isto tako i u redovitom liturgijskom životu biskupskoga sjedišta. Bio je pobornik cecilijanskog pokreta i član Cecilijnog društva, što jasno govori o njegovom glazbenom usmjerenju.[13]

Okušao se i kao kompozitor sakralne glazbe. Nije mnogo skladao, radi se tek o nekoliko pučkih popijevaka te nekolicini zborskih skladbi.[14] No, među njima jedna je takva uspješnica da se za Vallingera i u naše vrijeme zna po cijeloj Hrvatskoj; riječ je o vjerojatno i dandanas najomiljenijoj adventskoj popijevki *Padaj s neba roso sveta*, koja je našla mjesto i u najnovijim glazbeno-liturgijskim izdanjima.[15] Sedam njegovih crkvenih popijevki objavljene su u monumentalnoj zbirci harmoniziranih crkvenih napjeva *Pievniku*. To su: *Bože evo dolazimo*, *Došle su ti duše vjerne*, *Hvalu sada uzdajmo*, *Dodji k nama Duše Sveti*, *Svom Sione Spasitelju*, *Padaj s neba* i *Slava Bogu na visini.*[16] Tekstovi svih spomenutih popijevaka već su od prije bili poznati. Radi se o starim crkvenim himnima ili o novijim pjesničkim tekstovima ili prijevodima uglavnom s njemačkog jezika koji su doživjeli više glazbenih obrada od raznih domaćih skladatelja. Niti jedan tekst spomenutih popijevki nije napisao Vallinger.

---

13 Na planu liturgijsko-glazbenog života u Hrvatskoj, a na prijelazu 19. i 20. stoljeća obilježena su cecilijanskim pokretom i obnovom istoga, koja je kasnije potaknuta pobudnicom o svetoj glazbi pape Pija X. Ovaj pokret u Hrvatskoj prihvatio je opće cecilijanske ideje, ali je težište postavio na nacionalnu osnovu, pa su zadaci pokreta bili oživljavanje hrvatske glazbene liturgijske baštine, potiskivanje stranih pjesama preostalih još i jozefinističke obnove, stvaranje novih crkvenih pjesama u narodnom duhu, podizanje kvalitete glazbenog repertorija, osnivanje crkvenih zborova i sl.

14 Do sada najcjelovitiji popis Vallingerovih glazbenih ostvarenja donosi: Marin SRAKIĆ, *Bibliografija,* Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Đakovo, 2007., str. 248-249, 251. U ovome članku znatno smo ga proširili.

15 J. VALLINGER, *Padaj s neba*, u: Pjevajte Gospodu pjesmu novu, Hrvatska liturgijska pjesmarica, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb 2011., str. 294.-295. Uvriježeno je mišljenje da je Vallinger pisac teksta ove popijevke što nije točno. Tekst popijevke može se naći mnogo prije izdavanja *Pievnika*, npr. u katekizmu-pjesmarici *Kratki nauk Kerstjansko-Katoločanski* (Osijek, 1861.), str. 208.-210., u formi tzv. *Singmesse*. Vallinger je skladatelj popijevke *Padaj s neba roso sveta*. Usput spominjem vrlo lijepi komentar teksta ove popijevke kojega je napisao L. Depolo pod naslovom *Advent u Slavoniji*, a donio ga je B. Duda u svojoj knjizi: Malo darovi Isusovoj i našoj majci, Teovizija, Zagreb, 2003., str. 29.-32.

16 Popijevke objavljene u: KINDLEIN Karlo - KOLANDER Vatroslav, *Pievnik. Kantual crkvenih popievaka*, Zagreb, 1895.

U Arhivu Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu nalazimo rukopisni *Zapisnik glasbovina sbora duhovne mladeži Djakovačke* iz 1876. godine, a riječ je o popisu inventara tadašnjeg glazbenog arhiva sjemenišnog pjevačkog zbora. Tu često nailazimo na ime Josipa Vallingera, rijetko kao izvornog skladatelja, češće kao priređivača već postojećih skladbi za muški zbor, kakav mu je u sjemeništu bio na raspolaganju. Tako se na popisu marijanskih pjesama nalazi jedanaest Valingerovih obrada za muški zbor, na popisu adventskih osam, a na popisu božićnih dva uratka ove vrste. Među korizmenima je deset Vallingerovih obrada, a na popisu *Diversa*, tj. razne, tri su u Vallingerovoj obradi. Od svega nabrojenoga danas možemo naći vrlo malo, tek dvije četveroglasne skladbe u glazbenom arhivu đakovačkog Bogoslovnog sjemeništa: jedna izvorna, *Salve Regina,* za četveroglasni muški zbor, te *Lamentatio I., II., III.*, koje je Vallinger priredio za četveroglasni muški zbor. K tomu, u Arhivu Đakovačko-osječke nadbiskupije u Đakovu nalazimo skladbu *Tantum ergo* za četveroglasni mješoviti zbor.

Spomenimo još i sljedeće. Kroničar slavlja krizme u Velikoj Kopanici 1883. godine spominje Vallingerovu skladbu – dvopjev *Ecce sacerdos magnus* kojom su mještani dočekali biskupa Strossmayera.[17] Također se na jednom mjestu spominju Vallingerove obrade božićnih pjesama.[18]

Uz do sada rečeno donosim i nekoliko svjedočanstava kroničara i spisatelja o Vallingerovom glazbenom angažmanu na području crkvene glazbe:

Josip Vallinger *„bio je središtem glazbe i popievke, duhovne i rodoljubne“. „Oko Valingera kretao se je u Đakovu nuz cijeli decenij glazbeno-pjevački život u sjemeništu, u katedrali u pjevačkom zboru. Njegova je zasluga, što je pjevanje crkveno povraćeno svojem izvornom duhu.“*[19]

„Biskup je ponovno upozorio na potrebu pravilnog pjevanja crkvenoga kod duh. mladeži. Ovo su rukovodili obično ravnatelji kora katedralnoga (...), ali je u tome pravcu najviše učinio Josip Vallinger, tajnik biskupov od 1877.-82., probudiv u duhovnoj mladeži kao učitelj crkvenog (gregor.) pjevanja pravu ljubav i zanimanje.“[20]

---

17 J. H., *Preuz. g. biskup Strossmayer na krizmi u kotarih kopaničkom i županjskom,* u: GBBS, XI. (1883.) 108.-112., ovdje str. 111.

18 J. BÖHM, *Petrijevci (Valpovština), dne. 5. prosica 1916.*, u: SC, XI. (1917.) 1., str. 20.

19 Matija PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.-1906.*, Đakovo, 1911., str. 346.

20 Matija PAVIĆ – Milko CEPELIĆ*, Biskup Josip Juraj Strossmayer*, Biskupski ordinarijat Đakovo, Đakovo 1994., str. 85.-86.

„Biskup se je pobrinuo i za to, da pjevanje na koru bude što ljepše. U Vallingeru našao je vrsnog učitelja pjevanja, koji uvađa klasičnu crkvenu muziku...“[21]

„I u sjemeništu i na koru stolne crkve razvio je Vallinger lijepu djelatnost. (...) mnogo je radio oko promicanja valjanog crkvenog pjevanja u biskupiji đakovačkoj. (...) pratio je sa zanimanjem svaki pokret na našem glazbenom polju. Bio je jedan od prvih pretplatnika „Sv. Cecilije“ i članova „Cecilijinog društva“. S veseljem je pozdravio naš pothvat i osokolio nas na rad.“[22]

Svjetovna glazba

Zahvaljujući pedantnoj kronici Hrvatskog pjevačkog društva Sklad iz Đakova dobivamo prilično detaljan oris Vallingerove uloge u tom pjevačkom društvu u kojemu je, u različitim ulogama, bio aktivan kroz dvanaest godina. Vallinger je surađivao i s drugim pjevačkim društvima, no niti s jednim tako aktivno kao sa spomenutim đakovačkim društvom. Godine 1871. nalazimo ga na popisu njegovih podupirujućih članova[23], a *„dne. 1. siječnja 1872. bila je glavna godišnja skupština, na kojoj je izabran za predsjednika većinom glasova odlični društveni član i poznati kompozitor Josip Valinger, kasniji župnik u Vrpolju.“*[24]

S ovim je glazbenim društvom dijelio i uspone i padove o čemu kroničar svjedoči: *„Tek što se društvo prošle godine pod predsjedništvom Valingerovim trglo i počelo napredovati, okupivši oko sebe lijepi broj novih izvršujućih i podupirajućih članova, upotpunivši društvenu imovinu, već se početkom ove godine opažaju nove trzavice u društvu. Na glavnoj skupštini 18. siječnja 1873. izabrana je većinom glasova nova uprava, kojoj ne stoji više na čelu lanjski predsjednik Valinger, nego Vladoje Selinger.“*[25] Vallinger ostaje u odboru društva.[26]

---

21 Izidor KRŠNJAVI, *Listovi iz Slavonije*, Slavonica, Vinkovci 1994., str. 38.

22 N. N, *† Josip Vallinger*, u: SC, V. (1911.) 8-9., str. 66.

23 Mato HORVAT, *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva „Sklad“ – „Preradović“ u Đakovu 1863-1939*, Đakovo, str. 48.

24 *ondje*, str. 48.

25 *ondje*, str. 51.

26 *ondje*, str. 53.

Vallingerove inicijative se uvažavaju jer su na dobrobit Sklada: *„Na prijedlog odbornika Josipa Valingera izabran je 14. siječnja 1874. prvi tehnički odbor, kojem je briga bila voditi tehničku upravu društva, te izabirati i određivati, koje će se pjesme učiti, uzevši u obzir jakost zbora. U taj su odbor izabrani Ivan N. Trišler, Dragutin Jobst i Josip Valinger – sva trojica glazbeno naobraženi.“*[27] Saznajemo da su iste godine nabavljene i Vallingerove pjesme za 5 forinti i 20 novčića, pa ih zbor marljivo vježba. Pedantni kroničar Sklada M. Horvat bilježi i sljedeće: *„Na glavnoj skupštini 11. siječnja 1880. uzimlje riječ Josip Valinger i uvjeri članstvo, da je dužnost sviju društvo svaki na svoj način podupirati – jedan zborom, drugi tvorom, da se društvena pravila ukazuju manjkavima, pa ih valja popuniti i ispraviti.“*[28] Izabran je u tu svrhu odbor petorice među kojima je i Vallinger.

Članovi upravnog odbora vrednuju Vallingerovu ulogu u društvu pa je *„na prijedlog Mate Vohalskog izabran na sjednici upravnog odbora 8. travnja 1877. Josip Valinger prvim začasnim članom društva radi velikih zasluga po društvo, te ga je društvo podjedno zamolilo, da ni u buduće ne uskrati svoju pripomoć u tehničkom pogledu.“*[29]

Godine 1882. Vallinger je ponovno u upravnom odboru. Na glavnoj skupštini te iste godine prihvaćen je prijedlog J. Vallingera da Sklad priredi koncert u korist F. K. Kuhača za izdavanje njegovog V. sveska jugoslavenskih popjevaka i to 19. ožujka - u navedenu svrhu, a *„u slavu velikog biskupa i mecene Strossmayera“*. U istu svrhu Sklad zajedno s Pjevačkim društvom Davor organizira koncert u Slavonskom Brodu, a kasnije, na spomendan svete braće Ćirila i Metoda, pjevačka društva Sklad, spomenuti Davor te Pjevačko društvo Dunav iz Vukovara priređuju zajednički koncert u katedrali, a sve na Vallingerov prijedlog i njegovim brižljivim zalaganjem oko organizacije.[30] Ova nezapamćena glazbena svečanost u Đakovu, koja je potrajala tri dana, ujedno je i posljednji Vallingerov poduhvat u HPD Sklad, jer je te godine otišao u Vrpolje gdje je postavljen za župnika.

Pouzdano se zna da je Vallinger skladao i nekoliko svjetovnih kompozicija za četveroglasni muški zbor. Za njih doznajemo iz programa raznih glazbenih akademija HPD-a Sklad, sjemenišnog pjevačkog zbora, te drugih

27 *ondje,* str. 54.

28 *ondje,* str. 65.

29 *ondje,* str. 61.

30 usp. *ondje*, str. 68.-69.

pjevačkih društava. Notnih zapisa za sada nisam pronašao ni za jednu Valligerovu svjetovnu kompoziciju, pa ovdje donosim samo naslove ne imajući u vidu o kakvim se skladbama radi, premda se ponešto može naslutiti i iz njihovih naslova: *Strossmayerova himna* - za muški zbor, tekst: V. K.; *Vienac sam vila* - za solo-kvartet, tekst: J. Zahar; *Hercegovački ustaša* - za muški zbor, tekst: A. Palmović; *Karišik hrvatskih napjeva* - za muški zbor[31]; *Davorija, Zagreb gradu*[32]; *Dalmatinski šajkaš*[33].

U *Bisernici, zbirci popievaka za četiri mužka grla*, koju je izdao Vienac, glazbeno pjevačko društvo Nadbiskupskog sjemeništa u Zagrebu u lipnju 1886., izdane su dvije Vallingerove kompozicije.[34]

Za kraj ovoga dijela donosimo osvrt na jednu akademiju koju su priredili bogoslovi u čast biskupa Strossmayera, a u suradnji sa svojim učiteljem pjevanja Vallingerom: *„Nećemo se upušćati u potanju ocjenu pojedinih komada, samo nam je iztaknuti da su kako krasnoslovci, tako i pjevači posve shvatili i točno izrazili uzvišene misli i ćustva pjesnika i skladatelja. Intonatia pri pjesamah biaše vazda čista i sigurna, a zvonki glasovi mladjahnih pjevača krjepko oriahu dvoranom prepunom to svećenstvom, to najuglednijimi lici ovdješnjega obćinstva, a kada zaori hymna „Zagrebu“, osobito pako budnica „Hercegovački ustaša“ mislili smo da pjevaju – ne 12 nego 24 vješta pjevača. Osobito omili preuzvišenomu gospodinu i sjajnim gostom „Karišik“ hrvatskih napjeva, gdjeno susljedice nanizane bijahu krasne što prosto narodne, što umjetne nu svemu narodu poznate pjesmice, - što nam je novim dokazom da se pravo narodna glazba temeljiti imade na narodnih pjesamah, želimo li s njom probuditi prava domoljubna ćustva. (...) Osobita zasluga sjajnog uspjeha ide veleč. g. J. Vallingera, koji hvale vriednom revnosti i pod godinom podučava duh. mladež u glasbi i crkvenom pjevanju.“*[35]

31 Naslovi kompozicija uz zabilješku pisaca uglazbljenih tekstova doneseni prema N. N., *Viestnik*, u: GBBS, 4. (1876.) VIII., str. 63.

32 usp. M. HORVAT, *navedeno djelo*.

33 Skladba se spominje u: I. RICHTER, *Razvoji i rad 'Napretka', obrazovnog društva učiteljskih pripravnika u Zagrebu*, u: Napredak, br. 6 (20. veljače 1893.) XXXIV., Zagreb, str. 92.

34 Branko BIRT, *Prije izdanja novog „Hrvatskog crkvenog pjevnika“*, u: SC, XXVII. (1933.) 3., str. 83.

35 N. N., *Viestnik*, u: GBBS, 4. (1876.) VIII., str. 64.

Četiri Vallingerove kajdanke

U arhivu Župe sv. Jakova u Gorjanima nedavno je pronađena kajdanka na čijoj prednjoj korici piše: *Kajdanka za Franju Vrtarića učenika VII. raz. u Djakovu 19(?)3*. U korice su pospremljene četiri tanje kajdanke, neuvezane kako međusobno tako i s vanjskim ovitkom. Sve četiri su ispisane Vallingerovim rukopisom i sa spomenutim Vrtarićem nemaju druge veze osim što su mu vjerojatno nekoć pripadale. Dvije od njih Vallinger je započeo ispisivati još za studentskih dana, kao bogoslov, o čemu svjedoče potpisi vlasnika. Na jednoj piše: *Josip Vallinger, bogoslov IV. god. u centralnom sjemeništu u Pešti*, a na drugoj *Josip Vallinger, bogoslov*.

U prvu spomenutu prepisao je Vallinger devet skladbi za muški zbor, a sve skladbe su podslovljene mađarskim tekstovima, no ne radi se nužno i o mađarskim kompozitorima. Druga, sa zabilješkom *Za narodne i druge zabavne pjesme*, donosi dvadeset i devet skladbi pisanih uglavnom na hrvatske tekstove domoljubnog karaktera, sve opet za muški zbor, među kojima je moguće da se nalazi i poneka Vallingerova skladba. To da bi Vallinger bio skladatelj ponekih od skladbi koje nalazimo u drugoj kajdanci teško je utvrditi jer je prepisivač naveo autora tek za poneku, ali se gotovo redovito potpisao kao prepisivač navodeći i datum prepisivanja. Ono o čemu možda smijemo ponešto zaključiti jest Vallingerov glazbeni ukus, jer je prepisivanje baš određenih skladbi značilo probiranje i uvrštavanje istih u vlastiti glazbeni arhiv. Jednostavno rečeno, prepisivao je skladbe koje su mu se svidjele i s kojima je imao nekakav plan. A da tome jest tako danas svjedoči npr. skladba *Gospodinov je dan* skladatelja Kreutzera, koju je đakovački sjemenišni zbor imao donedavno na repertoaru na hrvatskom jeziku, a istu nalazimo u drugoj Vallingerovoj kajdanci na mađarskom.

Druge dvije kajdanke nastale su od rasutih partitura ispisanih dvama različitim rukopisima koji su naknadno uvezani u dva sveska. Tu nalazimo pet kompozicija za četveroglasne muške zborove raspisane po zasebnim dionicama. Uvez je napravljen prilično nespretno pa se dionice jedne te iste kompozicije nalaze rasute u oba sveska. Nadalje, obadvije kajdanke složene su od araka koji su izvorno bili duplo veći, ali ih je uvezivač izrezao na pola pazeći ipak pritom da ne ošteti rukopis. Od pet skladbi četiri su očito Vallingerove: *Dragutine, vrli sine* i *Slavan nam osvanu god* dvije su čestitarske pjesme te još dvije sakralne, *Terra tremuit* i *Sv. Ćirilu i Metodu (Presveta nam godina se javi)*. Uskrsni ofertorij *Terra tremuit* nešto je opsežnija skladba jer to traži

i sam tekst, dok su druge tri skladbe kratke - od šesnaest do dvadeset taktova. Peta skladba je ruska narodna pjesma *Crveni sarafan* koju je Vallinger raspisao za tamburaški orkestar.

Za Vallingera se može reći da ide u red 'malih' glazbenika lokalnoga značenja, kakvih je u njegovo doba bilo mnoštvo širom Hrvatske, koji je vlastiti glazbeni ukus i stvarateljski izraz nevelikoga skladateljskog opusa pronašao u kasnoromantičnom stilu i preporodnoj ideji. U svojim skladbama oslanjao na hrvatsku narodnu glazbu slavonskoga podneblja s kojom je bio očito suživljen. S formalne i tehničke strane njegove skladbe odaju pomanjkanje glazbenog obrazovanja, ali istodobno i dobar smisao za pjevnu melodiku te spontano i smisleno odabiranje harmonija.

Župnik u Vrpolju

Za župnika u Vrpolje Vallinger dolazi 1. rujna 1882. godine. Pomalo je čudno da je Vallinger u punom zamahu svojih aktivnosti otišao iz Đakova, on u kojem su mnogi gledali čak i mogućeg nasljednika biskupa Strossmayera. Iz pisma koje mu je te godine uputio Iso Kršnjavi saznajemo da se to zbilo iznenada, te da ni Vallingeru nije bilo drago ovo premještanje. Osvrćući se na Vallingerov premještaj u Vrpolje Kršnjavi mu piše: *„Neznam bili Vam čestitao pošto župa nije osobita ali ima nešto dobroga kad je čovjek svoj gospodar i neodvisan. Pošto je onaj lopov biskupa tako spleo nije više liepo u Djakovu."*[36] Smatra se da je Vallinger došao u sukob s Vatroslavom Doneganijem, kiparom koji je radio u katedrali, te da je to bio razlog njegova premještanja.[37]

Kako bilo da bilo, Vallinger dolazi u Vrpolje gdje ostaje župnikom sve do smrti - punih 29 godina. Kako bismo uočili dinamiku života župe kojoj je Vallinger davao ritam, evo nekoliko podataka iz vrpoljačke župne spomenice[38]: na Ivanje 24. lipnja 1884. biskup Strossmayer blagoslovio je novi hrastovi oltar učinjen prema Vallingerovu nacrtu u radionici đakovačkog stolara Dragutina Turkovića, godine 1886. sa župljanima obnavlja crkvu iznutra, godine 1887. nabavlja se kip sv. Valentina, 1888. postavljena je nova krstionica za koju je biskup Strossmayer poklonio crvenu mramornu posudu, a

36 K. PAVIĆ, *navedeno djelo,* str. 201.

37 usp. A. PAVLOVIĆ, *navedeno djelo,* str. 268.-271.

38 Podaci o Vallingerovom djelovanju u Vrpolju priređeni su prema: *Liber memorabilium…, navedeno djelo.*

1889. iz Češke nabavlja i novi harmonij. Godine 1890. dovršena je kapelica na mjesnom groblju, čiju gradnju je omogućila Paulina Plavšić, vrpoljačka trgovkinja i udovica natporučnika Konstantina Plavšića, godine 1894. izvana se renovira župna crkva, a na Ivanje godine 1902. Vrpolje dobiva i novi župni dom. I da bude prema izreci: 'Konac djelo krasi', u posljednjim godinama svoje službe u Vrpolju uz njegovo veliko nastojanje godine 1905. nabavljaju se orgulje do čega je Vallingeru kao glazbeniku sigurno bilo vrlo stalo. Orgulje su djelo tada ugledne tvrtke Heferer iz Zagreba.[39] U više navrata i u župi i u filijalama organizira pučke misije, te mnoge pobožnosti i priredbe. Uz rad u župi ne zapostavlja niti filijale Strizivojnu i Čajkovce ni u duhovnom ni u materijalnom pogledu.

Uz redoviti župni život i organizaciju crkvenoga života na filijalama Vallinger je u Vrpolju marljiv i na kulturnom i prosvjetiteljskom polju. Tako je ovdje, zajedno s bilježnikom Franjom Jurkovićem 1894. godine osnovao Hrvatsku čitaonicu te joj je prvi predsjednik. Vrpolje je za njegova vršenja župničke službe imalo dvojicu vrlo osebujnih svećenika kao kapelane: Josipa Lovretića, kojega se danas smatra pionirom etnologije u Hrvatskoj, te Franju Perčića glazbeno vrlo darovitog čovjeka koji u glazbenim interesima ne zaostaje za Vallingerom. Možemo samo zamisliti kako je vrpoljački župni dom u to doba morao biti vrlo zanimljivo mjesto gdje su navraćali ljudi različitih profila i otkuda je potekla mnoga dragocjena inicijativa. Na ovome tragu evo jednog svjedočanstva Franje Serafina Vilhara, poznatog hrvatskog skladatelja i zborovođe, koji u svojim memoarima bilježi sjećanje s jednog svojeg putovanja: *„Na kolodvoru u Vrpolju dočekao me je župnik – skladatelj Valinger. S njime odvezao sam se u Strizivojnu, gdje je onaj dan bilo, ako se ne varam proštenje. Odsjeli smo kod tamošnjeg zvonara, koji nam je priredio objed, kakvog ne bi nitko očekivao u seljačkoj kući. Poslije podne pozvao je župnik četiri djevojke, da mi pjevaju. Zabilježio sam ondje dosta popijevki te se pod večer veseo odvezao sa župnikom natrag u Vrpolje, gdje sam prenoćio.“*[40]

Rado je i materijalno pomagao razne inicijative koje su bile na opće dobro o čemu svjedoče rubrike *zahvale darovateljima* rasute po nekoliko časo-

39 Pri restauraciji vrpoljačkih orgulja jedan suvremenik ovoga zahvata ovako primjećuje: *„Ustanovljeno je, da su orgulje građene precizno, solidno i savjesno sa prvoklasnim materijalom prema intencijama pok. Vallingera, koji nije htio ma što imati na koru.“* Franjo PERČIĆ, *Pneumatika u seoskim crkvama*, u: SC, XXII. (1928.) 2., str. 80.

40 Franjo Serafin VILHAR-KALSKI, *Moji memoari*, u: SC, XXII. (1928.) 6., str. 247. Ukoliko još negdje postoje, bilo bi svakako vrijedno doći do Vilharovih notnih zabilješki koje ovdje spominje.

pisa. Ovdje donosimo samo jednu: *„Savez hrv. učit. društava. Za učiteljski konvikat poslao je g. Niko Krajnović, ravn. učitelj u Strizivojni, iznos od 7 for. i 15 novč., koju je sakupio u veselom društvu, a darovaše po 1 for. gg.: župnik Vallinger, trgovac Beck; po 50 novč. gg.: stražmeštar Turjak, bilježnik Jurković, načelnik Novoselić, kontrolor Nikolić, posjednik Rindinger, obrtnik Reich, učitelji Čaklović, Šokčević i Krajnović; po 20 novč. gg.: ovrhovoditelj Filipaj, odbornik Andrić i Luben, a 10 novč. starješina g. Glavačević. Živjeli darovatelji!"*[41]

O stotoj obljetnici Vallingerove smrti mještani Vrpolja odužili su se svojem negdašnjem župniku davši po njemu ime jednoj ulici u svome mjestu.

SUMMARY

Ivan Andrić

JOSIP VALLINGER, A PRIEST AND A MUSICIAN

Josip Vallinger (January 20th, 1846, Gödre, Hungary- August 24th 1911, Vrpolje) spent his childhood in Vinkovci where he attended elementary school, and he continued his high school education in a grammar school in Đakovo as a member of the Episcopal Lyceum, and obtained his seminary degree from the Central Seminary in Pest. He was ordained as a priest of Đakovo or Bosnia and Srijem Diocese in 1869. After he had returned from his studies, he became a chaplain in Đakovo, after that also the master of ceremonies of the cathedral, and in 1877 the secretary of Bishop Strossmayer. In 1882 he became a priest in Vrpolje and he lived there untill his death. He was buried in Vrpolje.

Vallinger had talent for music and a formal education, and he was also very diligent and active in this field. He was a very capable organiser and reformer of the liturgical and musical life in the cathedral, he taught singing in Seminary in Đakovo for many years, and he was a member and the president of the singing association *Sklad* from Đakovo, as well as its first honorary member. He was also a member of other singing associations in Slavonia. He is a member of the *Cecilia Society*, and one of the first people to support and promote the musical magazine *St. Cecilia*. He also composed spiritual and secular vocal music, and some of his work was published in the carol book Pjevnik, and in the collection of compositions for male choir *Bisernici.* He also composed liturgical music. Although there are few compositions by Vallinger, there is a very successful composition which makes Vallinger famous in Croatia even nowadays; it is a piece that is favourite song during the Advent *Fall from the sky, holy dew*, which found its place also in the newest liturgical music publications.

Thanks to his efforts the Heffer company installed an organ in Vrpolje, and he was also the founder of the local reading room.

41 *Rad hrv. učit. društava*, u: Napredak, 1. listopada 1894., tečaj XXXV., br. 28, str. 453.

Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća i njihovi vlasnici

UDK 94(497.5 Đakovo)"18"
Izvorni znanstveni rad

Željko Lekšić, Đakovo

U članku se prikazuje vrijeme i način nastanka prve numeracije kuća u Đakovu, koja je izvršena sredinom 19. stoljeća. Priložen je popis vlasnika tih kuća, sa dostupnim stanjem iz 1879. godine.

Ključne riječi: Đakovo, numeracija kuća

1. Nastanak numeracije kuća

Prvo označavanje kuća brojevima u Habsburškoj monarhiji datira s kraja 18. stoljeća. Car Josip II., koji je bio poznat po brojnim reformama, naredio je 16. kolovoza 1784. godine popis stanovništva i numeraciju kuća, a što je i obavljeno 1785. godine.[1] Zbog tog popisa izbio je žestoki sukob između cara i plemstva, te nije bilo daljnjeg pouzdanog popisa u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji do 1851. godine. Tada je numeracija kuća obnovljena u Zagrebu, Osijeku i Rijeci, a u ostalim mjestima izvršena je nova numeracija.[2] U Zagrebu je tijekom 19. stoljeća vršena nekoliko puta.[3]

1 Rudolf Horvat, Najnovija hrvatska povijest, Matica hrvatska, Zagreb, 1906., str. 6; Mirjana Gross, Počeci moderne Hrvatske, Centar za povijesne znanosti sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest, Globus, Zagreb, 1985., str. 27.

2 M. Gross, n. dj., str. 30.

3 Usp. Lelja Dobronić, Stare numeracije kuća u Zagrebu, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 1959.

U Đakovu je numeracija vjerojatno izvršena 1851. godine, kada i u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji, ili neke od sljedećih godina, a najkasnije 1856. godine. Brojevi iz te numeracije upisivali su se u župne knjige i zemljišne registre. U matične knjige Rimokatoličke župe Đakovo počeo se upisivati kućni broj od 1855. godine. Prve đakovačke zemljišne knjige su tzv. gruntovni napisnici, koji su nastali 1856. godine, a u njih se uz kuću navodio i kućni broj. Prema redoslijedu kućnih brojeva vršeno je i osnivanje spomenutih tzv. gruntovnih napisnika.

Prema podacima iz zemljišnih knjiga, gdje su evidentirane i (gotovo) sve kuće sa svojim kućnim brojem, vidljivo je da je u Đakovu u vrijeme numeriranja bilo 475 kuća, a moguće je rekonstruirati i redoslijed kućnih brojeva. Kuća broj 1 bila je u Osječkom sokaku, sada Ulica bana Jelačića, i to zadnja s desne strane. Zasigurno se to u ono vrijeme smatralo početkom ulice. Popisivač je obišao cijeli grad, te je zadnja kuća broj 475 bila terezijanska kasarna, u neposrednoj blizini kuće broj 1.

Poslije ovog numeriranja, novosagrađene kuće su dobivale brojeve bez obzira na to gdje su se nalazile. Tako je npr. kuća broj 477 bila između kuća broj 13 i 14 u sadašnjoj Jelačićevoj, broj 480 između kuća broj 144 i 145 kraj nekadašnjeg Pazarišta, broj 485 i 486 između kuća broj 352 i 353 u ulici Vladimira Nazora, broj 508 dobila je kuća u Satničkom sokaku, broj 510 u Pavićevom sokaku, broj 520 između 298 i 299, broj 524 između 232 i 233, broj 538 između 137 i 138, broj 543 u Piškorevačkom sokaku, broj 622 "Đakovačka štedionica" na korzu, itd. Nove kuće koje su bile sagrađene na mjestu starih zadržavale bi broj prijašnje kuće. Numeriranje po ovoj numeraciji nastavljeno je sve do pred kraj Drugog svjetskog rata, a numerirano je preko 1500 kuća.

Prema kućnom broju može se utvrditi i starost kuće. Može se uzeti npr. da su kuće s brojem preko 600 sagrađene nakon 1880. godine ili npr. da su kuće s brojem preko 1000 sagrađene nakon 1923. godine.

U Preradovićevoj ulici na kući broj 9, još se nalazi oznaka starog kućnog broja.

Godine 1899. sproveden je zaključak općinskog poglavarstva "glede novoga nazivlja pojedinih ulica i nove numeracije kuća, držeći se u tom načela, kako je numeracija provedena u većim gradovima, koja praktičnoj potrebi najviše odgovara."[4] Po ovoj numeraciji kuće su označene brojevima prema

4 XIV. Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke, za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1899., Osijek, 1900., str. 85.

redoslijedu u ulici u kojoj su se nalazile. Međutim, u službenim dokumentima, matičnim i zemljišnim knjigama dugo se još zadržala praksa označavanja adrese starim kućnim brojem.

Iz opisane stare numeracije kuća mogu se izvoditi zaključci o građevnoj djelatnosti pojedinog razdoblja, o širenju grada i o vremenu kada je koja kuća ili ulica izgrađena. Đakovo je pedesetih godina 19. stoljeća imalo, prema opisanoj numeraciji 475 kuća, a prema popisu iz iste godine 2.404 stanovnika.[5] Četrdesetak godina kasnije, 1893. godine u Đakovu je već bilo 637 kuća sa 4.294 stanovnika.[6]

2. Slijed numeracije kuća u Đakovu

Kuća broj 1 bila je zadnja kuća na desnoj strani u ulici Bana Jelačića do Malog parka.[7] Zatim su popisane kuće prema crkvi Svih svetih sve do zgrade biskupijskog prenočišta, koja je dobila broj 25. Sljedeća zgrada, zgrada kotarskog suda dobila je broj 26. Zatim se krenilo u Školski sokak. Zgrada baždarskog ureda dobila je broj 27.[8] Sljedeća je bila kuća poštara Lučića broj 28.[9] Školska zgrada sa stanovima za učitelje dobila je broj 32, a slijedeća zgrada samostana broj 33. Preko puta, zgrada vlastelinske šumarije, dobila je broj 34. Sve do zgrade na uglu Školskog sokaka i korza nije bilo zgrada (osim gospodarskih), a ta je zgrada dobila broj 35.[10] Dugačka zgrada biskupijskog vlastelinstva na korzu dobila je broj 36, potom je popisano nekoliko zgrada do Kohnove kuće na uglu, koja je dobila broj 40. Potom su popisivane kuće u Švapskom sokaku, odnosno u ulici Matije Gupca.

5 M. Gross, n. dj., str. 44.

6 VIII. Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke, za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1893., Osijek, 1894., str. 30.

7 U toj kući se već godinama nalazi poznata trgovina Favori informatika.

8 Na tome mjestu je sada Hrvatski dom, Dom kulture.

9 Sada, nekadašnjeg Časničkog doma hrvatske vojske.

10 Zgrada koja je bila na mjestu sadašnje, koju neki Đakovčani zovu “Mutin ćošak”.

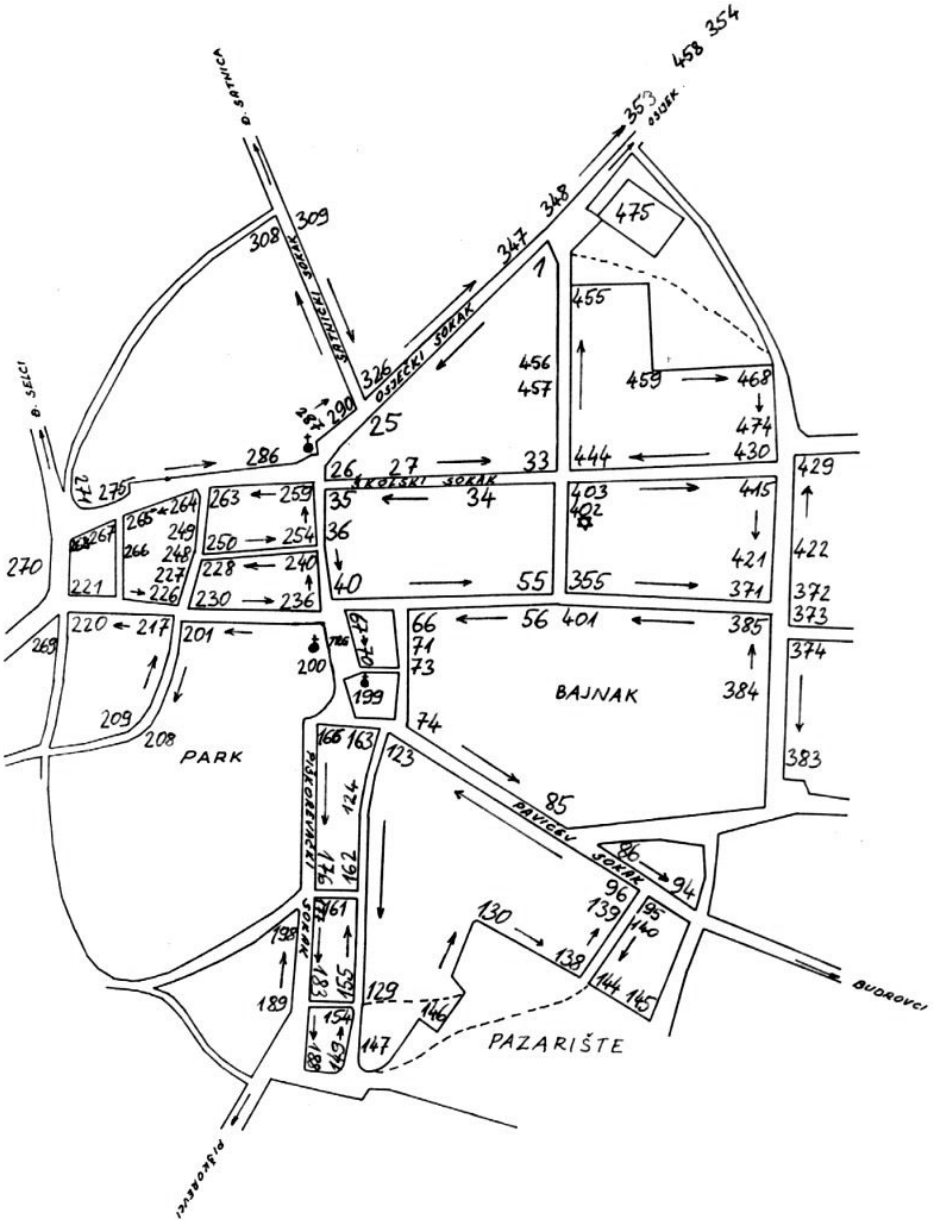

Slijed stare numeracije kuća u Đakovu iz 1850-ih godina

Zadnja kuća prije križanja sa sadašnjom Frankopanskom ulicom dobila je broj 55. Potom su popisivane kuće preko puta prema trgu. Najsjevernija kanonička kurija (od četiri iste) dobila je broj 67, a kurija do biskupijskog sjemeništa broj 70. Potom su popisane kuće u sadašnjoj ulici Augusta Cesarca, i to od sjevera, sa brojem 71, ka jugu do ugla sa Pavićevom ulicom, koja je dobila broj 74. Zadnja kuća u Pavićejoj ulici s lijeve strane dobila je broj 94, potom je popisivana druga strana, od broja 95, do broja 123, koja je bila do sadašnje Svačićeve. Potom su popisivane kuće u sadašnjoj ulici Petra Svačića do broja 129[11], potom kuće oko Pazarišta, te u sadašnjoj Mihanovićevoj ulici. Zgrada vlastelinskog vinskog podruma, u kojoj je nekoć bila i pivovara, dobila je broj 146. Potom su popisivane kuće na zapadnom dijelu sadašnje Svačićeve. Potom su popisane kuće 163-165 na početku Pavićeve ulice. Kuće u sadašnjoj Preradovićevoj ulici na istočnoj strani bile su od broja 166 do 188, a na zapadnoj od 189 do 198.

Nakon kuća u Preradovićevoj ulici, popisane su dvije zgrade na trgu. Zgrada biskupijskog sjemeništa dobila je broj 199, a dvor broj 200.

Kuće broj 201-226 bile su u Ulici Luke Botića, a potom su popisane kuće broj 227-229 u Palmotićevoj ulici. Popisivač je potom krenio ka početku ulice, te popisao kuće broj 230-236. Potom su popisivane kuće na Korzu broj 237-240, a potom je popisivač krenio u nekadašnji Reichsmanov sokak i Palmotićevu ulicu, da bi se vratio i nastavio popisivati kuće na Korzu počevši od broja 254 do zgrade općinskog poglavarstva broj 259.

Potom su popisane kuće u Ulici Stjepana Radića, koje su dobile brojeve od 260 do 286, koja je bila župni dvor. Kuće na početku Ulice bana Jelačića, a koja je nekoć nosila naziv Zrinjski trg, dobile su brojeve 287-299. Potom je popisivač zašao u Satničku ulicu, sada Ulica Ante Starčevića, te popisao kuće koje su dobile brojeve 291-325. Županijska zgrada, u kojoj je danas Muzej Đakovštine, dobila je broj 317.

Potom je popisivač krenio u Ulicu Bana Jelačića. Kuće na sjevernom dijelu ulice dobile su brojeve 326-347. Zatim su popisane kuće u produžetku na lijevoj strani ulice Vladimira Nazora, i to kuće broj 348-354.

Popisivač potom preskače nekoliko ulica, te počinje sa drugim dijelom ulice Matije Gupca, i to sjevernom stranom, gdje dodaje brojeve 355-371, te zalazi u Ulicu Augusta Šenoe, te dodjeljuje brojeve 371-384, te se vraća u

11 Izuzetak je kuća broj 124, koja je bila na drugoj strani ulice.

Ulicu Matije Gupca, južni dio, gdje dodjeljuje brojeve 385-401. Potom kreće ka Ulici Kralja Tomislava, na kojem putu dodjeljuje broj 402 kući Židovske bogoštovne općine u Frankopanskoj ulici, te zalazi u Ulicu Kralja Tomislava, gdje kuće na južnom istočnom dijelu dobivaju brojeve 403-415. Ponovo zalazi u Ulicu Augusta Šenoe gdje popisuje kuće 416-429, te se vraća u Ulicu Kralja Tomislava gdje popisuje kuće 430-444.

Slijedi drugi, sjeverni dio Frankopanske ulice gdje popisuje kuće broj 445-455, te u ulicama S. S. Kranjčevića, Istarskoj i I. G. Kovačića, kojima daje brojeve 456-474. Na kraju je zgradi kasarne dao broj 475.

3. Stari kućni broj na kući u Preradovićevoj ulici

Na kući broj 9 u Preradovićevoj ulici nalazi se crvena mramorna ploča sa sljedećim tekstom:

A. STROSSMAYER
B r/o 1875. 169.

Ova ploča označava graditelja kuće, godinu izgradnje i stari kućni broj.[12] Graditelj ove kuće bio je remenar Andrija Strossmayer (1837.-1897.)[13], koji je 1871. godine kupio staru kuću, te 1875. godine na istome mjestu podigao novu.[14]

Ova je kuća po staroj numeraciji imala kućni broj 169. Nisu sve kuće imale kućni broj na ovakovoj mramornoj ploči. Dapače, to je bila rijetkost. Vlasnik ove kuće htio je, pored broja istaknuti ime graditelja, te godinu izgradnje, kako bi to ostalo poznato dulje vrijeme, u čemu je i uspio. Koliko nam je poznato, to je još jedina kuća u Đakovu na kojoj je vidljiv stari kućni broj sa numeracijom iz sredine 19. stoljeća.

---

12 O ovoj ploči pisao je Ivan Germovšek u: Natpisi na spomenicima u Đakovu, Đakovo i njegova okolica, sv. 1, Muzej Đakovštine, Đakovo, 1978., str. 173. Međutim, nije protumačen tekst.

13 Andrija Strossmayer, suprug Kate rođ. Stanković, umro je u Đakovu 24. 6. 1897., a u matičnoj knjizi umrlih kao mjesto smrti upisano je "Djakovo kbr. 169"

14 Mirko Marković, Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III, Zagreb, 1976., str. 238. Valja napomenuti da je Marković u ovome radu označavao kuće brojevima koji nisu po ovdje opisanoj numeraciji kuća iz sredine 19. stoljeća.

Ploča sa kućnim brojem na kući u Preradovićevoj broj 9.

4. Vlasnici kuća u Đakovu 1879. godine

Svi vlasnici kuća iz vremena osnivanja prve gruntovnice 1856. godine nisu nam poznati, obzirom da nisu sačuvani svi tzv. gruntovni napisnici, već manji dio (otprilike trećina). Kada su 1879. godine napisnici prepisani u knjige, stavljeni su izvan upotrebe, te se tako zagubio jedan njihov dio. Listajući zemljišne knjige načinili smo popis vlasnika kuća iz vremena numeracije, ali sa stanjem 1879. godine. Imena vlasnika prenosimo doslovno kako su i upisana, te se tako negdje navodi ime pa prezime, a negdje obratno. Ponegdje je pored imena i prezimena navedeno i zanimanje vlasnika. Ima slučajeva da je zanimanje naknadno gruntovničar upisivao olovkom.

U popisu vlasnika nedostaju nam podaci za nekoliko kuća, obzirom da kućni broj nije bio upisan u zemljišnoj knjizi. Vidljivo je da su neke kuće sa okućnicom bile podijeljene, te da je u jednom dijelu bio jedan, a u drugom drugi vlasnik.

k. br.: Vlasnik 1879. godine:

1 Baumholzer Josip
2 Baumholzer Josip
3 Šneider Andria oženjen sa Margaretom rođ. Tiller
4 Antun Pinterović i Maria Bruner
5 Mitrović Kata
6 Mišo i Eva Lovrić
7 Josip Lay
8 Horvat Ilija
9 Ignjat Mrazek
10 Petronella i Eva Kovačević
11 Franjo Asperger
12 Paulina Braunaisz i Juliana Braunaisz
13 Furi Josip i supruga mu Furi Josia
14 Krajšić Simo
15 Pavlović Ivan
16 Kuburić Josip
17 Kolarević Maria udova
18 Kraljević Antun i Maria
19 Bartol Stajduhard
20 Pavić Ivan
21 Nikola Vittner
22 Sebastian i Katarina Stehr
23 Ostavština Ane udove Papratović
24 Mavrović Josip
25 Biskupija Djakovo
26 Županija Virovitička
27 Občina Djakovo trgovište
28 Lučić Antun, poštar i njegova supruga Marija r. Taušer
29 Lucić Antun
30 Sudarević Hugo
31 Milić Kata udova
32 Občina Djakovo trgovište
33 Bolnička zaklada
34 Biskupija Djakovo
35 Vladoje Selinger
36 Biskupija Djakovo
37 Biskupija Djakovo
38 Jakob Reichsman
39 Vukmanić Terezija
40 Adolf Kohn
41 Kaptol u Djakovu
42 Santi Franjo ciglar
43 Attomir Franjo
44 Loviser Terezija
45 Gjuro i Ana Mernčić
46 Hager Pavao
47 Laudenbach Franjo i Anna
48 Ivan Laudenbach
49 Mato Vohalsky
50 Littman Josip
51
52 Laudenbach Ivan
53 Svarzmajer Josip
54 Milašinović Mišo
55 Anna Verlon rođ. Halblinger
56 Biskupija Djakovo
57 Bašić Gašo
58 Kurtić (veliki) Andria
59 Lukić Ivan
60 Kurtić Jozo
61 Nagy Ivan
62 Martin i Kata Lupini
63 Zollner Andrija
64 Lukić Josip
65 Franjo Gabut i Sofija r. Skender
66 Biskupija Djakovo
67 Kaptol u Djakovu
68 Kaptol u Djakovu
69 Kaptol u Djakovu
70 Kaptol u Djakovu

71 Hermina Lucić r. Buragić
72 Ladislav Tranger
73 Biskupija Djakovo
74
75 Eduard i Ana Kleiksner
76 Šogorić Antun
77 Kathedralna crkva u Djakovu
78 Kathedralna crkva u Djakovu
79 Boj Antun i Katarina
80 Šumer Katarina udova
81 Kathedralna crkva u Djakovu
82 Kathedralna crkva u Djakovu
83 Kathedralna crkva u Djakovu
84 Biskupija Djakovo
85 Biskupija Djakovo
86 Carević Barbara udova
87 Pavić Marija r. Kurtić
88 Kedačić Lovro
89 Milašinović Josip i Eva r. Stamberger
90 Elsner Antun
91 Ruš Jakob
92 Arnold Pavo
93 Schneeberger Nikola
94 Babić Josip
95 Stjepan Teisler
96 Ekserović Đuro
97 Haraček Josip
98 Dungjerović Gjuro
99 Tukenić Kata udova
100 Birovljević Matija
101 Pavić Andrija
102 Dungjerović Andrija
103 Gjukić Ivan
104 Ivo Begović
105 Pavić Antun
106 Čizmarević Jozo
107 Kovačić Antun
108 Franjka Vuljak rođ. Šestak
109 Čajkovac Mišo
110 Walter Matija i Kata
111 Čajkovac Nikola
112 Čajkovac Stipan
113 Tordinac Terezija
114 Čajkovac Ana udova
115 Pavić (Lončar) Matia
116 Medvedarović Marta udova
117 Medvedarović (lončar) Matia
118 Agić Pavo i Kata
119 Pavić Ivan
120 Ana udova Gencz
121 Pavić Gašo
122 Ratinčević Stiepan
123 Šilac Andrija
124 Polaček Josip i Apolonija
125 Seminište duhovne mladeži u Djakovu
126 Činčinović Venceslav i Maria
127 Mitrović Ivan
128 Makar Marko
129 Knöbl Ivan
130 Valter Franjo
131 Grazer Blaž
132 Šilac Marko
133 Bašić Kata rođ. Pergomet u ½, ml. Andrija Čanić, ml. Ana Čanić, ml. Kata Čanić, i ml. Mara Čanić, svi u drugoj polovini
134 Ivašić Ivo
135 Josip Farkaš
136
137 Ivić Marija udova
138 Čajkovac Matija
139 Vjekoslav i Tonka Kindl
140 Franjo Šagovac kanonik
141 Dragutin Milašinović

142 Josip Lukić
143 Čurčić Ivan
144 Beran Josip, Franjo, Mara i Mato
145 ml. Čeznek Vendelin
146 - Biskupija Djakovo
-Fehir Sigismund (podijeljena kuća)
147 Perić Ivka
148
149 Polonić Mišo
150 Ivan i Klara Bernjaković
151 Filipović Eva
152 Dobek Vid
153 Sitarić Nikola
154 Pechl Antun
155 Pavić Marija rođ. Kmoniček
156 Jović Franjo
157 Pavić Petar
158 Kurtić Franciska
159 Poljak Franjo
160 Lončarić Stipan
161 Kirin Ana udova
162 Bošnjak Josip i Anna
163 Biskupija Djakovo
164 Biskupija Djakovo
165 Biskupija Djakovo
166 Schneider Maria rođ. Cvingl
167 Fischer Marko
168 Sittarić Franjo
169 Andrija Stroszmaijer remenar
170 Dragutin Vohalsky
171 Lukenić Josip
172 Kathedralna crkva u Djakovu
173 Jaić Lavoslav, arkivar vlastelinstva Djakovačkog
174 Velterberg Franjo
175 Leović Josip stariji
176 Hinko Bauer, Mavro Bauer, Josip Fischer
177 Braun Vencl pivar
178 Reich Josip
179 Ciolij Franjo
180 Gjurašić Simo
181 Polonić Josip
182 Šarčević /:Soktorović:/ Antun
183 Lonay Katarina udova
184 Ivanković Ana
185 Freid Andrija i Terezija
186 Čordašić Maria udova
187 Gratzer Matia
188 Medvedarović Kata udova i ml. Medvedarović Josip
189 Okanić Ignjo
190 Gros Ciprian
191 Medvedarović Gjuro
192 Gudić Marija udova
193 Kleiksner Franjo i Maria r. Gudić
194 Kurtić Ilia
195 ml. Marcikić Cecilia, ml. Marcikić Ana, ml. Marcikić Maria, ml. Marcikić Amalija
196 Antun i Barbara Šabarić
197 Ivan Marčikić
198 Strossmajer Kata udova
199 Seminište duhovne mladeži u Djakovu
200 Biskupija Djakovo
201 Matievič Mara
202 Filipović Gjuro
203 Bašić Maria
204 Kurtić Mišo
205 Kurtić Gjuro
206 Soček Petar
207 Birovljević Terezija, Šavider Bara, ml. Šavider Antun
208 ml. Mikić Anka, ml. Mikić Franjo, ml. Mikić Pavle, ml. Mikić Gjuro

209 Baličević Matia
210 Bašić Mišo
211 Simo Šgonjanin
212 Srimčević Gjuro
213 Srimčević Josip
214 Kolarević Mato
215 Tomić Stiepan
216 Matievič Franjo
217 Ašperger Dragutin, kapelan u Kopanici, Ašperger Mato, učitelj u Djakovu
218 Mlinarić Mišo
219 Halas Ivan
220 Šarčević Ivan
221 Jakob i Terezija Kovačević
222 Balada Josip i Marija
223 Vaclav i Marija Kreyz
224 Šarčević Nikola i Kata
225
226 - Terlek Marija udova r. Srimčević
- Ripson Simo (podijeljena kuća)
227 Hager Terezija
228 Schmeisl Andria i supruga Barbara
229 Leović Josip mladji, kerznar
230 Tordinac Matia staklar
231 Lukić Matia
232 Rožanković Ana
233 Andrašević Matia
234 Tretinjak Simo
235 Maračić Marija
236 Kaptol u Djakovu
237 Kaptol u Djakovu
238 Pinterović Melhior
239 Ignjatzy Gjuro i Justina
240 Reichsmann Herman
241 Čupriković Tonka udova
242 Špiller Herman špediter u Djakovu
243 Čajkovac Tonka u 28/160, ml. Čajkovac Reza, ml. Čajkovac Stipan, ml. Čajkovac Klara, ml. Čajkovac Josip, svaki u 33/160
244 Lebanović Ana
245 Berlošić Antun
246 Filipec Ivan
247
248 Jozo Posavčević
249 Slaninka Mirko
250 Albert Terezija udova
251 Jelić Franjka
252 Brnčić Maria
253 Izraelitička obćina u Djakovu
254 Pollak Ivan Nep. trgovac
255 Pollak Ivan Nep. trgovac
256 Schwarzmayer Kata
257 Manda Tordinac udova
258 Antun i Josipa Bošnjaković
259 Občina Djakovo trgovište
260 Peck Terezija
261 Bernčić Ivan vlastelinski nadšumar
262 Došan Maria i ml. Došan Nikola
263 Biskupija Djakovo
264 Čanić Tomo
265 Mavrović Josip
266 Gjuro Weinhart
267 Ebner Kata r. Bašić, Bašić Maria, Bašić Aka, Bašić Pavao, Bašić Reza i ml. Bašić Maria
268 Gjuro Šestak
269 Meibaum Gerhard
270 ml. Stajer Maria, ml. Stajer Josipa
271 g. Puchar Josip c. k. nadlječnik

272 Šarčević Gjuro
273 Gergurović Bartol
274 Mutavčić Ignjo
275 Šestak Andrija
276 Čanić Pavao
277 Dragutin Turković
278 Panknecht Josefa udova, ml. Juliana, ml. Adolf, ml. Gustav, ml. Petar, ml. Paulina
279 Terzić Terezija udova
280 Poljak Ivan i Marija rođ. Poslavski
281 Visoki kr. Državni financialni aerar
282 Horvat Mirko odvjetnik
283 Barč Ana udova
284 Biskupija Djakovo
285 Boellein Dragutin
286 Župnička zaklada sv. Gjurgja u Djakovu
287 Terzić Maria prije udova Smrekar
288 Šabarić Anton
289 Kolarević Simo
290 Jakševac Franjo
291 Piringer Antun
292 Stanković Josip
293 Biskupija Djakovo
294 Heitzman Josip i Maria
295 Pavo Pogačić
296 Kern Franjo
297 Josip Cvingl
298 Spies Nikola krojač
299 Čupić Antun sa 2/3 za korist Čupić Joze sa 1/3
300 Trišler Mirko i Janja
301 Blažek Marija r. Slobodnjaković
302 Gjuro i Franjka Šnaider
303 ml. Čajkovac Franjo
304
305 Kurtić /:Mali:/ Matia
306 Fehirvar Ana
307 Milašinović Josip
308 - Josip Šapi
- Koračković Matia (podijeljena kuća)
309 Jurković Ivan
310 braća Gjuro i Martin Mikšić
311 Novaković Josefa udova sada udata Dukmanić
312 Papratović Mišo
313 Enekeš Mario
314 Szabo Aleksander i Agneza
315 Kata Schmidt
316 Pupinkhofer Jelena udana Leskovac
317 Županija Virovitička
318 Rački Vatroslav
319 Bartolović Matia
320 Erdelac Tomo
321 ml. Stajer Kata
322
323 Mavro Kaiser
324 Bosančić Josip
325 Stanišić Gjuro
326 Bojničić Jelisava i Neradek Josip
327 Pavić Ivan
328 Bell Ana iz Vinkovacah
329 Fuchs Josip
330 Koprinski Josip
331 Pavlović Matia
332 Kovačević Andrija
333 Marija udova Verpoljac rodj. Topalovac
334 Topalović Ivan
335 Dundjerović Ivan
336 Kovačić Matia

337 Bartolović Katarina, udova
338 Oblak Skender
339 Terezija udova Šmieder
340 Vilim Krausz
341 Barlović Franjo
342 Saks Antun, mastilac
343 Stanković Josip, remenar
344 Weisz Ilia
345 Prizeker Vinko
346 Borković Ignjat i Magdalena
347 Goldstein Ignatz
348 Knöbl Augustin
349 Franjo Sertić
350 Josip Stanković
351 Franjo Šedevi i njegova supruga Josefa rođ. Lukić
352 Gros Josip
353 Steinbruckner Ivan
354 Nikola Wittner
355 Marija udova Galovac
356 Staubringer Ana, Vendelin i Josip, zastupani po tutoru Augustu Knöblu
357 Geiger Mio
358 Raumberger Baltazar
359 Bletz Sebastian mlinar
360 Knöbl Franjo
361 Knöbl Franjo
362 Raumberger Baltazar
363 Šips Lavoslav
364 Kurz Stiepan
365 Geckel Martin
366 Herger Martin
367 Terezija udova Lang, ml. Magdalena, ml. Antun i ml. Eva Lang
368 Rechner Martin
369 Kurz Mišo
370 Knöbl Franjo
371 Spiegel Josip
372 Barunica Magdalena Unukić
373 Barunica Magdalena Unukić
374 Hauer Nikola
375 ml. Raumberger Roza, ml. Raumberger Gjuro, ml. Raumberger Ivan
376 Suttinger Ivan
377 Steiner Josip, tesar
378 Reicher Gašpar
379 Zimmer Ivan
380 Marga udova Rendel
381 Hildenbrand Mirko
382 ml. Antun i ml. Liza Novak
383 Masura Ivan
384 Biskupija Djakovo
385 Zimmer Franjo
386 Portner Jakob
387 Nikola Gely
388 Andrija Wenzl
389 Lucz Antun
390 Treislampel Josip
391 Hamburger Gjuro
392 Hamburger Gjuro i Franjka
393 Geiger Jakov
394 Knöbl Franjo
395 Seidl Josip, stolar
396 Lović Andrija i Albertina
397 Lang Gjuro
398 Ferdo i Franjka Gabut
399 Ort Vendelin
400 Boner Matia, kovač
401 Tiburac Jelisaveta rođ. Baraga
402 Izraelitička obćina u Djakovu
403 Biskupija Djakovo
404 Vitner Antun
405 Gallo Terezija udova

406 Hildenbrand Gjuro
407 ml. Jakob Gerstner
408 Geuzer Nikola
409 Eberhard Josip
410 Stehr Josip
411 Kurc Ivan
412 Wagner Stiepan i Jelena
413 Stöhr Sebastian
414 Anka Homotar u 3/4 i ml. Marija Lay u 1/4
415 Heckenbart Ivan
416 Piler Tomo
417 Josip Döry
418 Stehr Adam
419 Raumberger Mišo
420 ml. Nikola Alth
421 Flekenstein Jakov i Eva
422 Marković Josip
423 Staubringer Josip i Barbara
424 Muth Lovro
425 Luz Nikola
426 Lutz Simon i Kata
427 Venes Gjuro
428 ml. Pull Ivan, ml. Pull Mišo, ml. Pull Nikola i ml. Pull Lovro
429 Genzer Stiepan
430 Vehmann Ivan
431 Falk Ivan
432 Amarain Jakov, Josip i Terezija
433 Ditrih Josip
434 Kindl Pavle
435 Centner Josip
436 Barbara udova Gettoni
437 Pechtold Sebastian
438 Vagner Nikola
439 Piller Ivan
440 Ditrih Vilhelm
441 Pavle Schajrer
442 Huber Ana
443 Pull Kristian
444 Wagner Simeon
445 Ana Šestak
446 Reizner Barbara udova
447 Nufer Ivan
448 Lauber Vendelin
449 Meder Blaž
450 Kirchmaijer Josip
451 Hermann Roko
452 Šips Jakov Bačvar
453 Meder Josip
454 Petrač Josip
455 Buday Ivan, liekarnik u Djakovu
456 Martin Brzak
457 Schmidt Franjo
458 Julka Piller udata Skanter
459 Tittenheber Gjuro
460 Šneider Josip
461 Šneider Josip
462 Lorbach Josip
463 Milek Ignjo
464 Ered Bernat
465 Feld Martin
466 Flekenstein Ivan
467 ml. Fischer Ivan, ml. Fischer Elisabeta, ml. Fischer Kata, zastupani po tutoru Rechneru Martinu
468 Weisz Gavro i Marija
469 Piler Josip
470 Gasser Antun
471 Eret Jakov i Juliana
472 Kurz Adam
473
474
475 Županija Virovitička

SUMMARY

Željko Lekšić

HOUSE NUMBERING IN ĐAKOVO IN THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY AND THEIR OWNERS

The first house numbering in the Habsburg Monarchy dates from the end of the 18th century. Emperor Joseph II, who was famous for implementing numerous reforms, ordered a census and the numeration of houses in 1784, which was done in 1785. The census led to fierce conflicts between the emperor and the nobility, and a census that was reliable was not made in civil Croatia and Slavonia until 1851. The house numbering was then conducted anew in Zagreb, Osijek and Rijeka, and a new numbering ensued also in other parts of Croatia. House numbering in Đakovo was presumably done in 1851 or during one of the following years. The numbers from the numbering were entered into parish registers and land registries. House numbers began to be entered into the registry of the Roman Catholic Parish Đakovo in 1855. The first land registries in Đakovo, which originated in 1856, were the so called land registry records, in which the number was listed together with the house. According to the data from the land registry, it is obvious that there were 475 houses in Đakovo at the time of house numbering, and it is possible to restore the chronological order of the house numbers. After this numbering, the newly built houses got numbers regardless of the location they were at. Conclusions can be drawn based on the described old numbering of houses on the construction activities of a certain period, on expansion of the city and the time when a certain house or street was built.

Obitelj Frank i njihova prisutnost u životu grada Đakova

UDK 929 Frank
Izvorni znanstveni rad

Branko Ostajmer
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

U radu autor na osnovi literature, novinstva, arhivskoga gradiva te usmenih iskaza suvremenika nudi prikaz prisutnosti obitelji Frank u životu grada Đakova. Frankovi su bili jedna od imućnijih i uglednijih đakovačkih židovskih obitelji, što se najbolje potvrđivalo u dužnostima koje su pojedini njezini članovi obnašali, naročito u okviru male, ali dobro organizirane židovske zajednice. S posebnom se pozornošću obrađuju životopisi najistaknutijih članova obitelji (Mayer Frank, Josip Frank) te stradanja tijekom Drugoga svjetskog rata. Većina članova obitelji izgubila je život u holokaustu, a preživjeli su ubrzo potom novi dom našli u Izraelu.

Ključne riječi: obitelj Frank, Mayer Frank, Josip Frank, Židovi, Đakovo, holokaust, cionizam.

Uvod

Ugledna đakovačka židovska obitelj Frank slabo je poznata i tek je usputno zastupljena u đakovačkoj historiografiji i publicistici, ali ne može se reći da predstavljaju iznimku niti da je ta zanemarenost posljedica određenog svjesnog i namjernog prešućivanja. Na sličan način (pre)malo danas znamo i o drugim uglednijim đakovačkim židovskim obiteljima (Kohn / Karić, Reichsmann, Bruck…), no isto se može reći i za druge, nežidovske građanske

obitelji iz povijesti Đakova (Šabarić, Dunđerović, Laudenbach, Sarkanjac, Stanišić…). Potanja upoznatost s prisutnošću ovih i drugih đakovačkih građanskih obitelji, a napose sa životopisima njihovih istaknutih članova (političara, gospodarstvenika, kulturnih i športskih djelatnika…), jedan je od osnovnih preduvjeta boljega poznavanja povijesti građanskoga Đakova, odnosno širega uvida u povijesne prilike Đakova i okolice.

O obitelji Frank u historiografiji i publicistici nalazimo tek nekoliko nepovezanih podataka. Više od svega spomena su vrijedni zapisi Mate Horvata, sadržani u radu "Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja".[1] Ondje sakupljeni podaci u velikoj su mjeri zapravo sjećanja Mate Horvata koji je bio aktivan sudionik đakovačkoga društvenog života u međuraću (1918.–1941.), a u manjoj su mjeri potjecali od Horvatovih razgovora s đakovačkim poznanicima. Kao takvi, Horvatovi podaci su izuzetno dragocjeni, ali također i ne uvijek posve pouzdani. Na primjer, Horvat je o Josipu Franku i njegovoj obitelji naveo sljedeće: "Završio je svoj život zajedno sa članovima svoje obitelji, suprugom i dvoje djece, i sa većinom članova Židovske bogoštovne općine Đakovo."[2] Na drugom mjestu Horvat je izričito naveo da su djeca Josipa (Jožike) i Luje Franka odvedena u Liku i ondje pobacana u jame.[3] Naprotiv i srećom, dvoje djece Josipa Franka uspjelo je izbjegnuti sudbini koju joj je namijenio ustaški režim, ali Horvatova neupućenost ne bi trebala čuditi. Ubrzo po svršetku Drugoga svjetskog rata svi su preživjeli članovi obitelji napustili Đakovo i Hrvatsku, a uspomene na njih su izblijedjele te nije začudno da su Đakovčani, pa i Mato Horvat, mogli pretpostaviti da nitko od članova obitelji nije preživio holokaust.[4] Podaci prikupljeni u literaturi, novinstvu i arhivskom gradivu, kao i izuzetno važna svjedočanstva preživjelih članova obitelji, dostatni su za rekonstrukciju prisutnosti ove obitelji u životu Đakova, napose u gospodarskim i društvenim sferama toga života.

---

1 Branko OSTAJMER, "Dr. Mato Horvat i njegov rukopis 'Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja'", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 10/2011, 208.-209., 210., 212., 217.-218.

2 B. OSTAJMER, "Dr. Mato Horvat", 209.

3 *Isto*, 218.

4 Rafael Frank se prisjeća događaja iz 1963. godine kada je posjetio Đakovo i putem do groblja susretao neke stare Đakovčane, pri čemu su oni čudili da su neki članovi obitelji Frank preživjeli.

Podrijetlo

Obitelj Frank naselila se u Đakovu krajem 19. stoljeća, vjerojatno između 1885. i 1890. godine. Kao i većina đakovačkih Židova, i Frankovi doseljavaju iz Mađarske. Prethodni zavičaj bio im je u Baranji, po svemu sudeći u malenom mjestu Marok (Márok, Németmárok ili Deutschmarok), mjesta koje je u 19. stoljeću bilo dio vlastelinstva Darda, spadalo u okvir kotara Mohač, u okvir židovske bogoštovne općine u Dardi te bilo dominantno naseljeno Nijemcima. Sredinom 19. stoljeća u Maroku je živjelo 350 rimokatolika i 5 Židova.[5]

Rodonačelnik đakovačke grane obitelji Frank bio je Mayer Frank. Rođen je u Dardi 11. siječnja 1860. godine, što znači da je u vrijeme dolaska u Đakovo bio nadomak 30. godini života. Bio je zakonito dijete Emanuela Franka i Tereze (Rezi, Rosi) rođene Kohn, a kao prebivalište obitelji u Mayerovu izvatku iz matice rođenih bio je naveden "D. Marok" (vjerojatno Deutschmarok).[6]

U novinstvu i drugim izvorima Mayer Frank je često naveden kao Majer Frank, a ponekad i kao Moritz Frank, u čemu se odražava njegov mađarski zavičaj. Možemo se, također, susresti i s kroatiziranim oblikom njegova osobnog imena – Mavro. Mayer Frank je u Đakovo najvjerojatnije došao s majkom Terezijom (1830.–1907.), koja počiva u obiteljskoj grobnici na đakovačkom groblju.[7]

Mayer Frank

Kao i većina đakovačkih boljestojećih Židova, i Mayer Frank bio je trgovac. Godine 1890., zasigurno nedugo po naseljavanju u Đakovu, Frank je u otvorio trgovinu koja se prvenstveno bavila prometom žitarica i drugih poljoprivrednih ("zemaljskih") proizvoda. Ta je trgovina prolazila kroz us-

---

5 András VÁLYI, *Magyar országnak leirása*, sv. II, Buda 1799., 581.; Victor HORNYÁNSKY (prir.), *Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn und der serbischen Woiwodschaft mit dem temescher Banate*, Pest 1858., 239. Mjesto Marok se danas nalazi u mađarskom dijelu Baranje.

6 Izvadak iz matice rođenih, Rabinat kao izraelitički Matični ured u Dardi, Darda, 4. VI. 1939. Izvornik u posjedu Rafaela Franka, kopija u posjedu autora.

7 Otac Emanuel nije pokopan u Đakovu, pa bi se moglo pretpostaviti da je on preminuo ranije, u Maroku ili Dardi.

pone i padove, ali opstojala je sve do Drugoga svjetskog rata te bila osnovicom egzistencije većega dijela obitelji Frank. Nakon uništenja većega dijela obitelji te odlaska preživjelih članova obitelji Frank, tvrtka i nekretnine su nacionalizirane i tvrtka je nastavila djelovati u okrilju Poljoprivredno-industrijskog kombinata (PIK) Đakovo.

Prema dostupnim podacima, čini se da Frankova trgovina nije bila službeno protokolirana u Trgovačkom registru osječkoga Sudbenog stola. Godine 1909. spominje ga se kao neprotokoliranog trgovca i to vezano uz određene poteškoće u poslovanju, uslijed kojih je privremeno bio zapao u stečaj.[8] U svakom slučaju, te poteškoće nisu bile trajne naravni i ubrzo su prebrođene za što najbolju potvrdu nalazimo u vrlo solidnom imovinskom stanju odraženom u stalnom rastu Frankovih poreznih zaduženja.

Relativno brz uzlet trgovine poljoprivrednim proizvodima svjedoči o okretnosti i sposobnosti Mayera Franka, a već početkom 20. stoljeća on se – promatrano kroz prizmu uplaćenoga godišnjeg poreza – ubraja među imućnije žitelje ne samo u Đakovu, nego i u okviru tadašnje Virovitičke županije (sa sjedištem u Osijeku). Štoviše, Mayer Frank je 1905. godine po prvi put našao među 54 najviših uplatitelja poreza u Virovitičkoj županiji (tzv. "veleporezni-ci") čime je izravno postao članom skupštine Virovitičke županije.[9] Naime, županijske skupštine tadašnje Kraljevine Hrvatske i Slavonije sastavljane su na način da je pola članova bilo izabirano na izborima, dok je druga polovica stjecala pravo temeljem uplaćenoga poreza.

Frankova trgovina je i narednih godina, sve do sloma Austro-Ugarske Monarhije, stabilno poslovala te su i njezini prihodi, kao i porezno opterećenje, postajali sve viši. Slijedom toga, i Mayer Frank je zadržao status županijskoga skupštinara.

Kao skupštinar, Mayer Frank nije bio osobito aktivan. Veoma je izgledno da je on u Đakovu, mjestu u kojem njemački jezik bio jedan od razgovornih među građanstvom, sporo učio hrvatski jezik, pa da ga je i to ometalo u možebitnom aktivnijem sudjelovanju u skupštinskim raspravama. Povremeno se ipak zauzimao za interese Đakova i Đakovštine. Na primjer, založio se za

8 Za stečajnoga povjerenika bio je imenovan sudbeni pristav Zdenko Novak, a za stečajnoga upravitelja đakovački odvjetnik dr. Antun Švarcmajer. "Stečaji", *Mjesečnik Pravničkoga družtva u Zagrebu*, XXXV/1909, br. 2, 199.

9 "Novi županijski skupštinari", *Narodna obrana* (Osijek), god. IV., br. 125, ponedjeljak, 29. V. 1905., 3.

izgradnju vicinalne pruge Našice – Đakovo,[10] pruge koja bi – da je bila izgrađena – zasigurno značajno doprinijela trgovačkom i gospodarskom napretku Đakova i okolice.

Tablica 1. Uplaćeni porez Mayera Franka[11]

Godina	Uplaćeni porez (u krunama)	Redno mjesto u popisu poreznih uplatitelja[1]
1905.	951,44	54.
1906.	951,44	53.
1907.	-	-
1909.	1194,53	49.
1910.	1332,60	43.
1911.	1332,60	45.
1912.	1643,34	32.
1913.	1478,48	33.
1914.	1772,33	31.
1915.	3321,63	20.
1916.	3540,95	20.
1917.	3392,01	18.
1918.	3092,90	24.

Godine 1914. izbio je svjetski rat i odužio se više negoli je ijedna od zaraćenih strana isprva mogla pretpostaviti. Rat se s vremenom pretvorio u rat iscrpljivanja, ponajprije ekonomskoga, i tijekom četiri i pol ratne godine potrošeni su golemi ekonomski resursi, od hrane nadalje. Potrebe opskrbe vojske, kao i civilnoga stanovništva, otvarale su mogućnost zarade trgovcima, a napose trgovcima žitaricama. I tvrtka Mayera Franka, kao i đakovačka tvrtka Goldberger i Guttmann, koja je bila usko povezana s Mayerom Frankom,

10 Borislav BIJELIĆ, *Đakovo u prijedlozima i projektima željezničkih pruga do 1914. godine*, Đakovo 2004., 83.

11 Tablica je pretežno sastavljena na temelju službenih podataka objavljivanih *Vjesniku županije virovitičke* te godišnjim tiskanim izvješćima o djelovanju vlasti Virovitičke županije.

također je ostvarivala dobit,[12] ali pritom je potrebno naglasiti da je značajan dio te dobiti bio izgubljen putem uplata ratnoga zajma.[13] Prema dostupnim podacima, Mayer Frank je tijekom Prvoga svjetskog rata uplatio ukupno 82.000 kruna ratnoga zajma,[14] a rođaci obitelji Frank, veletrgovci, odnosno tvrtka Goldberger i Guttmann, uplatila je i više – 210.000 kruna.[15] I drugi članovi obitelji također su izdvajali manje svote, pa znamo da je Lujo Frank uplatio 1000 kruna za 6. ratni zajam.[16] Sav uplaćeni novac, za kojega je Monarhija jamčila da će biti vraćen s velikim kamatama, potpuno je izgubljen s ratnim porazom 1918. godine.

Svršetak rata u hrvatskim zemljama bio je, između ostaloga, obilježen i velikim socijalno-političkim napetostima i nemirima u kojima je ponajviše stradala imovina plemstva, veleposjednika i imućnih trgovaca koji su, prema raširenom dojmu, tijekom rata ostvarili znatnu dobit. Donekle iznenađuje da se Frankovi, barem ako je suditi prema dostupnim povijesnim izvorima, nisu našli na udaru ogorčenih masa, iako su i u Đakovu imućni trgovci židovskoga porijekla također teško postradali.[17]

Nestašica živežnih namirnica i velika skupoća, koje su zavladale tijekom Prvoga svjetskog rata, ostale su prisutne i u poratnim mjesecima. Nove đakovačke mjesne vlasti nastojale su riješiti nastale probleme. Kao i tijekom rata, ponovno se putem aprovizacije nastojalo udovoljiti osnovnim životnim potrebama stanovništva, a vlasti nisu prezale niti pred zapljenama raznih namirnica od onih Đakovčana – napose trgovaca – koji su raspolagali s većim zalihama istih. Tako je zabilježeno da je u lipnju 1919. nekolicini Đakovčana, među kojima je bio i Frank ml. (vjerojatno Josip ili Lujo) zaplijenjena veća količina šećera te predana mjesnoj aprovizaciji.[18]

---

12 Iz podataka navedenih u tablici razvidno je kako je tvrtka Mayer Frank u ratnim početnim godinama doživjela uzlet očitovan u povećim poreznim obavezama, a zasigurno i u dobiti. Već u drugoj polovici rata bila je vidljiva stagnacija.

13 O ratnomu zajmu i njegovim uplatama na tlu Đakovštine vidi više u: Branko OSTAJMER, "Upisi ratnoga zajma u Đakovu i Đakovštini 1914.–1918.", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 11, Đakovo 2013., 85.-138.

14 B. OSTAJMER, "Upisi ratnoga zajma", 113.

15 *Isto*.

16 *Isto*, 123.

17 O zbivanjima u Đakovu koncem Prvoga svjetskog rata vidi više u: Vladimir GEIGER, "Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada – 1. prosinca 1918.", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 11/2013, 7.-84.

18 *Glas slobode* (Đakovo), br. 31, 8. VI. 1919., 2.

Unatoč svemu, tvrtka Mayera Franka preživjela je sve nedaće te nastavila djelovati i u novoj državnoj tvorevini. Uz oca Mayera, sve su veću ulogu u vođenju poslova počela preuzimati i njegova djeca, napose sinovi Josip i Lujo.

Nakon rata Frankovi su kupili i polovicu nekadašnje stare austrijske vojarne, poznate među Đakovčanima kao Terezijanska kasarna ili jednostavno Kasarna. Veliki kompleks, sagrađen sredinom 18. stoljeća i smješten u Šedivijevoj ulici (po staroj numeraciji kućni broj 475, a danas Ulica Vladimira Nazora 2) podijeljen je nakon rata na više dijelova i prodan raznim vlasnicima.[19] Zapadni dio imala je u najmu za vrijeme Prvoga svjetskog rata tvrtka Goldberger i Guttmann. Po isteku najma, 1921. godine, u posjed te polovice stupila je Gospodarska voćarska, povrtlarska i vinogradarska zadruga Vesna, no zadruga je već 1925. posjed podijelila i prodala. Polovicu su kupila braća Izidor i Milan Guttmann koji su u zgradama uredili skladišta za žito, a drugu polovicu trgovac Makso Krakauer koji je svoj dio prodao Josipu i Luji Franku. Na taj način je zapadna polovica nekadašnje kasarne došla u posjed obitelji Frank i Guttmann.[20] Posjed Frankovih sastojao se – prema sjećanju Rafaela Franka – od kuće, skladišta i voćnjaka.

Mayer Frank bio je u braku s Nanetom rođenom Hahn (1867.–1929.) i imali su tri sina – Josipa (Jožika, Joza) (Đakovo, 1898.), Luju (Đakovo, 1899.) i Dragutina (Karlo, Karla) (Đakovo, 1902.). Mayer Frank preminuo je u 29. kolovoza 1929., u 69. godini života, te je pokopan 1. rujna.[21] Mayerova supruga Naneta preminula je nešto ranije iste, 1929. godine. Pokopani su na đakovačkom židovskom groblju, pod jednim od najvećih nadgrobnih spomenika na tom groblju.

Nakon očeve smrti sinovi Josip i Lujo preuzeli su uhodanu tvrtku kojoj nisu mijenjali ime.

---

19 Od čitavoga kompleksa nije ništa sačuvano, a posljednji su dijelovi porušeni 1988. godine.

20 O Terezijanskoj kasarni i njezinim vlasnicima, kao i o zgradama podignutim na mjestu kasarne te njihovim vlasnicima vidi više u: Željko LEKŠIĆ, "Terezijanska kasarna u Đakovu", *Đakovački vezovi. Prigodna revija 1990*, Đakovo 1990., 38.-39.

21 [Osmrtnica], *Židov* (Zagreb), god. XIII., br. 36, 6. IX. 1929., 12.

Josip Frank

Josip Frank se ženio dva puta. Prva supruga bila mu je Edita (Eda) rođena Goldberger (1908.–1931.) i s njom je imao sina Rubena (Đakovo, 4. srpnja 1927.). Nakon rane suprugine smrti, Josip je oženio Ružu Goldberger, Editinu sestru, te s njom u braku imao još dvoje djece, kći Rut (Đakovo, 22. studenoga 1932.) te sina Rafaela (Rafo) (Đakovo, 12. lipnja 1937.). Obitelj Goldberger bila je iz Vukovara, a Edita i Ruža bile su kćeri Jakoba Goldbergera i Anike Johane rođene Guttmann (rođena u Đakovu).[22]

Obitelj Josipa Franka, 1940. godine

Lujo Frank

Lujo Frank oženio je Neli (Nela, Nelly) Kohn (Slavonski Brod, 1905.–Auschwitz, 1942.) i s njom imao dvoje djece, sina Ivora (1932.) i kći Mirjam (Đakovo, 1937.).

22 Osim kćeri Edite i Ruže, Jakob i Anika Johana Goldberger imali su još i dva sina, Mavru i Ignaca.

Dragutin Frank

Za razliku od braće Josipa i Luje, Dragutin Frank napustio je Đakovo te radnu i životnu sredinu našao u Pakracu. Bio je drvni stručnjak te kao takav zaposlenik Tvrtke "Slavex". Isprva je bio činovnik, a kasnije i direktor, odnosno ravnatelj uprave.[23] Oženio je Đakovčanku Zoru Lošic (Loschitz). U braku su imali sina i kćer, Zlatka (Meir) (Pakrac, 1933.–2011.) i Nadu (Ester) (Pakrac, 1936.).[24]

Frankovi – istaknuti članovi đakovačke židovske zajednice

Obitelj Frank bila je tradicionalna židovska obitelj u kojoj se mnogo držalo do vjere i vjerskih rituala. Sve generacije redovno su išle na bogoslužja u sinagogu, domaćinstvo je bilo košer (s posebnim priborom i posuđem za bezmesna i posebnim priborom i posuđem za mesna jela, poseban jedaći pribor za Pesah). U dane židovskih blagdana (Roš hašana, Jom Kiper, Sukes, Januka, Purim, Pesah, Shavues) u domu Josipa Franka tradicionalno su se okupljali članovi obitelji.[25]

Središte društvenoga života đakovačkih Židova nalazilo se u sinagogi i Židovskoj bogoštovnoj općini, smještenoj tik do sinagoge, ali i u dobrotvornim, kulturnim i sportskim društvima koja se osnivaju od sredine 19. stoljeća dalje. U svim tim aktivnostima obitelji Frank pripadalo je zapaženo mjesto. Očitovalo se to, prije svega, u dužnostima koje su obnašali Mayer Frank i njegov sin Josip.

Mayer Frank bio je dugogodišnji predsjednik (od 1902. do 1929. godine) židovskoga dobrotvornog društva Chevra Kadischa – društva za svrhu spasa (Chevra Kadischa – Verein zum Zwecke des Heiles). To društvo, najdugovječnije društvo đakovačkih Židova, osnovano je najvjerojatnije 1861. godine, a društvena su pravila donesena 1885. godine. Dugo vremena Chevra

---

23 *Radnički i narodnooslobodilački pokret u Pakracu i okolini. Dokumenti i podaci u vremenu oktobar 1918 – maj 1945*, Slavonski Brod 1970., 198., 212. Drvna industrija "Slavex" nastavila je tradiciju pakračke pilane koja je otvorena 1892. godine.

24 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 19. kolovoza 2010.; B. OSTAJMER, "Dr. Mato Horvat", 218.

25 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 19. kolovoza 2010.

Kadisha je ostala jedino đakovačko židovsko društvo.[26] Jedno od osnovnih područja djelovanja Chevre Kadische bila je skrb o groblju židovske zajednice. Upravo za predsjedništva Mayera Franka đakovačko židovsko groblje bilo je prošireno otkupom novih čestica do svoga najvećeg opsega. Tijekom Drugoga svjetskog rata (1941.–1942.) na đakovačkom židovskom groblju pokapane su i žene i djeca – žrtve Sabirnog logora Đakovo. To logoraško groblje, s upisanim imenima svih žrtava, jedinstveno je na svijetu.

Po slomu Austro-Ugarske Monarhije i stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Chevra Kadischa je nastavila s djelovanjem, s tim da su 1922. godine bila donesena nova pravila.[27]

Ako ne ranije, Mayer Frank je 1910. godine također bio i član vodstva (odbornik) Židovske (Izraelitske) bogoštovne općine u Đakovu.[28] Naposljetku, Mayer Frank je duži niz godina obnašao i dužnost pročelnika hrama (gabaj), odnosno bio je na čelu višečlane uprave koja je skrbila o financijskim i drugim potrebama đakovačke sinagoge.[29] Pročelnika hrama birali su članovi općine, prvenstveno vodeći račun o ugledu i sposobnostima kandidata.

Josip Frank obnašao je tijekom dugoga niza godina dužnosti tajnika i predsjednika đakovačke Židovske općine. Najprije je bio izabran za tajnika, a potom, nakon ostavke dr. Žige Neumana, bio je 1931. godine izabran za predsjednika Općine.[30] Na toj se dužnosti zadržao do 1941. godine, odnosno bio je posljednji predsjednik đakovačke Židovske općine.[31]

U vrijeme predsjednika Josipa Franka uveden je u židovski hram u Đakovu sinagogalni mješoviti pjevački zbor uz pratnju orgulja. Taj pjevački zbor pjevao je psalme i molitve u slavu Božju. Dirigent toga zbora bio je vrlo agilni zborovođa Pavo Kempf koji je i sam u tom zboru pjevao sve do travnja 1941.[32]

---

26 Više o društvu Chevra Kadischa vidi u: Vladimir GEIGER, "Osnivanje i pravila židovskih društava u Đakovu", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 6/2003, 68.-77.

27 V. GEIGER, "Osnivanje i pravila", 73.

28 *Štatut Izraelitske bogoštovne obćine u Djakovu*, Đakovo 1910., 31.

29 *Jevrejski almanah za godinu 5686 / 1925-1926*, ur. Leopold Fischer i Mojsije Margel, Vršac 1925., 294.; *Jevrejski almanah za godinu 5687 / 1926-1927*, ur. Leopold Fischer, Vršac 1926., 196.; *Jevrejski almanah za godinu 5688 / 1927-1928*, ur. Leopold Fischer, Vršac 1927., 208.

30 "Novosti iz Đakova", *Hrvatski list* (Osijek), br. 223 (4767), 15. VIII. 1934., 6.,

31 Mato Horvat pogrešno navodi da je Josip Frank dužnost predsjednika Općine obnašao od 1931. godine. B. OSTAJMER, "Dr. Mato Horvat", 208.

32 B. OSTAJMER, "Dr. Mato Horvat", 209.

U međuratnom razdoblju Josip Frank je bio sveprisutan u životu đakovačke židovske zajednice, a jedna od niza njegovih dužnosti i uloga bila je i dužnost blagajnika Židovskoga kulturnog i športskog udruženja.[33]

U vijećnici Židovske bogoštovne općine (Jevrejske vjeroispovjedne općine) u Đakovu, 7. veljače 1932., zaključeno je jednoglasno, da se osnuje Udruženje cionističkih žena (Wizo) podružnica Đakovo. Svrha Udruženja bilo je buđenje i održavanje svijesti o židovstvu među židovskim ženama te promicanje suradnje "u svim područjima židovskog obnovnog rada, a naročito u onim granama, koje se odnose na položaj žene i djeteta u Palestini".[34] Među osnivačicama društva bile su i Nela (Nelly), Ruža i Zora Frank.[35] Pri konstituiranju Udruženja, kojemu je prisustvovao i tajnik Općine Josip Frank, Nelly Frank je bila izabrana za kulturnu referenticu, a Ruža Frank za referenticu za narodni fond.[36] Sastanci Udruženja održavali su se nedjeljom u zgradi Židovske općine.[37]

Uključenost triju članica obitelji Frank (Nelly, Ruža i Zora) te Josipa Franka u osnutak Udruženja cionističkih žena potvrđuje da su i članovi obitelj Frank pristali uz cionističku ideju[38] kojoj je relativno dugo trebalo da u Đakovu, kao i mnogim drugim hrvatskim gradovima, uhvati čvršćeg korijena. Važno je u tom smislu istaknuti i činjenicu da je Josip Frank također bio povjerenik Židovskoga narodnog fonda (KKL / Keren Kajemet) u Đakovu.[39] Kerem Kajemet je osnovan 1901. godine i bio je glavni fond za kupnju zemlje u Palestini u svrhu naseljavanja Židova.

Podaci o kulturnom životu đakovačkih Židova vrlo su oskudni, tako da možemo samo nagađati o opsegu uključenosti članova obitelji Frank. Ono što znamo jest da je Josip Frank, primjerice, 1923. godine sudjelovao u zabavi s koncertom koju je 6. veljače 1923. organiziralo Židovsko gospojinsko društvo.[40] Prethodno je spomenuto da je Josip Frank bio blagajnik đakovačkoga

33 *Jevrejski almanah za godinu 5686 / 1925-1926*, 294.; *Jevrejski almanah za godinu 5687 / 1926-1927*, 196.; *Jevrejski almanah za godinu 5688 / 1927-1928*, 209.

34 Više o đakovačkoj podružnici Udruženja cionističkih žena vidi u: V. GEIGER, "Osnivanje i pravila", 77.-81.

35 V. GEIGER, "Osnivanje i pravila", 77.

36 *Isto*.

37 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 27. lipnja 2015.

38 Cionizam je židovski pokret koji za cilj ima okupljanje svih Židova u nezavisnoj židovskoj državi

39 *Židov* (Zagreb), god. XXII., br. 1, 1938., 6.

40 *Narodni list* (Đakovo), god. II., br. 5., 3. II. 1923., 3.

Židovskoga kulturnog društva, pa je zanimljivo napomenuti da je nastupio i kao glumac u predstavi *Recept proti punicama*, priređenoj od strane toga društva i odigranoj u okviru *Jour fixa* u svratištu (hotelu) Central (22. XII. 1923.).[41]

Prisutnost obitelji u društvenom životu Đakova

Pojedinci iz obitelji Frank nisu bili članovi tek židovskih društva, već su se uključivali i u rad ostalih đakovačkih društava. Primjerice, Mayer Frank je bio među podupirateljima đakovačkoga Dobrovoljnog vatrogasnog društva.[42] Nadalje, Josip Frank je od osnutka bio član nogometnoga Šport kluba Hajduk. Na prvoj glavnoj skupštini ovoga kluba, održanoj 12. prosinca 1920., Josip Frank je bio izabran za potpredsjednika.[43] Nedugo potom članstvu Hajduka pridružio se također i Josipov brat Lujo, a oba su bili među utemeljiteljnim članovima kluba (zajedno s povećom skupinom drugih uglednih Đakovčana).[44] Šport klub Hajduk je ispočetka bio relativno uspješan, no vrlo skoro djelovanje kluba bilo je opterećeno poteškoćama koje su se prema isteku 1920-ih godina dodatno i nepovratno produbljivale. Braća Frank su klub, po svemu sudeći, napustili i prije njegova definitivnog gašenja do kojeg je došlo 1929. ili eventualno 1930. godine. Naime, Lujo Frank je već koncem 1920-ih bio u upravi drugoga đakovačkog nogometnog kluba, Šport kluba Certissa,[45] a u članstvu istoga kluba bio je vjerojatno i Josip Frank za kojega znamo da je na klupskoj skupštini 1933. godine bio izabran za potpredsjednika đakovačke Certisse.[46]

Frankovi i politika

Kada je riječ o političkom životu Đakova, članovi obitelji Frank nisu se osobito isticali, ali njihova su se imena, a naročito se to odnosi na Mayera i Josipa, povremeno pojavljivala u okviru stranačkih, odnosno političkih

41 B. OSTAJMER, "Dr. Mato Horvat", 212.

42 *Zapisnik o XXXI. glavnoj redovitoj skupštini dobrovoljnog vatrogasnog društva u Djakovu, dana 5. siečnja 1906. obdržavanoj*, Tisak Maksa Brucka, Đakovo, [1906.], 21.

43 Borislav BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908.-1962.*, Đakovo 2009., 35.

44 B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu*, 37.

45 B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu*, 74., 79.

46 B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu*, 93.

prepirki. Kraljevska Jugoslavija bila je praktično tijekom cjelokupnoga svog postojanja u političkoj krizi, a politički odnosi bili su krajnje zaoštreni (ponajprije među dvama najvećim narodima) i u takvu se ozračju teško uspijevalo postići konsenzus oko bilo kojega važnijeg pitanja. Žrvnju hrvatsko-srpskih političkih sukoba nisu mogle izbjeći ni manjine, naročito one koje nisu bile dovoljno snažne ili brojne da bi se organizirale u zasebnu stranku. Političke snage koje su podržavale beogradski režim, kao i one koje su stajale u oporbi, smatrale su da imaju pravo očekivati od Židova da se priključe upravo njihovim redovima. U takvim prilikama, koje su se preslikavale i u đakovačkoj sredini, gotovo niti jednom uglednijem građaninu, čak i da je htio, nije uspijevalo ostati politički posve bezbojan i nevidljiv. Iznimka nisu bili ni Frankovi. Za ilustraciju se mogu navesti dva primjera.

U prosincu 1923. godine u Đakovu su održani naknadni općinski izbori na kojima se imalo izabrati jedanaest općinskih zastupnika (imali su zamijeniti predstavnike Hrvatske republikanske seljačke stranke koji su bili suspendirani radi oponiranja beogradskim vlastima). Značajan dio đakovačkih Židova odlučio je tom prigodom na birališta istupiti s vlastitom izbornom listom. Budući da su time iznevjerene nade pojedinih koji su se nadali podršci Židova, nije nimalo neočekivano da je ta odluka bila popraćena i negativnim reakcijama. "Ima i onih koji se ljute i prijete" – komentirao je prorežimski đakovački *Narodni list*.[47] Na izbornoj listi, službeno nazvanoj "Samostalna židovska kandidatska lista", bio je i Mayer Frank, a nositelj joj je bio Milan Guttmann.[48] Frank je bio na devetom mjestu tako da nije imao realnih izgleda za izbor u zastupstvo. Općinski izbori su održani 22. prosinca i među jedanaest izabranih zastupnika bio je i Milan Guttmann, nositelj samostalne židovske liste, s time da su u općinsko zastupstvo s drugih lista izabrana još dva Židova – ljekarnik Hugo Fuchs te knjižar i tiskar Makso Bruck.[49]

Velik dio đakovačkih Židova iskazivao se pristašama vladajućega sustava, pri čemu je teško razlučiti koliko je takvo opredjeljenje bilo rezultat uvjerenja, a koliko podlijeganju pritiscima.[50] Među takvima je, po svemu sudeći,

---

47 "Posebna židovska listina", *Narodni list* (Đakovo), god. II., br. 49, 15. XII. 1923., 2.

48 Pored njih, na listi su bila i sljedeća imena: dr. Žiga Spitzer, Edo Neuman, Josip Berger, Šimo Spitzer, Jakob Türkl, Makso Krakauer, Josip Wollner, Edvin Schwartz i Jakob Silberberg. Svi su bili iz Đakova, a osim Žige Spitzera (odvjetnik) te Ede Neumana (mesar) svi su bili trgovci. "Oglas", *Narodni list* (Đakovo), god. II., br. 49, 15. XII. 1923., 3.,

49 "Poslije opć. izbora", *Narodni list* (Đakovo), god. II., br. 51, 31. XII. 1923., 1.

50 Početkom 1920-ih godina prevladao je dojam da jugoslavenski, pa i hrvatski Židovi većinom

bio je Josip Frank. Njegovo ime se u drugoj polovici 1930-ih godina, također prilikom đakovačkih općinskih izbora, našlo među uglednicima koji su podržavali tzv. „građansku listu". Ta izborna lista bila je sačinjena mahom od poznatih mjesnih nositelja i pristaša beogradskog režima, zbog čega su ju đakovački članovi Hrvatske seljačke stranke nazivali Jeftićevačko-četničkom listom.[51]

Holokaust

Đakovačka životna kolotečina razbijena je u travnju 1941. agresijom Njemačkoga Reicha, Kraljevine Italije i njihovih saveznika te posljedičnim stvaranjem Nezavisne Države Hrvatske. Ako je i moglo biti iluzija oko statusa Židova u novonastaloj državnoj tvorevini, one su se raspršile već sredinom travnja. Antižidovska histerija postala je vrlo skoro opipljiva i u malom Đakovu, a tomu je doprinosio i tadašnji tisak. Za ilustraciju navedenoga dovoljno je spomenuti kako je nedugo nakon osnutka Nezavisne Države Hrvatske (i) u Đakovu upriličeno prikazivanje zloglasnoga nacističkog propagandnog filma *Židov Süss* (*Jud Süss*).[52] Ne znamo koliko je Đakovčana pogledalo taj film, koliko ih je padalo pod utjecaj propagande i počelo svoje židovske sugrađane gledati drugim očima, ali neupitno je da je (i) takvih bilo. Dubok trag u sjećanju Rafaela i Rut Frank – u to vrijeme djece od sedam i pol te nepune četiri godine – ostavio je napad skupine ljudi na njihovu kuću, počinjen nakon projekcije toga filma. Prema sjećanju Rafaela Franka:

> "Sjećam se prve neočekivane iznenade [iznenadnog napada – op. B. O.]. Bilo je predvečer, sjedio sam sa sestrom, čitala mi je ili pripovijedala neku priču. Iznenadno pao je u sobu kamen kroz razbijeni prozor. Nakon prvog kamena palo je mnogo kamena po svim prozorima

pristaju uz Srpsku narodnu radikalnu stranku kao najjaču i režimsku stranku. Budući da je izborno izjašnjavanje bilo javno te da se svaki predani glas evidentirao, točno se znalo tko je za koga glasao. Stoga je nesumnjivo bilo istina da je u velikoj mjeri upravo konformizam određivao političko opredjeljenje hrvatskih Židova. Ivo GOLDSTEIN, *Židovi u Zagrebu 1918-1941.*, Zagreb 2005., 69.

51 Borislav BIJELIĆ, Sedam desetljeća đakovački plakata i letaka, Đakovo 2010., 3. (plakat naslovljen "Braćo izbornici, Djakovčani!").

52 *Židov Süss* slovi kao najantisemitskiji film svih vremena. Snimljen je 1940. godine po nalogu nacističkog ministra propagande Josepha Goebbelsa. Predložak filma bila je pripovijetka njemačkoga književnika Wilhelma Hauffa iz 1827. godine.

sa strane Šedivijeve ulice. Na ulici u sumraku bila je družina koja je došla poslije predstave filma 'Židov Zis'. Moj otac i brat Ruben su ih otjerali. Drugog dana došao je staklar popraviti štetu. Poslije podne po povratku iz škole su razbili samo jedan prozor."[53]

Ubrzo nakon tog događaja Židovima je bilo zabranjeno pohađati školu, pa su tako i Ruben i Rut Frank bili prisiljeni prekinuti svoje obrazovanje. Ruben je u to vrijeme pohađao srednju školu u Osijeku.[54]

Raznim drugim odredbama donesenima od travnja do lipnja 1941. godine Židovi su bili posve isključeni iz javnoga života Nezavisne Države Hrvatske, a iznimka nije bilo ni Đakovo. Ustaški povjerenik u Đakovu Franjo Brajer donio je odredbu kojom se zabranjivalo kretanje Židovima po ulicama od 19 do 6 sati ujutro, zatim je bilo zabranjeno Židovima kretanje po parkovima i sjedenje na klupama, u javnosti su smjela ići najviše po dva Židova zajedno, a Židovima je, k tome, bilo zabranjeno bilo kakvo sastajanje. Brajerova odredba branila je također Židovima da na sajmovima kupuju prije 10 sati, a u trgovinama im je kupnja bila dozvoljena između 15 i 17 sati.[55] Nešto kasnije, 13. svibnja 1941., đakovačkim su Židovima bile podijeljene i žute trake s natpisom "Židov" i bili su obvezani nositi ih na vidljivu mjestu.[56] S ponižavanjima židovskih sugrađana pošlo se i dalje, pa tako stariji Đakovčani pamte kako su ugledni Židovi bili prisiljavani mesti ulice.[57]

No, najzloslutnija najava pogroma koji se pripremao bio je palež đakovačke sinagoge koji se zbio u večernjim satima 19. travnja 1941., uoči rođendana Adolfa Hitlera (20. travnja). Zajedno sa sinagogom u podmetnutom požaru izgorjela je i zgrada Židovske općine, uključivši i cjelokupan arhiv Općine.[58] Prema kasnijem sjećanju Đakovčanina Ivana Solića, koji je živio u

---

53 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 19. kolovoza 2010.

54 E-mail poruke Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 19. kolovoza 2010., 4. listopada 2015. i 31. listopada 2015.

55 Ista odredba sadržavala je i kazne: za prvi prijestup 5000 dinara, drugi 10 000, a treći 25 000 dinara i zatvor. "Mjere za Židove", *Hrvatska obrana* (Đakovo), god. I. (XXII.), br. 3 (17), 25. V. 1941., 8.

56 Novinska vijest o podjeli traka bila je u osječkom *Hrvatskom listu* popraćena komentarom: "U malenom Đakovu imade 400 Židova." "Đakovačka kronika", *Hrvatski list* (Osijek), god., br. 134 (7114), 16. V. 1941., 10.

57 Sjećanje dr. Ivana Kirhmajera.

58 Stjepan BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945.*, Đakovo 1986., 68.; Vladimir GEIGER, *"Nijemci Đakova i Đakovštine u Drugom svjet-*

susjedstvu sinagoge i Židovske općine, Josip Frank je bio prisutan prilikom paleža sinagoge, no povukao se i sakrio kod sugrađanina Silberberga.[59]

Tek nekoliko dana po okončanju borbi i osnutku Nezavisne Države Hrvatske, mjesno vojno zapovjedništvo za mjesto i kotar Đakovo imenovalo je povjerenike za trgovine i privredna poduzeća u vlasništvu Židova, pa je pritom za tt. Josip Frank imenovan je Franjo Wittner.[60] U kolovozu je tvrtka i potpuno oduzeta, a vlasnici Josip i Lujo Frank bili su izvlašteni: odlukom Sudbenog stola u Osijeku od 30. kolovoza 1941. upisan je u trgovačkom registru Ivan Vrkijan kao upravni povjerenik tvrtke *Majer Frank, Djakovo, vlastnici Frank Josip i Lujo, trgovina zemaljskih proizvoda i uljanih sjemenja*. U isti su mah Josip i Lujo Frank bili u registru brisani kao zastupnici i ovlašteni potpisnici tvrtke.[61] Tvrtkom i nekretninama obitelji Frank potom je raspolagala Državna riznica Nezavisne Države Hrvatske. Tvrtka je naposljetku 19. siječnja 1943. bila prodana "Agrariji" – Njemačkoj centralnoj nabavnoj i prodajnoj zadrugi s o. j. u Osijeku ("Agraria" deutsche Zentral Ein- und Verkaufsgenossenschaft m. b. H. Essegg). Ukupna ugovorena cijena iznosila je 2,019.710 kuna.[62]

---

skom ratu (1941.-1945.)", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 28, br. 3/1996., 401.; Željko LEKŠIĆ, "Sinagoga u Đakovu", *Đakovački vezovi. Prigodna revija 2001.*, Đakovo 2001.; Željko LEKŠIĆ, "Sinagoga u Đakovu", *Novi Omanut*, br. 36-37, Zagreb, rujan-prosinac 1999., 10.; Vladimir GEIGER, Nijemci u Đakovu i Đakovštini, Zagreb, 2001., 146.; B. OSTAJMER, "Dr. Mato Horvat", 208.

59 U sjećanju se Josipa Franka netočno navodi kao posljednjega đakovačkog rabina. Ž. LEKŠIĆ, "Sinagoga u Đakovu", 58.

60 "Povjerenici u đakovačkim trgovinama", *Hrvatska obrana* (Đakovo), god. XXII., br. 14, 27. IV. 1941., 4. Usp. V. GEIGER, "Nijemci Đakova i Đakovštine", 404.; V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 146.

61 "Trgovački registar", *Narodne novine* (Zagreb), god. CV., br. 169, 4. XI. 1941., 8. Posjed Josipa Franka bio je u neposrednoj blizini mlina Cereale u kojemu je tijekom 1941. i 1942. postojao logor za Židove (žene i djecu). U tom logoru su u proljeće 1942. izbile epidemije zaraznih bolesti pa je uprava logora na posjedu Frankovih, u povećoj staji koja se nalazila u krugu logora, organizirala privremenu karantenu za bolestima inficirane zatočenice koje su pristigle iz logora Stara Gradiška (u prostorijama staje bilo je smješteno oko 200 ljudi). Zoran VASILJEVIĆ, *Sabirni logor Đakovo*, Slavonski Brod 1988., 53.; Zoran VASILJEVIĆ, "Sabirni logor Đakovo", *Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje*, god. 22, br. 1, Slavonski Brod 1985., 179.-218.

62 Ovlašteni prodavač u ime Državne riznice bio je Savez Napretkovih zadruga u Sarajevu za osiguranje, štednju i prirad z. s o. j. u Sarajevu. Hrvatski državni arhiv Zagreb, Ministarstvo državne riznice – Odjel za novčarstvo, državnu imovinu i dugove, Ured za podržavljeni imetak (PONOVA), Kupoprodajni ugovori, kut. 28.

Svi dosad navedeni oblici progona i pritisaka bili su tek uvertira fizičkoga uništenja Židova u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Najprije su u studenom 1941. bili uhićeni Josip i Lujo Frank. Bili su odvedeni u logor Jasenovac iz kojega se više nisu vratili. Majka Ruža Frank je u siječnju 1942. Rut i Rafaela poslala u Osijek, k obitelji Glesinger, odnosno k svomu bratiću Ivanu (Hans) koji je živio u mješovitom braku bez djece.[63] Kasnije će se pokazati da im je ta odluka spasila živote. Rut i Rafael su ostali kod obitelji Glesinger te ondje dočekali i kraj rata.

Početkom 1942. ustaške vlasti su naložile Židovskoj bogoštovnoj općini u Osijeku da pored mjesta Tenja izgradi naselje koje je trebalo biti geto za osječke Židove, a vrlo skoro se pokazalo da se u stvarnosti radilo o sabirnom i tranzitnom logoru iz kojega su Židovi Osijeka, Đakova i drugih mjesta otpremljeni na put bez povratka, u prvom redu u koncentracijski logor Auschwitz.[64] Među onima koje je zapao zadatak izgradnje naselja bio je i Ruben Frank. Ubrzo po izgradnji naselja / logora, u njega su bili preseljeni i Ruža i Ruben Frank. Zajedno s ostalim zatočenicima bili su sredinom (15.-22.) kolovoza 1942. otpremljeni u druge logore, manjim dijelom u Jasenovac, a većim u Auschwitz. Tek nekolicina od svih otpremljenih preživjela je rat i vratila se svojim domovima.

Uoči zatočenja Ruže i Rubena Franka u tenjski logor, bili su učinjeni napori da se barem Ruben, kao dijete, izvuče iz Nezavisne Države Hrvatske. Posrijedi je bila akcija spašavanja židovske djece u dobi između 10 do 16 godina, a inicirala ju je imućna filantropkinja Marija Bauer rođ. Mehman iz Istanbula, porijeklom iz Vinkovaca.[65] Glas o ovom poduhvatu dospio je i do Rubena Franka, o čemu svjedoči i njegovo pismo iz travnja 1942., upućeno majčinu bratiću Ivanu Glesingeru, koje donosim u cijelosti:

---

63 Ivan Glesinger (Osijek, 19. XII. 1896.–1953.) bio je sin Vilima (Wilhelma) i Antonije r. Guttman (rođena u Đakovu 1867. godine). Bio je oženjen Marijom r. Kapaunig (Trebinje, 1906.–Beč, 1971.). Stjepan SRŠAN - Vilim MATIĆ (prir.), *Zavičajnici grada Osijeka 1901.-1946.*, Osijek 2003., 253. Glesingerovi su do Drugoga svjetskog rata živjeli u Desatičinoj ulici 45, a na glavnom osječkom trgu su držali trgovinu tekstilom. Početkom rata obitelj je protjerana iz svoga doma te je ratne godine provela na adresi Anina ulica 88. E-mail poruke Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 2. i 3. listopada 2010.

64 Više o logoru Tenja vidjeti u: Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, "Od židovskog naselja u Tenji do sabirnog logora", *Scrinia Slavonica*, 6/2006, 497.-514.; Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, *Stradanja i pamćenja. Holokaust u Osijeku i život koji se nastavlja*, Osijek 2006., 127.-143.

65 O akciji vidjeti više u: Žani LEBL, "*Kindertransport* iz Nezavisne Države Hrvatske februara 1943. godine", *Zbornik*, Jevrejski historijski muzej, br. 9, Beograd 2009., 185.-352. (objavljeno također i u: Žani LEBL, *Da se ne zaboravi*, Beograd 2008.).

> "Dragi Hans!
>
> Evo nemoj se začuditi što sam se ja usudio pisati. Imam jednu malu molbu na tebe, a ta [je]da mi napišeš adresu gđe Bauer. Što imade kod Vas novoga. Što radi Rafo i Ruta također. Mama i ja smo zdravi što se i od Vas nadam čuti. Sutra šaljemo Onklu Jožiki[66] paket, i nadamo se da će ga primiti. Ako već ne cijeli, makar jedan dio. Po primitku ove karte molim Te da mi odmah odgovoriš. Srdačan pozdrav od Vašeg, Rubena."[67]

I zaista, ime Rubena Franka našlo se na popisu djece predviđene za iseljenje iz Nezavisne Države Hrvatske, sastavljenom 2. lipnja 1942., no do provedbe toga plemenitog nauma proteklo je mnogo vremena, previše da bi se sačuvalo živote Rubena Franka i mnoge druge djece.

Pored citiranoga pisma Rubena Franka, u posjedu obitelji Frank sačuvano je još nekoliko obiteljskih pisama iz 1941. i 1942. godine. Pisma su dragocjen povijesni izvor, istinski potresna svjedočanstva o stradanju jedne hrvatske židovske obitelji i predstavljaju najrječitiju osudu ustaških vlasti i njihovih pokrovitelja. Prije svega, pisma su ispunjena strahom i brigom, kao i nadom da bi obitelj možda ipak mogla kraj rata dočekati na okupu. Ta su nadanja, međutim, kao i za većinu drugih hrvatskih Židova, ostala neispunjena.

Od članova obitelji Frank, žrtvama holokausta postali su Josip, Ruža i Ruben Frank, te cijela obitelj Luje Franka: Lujo, supruga mu Neli i djeca Ivor i Mirjam. Josip, Lujo i Ruža su stradali u Jasenovcu, a Ruben, Neli, Ivor i Mirjam zasigurno u Auschwitzu. U nepotpunim popisima žrtava Auschwitza upisan je tek Ruben Frank. Kao datum njegove smrti naveden je 27. listopada 1942.[68] Još jednu potvrdu o tomu da je Ruben Frank zaista završio u Auschwitzu nalazimo u iskazu što ga je Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Narodne Republike Hrvatske po svršetku rata dao Donjomiholjčanin Dragutin Glaser, jedan od preživjelih zatočenika Auschwitza. Glaser je posvjedočio:

---

66 Stric Josip Frank, zatočenik Jasenovca.

67 Izvornik pisma u posjedu Rafaela Franka, kopija u posjedu autora.

68 *Sterbebücher von Auschwitz. Fragmente / Death Books from Auschwitz. Remnants / Księgi zgonów z Auschwitz. Fragmenty*, sv. II, A-L, Namensverzeichnis / Index of Names / Indeks nazwisk, München – New Providence – London – Paris 1995., 304.

"Iz prvog transporta koji je stigao 18. VIII. ušli su u logor [Auschwitz] Imro i Mavro Ehrlich iz D. Miholjca, Leo Rosenthal, Rudolf Ehrlich sa sinom Nikolom, Rubin [Ruben] Frank iz Đakova, Teo Herzl iz Semeljaca, Jakov Zbarski iz Đakova."[69]

Tablica 2. Članovi obitelji Frank stradali u holokaustu[70]

Ime i prezime	Ime oca	Mjesto i datum rođenja	Mjesto i datum smrti
Josip Frank	Mayer	Đakovo, 1898.	Jasenovac, 1942.
Ruža Frank r. Goldberger	Jakob	Đakovo, 1906.	Jasenovac, 1942.
Ruben Frank	Josip	Đakovo, 1927.	Auschwitz, 1942.
Lujo Frank	Mayer	Đakovo, 1899.	Jasenovac, 1942.
Nela (Neli) Frank r. Kohn	Jakob	Slavonski Brod, 1905.	Auschwitz?, 1942.?
Ivor Frank	Lujo	Đakovo, 1932.	Auschwitz?, 1942.?
Mirjam Frank	Lujo	Đakovo, 1937.	Auschwitz?, 1942.?

Obitelj Dragutina Franka uspjela je izbjeći tragičnu sudbinu, ponajprije stjecajem sretnih okolnosti. U spomenutom tekstu Mate Horvata navedeno je da je obitelj preko Italije i Izraela otišla u Sjedinjene Američke Države te ondje našla sigurnost.[71] Uistinu, tijekom 1941. čitava obitelj Frank prebjegla je u Crikvenicu, na teritorij pod talijanskom kontrolom, što je bila jedna od najboljih mogućnosti kojima su đakovački / hrvatski Židovi mogli spasiti

69 Hrvatski državni arhiv Zagreb, Fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Narodne Republike Hrvatske (dalje: HDA, ZKRZ), mikrofilm Z-2943.

70 Podaci su sastavljeni na temelju sljedećih objavljenih popisa: *Jasenovac. Žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije*, prir. Meho Visočak i Bejdo Sobica, Zürich – Sarajevo 1998., 327.; *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941.-1945.*, prir. Jelka Smreka i Đorđe Mihovilović, Jasenovac 2007., 473.; Antun MILETIĆ, *Ubijeni u koncentracionom logoru Jasenovac 1941-1945. / The Assassinated in the Jasenovac Concentration Camp 1941-1945*, Jagodina 2011., 109. Podaci su nadopunjeni saznanjima članova obitelji.

71 B. OSTAJMER, "Dr. Mato Horvat", 218.

svoje živote.[72] U noći s 30. listopada na 1. studenoga 1942. nisu zajedno s ostalim Židovima u mjestu bili po talijanskoj vojsci pohvatani i internirani u Židovskom logoru u Kraljevici, čime je bilo završeno razdoblje tzv. liberalne konfinacije. Na popisu zatočenika Logora Kraljevica nailazimo na imena Dragutina Franka (1902.), Nade Frank (1936.), Zlatka Franka (1933.) te Zore Frank rođ. Lošic (1911.).[73] Ondje su ostali do proljeća 1943. (svibnja ili lipnja) kada su prebačeni na otok Rab, u Koncentracijski logor Kampor. U rapskom logoru Dragutin Frank je bio zadužen za logorsku kuhinju. Nakon kapitulacije Italije 1943. godine, zatočenici rapskoga logora su nastojali domoći se slobodnoga teritorija. Čitava obitelj Frank pridružila se partizanima, tj. Narodnooslobodilačkom pokretu,[74] pa se i Dragutina Franka navodi među sudionicima Narodnooslobodilačkoga pokreta.[75] Tijekom ostatka rata obitelj Dragutina Franka zadržavala se uglavnom u okolici Topuskoga; Dragutin je pritom bio obnašao službu učitelja.[76]

Na taj je način obitelj Dragutina Franka bila jedna od rijetkih đakovačkih židovskih obitelji, ako ne i jedina, koja je bez žrtava dočekala svršetak rata.

Od članova šire obitelji, holokaust je, također, preživio i Mavro Goldberger, brat Ruže Frank r. Goldberger.[77]

Nakon rata imena sedam članova obitelji koji su stradali u holokaustu, bez mogućnosti dostojnoga počivališta, upisana su na nadgrobnom spomeniku obiteljske grobnice. Cjelovit natpis na spomeniku glasi:

---

72 Na primjer, jedan dio obitelji Mahler (Maler) također je prošao istu, nimalo lagodnu, ali spasonosnu rutu Crikvenica – Kraljevica – Kampor te naposljetku dočekao i kraj ratnoga košmara (v. Branko OSTAJMER, "Đakovačka obitelji Mahler (Maler)", *44. Đakovački vezovi. Jubilarna revija*, br. 40, Đakovo 2010., str. 59.-65.). Isto vrijedi i za Đakovčane Paulinu (Paulu) i Edvina Švarca (Schwarz).

73 HDA, ZKRZ, mikrofilm Z-2943.

74 Usmeni iskaz Rafaela Franka Branku Ostajmeru, Zagreb, 24. rujna 2015.

75 Naveden kao drvarski stručnjak, 41 godinu star. Jaša ROMANO, "Jevreji u logoru na Rabu i njihovo uključivanje u narodnooslobodilački rat", *Zbornik*, 2/1973, 63.; Jaša ROMANO, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. Žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*, Beograd 1980., 369.

76 Sudbinu obitelji Frank isprva je dijelila i obitelj Vlade Lošica, brata Zore Frank r. Lošic, no oni (Vlado, supruga Emica i dijete) su izginuli u jednom napadu njemačke vojske. E-mail poruke Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 3. listopada 2010. i 27. listopada 2015.

77 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 4. listopada 2015.

Ovdje u miru sahranjeni
I u miru odmaraju na ležaju svom
živih u svezanju zamotana duša da im bude[78]

FRANK

TEREZIJA FRANK rodj. Kohn 1830.-1907.
NANETA FRANK rodj. Hahn 1867.-1929.
MAYER FRANK 1860-1929.
predsjednik Hevre Kadiše 1902.-1929.
EDA FRANK rodj. Goldberger 1908.-1931.

ŽRTVE LOGORA 1941-1945

JOSIP RUŽA RUBEN LUJO NELI IVOR
I MIRJAM FRANK

NEKA IM OSTANE TRAJAN SPOMEN

Počivali u miru!

Grobnica Frankovih na đakovačkom židovskom groblju danas predstavlja jedini materijalni spomen nekadašnje prisutnosti obitelji Frank.

78 Početna tri retka natpisana napisana su na hebrejskom jeziku (ivritu). Zahvaljujem gospodinu Rafaelu Franku na prijevodu na hrvatski jezik.

Tužnim srcem javljamo rodbini, prijateljima i znancima, da nam je naš nezaboravni otac, test, djed, brat i ujak, gospodin

MAYER FRANK

dugogodišnji predsjednik Hevra-Kadiše, član predsjedništva izraelitske bogoštovne općine, odbornik općinskog poglavarstva, trgovac i posjednik, dne 29. kolovoza 1929. u 18. sati nakon dugotrajne teške bolesti u 69. godini života preminuo.

Smrtni ostaci nepreboljenog pokojnika dignuti su u nedelju dne 1. rujna u 15. sati iz kuće žalosti, te prevezeni u hram sahranjenih na ovamošnjem židovskom groblju u obiteljskoj grobnici.

ĐAKOVO, dne 1. rujna 1929.

Tugujuća obitelj

Osmrtnica Mayera Franka

Grobnica obitelji Frank

Izrael – obećana zemlja

Po svršetku rata u Đakovo se vratio Dragutin Frank s obitelji, a djelomično su se vratili i Rut i Rafael Frank, koji su i dalje ostali vezani uz obitelj Glesinger u Osijeku. Njihov ujak Dragutin postao im je zakonski skrbnik. Obitelj Dragutina Franka smjestila se u kući koja je bila vraćena Fani Lošic, Dragutinovoj punici. Nešto kasnije, Dragutin je dobio mjesto direktora u tvrtki "Slaveks" u Slavonskom Brodu.[79]

Vlasništvo obitelji Frank bilo je po svršetku Drugoga svjetskog rata nacionalizirano te je kao državna, tj. društvena imovina bilo dodijeljeno na korištenje Đakovštini – poduzeću za promet i preradu žitarica koja je od 1964. godine djelovala u okviru Poljoprivredno-industrijskoga kombinata Đakovo.[80] Doduše, isprva su nekretnine bile vraćene preživjelim članovima obitelji Frank, no oni zapravo nisu niti dospjeli ući u posjed. Naime, Dragutin Frank je po povratku u Đakovo od novih komunističkih vlasti zatražio povrat

79 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 27. listopada 2015.

80 Ž. LEKŠIĆ, "Terezijanska kasarna", 39.; B. OSTAJMER, "Dr. Mato Horvat", 218.

obiteljske imovine koju su prethodno otele ustaške vlasti. Taj zahtjev postao je izvor novih neugodnih iskustava budući da komunističke vlasti u obitelji Frank i mnogim drugim sličnim građanskim obiteljima prvenstveno vidjele klasne neprijatelje, uz potpunu odsutnost suosjećanja sa stradanjima kojima su hrvatski / jugoslavenski Židovi bili izloženi pod ustaškim režimom, kao i na ostalim jugoslavenskim teritorijima.

U svakom slučaju, sudac đakovačkoga Okružnog suda Gvozdić presudio je da Dragutinu Franku bude vraćena obiteljska kuća i time se gorko zamjerio političkim vlastima, konkretno đakovačkomu Kotarskom komitetu Komunističke partije Hrvatske. Mjesnim komunistima Frank je postao trn u oku i uslijedili su politički pritisci koji su za cilj imali poništenje odluke suca Gvozdića. U dopisu višemu partijskom forumu, slavonskobrodskom Okružnom komitetu Komunističke partije Hrvatske, đakovački su se komunisti požalili:

> "Naše organizacije iako su dobile uputstva za rad slabo su aktivne tako da narod s mnogim stvarima nije na vrijeme upoznat sa čime se često [...][81] kod naroda nezadovoljstvo. Tako je Okr.[užni] sud dosudio da se židovu Frank Karli vrati kuća koja je nekoć bila njegova. Ista je kuća oduzeta njemu po NDH, ali tad je bila u jako lošem stanju, a NDH ju je uredila sa velikim investicijama i on bi ju sada po toj osudi dobio. Isti Frank bio je direktor u šumskoj indust.[riji] za vrijeme Jugoslavije, te je poznat kao neprijatelj radničke klase, što je pokazao i u štrajku šumskih radnika. Vjerujemo da je to vjerska pripadnost sudije Gvozdića igrala veliku ulogu. O.[kružni] K.[omitet] bi trebao to da pogleda jer je to važno, budući je to objekt veliki, a Frank je veliki gad."[82]

Ime suca Gvozdića u citiranom dokumentu nije navedeno, na nesumnjivo je riječ o Petru Gvozdiću (Koprivnica, 1904.) koji je 1941. službovao kao kotarski sudac u Vinkovcima. Spomen "vjerske pripadnosti sudije Gvozdića" zasigurno je podrazumijevao Gvozdićevo židovsko porijeklo.[83]

---

81 Nekoliko riječi nečitko jer je prekucavano jedno preko drugog.

82 Kotarski komitet Komunističke partije Hrvatske Đakovo, 23. VIII. 1946., Okružnom komitetu Komunističke partije Hrvatske Slavonski Brod, fond Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske Slavonski Brod, Hrvatski državni arhiv Zagreb, kut. 6.

83 Gvozdić se 1941. godine spominje kao rimokatolik tj. kao raniji Židov (vjere Mojsijeve), no moguće je da je do promjene vjeroispovijesti došlo nakon osnivanja Nezavisne Države Hrvatske,

Nedoumica oko konačnoga ishoda ovakvog sudsko-političkog spora teško da je moglo biti. Odlukom Izvršnoga odbora Gradskoga narodnog odbora Đakovo od 28. prosinca 1948. nacionalizirane su sve nekretnine Josipa i Luje Franka u Đakovu.[84] Nekoliko mjeseci kasnije, 9. travnja 1949., Izvršni odbor Gradskoga narodnog odbora Đakovo donio je rješenje kojim su sve nacionalizirane nekretnine prenesene pod upravu Ministarstva trgovine i prehrane Narodne republike Hrvatske, a za potrebe *Državnoga poduzeća za promet i preradu žitarica "Đakovština" u Đakovu* (*Državno opskrbno poduzeće Hrvatske*).[85]

Obiteljske nekretnine, uređene "velikim investicijama" Nezavisne Države Hrvatske, ostale su u vlasništvu nove jugoslavenske države (tj. postali su dijelom "općenarodne imovine"), a Frankovi su zasigurno postali još motiviranijima životnu sreću potražiti negdje drugdje. Nekako u isto to vrijeme Rut Frank poželjela je razgledati svoju rodnu kuću u kojoj je tada bio smješteno Državno opskrbno poduzeće Hrvatske (DOPH). Ondje je susrela jednoga čovjeka koji ju je upitao što radi. Odgovorila je da se tu rodila, a on ju je na to grubo potjerao riječima: "hajde napolje". Nakon toga više Rut i brat Rafael nisu obilazili svoj nekadašnji dom.[86]

Idućih godina dolazi do razdvajanja; Rafael je ostao u Osijeku s obitelji Glesinger, a Rut ostaje sa obitelji strica Dragutina i školuje se u Slavonskom Brodu te Beogradu (Tehnička škola).[87]

Odmah po proglašenju države Izrael 1948. velik dio jugoslavenskih Židova odlučio se za napuštanje staroga zavičaja i put preko Sredozemnoga mora, iako je taj put bio golema neizvjesnost s obzirom da je opstanak Izraela, napadnutoga od strane arapskih zemalja, bio pod velikim znakom pitanja, a i ekonomska situacija nove države bila je daleko od zavidne. Prilikom napuštanja Jugoslavije, židovski iseljenici su bili prinuđeni odreći se jugoslavenskoga državljanstva te nekretnina, no i to ih je vrlo rijetko moglo pokolebati u

kada su i mnogi Židovi vjerskim prijelazima nastojali umaći težim progonima i stradanjima. Tomo ŠALIĆ, *Židovi u Vinkovcima i okolici*, Osijek – Zagreb 2002., 133.

84 Općinski sud u Osijeku, Zemljišno-knjižni odjel Đakovo (dalje: OSO, ZKOĐ), Zbirka isprava br. Z-59-49.

85 OSO, ZKOĐ, Zbirka isprava br. Z-547/49.

86 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 3. listopada 2010.

87 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 4. listopada 2015.

odluci o iseljenju.[88] Godine 1948. u Izrael su otišli Dragutin Frank s obitelji, a također i obitelj Glesinger s kojima su bili i Rut i Rafael Frank. Glesingerovi te Rut i Rafael Frank iselili su 20. prosinca 1948., brodom *Radnik*, te su u lučki grad Haifu pristigli 26. prosinca.[89]

Prve godine života u Izraelu bile su svima vrlo tegobne, a naročito stoga što je bilo iznimno teško naći bilo kakvo zaposlenje. Ipak, Frankovi su si trudom i upornošću uspjeli izboriti novu egzistenciju, ugradivši istodobno i svoj skroman, ali ne i zanemariv prinos u nastanku Izraela kao snažne i moderne države.

Po dolasku u Izrael Rut i Rafael Frank boravili su najprije mjesec dana u privremenom smještaju, a potom su raspoređeni u dječje, odnosno omladinske skupine. Rut je bila u kibucu Shaar Haamkim, a Rafael u kibucu Eilon (Kibbutz Eilon) u Zapadnoj Galileji.

Rut Frank je nakon kraćeg vremena preselila u Haifu te se zaposlila u frizerskom salonu. Udala se 1950. godine, suprug Arije Leon Sharon (1924.–2005.) bio je mornar u trgovačkoj mornarici, i u braku su imali tri sina: Gad, Dan i Ron. Rut je danas umirovljenica, živi u Haifi te ima devetero unučadi i četvero praunučadi.[90]

Rafael Frank oženio je Vardu i s njom i dalje živi u kibucu Eilon. U braku imaju troje djece, sinove Ofira i Asapha te kći Hadar, a od njih i osmero unučadi. Rafael je u Izraelu nastavio školovanje i završio tečaj poljoprivrednoga gospodarstva. Do 1962. bio je zaposlen u voćarstvu (uzgoj grožđa i citrusa), a od 1983. do umirovljenja 2000. godine obnašao je rukovodeće dužnosti u radnim organizacijama u vlasništvu kibuca.[91] Kao umirovljenik, godine 2009. s tri je prijatelja osnovao udrugu preživjele djece holokausta *Izgubljeno djetinjstvo djece spašene iz holokausta* (*Lost Childhood Holocaust Children Survivors*).[92]

---

88 Mladenka IVANKOVIĆ, *Jevreji u Jugoslaviji (1944-1952). Kraj ili novi početak*, Beograd 2009.; Marica KARAKAŠ OBRADOV, "Iseljavanje Židova iz Hrvatske nakon Drugoga svjetskog rata", *Historijski zbornik*, god. LXVI, br. 2, 2013., 391.-404.; Marica KARAKAŠ OBRADOV, *Novi mozaici nacija u "novim poredcima". Migracije stanovništva na hrvatskom području tijekom Drugog svjetskog rata i poraća*, Zagreb 2014., 266.-273.

89 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 4. listopada 2015.

90 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 4. listopada 2015.

91 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 19. kolovoza 2010.

92 E-mail poruka Rafaela Franka Branku Ostajmeru, 27. listopada 2015.

Obitelj Dragutina Franka naselila se u mjestu Naharija. Dragutin je u mjestu Akko otvorio pržionicu kave koja obitelji postaje izvor egzistencije. Dragutin je preminuo 1975. godine, a njegova supruga Zora 1996. godine. Sin Zlatko (Meir) preminuo je 2011. godine, a kći Nada (Ester) živi kao umirovljenica u Nahariji.[93]

Unatoč tragičnim iskustvima i gotovo sedam desetljeća dugom vremenskom odmaku, Frankovi na određen način i dalje ostaju povezani sa starim zavičajem. Rafael Frank je Đakovo posjetio 1963. godine u društvu supruge (medeni mjesec), te ponovno punih pola stoljeća kasnije, u rujnu 2015. godine.

Zaključak

Tijekom šezdesetak godina prisutnosti u gradu Đakovu, obitelj Frank, a naročito njezinim najistaknutijim članovi Mayer Frank (1860.–1929.) i Josip Frank (1898.–1942.), pripadalo je važno mjesto u životu đakovačke židovske zajednice, ali i u društvenom životu Đakova uopće. Povijesni izvori o obitelji vrlo su šturi i razasuti su po literaturi, periodici i arhivima, ali ipak mogu biti dostati za koliko-toliko cjelovit prikaz obiteljske sudbine, od doseljenja iz Mađarske koja je u većini slučajeva bila raniji zavičaj hrvatskih Židova, pa do uništenja, odnosno poratnoga iseljenja. Svjedočanstva preživjelih članova i potomaka obitelji također su od velike važnosti i predstavljaju nenadomjestiv izvor, napose kada je riječ o stradanjima u vrijeme Drugoga svjetskog rata.

Povijest obitelji Frank u mnogočemu je nalik povijesti mnogih drugih hrvatskih židovskih obitelji, no ne postoje dvije obitelji s identičnim pričama. Mala povijest obitelji Frank, kao i povijest bilo koje druge židovske, hrvatske, njemačke ili srpske đakovačke građanske obitelji oživljava djelić ozračja građanskoga predratnog Đakova, višeetničkoga, višekonfesionalnoga i višekulturnog slavonskoga grada u kojemu je društveni život bio dominantno prožet političko-ideološkim sukobljavanjima, ali u kojem si je malotko mogao predočiti razmjere tragedije koji će sredinu pogoditi 1941., odnosno 1945. godine.

93 *Isto*.

Židovska zajednica Đakova bila je tijekom Drugoga svjetskog rata gotovo u potpunosti iskorijenjena. Brojne židovske obitelji, pa tako i mnoge iz Đakova, bile su u potpunosti uništene, na način da iza njih nije ostalo nikakva traga i spomena. Teškim stradanjima bila je izložena i obitelj Frank – sedam članova obitelji nestalo je u ustaškim i nacističkim logorima. Tek stjecaj sretnih okolnosti omogućio je da obitelj Dragutina Franka (otac, supruga, dvoje djece te suprugina majka Fani) rat prebrodi bez žrtava, što je možda i jedini takav slučaj u okviru đakovačke židovske zajednice.

Preživjelim hrvatskim / jugoslavenskim Židovima životi po okončanju rata više nisu bili ugroženi, ali ni vlasti novonastale komunističke države nisu im bile osobito sklone. "Kapitalistička" prošlost obitelji Frank, te posjed velike nekretnine u središtu grada postali su izvor raznih neugodnosti koje su preživjele članove obitelji s vremenom morale učvrstiti u odluci da bolju budućnost pokušaju ostvariti u novostvorenoj i u ratu obranjenoj židovskoj državi – Izraelu.

SUMMARY

Branko Ostajmer

FAMILY FRANK AND THEIR PRESENCE IN THE LIFE OF THE TOWN OF ĐAKOVO

Author depicts the presence of the family Frank in the life of the town of Đakovo based on literature, press, papers and documents from the archives and spoken stories. The Franks were one of the most respectable and wealthiest Jewish families in Đakovo, which could best seen from the positions that members of the family held, especially as a part of a small, but well organised Jewish community. Special attention is given to the biographies of the most prominent family members (Mayer Frank, Josip Frank), and to the suffering in the Holocaust, during which almost the whole family lost their lives.

Glazbenička obitelj Trišler (Trischler) u Đakovu 1830. - 1986.

UDK 929.53 Trischler(497.5 Đakovo)“183/198“
Izvorni znanstveni rad

Erwin Trischler, München

U radovima o povijesti crkvene i svjetovne glazbe u Đakovu, đakovačkoj biskupiji i Slavoniji u 19. stoljeću spominje se više generacija glazbenika Trischler/Trišler oko kojih se odvijao, kako crkveni, tako i građanski glazbeni život Đakova kroz gotovo čitavo jedno stoljeće. To su bili: Ivan Nepomuk Trišler st., Đuro Trišler te braća Dragutin i Ivan N. Trišler, ml. Malo se do sada zna od kada su glazbenici Trischler u Đakovu i u kakvoj rodbinskoj vezi stoje međusobno. U radu se na temelju arhivskoga gradiva u Središnjem nadbiskupijskom arhivu u Đakovu, matičnih knjiga u Državnom arhivu u Osijeku, župnom uredu Svih svetih u Đakovu i literature opisuje dolazak Gašpara Trischlera s njegovom obitelji iz Darde u Đakovo 1830. na radno mjesto koralista u stolnoj crkvi. Potomci Gašpara Trischlera su živili do 1986. u Đakovu.

Ključne riječi: Trischler, Trišler, koralisti, regens chori, katedralni zbor, crkvena glazba, Stolna crkva, Stolni kaptol, biskup Strossmayer, Đakovo, HPD SKLAD, HPD Preradović, HPD Zrinjski, s. Huberta, obitelj Živković, Freiermuth

Uvod

Povijest glazbenoga života u đakovačkoj katedrali, Bogoslovnom sjemeništu i svjetovnoj glazbi u 19. stoljeću u Đakovu je nerazdvojivo vezana za pripadnike obitelji Trischler/Trišler[1] koji su skoro jedno stoljeće (od 1830.

1 U matičnim knjigama i dokumentima 19. stoljeća se je prezime Trischler pisalo često različito: Trischler, Trishler, Trishljer, Trišler, Trišljer, Drischler, Drishler i sl. Često i za jednu te istu oso-

do 1922.) dali značajan prilog razvoju crkvene i svjetovne glazbe u Đakovu. Tri generacije, počevši od Gašpara Trischlera, njegovog sina Ivana Nepomuka starijeg i Ivanovih sinova Dragutina i Ivana Nepomuka mlađeg, bili su koralisti, orguljaši i upravitelji katedralnog zbora. Pored toga je i Gašparov najmlađi sin, Đuro, bio koralist u katedralnom zboru. Ivan Nepomuk st. je jedan od osnivača HPD „Sklad“ 1863., trećeg pjevačkog društva u Hrvatskoj u kojem je bio prvi zborovođa. Kasnije su Đuro, Dragutin i Ivan Nepomuk ml. isto bili zborovođe „Sklada“ i „Preradovića“. Pored navedenih poznatih glazbenika Trischlera u Đakovu su živili i drugi sa različitim zanimanjima. Povijest obitelji Trischler u Đakovu počinje u travnju 1830. kada Gašpar Trischler dobiva mjesto koralista u stolnoj crkvi i kada se seli iz Darde u Baranji u Đakovo.

Koralisti u đakovačkoj stolnoj crkvi

Dolaskom Antuna Mandića na biskupsku stolicu 1806. u Đakovo počinje razvoj crkvene glazbe u stolnoj crkvi. On je organizirao glazbeni život u stolnoj crkvi i doveo Petera Jakoba Haibela iz Beča kao katedralnog upravitelja kora da organizira zbor koralista[2]. Po Đuki Mariću[3] su koralisti (pjevači) bili profesionalni, plaćeni glazbenici koji su uz upravitelja kora (regens chorija) i orguljaša bili namještenici Stolnog kaptola[4] da u katedrali svakoga dana, a pogotovo nedjeljama i blagdanima prate sviranjem i pjevanjem mise.

Prvi upravitelj katedralnog kora bio je Peter Haibel (1806. – 1826.). Njega je naslijedio Josip Blum (1826. – 1839.). Početkom 1830. su pored Josipa Bluma (regens chori), Gabiel Racz (orguljaš), Sebastijan Ulrich, Franjo Morocz, Adam Rüttiger (pjevač) i Franciska Morocz pjevačica. U ožujku 1830. umire orguljaš Gabriel Racz i na njegovo mjesto dolazi Adam Rüttiger, dugo-

bu: u matici rođenih kao napr. Trišler, u matici vjenčanih Trischler. Slično je i kod imena gdje se često koriste različiti oblici stoga imena: Dragutin i Karlo, Josefina, Josipa i Fina, Terezija i Reza, Marija i Micika, Emerik i Mirko, Gašpar i Gašo.

2 Ivan Andrić, Skica za povijest glazbenog života u katedrali i u bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, u Diacovensia XIV (2006.)2, str. 640.

3 Đuka Marić, O crkveno-glazbenom životu Đakova, u Diacovensia 1/1995. str. 100.

4 Dobar opis uloge i rada Stolnoga kaptola đakovačke biskupije nalazimo u Luka Marijanović: „Prvostolni kaptol đakovačko-osječki (sadašnjost kroz prizmu prošlosti)“, Zbornik muzeja Đakovštine (2013.), str. 227 – 268.

godišnji koralist. Na upražnjeno mjesto koralista natječe se 13.4.1830. Gašpar Trischler, učitelj iz Darde[5]. U to su doba učitelji bili namještenici župe, tako da se Gašpar Trischler natječe, ne samo sa znanjem, nego i sa preporukom župnika Emerika Ruzsitsa (Ružića) iz Darde. Po odluci Stolnoga kaptola Gašpar Trischler dobiva mjesto koralista od 1. svibnja 1830. U dugom nizu godina u 19. stoljeću plaće su se isplaćivale 4 puta godišnje (u siječnju, travnju, srpnju i listopadu) a visina je zavisila o položaju: koralisti su dobivali za tri mjeseca 163,70 forinte, orguljaš 181,15 forinte i ravnatelj kora 199,22 forinte. Plaće su se rijetko povećavale, tako da su napr. između 1830. i 1859. bile iste. Tek kasnije, od 1870. nalazimo u zapisnicima Stolnog kaptola da koralisti mole povišenje plaća.

Koralističke kuće u Pavićevoj ulici

Koralistima je Stolni kaptol dodijelio stanove na raspolaganje u tzv. koralističkim kućama,[6] u današnjoj Pavićevoj ulici, koje su bile u vlasništvu stolne crkve. Kuće su se nalazile pod (gruntovničkim) brojevima 77, 78, 81, 82 i 83 i tako se navode i u matičnim knjigama. Prve kuće su građene za vrijeme biskupa Mandića oko 1809./1810. i bile su vezane za položaj koralista, tj. u slučaju smrti, morala se staviti na raspolaganje novom koralistu. Udovice su često tražile dozvolu od Stolnog kaptola da ostaju jedno vrijeme u kući (posebno u zimi) – što se odobravalo, ako nije postojala hitna potreba za useljenje[7]. Za održavanje kuća, ograde, bunara i sl. bio je zadužen Stolni kaptol. Od polovice 19. stoljeća nalazimo u zapisnicima Stolnoga kaptola često molbe koralista za popravak jer su kuće u to vrijeme već bile u lošem stanju.

---

5 Detaljni opis dolaska i rada Gašpara Trischlera u Đakovu nalazimo u Erwin Trischler: „Počeci glazbeničke obitelji Trischler u Đakovu“, 22. Znanstveni skup „Nijemci i Austrijanci u Hrvatkom kulturnom krugu”, VDG Jahrbuch, Vol. 22, 2015, str. 281-290.

6 Dobar opis koralističkih kuća daje Željko Lekšić u (2009.): Koralističke kuće u Pavićevoj ulici u Đakovu i njihovi stanari. Zbornik muzeja Đakovštine, str. 7 - 18.

7 Tako se napr. udovi Ivki Rüdiger na temelju molbe od 15. 10. 1852. dozvoljava da ostane u kući do 1. 5. 1853. (HR-Središnji nadbiskupijski arhiv Đakovo Stolni kaptol 150/1852) isto Rozaliji Trischler (supruzi Gašpara Trischlera) na temelju molbe od 4. 11. 1863. dozvoljava se da do daljnjega ostane u kući. Vidi HR-SNAĐ SK 130/1863.

Gašpar Trischler (1797. – 1863.)

Rođen je 16.3.1797. u Čemincu (Laskafalu, Laschkafeld) kao najstarije dijete tamošnjeg učitelja Franje Trischlera (*17.4.1777. u Nemet Boly – ✞5.4.1827. u Čemincu) i Katharine Homann (*2.7.1777. u Majsu – ✞ 8.3.1832. u Čemincu). Umro je 11. listopada 1863. u Đakovu u 67. godini života i pokopan na đakovačkom groblju 12.10.1863. Oženio se Rozalijom Raucher (*4.9.1791. u današnjem mjestu Karanac u Baranji – ✞ 18.12.1871. u Osijeku) 6.8.1815. u Čemincu s kojom ima jedanaestero[8] djece, od kojih je sedmero rođeno u Dardi, a četvero u Đakovu:

Franziska Trischler (19.12.1815., Darda – ✞ 6.2.1886., Đakovo)

Michael Karl Fabian Trischler (20.1.1820., Darda – ✞ 19.10.1821., Darda)*

*Johann Franz Michael Trischler (*7.6.1822., Darda – ✞ 12.6.1822., Darda)*

Ivan Nepomuk Franjo Trischler (*19.9.1823., Darda – ✞ 12.9.1897., Đakovo)

Dragutin Franjo Trischler (*6.9.1825., Darda - ✞, Budimpešta)

Marija Johanna Trischler (*20.3. 1828., Darda - ✞ 6.6.1895., Đakovo)

Emerik Hugo Wilhelm Trischler (*31.3.1830., Darda – ✞ 18.12.1881., Đakovo)

Katarina Trischler (*14.2.1833., Đakovo – ✞ 31.7.1862., Đakovo)

*Antun Nikola Trischler (*12.6.1835., Đakovo – ✞ 29.5.1852., Đakovo)*

*Aleksandar Adolf Trischler (*19.7.1838., Đakovo – ✞ 29.10.1857., Đakovo)*

Matej Đuro Trischler (*4.9.1841., Đakovo – ✞ 21.1.1883., Đakovo)

Četvero su umrli kao djeca.

U Pečuhu je položio ispit za učitelja pučkih škola 1820.[9] Od 1820. do 1830. učitelj je i sakrstan u Dardi. Nakon rođenja sina Emerika (Mirka) 31.3.1830. u Dardi, seli se u travnju 1830. u Đakovo, gdje dobiva mjesto koralista u stolnoj crkvi od 1. svibnja 1830. U radnome ugovoru se obavezuje

8 Po usmenoj predaji četrnaestero. Navodimo samo one koje nalazimo u matičnim knjigama Darde i Đakova.

9 Stjepan Sršan, (2004.). Kanonske vizitacije Baranje 1829. - 1845. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, str. 52 – 53.

da dvoje djece šalje u dječji zbor i da ih u glazbi podučava[10]. To objašnjava i činjenicu da su Ivan i Đuro od malih nogu privedeni glazbi i kasnije postali uvaženi glazbenici. Prvu plaću kao koralist prima koncem srpnja 1830. za četvrt godine[11]. Od veljače 1839. do konca lipnja 1861. je organist (orguljaš), a od srpnja 1861. je regens chori (ravnatelj kora) u stolnoj crkvi, kada je naslijedio Adama Rüttigera, koji je u prosincu 1860. umro. Gašpar Trischler ostaje ravnatelj kora do smrti 11. listopada 1863.

Pored rada na polju crkvene glazbe Gašpar Trischler radio je i na polju svjetovne glazbe. Tako 1842. *Danica ilirska*[12] vrlo opsežno izvještava o "muzikalnoj zabavi" koju su u dobrotvorne svrhe organizirali katedralni koralisti u Đakovu 19.6.1842. Među imenima nabrojenih sudionika ove priredbe nalazimo i imena Gašpara i Ivana Trischlera. Danica Ilirska piše: *"...sudělovnici, svi od kora ovdašnje stolne cerkve, s izvedenjem sebi nadatih muzikalnih predmetah, ne samo da su dosadašnju obćenu misao o izversnosti svoje věštine i umětnosti potverdili, nego su i najošrtiem očekanju i želji sasma odgovorili".*

Djeca Gašpara Trischlera

Franziska Trischler (1815.-1886.)

Rođena je kao najstarije dijete Gašpara Trischlera 19. 12. 1815. u Dardi. Radila je kao ključarica kod grofova Pejačevića[13]. Nikada se nije udavala. Koncem života dolazi u Đakovo gdje umire zbog srčanog udara u 71. godini života 6. 2. 1886. Pokopana je na đakovačkom groblju 7. 2. 1886.

10 HR-SNAĐ SK 53/1830.

11 Knjiga, računi i zaklade Stolne crkve od 1806. - 1872. SNAĐ.

12 I. S. Naški, (1842.). Dopis iz Đakova. Danica ilirska, broj 28, god. 8., 9. srpanj 1842.

13 U Fondu grofova Pejačevića u Državnom arhivu u Osijeku ne nalazimo popis namještenika, tako da nije poznato gdje bila ključarica (Osijeku ili Našicama) i od kada do kada je bila u službi.

Ivan Nepomuk Franjo Trischler, stariji (1823. – 1897.)

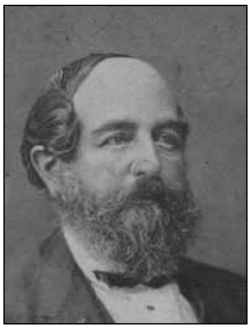

Rođen je 19. 9. 1823. u Dardi, gdje mu je otac Gašpar Trischler učitelj. Krsni kumovi su mu Johann Rameshoffer, kancelist (pomoćnik bilježnika) i Franziska Bako iz Darde. Od sedme godine (1830.) živi s roditeljima u Đakovu. Oženio se Terezijom Röder (*1832. u Osijeku) 24. 11. 1854. u Bačkom Novom Selu[14] s kojom ima petero djece. Već s 18 godina nastupa od 1841. do sredine 1843. kao glazbenik u stolnoj crkvi, od ožujka 1852. do konca lipnja 1861. je koralist, od srpnja 1861. je organist, a od travnja 1870. do prosinca 1894. je regens chori u katedrali. Nije poznato gdje je boravio između 1843. i 1851. Jedan je od osnivača pjevačkog društva Sklad 1863., čiji je zborovođa bio od 1863.-1870., 1872.-1874. Izgleda da je Ivan Nepomuk Trischler imao i grupu sa šestero glazbenika koji su svirali na koncertima i zabavama[15].

Pjevačko društvo „Sklad“ (oko 1864.): Ivan Nepomuk Trischler, treći s lijeva sjedi i Dragutin Trischler, dječak, stoji (između Ivana N. Trischlera i Dragutina Boeleina)[16]

14 Paul Scherer, Familienbuch Neudorf in der Batschka, HOG Neudorf – Bačko Novo Selo, Steinheim 1995..

15 Mato Horvat navodi u Spomenici HPD „Sklada“ – „Preradovića“, str. 45 da će na tri koncerta 26. 1., 9. 2. i 23. 2. 1870. „svirati Trišler sa svojih 6 muzikaša uz plaću od 15 forinti za svaku večer“.

16 Iz Mato Horvat, (1939.). Spomenica Hrvatskoga Pjevačkoga Društva „Sklad“ – „Preradović“ u Đakovu 1863. - 1939. Đakovo.

Stanovao je sa obitelji u koralističkoj kući[17] br. 82 u Pavićevoj ulici u Đakovu, koju mu je biskupija stavila na raspolaganje. Godine 1863. kupuje vinograd u blizini Đakova. Terezija Röder je umrla 29.4.1892. od upale pluća, a Ivan Nepomuk 5 godina kasnije 12.9.1897., u 74. godini života u Đakovu. Oboje su pokopani na đakovačkom groblju.

Djeca Ivana Trischlera i Terezije Röder:

*Emil Trischler (*31.10.1854. u Đakovu – ✞ 11.3.1855. u Đakovu)*

*Marija Trišler (*26.11.1855. u Đakovu – ✞ 26.5. 1858. u Đakovu)*

Dragutin Trischler (*1.11.1857. u Đakovu – ✞ 15.8.1918. u Osijeku)

*Irma Antonija Trischler (*9.5.1859. u Đakovu - ✞ 12.9.1859. u Đakovu)*

Ivan Nepomuk Trischler mlađi (*13.3.1862. u Đakovu – ✞ 14.3.1922. u Đakovu)

Emil, Marija i Irma su umrli kao mala djeca.

Dragutin Franjo Trischler (1825. -?)

Rodio se u Dardi 6. 9. 1825., gdje mu je otac Gašpar Trischler učitelj. Krsni kumovi su mu Johann Rameshoffer, kancelist (pomoćnik bilježnika) i Franziska Bako iz Darde. Izučio je zanat knjigovesca, vjerojatno u Budimpešti. Oženio se s Amalijom Gross s kojom ima šestero djece: Karolina (*28. 4. 1854.) i Josef Karl (*1. 2. 1858.) rođeni su u Budimpešti, Dragutin Franjo (*1. 11. 1859.), Marija i Terezija, blizanci (*18. 5. 1862.) i Antonija (*18. 4. 1864.) u Đakovu. Od 1859. živi u Đakovu gdje mu kćer Karolinu (kao Dragojlu Trišler) nalazimo u popisu učenika 2. razreda osnovne škole iz godine 1862./63.[18]. U Đakovu stanuje u kući broj 292 (u današnjoj Starčevićevoj ulici) i radi kao knjigovezac. Između 1853. i 1863. nalazimo da je uvezivao nekoliko puta knjige i misale zu stolnu crkvu[19]. Godine 1874. seli se u Budimpeštu gdje je, prema jednoj molbi za pomoć biskupu Strossmayeru[20], u požaru

17 Željko Lekšić, (2009.). Koralističke kuće u Pavićevoj ulici u Đakovu i njihovi stanari. Zbornik muzeja Đakovštine, str. 7 - 18.

18 Pervo godišnje izvjestje djevojačke glavne učione u samostanu miloserdnih sestarah u Đakovu na koncu školske godine 1862/63. (1863.). Osijek, str. 22.

19 Knjiga, računi i zaklade Stolne crkve od 1806. - 1872. u SNAĐ.

20 Fond korespondencija Strossmayer, u SNAĐ.

izgubio čitavu imovinu. Od 1874. radi u državnoj tiskari u Budimpešti. Vjerojatno pod pritiskom mađarizacije mijenja 1881. prezime Trischler u Tornai.

Marija Johanna Trischler (1828.-1895.)

Rođena je 20.3. 1828. u Dardi, krsna kuma joj je Franziska Bako iz Darde. Udala se za Ignjata Bauera, knjigovođu koji je prije braka bio oficir. Iz toga braka potječe sin Rudolf. Kasnije, 1869., dobiva sina Juliusa Trišlera (*29. 8. 1869. - ✞ 2. 9. 1869.) koji je rođen u Osijeku, Gornji grad. Umrla je 6. 6. 1895. u Đakovu.

Emerik (Mirko) Hugo Wilhelm Trischler (1830.-1881.)

Rođen je 31. 3. 1830. u Dardi. Krsni kum mu je Emerik Ruzsits, župnik Darde, Johann Rameshoffer, kancelist (pomoćnik bilježnika) i Franziska Bako iz Darde. Već u travnju 1830. seli se sa roditeljima u Đakovo. Oženio se s Agnezom Huber (*1834. u Virovitici – ✞ 19. 2. 1908. u Đakovu); nisu imali djece. Po zanimanju bio je priglednik kr. financijske straže. U Đakovu je kupio kuću br. 300 - 1874. gdje su i stanovali[21]. Umro je 18. 12. 1881. od tuberkuloze, pokopan je 20. 12. 1881. na đakovačkom groblju. Nakon njegove smrti Agneza Trischler prodaje tu kuću i kupuje na temelju ugovora od 18. 3. 1885. novu, od Židovske općine u Raichsmanovom sokaku (br. 253, današnja Ulica Katarine Zrinske) za cijenu od 1000 forinti. Ona stanuje u toj kući iduću dvadest i jednu godinu kada ju prodaje za 3000 kruna 27. 4. 1906. Agneza Huber umire 19. 2. 1908. u Đakovu.

Katarina Trischler (1833.-1862.)

Rođena je 14. 2. 1833. u Đakovu kao kći koralista Gašpara Trischlera. Kuma joj je bila Katarina Hummel, supruga Nikole Hummela, koralista iz Đakova. 5. 2. 1856. udaje se za Antuna Piringera (* 1817. – ✞24. 12. 1890. u

21 Mirko Marković, Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III, Zagreb, 1976., str. 210.

Đakovu), načelnika općine (prefectus communalis) Drenje. Antun Piringer je od 1862. bio bilježnik u Levanjskoj Varoši i u prvom je braku bio oženjen sa Josefinom Sax, koja umire 29. 10. 1851. u Đakovu. Antun i Katarina Piringer imaju troje djece: Isidor (*10. 5. 1856. u Đakovu), koji je kasnije bio općinski bilježnik u Gradačcu u Bosni[22], Josip (*28. 10. 1857. u Đakovu – ✞ 29. 10. 1857. u Đakovu) i Emil (*11. 12. 1858. u Đakovu). Krsni kum Isidoru i Emilu bio je Ivan Buday, apotekar iz Đakova. Piringerovi su stanovali u kući br. 291, u današnjoj Starčevićevoj ulici. Katarina Trischler umire u 30. godini života 31.7.1862. od tuberkuloze u Đakovu.

Matej Đuro Trischler (1841. – 1883.)

Rođen je 4. 9. 1841. u Đakovu kao najmlađe dijete Gašpara Trischlera. Kršteni kum mu je Đuro Malachowsky, đakovački kapelan. Nakon smrti oca Gašpara Trischlera, Đuro se obraća molbom biskupu Strossmayera 15. 12. 1863. da dobije mjesto koralista u stolnoj crkvi. Stolni kaptol se odlučuje za Kajetana Paula zbog „boljih muzikalnih sposobnosti“[23]. Vjerojatno sredinom 1864. seli se sa majkom Rozalijom u Osijek.

Oženio se s Terezijom Paulić, kćerkom Hinka Paulića, zidara u Osijeku (*28. 8. 1849. u Osijeku – ✞ 1. 11. 1921. u Đakovu) 1. 8. 1870. s kojom ima troje djece. Vjenčani kumovi bili su im Stjepan Heim, staklar i Josip Uhl, trgovac.

U gornjem gradu Osijeka, je stanovao u kući broj 202 gdje je bio učitelj glazbe. Nakon smrti koralista Josipa Bergmana dobiva mjesto koralista u

22 Usp. vjenčanje Isidora Peringera s Hedvigim Buday 8.12.1879. u Đakovu, matica vjenčanih, Župni ured Đakovo.

23 Odluka Stolnoga kaptola od 9.1.1864. Vidi HR-SNAĐ-SK 3/1864.

đakovačkoj katedrali od 1.2.1873[24]. Koralista je do smrti 1883.[25] te zborovođa pjevačkog društva „Sklad“ 1877.-1879.[26] u Đakovu. U Đakovu je kao koralist stanovao u koralističkoj kući br. 77 u Pavićevoj ulici. Jedan je od osnivača Vatrogasnoga društva u Đakovu 1872. Davao je i poduku iz klavira[27]. Umro je relativno mlad od tuberkuloze 21.1.1883. u Đakovu. Nakon smrti Đure Trišlera udova Terezija Trišler kupuje 23. 7. 1884. kuću br. 447 od Marije Nufer i njene kćerke Marije Muldini za 800 forinti u današnjoj Frankopanskoj ulici u Đakovu. Terezija Trišler stanuje u toj kući idućih 35 godina do 1. 4. 1919. kada ju prodaje krojaču Tomi Kurtzu za 24.000 kruna[28]. Terezija Trišler umire 1. 11. 1921. u Đakovu.

Djeca:

Marija Stephania Bertha (**Irma**) **Trischler** (*1. 5. 1871. u Osijeku – ✞ 19. 3. 1964. u Đakovu)
Berta Trišler (*29. 3. 1873. u Đakovu – ✞ 2. 6. 1904. u Našicama)
Adolf Trišler (*30. 5. 1875. u Đakovu – ✞ 8. 7. 1935. u Pančevu)

Djeca Ivana Nepomuka Trischlera
Dragutin Trischler (1857. – 1918.)

Dragutin (Karlo) Trischler rođen je 1. 11. 1857. u Đakovu kao treće dijete Ivana Nepomuka Trischlera. Krsni kum mu je Đuro Streit, profesor teologije na Bogoslovnom sjemeništu. Sa roditeljima stanuje u koralističkoj kući br. 82 u današnjoj Pavićevoj ulici u Đakovu.

24 zaključak na sjednici Stolnog kaptola održanog 4. veljače 1873., HR-SNAĐ-SK 24/1873.

25 Knjiga I, Računi o zakladama Stolne crkve od 1874. - 1897. Đakovo: SNAĐ.

26 M. Horvat, (1939.). Spomenica Hrvatskoga Pjevačkoga Društva „Sklad“ – „Preradović“ u Đakovu 1863. - 1939. Đakovo, str. 404.

27 Dom i sviet, 3 (1893.), str. 13.

28 Mirko Marković, Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III, Zagreb, 1976., br. 523.

Osnovnu glazbenu poduku dobiva od svojega oca. Kao dijete od 9 godina već je svirao orgulje[29]. Osnovnu školu polazi u Đakovu te prvi i drugi razred (1869./70., 1870./71.) na Velikoj gimnaziji u Osijeku. Već kao 12-godišnji dječak svira orgulje u franjevačkoj crkvi sv. Križa u Tvrđi (Osijeku) da bi kao uzvrat imao stan i hranu[30]. Pošto je Dragutin bio glazbeno vrlo nadaren, otac Ivan Nepomuk moli u pismu od 20. 9. 1875. biskupa Strossmayera za financijsku pomoć da bi Dragutina poslao na studije crkvene glazbe u Zagreb i Prag. Iz molbe vidimo da se je Dragutin htio usavršiti u glazbi, napose na violoncellu prvo u Zagrebu i kasnije u Pragu. Biskup Josip J. Strossmayer mu je omogućio godišnjom potporom od 100 forinti da polazi orguljašku školu od 1876. do 1878. u Pragu koju je vodio František Zdenek Skuherský. Orguljašku školu vrlo je uspješno završio 1878. Mjesto koralista na stolnoj crkvi dobiva od 1. 10. 1876. sa plaćom 93,51 forinti. Za vrijeme studija u Pragu prima i dalje plaću koralista, a kao koralista ga zamjenjuje Josip Vallinger[31].

Od 1883. preuzima poduku novih pjevačica za katedralni zbor za idućih desetak godina. 16.10.1882. natječe se na ispražnjeno mjesto Josipa Vallingera koji je do tada bio učitelj koralnoga pjevanja na đakovačkom sjemeništu.

Vodio je kao dirigent pjevački zbor "Sklada" i „Preradovića" 1876., 1880.-1884., 1896.-1901.[32], prvi tamburaški zbor „Preradovića"[33] i kao dirigent vatrogasne glazbe u Đakovu koju je organizirao.

29 Đ. Marić, O crkveno-glazbenom životu Đakova, u Diacovensia 1/1995. str. 100.

30 Hrvatska obrana, broj 146, god. XV., Osijek, 30. lipanj 1916..

31 HR-SNAĐ SK 71/1876., Josip Vallinger je to vrijeme bio tajnik biskupa Strossmayera.

32 M. Horvat, (1939.). Spomenica Hrvatskoga Pjevačkoga Društva „Sklad" – „Preradović" u Đakovu 1863. - 1939. Đakovo. Glavna skupština je 1898. ustanovila godišnju plaću zborovođe na 300 forinti.

33 Vidi sliku 30 na str. 137 u Horvat, M. (1939.).

Zbor „Preradovića“ oko 1897.[34]. Zborovođa: Dragutin Trišler, sjedi u 1. redu s lijeva

Koncem 1902. daje otkaz kao ravnatelj katedralnog zbora[35] i seli se u Osijek zbog školovanja djece gdje preuzima službu ravnatelja kora gornjogradske župne crkve, današnje konkatedrale Sv. Petra i Pavla do smrti 1918. Bio je prvi zborovođa HPD “Zrinskog” u Osijeku. Komponirao[36] je brojne pjesme za zbor i solo, udesio mnoge prigodnice i koračnice za pjevačke muške zborove. Težište stvaralačkog rada bila mu je crkvena glazba. Novine „Hrvatska obrana“, broj 146 od 30. 6. 1916. donose u članku „Jubilej jednoga našega glazbenika“ povodom 40-godišnjice rada detaljan opis njegovoga rada. Dragutin Trischler je umro 15. 8. 1918. u Osijeku. “Hrvatska obrana” (broj 184 od 18. 8. 1918.) donosi nekrolog i popis njegovih kompozicija.

Oženio se s Jozefinom Drakulić (*28. 2. 1871. u Selcima – ✞ 21. 11. 1957. u Osijeku), kćerkom cesarskog i kraljevskog kapetana Emanuela Drakulića 25. 5. 1887. u Đakovu s kojom je imao dvanaestero djece. Vjenčani kumovi bili su im Đuro Kobasica, poštar i Mato Šabarić, odvjetnik. Jozefina Trišler je

34 Vidi sliku 21 u Horvat, M. (1939.). Ivan N. Trišler stoji u 4. redu, 6. s lijeva.

35 HR-SNAĐ-SK 306/1902 od 22. 12. 1902.

36 „Hrvatska obrana“, broj 146 od 30. 6. 1916. spominje u članku „Jubilej jednoga našega glazbenika“ da ima blizu 200 kompozicija koje međutim nije mogao tiskati iz financijskih razloga.

od 1896. godine – pored šestero djece - bila i izvršujući član[37] „Preradovića“ i pjevala je u koru stolne crkve[38].

Djeca:

Emanuel Ivan **Trischler** (*24.3.1888. u Đakovu – ✞ 21.11.1972. u Osijeku)

Rikard Đuro **Trišler** (*3.4.1889. u Đakovu – ✞ 18.3.1964. u Osijeku)

Milutina Marija **Trišler** (*12.4.1890. u Đakovu – ✞ 16.1.1973. u Osijeku)

Marija Ljubica (**Micika**) **Trischler** (*21.10.1891. u Đakovu – ✞ 22.5.1969. u Osijeku)

Dragutin Eugen **Trischler** (*4.12.1892. u Đakovu – ✞ 7.1.1926. u Osijeku)

Amalija Anđela Antonija (**Ljubica**) **Trišler** (4.6.1894. u Đakovu – ✞ lipanj 1969. u Zagrebu)

*Engelberta Josipa Trischler (*18.8.1900. u Đakovu – ✞ 9.12.1900. u Đakovu)*

Josipa Paulina **Trischler** (*13.2.1902. u Đakovu – ✞ 25.5.1989. u Osijeku)

Eugen Franjo **Trišler** (*15.1.1904. u Osijeku – ✞ 18.11.1986. u Osijeku)

Ivan Trišler (*6.3.1906. u Osijeku – ✞ 21.9.1948. u Osijeku)

Anđelko Daniel **Trišler** (*28.5.1908. u Osijeku – ✞ 2.11.2004. u Münchenu)

*Aurelija Trišler (*Juni 1910. u Osijeku - ✞ 18.2.1911. u Osijeku*)

Dvoje djece (Engelberta i Aurelija (Zlatica) su umrli kao mala djeca.

Od navedene su djece Emanuel, Dragutin i Anđelko bili glazbenici, Milutina, Marija (Micika) i Ivan su bili učitelji plesa, dok je Josipa Trišler davala nastavu na klaviru u Osijeku. Milutina i Micika nastupaju kao pjevačice od ožujka 1902. do selidbe u Osijek u katedralnom zboru[39].

---

37 Izvršujući članovi sudjeluju aktivno kod pjevanja i sviranja i moraju se podvrći ispitu kod zborovođe ili njegovog zamjenika koji ga predlaže odboru da bude primljen ili odbijen (§ 7. pravila „Preradovića“) i očekuje se da marljivo polaze vježbe (§ 13.).

38 Zato dobiva jednokratnu nagradu od 25 forinti, vidi HR-SNAĐ-SK 225/1899.

39 HR-SNAĐ-SK 94/1902.

Dragutin Trišler i limeno-puhački orkestar „Milodar“ u Osijeku[40]

Zajedno s ravnajućim učiteljem Leonardom Fichtnerom osnovao je 1913. u okviru dobrotvornog društva “Milodar” dječju glazbenu školu i limeno-puhački orkestar. Djeca u dobi između 7-12 godina su se podučavala i vježbala u školi i tako zadržavala od skitnje po ulici. Tim je zborom Dragutin Trišler udario je temelj kasnijoj osječkoj glazbenoj školi. On je u čast tog svoga maloga puka uglazbio počasni paradni marš “Koračnica osječkih mališana” koji su svirali kao paradni defile mimohadjajući prvi put kroz grad Osijek, za koji je ta liliputanska glazba u ono vrijeme bila prava senzacija, ali i iskrena obiteljska radost. On sam, hodao bi na 3 - 4 koraka ponosno pred svojim malim muzikantima, a njemu o bok već penzionirani ravnatelji osječke škole, Leonardo Fichtner i Mijo Kovačević. Mnoge je muke Trišlera stajalo dok je te svoje mališane zborno uprecizirao, ali on nije mario za muke i trud, koji bi ulagao u svoj kulturni i narodni rad, već samo efektivni uspjeh, koji mu je bio nagrađen jedino novinskim pohvalama i javnim pljeskom građana, kada bi mu zbor svirajući ulicom prolazio, jer je obuku i pisanje nota i onako besplatno vršio, kroz cijelo vrijeme opstanka toga zbora, kroz dvije godine. Ali kada je društvo “Milodar” uskratilo daljnju potporu notnog materijala i dugih društvenih potrepština, taj se zbor rasturio na veliku žalost Trišlera.

Ivan Nepomuk Trischler, mlađi (1862. – 1922.)

Rođen je 13 .3. 1862. u Đakovu kao peto i najmlađe dijete Ivana Nepomuka Trischlera.

Osnovnu glazbenu poduku dobiva od oca Ivana. Biskup Josip J. Strossmayer mu je omogućio godišnjom potporom od 100 forinti da polazi orguljašku školu od 1879./80. do 1880./81. u Pragu koju je vodio František Zdenek Skuherský. Od 1.1.1882. je koralist u stolnoj crkvi sa godišnjom plaćom od 374 forinti[41]. 16. 8. 1894 daje otkaz kao koralist u stolnoj crkvi i odlazi u Veliki

40 Prema Stjepan S. Frauenheim: Osječka glazbenička familija Trišler-ovih, Ilustrovani kalendar zu prostu godinu 1938., Osijek.

41 Odluka Stolnog kaptola, HR-SNAĐ-SK 6/1882.

Varadin (danas Oradea u Rumunjskoj) gdje je samo nekoliko mjeseci jer se već 19.11.1894. natječe na novo raspisano mjesto koralista u stolnoj crkvi u Đakovu[42]. Od siječnja 1903. preuzima mjesto Dragutina Trischlera kao ravnatelj katedralnog zbora. Na sjednici Stolnog kaptola 20.4.1903. imenovan je definitivnim regens chorijem. Zborovođa je „Sklada“ 1885.-1886. i „Preradovića“ 1903. -1910.[43].

Umro je 14.3.1922. u Đakovu. Novine „Sveta Cecilija“ od 1.5.1922, str. 88 donosi nekrolog povodom njegove smrti.

Dirigenti Trischler u HPD-u „Sklad“ – „Preradović“ u Đakovu

Dr. Svetozar Rittig, predsjednik HPD-u „Preradović“ od 1904.-1910. piše[44] „Kad već iznosim reminiscencije našega društva iz godine 1904.-10. ono mi je dužnost, da ovdje istaknem neobične muzičke kvalitete porodice Trišler, koja je u glazbenom životu Đakova igrala vidnu ulogu. U ovoj obitelji, kako u mnogim muzičkim porodicama svjetskog glasa, opažamo pojavu, kako djeca nasljeduju muzički genij od svojih roditelja. Braća, Dragutin i Ivan bili su blistavi glazbeni talenti. Obojica majstori na kraljevskom instrumentu katedralnih orgulja u Đakovu. Dragutin s očitim talentom za kompoziciju. Ivan vanredan tehničar. Oskudne prilike i skučeni ambijenat u provinciji ne dadoše da iskažu sve što su mogli. I Dragutin i Ivan bili su zborovođe „Preradovića“.”

Djeca Mateja Đure Trischlera
Marija Stephania Berta (Irma) Trišler (1871. - 1964.)

Marija Stephania Berta (Irma) Trišler rođena je kao najstarije dijete Đure Trišlera 1.5.1871. u Osijeku. Krsne kume su joj Stephania Heim i njena kći

42 Odgovor Stolnoga kaptola (HR-SNAĐ-SK 190/1894.): „Ima mu se odmah javiti da je primljen sa 600 for. plaće, stan u naravi i 6 m^3 ogrijevnih drva“.

43 M. Horvat, (1939.). Spomenica Hrvatskoga Pjevačkoga Društva „Sklad“ – „Preradović“ u Đakovu 1863. - 1939. Đakovo, str. 404-405..

44 M. Horvat, (1939). Spomenica Hrvatskoga Pjevačkoga Društva „Sklad“ – „Preradović“ u Đakovu 1863. - 1939. Đakovo, str. 392.

Adelheid Waldinger. Osnovnu školu polazi u Đakovu. Odlična je učenica[45]. 1885. stupila kao izvršujući član u HPD-u „Sklad“. Pjeva kao plaćena pjevačica od polovice 1885. do kraja 1890. u katedralnom zboru. Dva se je puta udavala. U prvome braku bila je udana za Đuru Sugovića (28.11.1887. u Đakovu), u drugom sa Franjom Stankovićem (1906.). Nije imala djece. Između 1901. i 1906. živi u Beču gdje radi kao krojačica. Povratkom u Đakovo vodi vrlo uspješno trgovinu tekstilom. 1917. kupuje kuću u Starčevićevoj 9 u Đakovu gdje živi do kraja života. Kuću je 1949. prodala Jelici Živković, rođ. Trišler i njenoj djeci s pravom boravka do smrti[46]. Umrla je 19.3.1964. u Đakovu.

Berta Trišler (1873. – 1904.)

Berta Trišler je rođena kao drugo dijete Đure Trišlera 29.3.1873. u Đakovu. Krštene kume su joj Hermina Lučić, supruga Ivana Lučića, Hedviga Buday, kći apotekara Ivana Budaya i Ivane Tranger. Osnovnu školu polazi u Đakovu. Odlična je učenica[47]. 1885. je stupila kao izvršujući član „Sklada“. Glumi u kazališnoj sekciji „Preradovića“[48]. Pjeva 3 godine kao neplaćena pjevačica a kao plaćena od 1.1.1888. do ožujka 1893. u katedralnom zboru uz godišnju plaću od 100 forinti[49],[50]. Udala se za Ladislava (Dušana) Vujkovića (rođ. 1867.), poreznog činovnika 4.8.1892. u Đakovu. Vjenčani su im kumovi Božo Kranjc, šumar i Dragutin Trišler, koralist. Imaju jednu kćer Mariju Justinu (Miciku) Vujković, rođ. 14.10.1893. u Đakovu. Umrla je 2.6.1904. u Našicama.

---

45 Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Đakovu koncem školske godine 1879./80. (1880.). Zemun, str. 33.

46 Vidi kupoprodajne ugovore Z1062/49 između Irme Stanković, rođ. Trišler i Jelice, Dragutina, Ružice i Zorice Živković. U ime maloljetne Zorice je Nikola Živković potpisao kupoprodajni ugovor.

47 Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Đakovu koncem školske godine 1879./80. (1880), Zemun, str. 34.

48 Vidi sliku broj 31 u Horvat, M. (1939.).

49 Knjiga I, Računi o zakladama Stolne crkve od 1874. - 1897. Đakovo: SNAĐ, str. 77 i HR-SNAĐ-SK 180/1888.

50 HR-SNAĐ-SK 180/1888. (iz knjige zapisnika sjednica Stolnog kaptola 1878. - 1890.).

Marija (Micika) Vujković, s. Huberta[51]

Ladislav Vujković je bio po zanimanju kraljevski porezni činovnik, tako da je radio u različitim mjestima Slavonije. 1901. je bio porezni oficijal u Osijeku, 1902.[52] se seli kao porezni protustavnik u Našice, gdje Marija polazi 2. razred osnovne škole. Nakon smrti majke Berte Trišler 1904., koju je vrlo volila (Marija Vujković je imala u to vrijeme 10 godina) Irma Trišler preuzima njen odgoj[53]. Irma u to vrijeme živi u Beču, tako da i Marija odilazi u Beč gdje polazi osnovnu školu do 1906. kada se vraćaju u Đakovo i gdje nastavlja školu Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu. Već sa 15 godina želi ući u red Milosrdnih sestara sv. Križa, no kako Irma, tako i otac Ladislav to joj nisu dozvolili do badnjaka 1909. Poglavari reda ju šalju na učiteljsku školu u Eger (danas Cheb) u Češku gdje polaže ispit zrelosti 1913. na njemačkom jeziku. Dana 14.8.1913. polaže profess (prvi zavjet) i ulazi u red Milosrdnih sestara sv. Križa i dobiva ime s. Huberta. Bila je glazbeno nadarena (kao i majka Berta), tako da je godinama vodila dječji zbor. Od 1914. je učiteljica na Djevojačkoj nižoj pučkoj školi u Đakovu,[54] gdje ostaje do konca 2. svjetskoga rata kada je nova komunistička vlast Milosrdnim sestrama zabranila držanje nastave. Posljednjih godina, do smrti je u Miholjcu, gdje vrši ulogu lokalne predstojnice samostana, katehete i crkvenika. Umrla je 25.6.1960. u Đakovu.

Adolf Trišler (1875. - 1935.)

Adolf Trišler je rođen kao treće dijete Đure Trišlera 30.5.1875. u koralističkoj kući br. 77 u Pavićevoj ulici u Đakovu. Kršteni kum mu je Franjo

---

51 Autor se zahvaljuje sestri M. Esteri Radičević iz reda Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu na podacima o životu sestre Huberte (pismo od 28.11.2014.).

52 Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije. (1902.). Zagreb, str. 443.

53 Otac Ladislav je radio u to vrijeme kao kraljevski porezni činovnik u različitim mjestima Slavonije i nije se brinio o kćerki Mariji.

54 Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije. (1914.). Zagreb, str. 79.

Mideš. Osnovnu školu polazi u Đakovu. Odličan je učenik[55]. Po zanimanju je bio apotekar. 1899. je bio pomoćnik ljekarnika u Đakovu[56].

Marija Schmidt i Adolf Trišler 1908. u Mariboru

Sa kćerkom Jelicom 1909. u Zagrebu

8.6.1908. je oženio Mariju Schmidt[57] koja je do udaje bila učiteljica u Marburgu (današnjem Mariboru). Marija Schmidt, je rođena u Braunau u Češkoj, međutim njena daljnja obitelj je živjela u Mariboru. Kada je Maribor 1918./1919. postao dio Jugoslavije, njena obitelj seli se u Graz. Adolf i Marija imaju kći Jelicu koja je rođena u Fužinama 7. 3. 1909. Kako Marija Schmidt nikada nije dobro naučila hrvatski, govorila je s Jelicom njemački. Adolf Trišler je otvarao i vodio ljekarne u mnogim mjestima (Fužinama, Velikoj Kikindi itd.) većinom neuspješno. Za vrijeme I. svj. rata imenovan je od 1.5.1915. ljekarničkim pomoćnim oficijalom[58]. Za vrijeme rata (1916.) Marija Schmidt seli se sa kćerkom Jelicom u Đakovo. Nakon smrti Marije Schmidt 7.7.1931. u Velikoj Kikindi, Adolf Trišler se seli 1934. u Pančevo gdje opet

55 Izvještaj obće dječačke učione u Đakovu koncem školske godine 1884./85. (1885.). Đakovo, str. 39.

56 B. Belicza, & Szabo, A. (2000.). Public Health Reforms and Development of Health Service in the Đakovo Sub-district and Administrative County in the Period 1850. - 1899. Croatian Medical Journal , pp. 81 - 94.

57 Obavijest o vjenjčanju nalazimo i u novinama „Glasonoša“ iz Karlovca, br. 25, god. IV od 21.6.1908. U to vrijeme je Adolf Trišler već živio u Fužinama.

58 dokument na izložbi „Đakovo i Đakovština u Prvom svjetskom ratu“, Muzej Đakovštine 2014.

otvara ljekarnu u glavnoj ulici. Poslovno je i dalje bio neuspješan, tako da je 8.7.1935. u Pančevu počinio samoubojstvo[59].

Jelica Trišler (1909. – 1986.) i obitelj Nikole Živkovića u Đakovu

Jelica Trišler rođena je 7.3.1909. u Fužinama gdje joj je otac Adolf Trišler apotekar. U Đakovu živi u kući Irme Trišler u Starčevićevoj 9 u Đakovu. Udala se 1928. u Đakovu za Nikolu Živkovića (*25.11.1895 u Sikirevcima), agronoma s kojim ima troje djece:

Dragutin Živković (*22.8.1929. u Đakovačkoj Satnici - ✞ 15.4.2007. u Draguinan, Francuska),

Ružica Živković (*2.12.1931. u Đakovačkoj Satnici - ✞ 25.1.2014. u Zagrebu) i

Zorica Živković (*13.2.1938. u Đakovu).

Nikola Živković je nakon mature na Velikoj (klasičnoj) gimnaziji 1916.[60] u Osijeku studirao agronomiju u Zagrebu. Nakon studija boravi godinu dana na specijalizaciji u Čehoslovačkoj. Do II. svj. rata radio je kao upravitelj na imanju biskupije Štrosmajerovac nedaleko Đakova. Početkom rata je kotarski agronom[61], kasnije prelazi po preporuci Dr. Andrije Živkovića u ministarstvo poljoprivrede u Zagrebu do 1945. Od 1945. do 1948. upravitelj je poljoprivrednih radova u Krndiji, od 1948. profesor na Srednjoj poljoprivrednoj školi u Đakovu i kasnije u Vinkovcima. Nikola Živković umro je 1.11.1980. u Đakovu, a Jelica Živković, kao posljednji pripadnik obitelji Trišler u Đakovu, umrla je 26.4.1986. u Đakovu.

Dragutin Živković maturirao je na Gimnaziji Ivo Lola Ribar 1949.[62] u Osijeku, studirao povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i radio kao profesor povijesti niz godina u Srbu (Lika) i Vojnoj srednjoj školi u Zagrebu.

---

59 Tragedija ljekarnika Adolfa Trischlera. Hrvatski list (11. srpanj 1935.).

60 Gimnazije u Osijeku. Ravnatelji, profesori i maturanti 1729. – 2000., HAZU, Zagreb – Osijek, 2001., str. 120

61 Hrvatska obnova, 1941., br. 12 (26), str. 8.

62 Gimnazije u Osijeku. Ravnatelji, profesori i maturanti 1729. – 2000., HAZU, Zagreb – Osijek, 2001., str. 135.

Odlično je svirao gitaru i tamburicu. U Srbu je vodio i orkestar sa tamburicama. Oženjen je bio sa Ljubicom Čurilović iz Vinkovaca; nisu imali djece.

Ružica Živković završila je Srednju poljoprivrednu školu u Đakovu i studirala matematiku i likovni odgoj na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu. Predavala je matematiku u osnovnim školama do penzioniranja u Zagrebu. Udala se za Tomislava (Dragoša) Ručevića iz Đakova 31.10.1954. u Zagrebu, gdje su i živjeli; imaju dvoje djece (Maju, *1956. i Zorana, *1959.) koji žive u Zagrebu.

Zorica Živković je maturirala na Srednjoj muzičkoj školi 1959. u Osijeku i studirala muzički odgoj i povijest na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu. Predavala je glazbenu kulturu do penzioniranja na osnovnim školama u Zagrebu. Bila je udana za renomiranog sveučilišnog profesora talijanskoga jezika i dopisnog člana HAZU dr. Pavla Tekavčića[63] (*23.8.1931. u Zagrebu, ✞ 19.3.2007. u Zagrebu); nisu imali djece. Vrijednu knjižnicu prof. Tekavčića je Zorica Živković-Tekavčić poklonila odjelu za talijanski jezik Sveučilišta u Zadru u studenom 2007. Nekrolog o životu i radu Pavla Tekavčića je izašao u znanstvenom časopisu Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia (SRAZ LII, 337-344 (2007.).

Marija Freiermuth

Pored navedenih koralista i pjevačica koji su svi potomci Gašpara Trischlera, djelovala je i Marija Freiermuth kao plaćena pjevačica u đakovačkoj katedrali od 1.4.1879. do 7.4.1884. kada je umrla od tuberkuloze. Marija Freiermuth je rođena 29.10.1852. u Retfali (danas Osijek) i kći je Michaela Freiermutha iz Retfale i Ane Trischler, sestrične Ivana Nepomuka Trischlera starijeg, koja je rođena 1831. u Čemincu.

Nadgrobni spomenici na Đakovačkom groblju

Danas postolji samo jedan nadgrobni spomenik Trišlerovih na đakovačkom groblju. Ostali su tokom godina nestali i više se ne zna gdje su pokopani Gašpar i Ivan Nepomuk stariji sa suprugama i maloljetnom djecom,

63 O prof. dr. Pavlu Tekavčiću vidi više u http://sh.wikipedia.org/wiki/Pavao_Tekavčić.

potom Katarina Piringer, Marija Bauer i gdje su svi drugi pokopani. Prije nekoliko godina uklonjen je i nadgrobni spomenik Emerika i Agneze Trišler. Na postojećem nadgrobnom spomeniku pokopani su Đuro Trišler[64], koralist, njegova žena Tereza, rođ. Paulić, Ivan Nepomuk Trišler mlađi, Marija, rođ. Schmidt (žena Adolfa Trišlera), Irma Trišler, Jelica Živković, rođ. Trišler i njezin sin Dragutin Živković.

Umjesto zaključka

U radovima o povijesti crkvene i svjetovne glazbe u Đakovu, đakovačkoj biskupiji i Slavoniji u 19. stoljeću nalazimo više naraštaja obitelji glazbenika Trischler/Trišler oko kojih se odvijao, kako crkveni, tako i građanski glazbeni život Đakova kroz gotovo čitavo jedno stoljeće. Malo se do sada znalo od kada su glazbenici Trišer u Đakovu i u kakvoj rodbinskoj vezi stoje međusobno, tako da neki autori pretpostavljaju da je napr. Ivana Nepomuka Trischlera doveo biskup Strossmayer u Đakovo, drugi tvrde da je Ivan N. Trišler iz Češke ili da je rođen u Čemincu. Sve te pretpostavke su se pokazale kao neispravne. U ovome radu se na temelju dokumenata u Središnjem nadbiskupijskom arhivu u Đakovu, matičnih knjiga i drugih dokumenata u Državnom arhivu u Osijeku, župnom uredu Svih svetih u Đakovu i literature dokumentira dolazak Gašpara Trischlera kao koralista u stolnoj crkvi s njegovom obitelji iz Darde u Đakovo 1830. i život njegovih sinova Ivana N. i Đure Trišlera i njihovih potomaka koji su živili do 1986. u Đakovu, kada je posljednja pripadnica obitelji Trišler umrla. Glazbenici Trišler u Đakovu su bili:

Ravnatelji kora (regens chori): Gašpar, Ivan N. st., Dragutin i Ivan N. ml. Trišler

Koralisti: Đuro Trišler

Pjevačice u stolnoj crkvi: Berta i Irma Trišler, Marija Freiermuth, Jozefina Trišler, Milutina i Micika Trišler

Zahvala: Zahvaljujem se gospodinu Vlatku Dolančiću, arhivaru SNAĐ-a, na pomoći oko traženja dokumenata o pripadnicima obitelji Trischler u službi Stolnoga kaptola tokom moga istraživanja u SNAĐ-u, župniku Tomislavu

64 Vidi i članak Željka Lekšića „Sa šetnje po đakovačkom groblju“, Đakovačke novine, 14.11.2006.

Ćorluki na dozvoli za pregledavanje matičnih knjiga i arhivskoga materijala u župi Svih svetih u Đakovu i Željku Lekšiću na mnogim diskusijama i vrijednim informacijama o lokalnoj povijesti Đakova, đakovačkim stanovnicima i podacima gdje su stanovali.

SUMMARY

Erwin Tischler

FAMILY OF MUSICIANS TRIŠLER (TRISCHLER) IN ĐAKOVO 1830-1986

In the papers on the history of church and secular music in Đakovo, the Diocese Đakovo and in Slavonia in the 19th century, there is mention of several generations of musicians Trischler/Trišler, who made up the centre of the church and secular musical life in Đakovo during almost an entire century. Those were: Ivan Nepomuk Trišler senior, Đuro Trišler and brothers Dragutin and Ivan N. Trišler junior. There is little information on how long the musicians Trischler were in Đakovo, and in what kind of family connection they were. This paper reports based on the papers and documents from archives in Central Archdiocese Archive in Đakovo, Registries from the State Archives in Osijek, parish office of All Saints in Đakovo and literature on Gašpar Trischlers arrival in Đakovo from Darda. He came with his family in 1830 to work as a choralist in the cathedral. The descendants of Gašpar Trischler lived in Đakovo till 1986.

Hrvatski orao Đakovo – osnivanje i rad tijekom 1921. i 1922. godine

UDK 061.2:796(497.5 Đakovo)"1921/1922"
Izvorni znanstveni rad

Borislav Bijelić
Muzej Đakovštine, Đakovo

Za razliku od đakovačkog Hrvatskog sokola i Sokolskog društva (tzv. Jugosokola), o kojima je pisano, o Hrvatskom orlu u Đakovu, sve do danas, napisano je malo, gotovo ništa. Ovaj rad pokušaj je da se orlovski pokret stavi u povijesni kontekst unutar kojega je nastajao, istaknu njegove svjetonazorske odrednice, ali i poteškoće koje su ga pratile prilikom osnivanja i u prvim godinama djelovanja.

Ključne riječi: Đakovo, Orao, Sokol, *Glas slobode, Đakovačke pučke novine*, Katolički pokret, tjelovježba

Opće napomene o Orlovstvu

Orlovski pokret nastao je krajem 19. stoljeća u Češkoj i Sloveniji kao reakcija na sveopću sekularizaciju iniciranu promjenama u Francuskoj, odnosno dinamikom i dubinom društvenih promjena u svakoj od europskih zemalja koje su tijekom druge polovice 19. stoljeća prihvatile vrijednosni sistem nametnut revolucionarnim gibanjima 1848. godine. Liberalne ideje onoga vremena neće podržavati samo vlade pojedinih država, već i brojna društva

koja će ih promovirati kroz izrazito širok spektar aktivnosti. Upravo kao reakcija na djelovanja takvih društava, ponajprije sokolskih,[1] u spomenutim zemljama pojavljuju se od 1896. godine katolička tjelovježbena i prosvjetna društva. U Sloveniji će se ona od 1909. godine početi nazivati orlovskim, a njihovi članovi Orlovima. Snažni zamah pokreta prekinut je izbijanjem Prvoga svjetskoga rata, da bi po njegovom okončanju Orlovi obnovili svoje dotadašnje aktivnosti, ali tada još bolje organizirani i sa još eksplicitnije izraženim ideološkim premisama na osnovu kojih su djelovali. Upravo u tome periodu, u periodu kada će hrvatski katolici po prvi puta na djelu spoznati svu snagu orlovskog pokreta, orlovski sustav izgrađen u Češkoj i Sloveniji svojom snagom i organizacijom postajao je sve respektabilnijim činiocem tamošnjih društvenih kretanja.

Nastanak orlovske organizacije u Hrvatskoj usko je povezan sa djelovanjem orlovskog pokreta u Sloveniji. Ideja da se u Hrvatskoj pokrene Orlovstvo po prvi puta jasnije je artikulirana na tečaju hrvatske katoličke inteligencije održanom početkom kolovoza 1919. godine u Homcu (Slovenija). U orlovskom duhu, među prvima u Hrvatskoj, počeli su djelovati dr. Kniewald u Senju i velečasni Jesih u Zagrebu.[2] No, ipak, prava prekretnica vezana za pokretanje Orlovstva u Hrvatskoj dogodila se 1920. godine u vrijeme održavanja orlovskog tabora u Mariboru. „Tamo je konačno probijena bojažljivost i sustezanje, i Orlovstvo je probilo led. One tisuće ljudi, većina po prvi puta, vidjeli su, što treba da i mi Hrvati učinimo, ako hoćemo u katoličkom životu napose naglasiti javno obilježje. Građanska omladina, članovi naših omladinskih društava, u životu su vidjeli snagu Orlovstva, i duše su omladine planule.“[3]

---

1 Sokolski pokret inicirao je 1862. godine češki domoljub Miroslav Tyrš. Zanesen idejom pravde, jednakosti, sveslavenske solidarnosti, nacionalne emancipacije, ali i liberalnim idejama svoga vremena, stvorio je organizaciju koja je paralelno sa inzistiranjem na tjelovježbi i zdravom duhu inzistirala i na gore spomenutim vrijednostima. U Sloveniji sokolska društva osnivaju se već 1863. godine, a u Hrvatskoj desetak godina kasnije. Prvo sokolsko društvo u Hrvatskoj osnovano je u Zagrebu 1874. godine, a potom i u Varaždinu (1878.), Bjelovaru (1884.), Karlovcu i Zadru (1885.). U istočnoj Hrvatskoj prvo takvo društvo bilo je osnovano u Vukovaru 1886. godine. Slijedilo je osnivanje Sokola u osječkom Gornjem gradu 1896. godine, a potom, poslije manje stanke, u osječkom Donjem gradu (1905.), Slavonskom Brodu (1905.), Vinkovcima (1905.) i drugdje. U Đakovu je sokolsko društvo osnovano 1906. godine. Vidi: Borislav BIJELIĆ, *Hrvatski sokol Đakovo*, Đakovo, 2005., 3-4.; Zvonko BENAŠIĆ, *Hrvatski sokol u Đakovu*, Đakovo, 2006., 11-16.

2 Ivo PROTULIPAC, *Hrvatsko orlovstvo*, Zagreb, 1926., 62.

3 Isto, 65.

Iako su već za vrijeme održavanja ovoga tabora (sleta) održani sastanci i donesene konkretne odluke o djelovanju, te osnovan „Savez gimnastičkih odsjeka organizacija katoličkog srednjoškolskog đaštva“, vjeru u Orlovstvo među hrvatskim katolicima definitivno će se učvrstiti osnivanjem Jugoslavenskog orlovskog saveza 1921. godine i sudjelovanjem na velikom orlovskom sletu održanom u Brnu godinu nakon toga.

Osnivanje Jugoslavenskog orlovskog saveza bilo je od velike važnosti za razvoj Orlovstva u Hrvatskoj s obzirom da je njegovim osnutkom stvoren legitimni organizacijski okvir unutar kojega se moglo javno djelovati. Odmah po osnivanju Savez je podijeljen na orlovske podsaveze sa sjedištima u Ljubljani i Zagrebu. Zagrebački podsavez nastao je na način da je dotadašnji Savez gimnastičarskih odsjeka preimenovan u Orlovski podsavez, a pojedini gimnastičarski odsjeci u orlovske odsjeke. Bile su to prve organizacijske forme Orlovstva koje su omogućile mobilizaciju članstva i rad u okolnostima koje im, u glavnom, nisu bile naklonjene. U prvim godinama postojanja, osim razlika oko strategije djelovanja i optimalnih modela organizacije, osnovni problemi Orlova bili su u pomanjkanju novca potrebnog za realizaciju zacrtanih programa, odnosno nastojanje vlasti da, što je moguće više, otežaju njihov rad. I to u svakom pogledu.[4]

Drugi orlovski slet održan u Brnu (Čehoslovačka) ljeta 1922. godine unio je u orlovske redove neophodno samopouzdanje i vjeru kako mogu i moraju nadvladati teškoće s kojima su se momentalno suočavali. Skup u Brnu značio je za hrvatske orlovske aktiviste potvrdu da nisu sami, da su dio jednog moćnog internacionalnog katoličkog pokreta koji je u stanju dati značajan doprinos afirmaciji kršćanskih načela. I ne samo to. Za razliku od mariborskog sleta koji je unio „u naše krajeve sustavnu misao i rad za Orlovstvo, Brnski slet donio je nutarnje ojačanje Orlovstva i pobudu za svestrano provođenje Orlovstva u život. Od Brnskog sleta postaje vrlo živa misao, da je potrebno cio katolički omladinski pokret ujediniti u orlovskim redovima.“[5]

Kao rezultat upravo takvih tendencija 1923. godine došlo je do ujedinjenja Omladinskog saveza i Orlovskog podsaveza te je stvoren Hrvatski orlovski savez. Njegovo nastajanje, bez obzira na to što će se na ustroju Saveza

4 Kao možda najeklatantniji primjer teškoća s kojima su se suočili Orlovi u prvo vrijeme svoga postojanja bio je pokušaj vlasti da zabrani sudjelovanje đaštva u Orlovstvu. Takvu zabranu, koja je kasnije povučena, izdalo je Povjerenstvo za prosvjetu i vjeru u Zagrebu početkom siječnja 1922. godine. Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945.*, Zagreb, 2004., 138.

5 I. PROTULIPAC, n. dj., 72.

intenzivno raditi još nekoliko narednih godina, značilo je ujedno i nastajanje jedinstvenog hrvatskog katoličkog omladinskog pokreta.

Sve što će se u to vrijeme događati na planu organizacije i djelovanja Orlovstva bilo je u određenoj korelaciji sa Katoličkom akcijom čije je uvođenje u život Katoličke crkve obznanio papa Pio XI. enciklikom *Ubi arcano Dei* 23. prosinca 1922. godine. Naime, riječ je o inicijativi Svete stolice koja je išla za tim da omogući sudjelovanje laika u „apostolatu hijerarhije kojemu je cilj obnova pojedinca i cjelokupna društva u katoličkom duhu.“[6]

Obnova pojedinca i društva na osnovu katoličkih vrijednosti, kao što ćemo vidjeti dalje u tekstu, bila je i ideja vodilja orlovskog pokreta. No, ipak, unutar katoličkih krugova uvođenje Katoličke akcije izazvalo je i određene disonancije. „… Za hrvatske je prilike bila bitna odredba da se sve postojeće katoličke odgojne i prosvjetne organizacije moraju podvrgnuti vlasti crkvene hijerarhije. To je praktično značilo da se organizacije katoličkog pokreta moraju staviti pod neposredni nazor hijerarhije, što (…) nije uvijek bilo prihvatljivo vodstvu tih organizacija ni lako provedivo.“[7]

O problemu odnosa Crkve naspram Orlovstva, posebice u svjetlu uvođenja Katoličke akcije, znatan prostor posvetio je Ivo Protulipac u ovom radu već citiranoj knjizi *Hrvatsko orlovstvo.*

Istaknuo je kako je Orlovstvo usko vezano uz Crkvu iz koje dobiva direktive za svoj rad, a ta veza potkrijepljena je brojnim iskazima visokih crkvenih dostojanstvenika svoga vremena. U nekoliko navrata citiran je i đakovački biskup Antun Akšamović[8] koji je orlovskom pokretu pružao

---

6 J. KRIŠTO, n. dj., 141.

7 Isto. O Katoličkoj akciji vidi više u: Zvonimir MARKOVIĆ, *Ideologija katoličke akcije*, Đakovo, 1927.; Katolička akcija u đakovačkoj biskupiji i ap. adm., Đakovo, 1926. Od više tekstova različitih autora, koje sadrži potonja publikacija, posebnu pozornost treba obratiti na rad Ivana Sečkara „Katolička omladinska akcija“.

8 Antun AKŠAMOVIĆ (Garčin, 1875. – Đakovo, 1959.) Nakon završene vinkovačke gimnazije, a potom i đakovačke bogoslovije, zaređen je za svećenika 1899. godine. Kao kapelan službovao je kraće vrijeme u Drenju i Đakovu, da bi potom bio imenovan prefektom u Dječačkom sjemeništu u Osijeku. Godine 1902. vraća se u Đakovo gdje će do kraja života u biskupiji obnašati različite službe. Od 1902. do 1905. godine profesor je na bogoslovnom fakultetu, od 1905. do 1911. godine ekonom Sjemeništa, potom inspektor gradnje nove zgrade Sjemeništa, a od 1915. godine i njen rektor. Papa Benedikt XV. imenovao ga je 22. travnja 1920. godine biskupom Đakovačke i Srijemske biskupije. Hrvatski orao u Đakovu pokrenut je nedugo nakon Akšamovićevog imenovanja biskupom. Svo vrijeme djelovanja Orlovi su imali njegovu bezrezervnu podršku. Vidi: Luka MARIJANOVIĆ, Kulturno-prosvjetna i preporodna djelatnost profesora i studenata đakovačke Bogoslovije, Diacovensia, 1/96., 109-145.

bezrezervnu podršku. Na stranicama lista *Mladost,* obraćajući se Orlovima, đakovački biskup kaže: „Vaša orlovska društva su nosioci Božanske Luči svete vjere. Vaša je zadaća istaknuta u Vašoj Zlatnoj knjizi. Orlovi i Orlice polažu zavjeru na devizu: Ljubiti Boga, ljubiti svetu katoličku Crkvu, ljubiti svoj hrvatski narod, pak prema tome živjeti i životom dostojnim savjesnog i uzornog katolika. Stoga vaša pravila odobrava i svoj imprimatur daje crkvena vlast, a mjesne organizacije izvađaju program svoga rada u smislu pravilnika sporazumno s duhovnim licem iste župe, koji u ime Crkve preuzima brigu za Vaše blagoslovljeno djelovanje.“[9]

U citiranom iskazu biskup Akšamović spominje i *Zlatnu knjigu hrvatske katoličke omladine*[10] kao svojevrstan programatski dokument, ali, dodao bih, i esencijalno štivo bez čijeg dobrog poznavanja organizirana orlovska aktivnost gotovo da i nije bila moguća. Oslanjajući se upravo na stavove iznesene u knjizi možemo reći kako je cilj Orlova bio ujediniti do tada razjedinjenu katoličku omladinu, te je educirati i osposobiti za obranu katoličkih principa u svim segmentima društvenog života. Zamišljeno je da će se obrazovanje provoditi putem tečajeva i najrazličitijih manifestacija, ponajprije onih vjerskog, prosvjetnog, sportskog, zabavnog i drugog sadržaja – ali pod uvjetom da su svi ti sadržaji fundirani na katoličkoj osnovi. Svaki omladinac, da bi bio Orao, morao je ljubiti Boga i Crkvu, svoj narod, njegov jezik i zavičaj. Nadalje, morao je u narodu razvijati dobra svojstva i sposobnosti, a suzbijati sve ono što mu je objektivno štetilo, „naročito kletvu, pijanstvo, beznačajnost, nemarnost, sebičnost, lažljivost i neumjerenost; mora (je) ljubiti momačku neokaljanost i djevičansku čistoću…“[11]

U operativnom smislu, Orlovi su posebnu pozornost trebali posvećivati svojim vjerskim obvezama i prosvjeti. Tjelesne aktivnosti, kako u teoriji tako i u praksi Orlovstva, doživljavane su tek kao sredstvo za više ciljeve. „Tjelovježba nije bitna oznaka Orlovstva, jer se nipošto ne traži od svih Orlova da vježbaju; ona je samo sredstvo koje mora da se podredi vjerskomu, ćudorednomu, prosvjetnomu i socijalnom uzgoju Orlova. Bolje je u društvu

9 Antun AKŠAMOVIĆ, Govor o orlovstvu (Preneseno iz: I. PROTULIPAC, isto, 115.)

10 „Zlatnu knjigu“ izdao je Hrvatski Orlovski Savez 1924. godine. Knjiga je zapravo preslik slovenskog izdanja mjestimično izmijenjenog i dopunjenog zbog specifičnosti djelovanja Orlova u hrvatskim prilikama, ali i u međuvremenu pokrenute Katoličke akcije koja je orlovskom pokretu dala jednu drugu, višu dimenziju. Na samo 95 stranica malog formata naznačeni su osnovni postulati orlovskog pokreta. Vidi: *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine*, Zagreb, 1924.

11 Isto, 13.

ukinuti tjelovježbu nego dopustiti da poradi nje strada vjerska, ćudoredna, prosvjetna ili socijalna izobrazba članova.“[12]

Razvijajući se u gore spomenutom duhu smatralo se kako će Orlovi i Orlice biti u stanju izgraditi određene vrline koje će ih razlikovati od omladinaca i omladinki drugačijih svjetonazorskih opredjeljenja. Željene vrline bile su ponajprije bogoljubnost, prijateljstvo, nesebičnost, požrtvovnost, poniznost, iskrenost, te ljubav prema istini i pravdi. Na tom tragu bile su i upute o viteškom i neporočnom životu.

Osim neupitne privrženosti katoličkoj Crkvi koja je izravno involvirana u rad orlovskih organizacija na način da se orlovski duhovnici regrutiraju iz redova svećenika, kao jedan od najvećih ciljeva Orlova navodi se i briga za hrvatski narod. Ta briga trebala se iskazivati u svim sferama socijalnog i gospodarskog života, a biti prožeta socijalnom osjetljivošću i ljubavlju. Djelovanje u svome narodu, i za svoj narod, isključivalo je povredu drugih naroda. Svaki Orao trebao je paziti „da u borbi za svoja prava ne bi tuđim narodima nikada, ni pod kojim uvjetima, ni u kojoj prigodi, nanio nikakve krivice.“[13]

Na afirmaciji iznesenih idejnih i socijalnih opredjeljenja Orlovi su sustavno radili od svoga osnutka, početkom drugog desetljeća prošlog stoljeća, pa sve do 1929. godine kada im je uvođenjem diktature daljnje djelovanje bilo onemogućeno. Gašenjem orlovskog pokreta nije bila ugašena i orlovska ideja. Ona će živjeti tijekom tridesetih godina, pa i nešto kasnije, u okviru Križarstva, katoličke organizacije koja je osnovana 1930. godine i koja je, mutatis mutandis, zagovarala vrijednosti orlovskog pokreta. „Križarstvo se ne bi bilo moglo tako brzo i snažno razvijati da nije naslijedilo od Orlovstva praktički sve, osim imena i tjelovježbe, čega se moralo odreći pod pritiskom beogradskog režima. Ostali su isti voditelji, isto članstvo mladih koje se još povećalo, isti duh, iste organizacijske strukture i metode rada.“[14]

12 Isto, 17.

13 Isto, 54.

14 Božidar NAGY, *Hrvatsko križarstvo: pregled osnivanja, razvoja i obnove Križarske katoličke organizacije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1995., 17.

Đakovački Orlovi od mariborskog tabora do omladinskog skupa u Đakovu

Kao što je u ovom radu već spomenuto, veliki katolički skup održan u Mariboru između 24. srpnja i 2. kolovoza 1920. godine bio je od iznimne važnosti za postanak orlovske organizacije u Hrvatskoj. Održavanje toga skupa nije prošlo nezapaženo niti u Đakovu. Na stranicama *Đakovačkih pučkih novina*[15] prenesene su najvažnije informacije o organizaciji skupa i njegovom tijeku. U broju od 24. srpnja, između ostaloga, ističe se da je svoj odlazak na kongres najavio i đakovački biskup Antun Akšamović[16], a u jednom od narednih brojeva lista, u članku „Katoličko narodno slavlje u Mariboru", moglo se je čitati i iscrpno izvješće o širokoj lepezi aktivnosti održanih za vrijeme održavanja skupa. Osim određenog broja đakovačkih omladinaca koji su, nema sumnje, prisustvovali tom „veličanstvenom skupu", iz članka saznajemo i to da se je skupu, u ime 5000 Hrvata, obratio i Đakovčanin Matija Belić.[17]

Upravo od vremena održavanja mariborskog skupa simpatizerima orlovskog pokreta (koji se kod nas u to vrijeme službeno još uvijek tako ne zove) ustupa se sve veći prostor u lokalnom tisku. Na stranicama *Đakovačkih pučkih novina* mogli su se čitati u pravilu afirmativni, a u *Glasa slobode*[18] negativno

---

15 *Đakovačke pučke novine* (dalje u tekstu: *ĐPN*) glasilo su Hrvatske pučke stranke. Prvi broj ovog tjednika tiskan je 10. travnja 1920. godine. U prvih pet brojeva lista glavni urednik bio je Janko Poznić, a nakon njega Ivan Sečkar. Početkom 1923. novine će uređivati Antun Janoši, a od broja 34 iste godine kao glavni urednik potpisan je Martin Wüscht. Đakovačke pučke novine izlazile su do kraja 1923. godine da bi početkom sljedeće, 1924. godine, ime promijenile u *Narodna obrana*. Promjena imena nije značila i promjenu političke orijentacije. I jedan i drugi list zagovarali su tzv. desnu političku opciju i kao takvi bili u stalnim sukobima sa komunistima, demokratima, ali i HSS-om. *Narodna obrana* promijenit će ime u *Obranu*, potom u *Hrvatsku obranu*, da bi za vrijeme rata kratko vrijeme izlazila kao *Hrvatska obnova*.

16 Katolički kongres u Mariboru, *ĐPN*, 24. 07. 1920., 2.

17 Dr. Matija BELIĆ (Sremska Mitrovica, 1885. – Zagrebu, 1969.) Osnovnu školu i nižu gimnaziju završio je u Sremskoj Mitrovici, višu gimnaziju u Osijeku, potom studirao teologiju u Đakovu (koju nije završio), da bi u Zagrebu upisao, i 1913. godine završio, studij prava. Godine 1915. u Đakovu je otvorio odvjetničku kancelariju. Početkom dvadesetih godina jedan je od lidera Pučke stranke u Đakovu. Svjetonazorski i politički bio je blizak Katoličkoj crkvi. Na zagrebačkom Pravnom fakultetu honorarno je predavao komparativno ženidbeno pravo od 1935. do 1945. godine. Od 1943. do 1945. godine, na istom fakultetu, redoviti je profesor međunarodnog privatnog prava. Godine 1941. napušta Đakovo i od tada s obitelji živi i radi u Zagrebu. Vidi: *Hrvatski biografski leksikon,* 1., A-Bi, Zagreb, 1983., 613.

18 *Glas slobode* pokrenut je u jesen 1918. godine kao list Mjesnog odbora Narodnog vijeća. Tijekom 1918. godine urednici lista (glavni urednik je Andro Morić) ističu da stoje na pozicijama

intonirani osvrti. Takav pristup, doduše, mogao se i očekivati, s obzirom da su spomenuti listovi zagovarali različite svjetonazorske i političke opcije.

1. Slovanski orlovski - Tabor, Maribor 1920. godine

Reagirajući na izneseni „strah od klerikalizma“ iskazan u *Glasu slobode*, *Đakovačke pučke novine* odgovaraju da su se „glavnim organima stranke morali pridružiti i slabiji i piskutljivi glasaći provincijalnih listića.“[19] No, unatoč tome, poručuju zagovornici Orlovstva: „Mi prodiremo i osvajamo polagano – utaman vaša vika i omalovažavanje naših sila. Vi se nas bojite, a mi ipak razbijamo vaše redove.“[20]

Kada kažu „vi se nas bojite“ „Pučani“ očito misle na one Đakovčane koji su, svjesno ili nesvjesno, prihvatili liberalne ideje svoga vremena, a početkom dvadesetih godina bili okupljeni oko Demokratske stranke, odnosno Hrvatskog sokola.

Kao određeni vid pripreme za nastanak Orlovstva na području Đakova i Đakovštine ne možemo ne spomenuti i feljton pod nazivom „Kulturna načela

„potpunog narodnog jedinstva“, a da list nikako nije stranački, već jugoslavenski. Od ljeta 1919. godine *Glas slobode* postaje službeno glasilo Demokratske stranke. Zadnji broj ovog tjednika izašao je 31. prosinca 1921. godine. Od lipnja 1922. godine u Đakovu je počeo izlaziti *Narodni list* koji će zagovarati monarhiju, unitarizam i jugoslavenstvo, drugim riječima biti na istim onim pozicijama kojima je sve doskora bio i *Glas slobode.*

19 Orlovski tabor u Mariboru, *ĐPN, 14. 08. 1920., 3.*

20 Orlovski tabor u Mariboru*, ĐPN*, 28. 08. 1920., 3.

češkog Sokolstva“ koji je potkraj 1920. godine bio pokrenut na stranicama *Đakovačkih pučkih novina*. Smisao objavljivanja toga feljtona[21], naravno, nije bilo širenje sokolske ideje, već kritička valorizacija rada sokolskih društava s pozicija katolicizma. Nakon što je iznesen kraći povijesni kontekst nastajanja sokolske organizacije autor teksta fokusira se na animozitet Sokola prema Orlovima, te ga argumentira citatima iz recentne češke sokolske periodike. Ističe se kako Sokoli poistovjećuju katolicizam sa klerikalizmom, te polemizira sa tvrdnjom sokolskih teoretičara koji ističu kako pravi Sokoli ne mogu ujedno biti i istinski katolici. Takve teze, dakako, autor feljtona osporava i konstatira: „Sokolstvo hoće da istjera iz duše svojih članova vjeru u Boga, a namjesto toga im daje štovanje materije. Kršćanstvo je Sokolu malo, zato hoće da ga spoji s poganstvom. To je nova vjera sokolska.“[22]

Tijekom 1921. godine rijetko da je izašao pokoji broj *Đakovačkih pučkih novina*, odnosno *Glasa slobode*, a da nije sadržavao polemičke „iskrice“ vezane za aktivnost Sokola, odnosno Orlova koji su, kao što smo već u ovom radu istaknuli, tada još uvijek bili u fazi nastajanja.

Na tragu optužbi da Sokoli nisu, niti mogu biti pravi kršćani, *Đakovačke pučke novine* donose vijest „da Sokoli, Sokolice i Sokolići kad su prigodom narodnih blagdana kod sv. mise, neće da kleknu ni kad je podizanje. Sokolići kao djeca pozvani glede toga u školi na red izjaviše u svojoj dječjoj bezazlenosti, da im je to zabranio njihov prednjak u Sokolu. Po sokolskoj disciplini i ´vaspitanju´ dozvoljeno im je tek da se malo naklone, kao što se naklanja gospojicama kad ih se moli za ples. Sokolu je dakle frajla i sveto otajstvo isto.“[23]

Iste novine, istog dana, na istoj stranici, polemiziraju i sa „gospodom“ i „gospođama“ koji su bliski Sokolu, ali za sebe drže da su dobri katolici - kako po uvjerenju, tako i u svakodnevnom životu. Redakcija *Đakovačkih pučkih novina*, naravno, nije dijelila njihovo mišljenje: „Mi tako dobre kršćane i kršćanke moramo samo sažaljevati“, odgovaraju oni, a u nastavku teksta obrazlažu i zašto. Naime, urednici lista ističu kako nitko nema ništa protiv sportske dimenzije djelovanja Sokola, ali ima protiv ideja koje zagovaraju njegovi čelnici. Osvrt se završava konstatacijom kako je žalosno „da vi premda ste dobri kršćani, više vjerujete vašim vođama u Djakovu, koje u crkvi nikad ne

21 Prvi broj feljtona objavljen je u *ĐPN* od 11.12.1920. godine, a u nekoliko narednih brojeva i njegovi nastavci.

22 Kulturna načela češkog Sokolstva, *ĐPN*, 31.12.1920., 3.

23 Sokol ne prigiba koljena ni pred Bogom, *ĐPN*, 19.03.1921., 3.

vidite, kada vam vele, da Sokol nije proti vjere, nego li svojim katoličkim biskupima, kad vam otvoreno kažu, da je Sokol bezvjerski i protukatolički.“[24]

Da je animoziteta između ideoloških i svjetonazorskih neistomišljenika bilo, i da se on nije manifestirao samo u sferi teorije, rječito govori crtica iz *Glasa slobode* u kojoj uredništvo toga lista optužuje Orlove za kidanje sokolskih plakata. U informaciji se ističe kako su Đakovački sokoli plakatima pozivali građane Đakova na pokrajinski slet koji se na Vidovdan trebao održati u Osijeku, ali da su iste tijekom noći Orlovi pokidali. „Danas smo izvjesili druge“, kaže se u spomenutoj informaciji, „a pripazit ćemo i opet na te noćne ćukove da ih ulovimo, te ih unaprijed opominjemo da ćemo svakome sami (…) suditi, budu li se opet na tu rabotu dali.“[25]

Na odgovor nije trebalo dugo čekati. Predsjedništvo gimnastičkog odjeljenja (Orlovi) demantiralo je sve optužbe i ustvrdilo: „Gospodo Sokoli! To je vaš način borbe, koji mi ne ćemo nikada slijediti. Naša je borba načelna. Briga nas za vaše plakate! Niti smo ih trgali, niti ćemo ih trgati, pa ćemo ipak uspjeti, ali zato jedan vaš ´inteligentni´ član trga naš znak sa grudiju jedne naše sestre. (Da se namjerio na me!) Sokolska vaspitanost. (…) Kad je orao prezao pred sokolom!?“[26]

U nastavku ovog teksta osvrnut ćemo se na još dva bitna događaja koja su prethodila službenom nastanku đakovačke orlovske organizacije, a koja su se mogla, i morala, sagledavati upravo u svjetlu sukoba Sokolova i Orlova.

Prvi od tih događaja vezan je za premještaj Nikole Vrabeca i Dragutina Cesarca, ravnatelja i učitelja Više pučke škole u Đakovu, dok je drugi izlazak feljtona „Sokoli i Orlovi“ koji je na stranicama *Glasa slobode* potpisao sokolski starješina Ivan Kenfelj.[27]

---

24 Isto. Stav Katoličke crkve prema Sokolima eksplicitno je iskazan u brošuri Hrvatsko sokolstvo s katoličkog stajališta (interkonfesionalizam), Zagreb, 1924/25. Brošura je nastala na način da su u njoj sabrani tekstovi koji su u obliku feljtona tiskani na stranicama *Katoličkog lista* između 16. listopada i 13. studenoga 1924. godine. Feljton je objavljen pod naslovom: Interkonfesionalizam (ili: Smije li svjesni katolik da bude u „Hrvatskom Sokolu“).

25 Nedolična rabota „Orlova“, *GS*, 29.5. 1921., 3.

26 Djakovački sokol, *ĐPN*, 4.06.1921., 3.

27 Ivan KENFELJ (Varaždin, 1891. – Đakovo, 1953.) Rođen je u Varaždinu gdje mu je otac radio kao profesor, i jedno vrijeme direktor Varaždinske gimnazije. Studij prava Ivan Kenfelj završio je u Zagrebu. Po završetku studija radi kao odvjetnički pripravnik u Srijemskoj Mitrovici, a po dolasku u Đakovo vježbenik je u kancelariji dr. Antuna Niderlea, a potom, 1920. godine, otvara vlastiti ured. Tijekom dvadesetih i tridesetih godina aktivan je u društvenom i političkom životu

U prvo spomenutom slučaju radilo se o tome da je nekolicina članova sokolske mladeži - koja se prema prijavi učitelja Dragutina Cesarca i vjeroučitelja Ivana Sečkara nedolično ponašala nakon održavanja sokolske skupštine održane 2. siječnja 1921. godine - bila kažnjena od strane ravnatelja Vrabeca i Učiteljskog zbora Više pučke škole. Nakon više od mjesec dana, sredinom veljače iste godine, odluka o kažnjavanju učenika okvalificirana je na stranicama *Glasa slobode*[28] kao neprimjeren čin svjesno motiviran, ne odgoju učenika, već diskvalifikaciji đakovačkog sokolskog društva. Od tada je prošlo još mjesec dana da bi na stranicama istih novina bio objavljen i integralni tekst sokolske predstavke koja je upućena na adresu ministra prosvjete Svetozara Pribičevića.[29] U cijelu priču, i to u negativnom kontekstu, uključit će se i Ivan Ribar[30], tada predsjednik Ustavotvorne skupštine, koji će svojim utjecajem pripomoći da Nikola Vrabec i Dragutin Cesarec, unatoč stručno i korektno provedenom nadzoru, budu okrivljeni i premješteni na rad izvan Đakova.

Ovaj slučaj interesantan je za našu temu utoliko što se u nekoliko navrata, bilo u službenim dokumentima ili na stanicama *Glasa slobode*, direktno ili indirektno, sugerira kako je cijeli Učiteljski zbor Više pučke škole nesklon đakovačkom Sokolu. Onima koji su ih optuživali nije niti palo na pamet da bi članovi Učiteljskog zbora, kao profesionalci, mogli tek ustrajavati na poštivanju školskog kodeksa koji je propisivao način ponašanja učenika, kako u

grada. Od 1921. godine tajnik je Sokolskog društva, te predsjednik sportskih klubova ĐŠK i Certissa. Zbog tih aktivnosti nije bio u milosti endehazijskih vlasti, ali ga nisu prihvatili ni komunisti nakon završetka Drugog svjetskog rata. Vidi: Željko LEKŠIĆ, *Odvjetnici u Đakovu*, Đakovo, 2015., 11-12 (rukopis).

28 Na višoj pučkoj školi u Djakovu, GS, 13. 02. 1921., 3.

29 O cijelom slučaju više u: Ivica MIŠKULIN, „Zločin“ i „Kazna“: o progonu dvojice hrvatskih pučkih učitelja, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, 817-833.

30 Ivan RIBAR (Vukmanić, 1881. – Zagreb, 1968.) Studirao pravo u Zagrebu, Pragu i Beču. Doktorirao je u Zagrebu 1905., da bi se već 1907. godine doselio u Đakovo i tu otvorio odvjetničku kancelariju. Pred Prvi svjetski rat politički je aktivan kao član Hrvatsko-srpske koalicije. Od 1913. godine zastupnik je u Hrvatskom saboru. Po završetku rata, 1918. godine, član je Izvršnog odbora Narodnog vijeća u Zagrebu, u prvim mjesecima 1919. godine potpredsjednik je Privremenog narodnog predstavništva, potom predsjednik Skupštine Kraljevine SHS. Jedan je od osnivača i prvi potpredsjednik Demokratske stranke. Kao istaknuti političar imao je jak utjecaj na politička zbivanja u Đakovu, kako između dva rata, tako i kasnije. O događajima i ljudima u Đakovu iscrpno je svjedočio u feljtonu objavljenom u lokalnim novinama sredinom pedesetih godina. Vidi: *Enciklopedija Jugoslavije 7*, R-Srbija, Zagreb, 1968., 68.

školi, tako i izvan nje. Umjesto toga, sugerira se da je Učiteljski zbor privržen Orlovima, i da je upravo s tih pozicija i osudio članove sokolske mladeži.[31]

Takav stav eksplicitno je vidljiv iz popratnog pisma koje je, uz Predstavku đakovačkog sokola doktoru Ribaru, potpisao tadašnji načelnik đakovačkog Sokola Ivo Šolc.[32]

I dok su komentari vezani za smjenu ravnatelja i učitelja Više pučke škole još uvijek dominirali đakovačkim kuloarima, pogotovo među pojedincima čvrsto pozicioniranim u jednom od suprostavljenih ideoloških tabora, dogodili su se neki novi momenti koji su prisutni antagonizam dodatno radikalizirali. Naime, u lipnju mjesecu na stranicama *Glasa slobode* pokrenut je feljton pod nazivom „Sokoli i Orlovi" kojeg je potpisao Ivo Kenfelj, jedan od istaknutijih članova, u to vrijeme još uvijek jedinstvenog sokolskog društva.[33]

Feljton je objavljen u četiri nastavka u kojima je autor, gledajući iz lokalnog rakursa, nastojao čitateljima približiti osnovne postulate djelovanja Sokola pri čemu niti jednoga momenta nije gubio iz vida recentne polemike sa Orlovima. U tim člancima, doduše, ne nalazimo neke nove momente vezane za suprotnosti između Sokolova i Orlova, ali zato nailazimo na vrlo dobar rezime već postojećih svjetonazorskih i ideoloških razlika koje su svakim danom bivale sve veće i veće.

U prvom nastavku feljtona[34] Kenfelj uzima u zaštitu Ivana Ribara, u to vrijeme najprominentnijeg političara Đakova i dugogodišnjeg sokolskog starješinu, tvrdeći kako njegovi kritičari moraju praviti razliku između njegovog sokolskog i političkog angažmana. Na primjedbu koja je dolazila iz redova Orlova kako je Sokol previše nacionalan tvrdi se da „to govore oni frankovci i njima slični šovinisti, koji ne mogu svojom dušom obuhvatiti sva tri plemena,

31 I. MIŠKULIN, isto, 820.

32 I. MIŠKULIN, isto, 825.

33 Sredinom 1919. godine održan je u Novom Sadu Sokolski sabor na kojem je donijeta odluka o ujedinjenju hrvatskih, srpskih i slovenskih Sokola u Jugoslavenski sokolski savez. Pristup Jugoslavenskom sokolskom savezu imao je za posljedice trzavice među đakovačkim Sokolima koje su bile motivirane različitim političkim uvjerenjima njegovih članova. Tijekom 1922. godine Hrvatski sokolski savez istupit će iz Jugoslavenskog sokolskog saveza i ponovno aktivirati rad Hrvatskog sokola. Kao posljedica tih događanja u Đakovu je 17. rujna sazvana konstituirajuća Skupština na kojoj je donesena odluka o ponovnom aktiviranju Hrvatskog sokola Đakovo. Od tada će u Đakovu djelovati dva sokolska društva: Hrvatski sokol i Sokolsko društvo (Jugosokol). O tome više u: B. BIJELIĆ, n. dj., 7-8.; Z. BENAŠIĆ, n. dj., 56-65.

34 Ivo KENFELJ, Sokoli i Orlovi, prvi nastavak, *GS*, 12. 06. 1921., 1-2.

koji žele neslogu i razdor među braćom, koji se zadržavaju na dnevnim sitničavim političkim događajima – ali sokol gleda svojim okom daleko u budućnost, spaja sva tri plemena u jedno tijelo i jednu dušu, on vidi sreću naroda u potpunom kulturnom i polit. jedinstvu i ne pravi evropski škandal ako srpski vojnik istuče kojeg Hrvata…“[35]

U drugom dijelu feljtona[36] autor razmatra angažman Sokolova i Orlova u Prvom svjetskom ratu. Konstatira da su Sokolovi od svoga osnutka zagovarali solidarnost i zajedništvo sa južnoslavenskim narodima, a u minulom ratu takvo opredjeljenje potvrdili pristupom u Jugoslavenski dobrovoljački korpus. Aktivnost Sokola za vrijeme rata bila je inače zabranjena ali, tvrdi Ivan Kenfelj, ne i Orlova, te sugerira da su ovi potonji opstali i za vrijeme rata stoga što su podržavali Monarhiju. Razlika između sokolskih i orlovskih udruženja, kaže se dalje u tekstu, bila je očita: „Na jednoj strani jačanje nacion. svijesti, rad u spajanju triju plemena, širenje ideje jugoslavenske, vjera u novu državu i u nedjeljivo narodno jedinstvo, obuhvaćanje radi te ideje svakog Jugoslavena bez obzira na vjeru – a na drugoj strani vidimo sakupljanje čete jedne konfesije, njezin nenarodni front, podupiranje raznih metoda tadanje drž. vlasti radi supremacije, misao jačanja jedne konfesije na štetu drugih i uopće rad koji sa nar. cjelinom nije ama baš ništa zajedničkog imao. I sada u našoj novoj narodnoj državi ustaje taj isti Orao i hoće da ruje protiv Sokolstva i njegovog rada.“[37]

U nastavku feljtona uglavnom će se varirati već iznesene teze te na kraju konstatirati kako je sokolstvo nadstranačko, okrenuto prema cijelom narodu, dok je orlovstvo pod izravnim utjecajem klerikalne stranke, kako u Sloveniji, tako i u Hrvatskoj, dakle nešto što je usko, neautentično, nešto čime se, u konačnici, može lako manipulirati.

Kao što se je i moglo pretpostaviti, Orlovi su odgovorili na stranicama *Đakovačkih pučkih novina*. Reakcije su uslijedile promptno, još za vrijeme izlaženja spomenutog feljtona. U prvom natpisu objavljenom u *Đakovačkim pučkim novinama* pod nazivom „Sokoli i Orlovi“[38] osporavaju se svi Kenfeljevi navodi te se tvrdi kako su Orlovi principijelni protivnici sokolskog pokreta, kako iz vjerskih i kulturnih, tako i socijalnih razloga. Na socijalnom

35 Isto.

36 I. KENFELJ, Sokoli i Orlovi, drugi nastavak, *GS*, 19. 06. 1921., 1-2.

37 Isto.

38 Sokoli i Orlovi, *ĐPN*, 18. 06. 1921., 1.

planu, čini se, najviše se zamjera Sokolima što su regrutirani iz „godpodskih staleža“, te da su kao takvi primarno buržoaska organizacija kojoj je sve što je vezano za selo, seljake i obrtnike, strano. Kako se Orlovima socijalna baza nalazi primarno na selu, među seljacima i obrtnicima, pa i radnicima, autor teksta naglašava da su razlike između Sokola i Orlova neminovne i logične.

Na Kenfeljevu optužbu da su Orlovi bili lojalni Austro-Ugarskoj monarhiji, te da im upravo zbog toga rad nije zabranjivan ni tijekom rata, kaže se, i to s pravom, da Orao u Hrvatskoj tijekom rata nije niti postojao, pa samim time nije niti mogao raditi. Sa nešto manje uvjerljivih argumenata autor teksta pokušao je od istih optužbi zaštititi i orlovsku organizaciju u Sloveniji.

U sljedećem broju glasila Hrvatske pučke stranke[39] pokušalo se odgovoriti i na tada neugodni upit Sokola o stupnju orlovskog nacionalizma. Orlovi su, kako smo već i iz ovoga teksta mogli vidjeti, još i prije svoga formalnog osnivanja, stavili do znanja da čvrsto stoje na obrani nacionalnog interesa, ali hrvatskog, ne jugoslavenskog. U vrijeme vođenja ove polemike, kada se je unitarna teza o trojedinom narodu agresivno nametala kao jedino ispravna, očito je bilo preopasno eksplicitno joj se suprotstaviti. Umjesto decidiranog odgovora koji to nacionalizam Orlovi zagovaraju, dobili smo tek sramežljivu izjavu da se nacionalizam „ne sastoji u tome, da iko pravi reklamu za sebe, kako je nacionalan. Pravi nacionalac je onaj, koji u smislu i u interesu svoga naroda radi i to na vjerskom, kulturnom, gospodarskom i socijalnom polju.“[40]

Ako su se u ovoj polemici Orlovi pribojavali deklarirati i kao gorljivi zagovornici hrvatskog nacionalnog interesa, a zagovarali su ga, Sokoli su s druge strane smatrali mudrim ublažiti svoju suzdržanost prema Katoličkoj crkvi, a generalno su je imali. U trećem nastavku ove polemike, revoltirani Kenfeljevim oportunizmom naspram Katoličke crkve, Orlovi su konstatirali kako „s par konfuznih fraza on hoće da sakrije pravo stanje stvari. Je li to muževno? Je li to sokolski? Što se bojite? Imadete na svojoj strani vladu i žandare, vojništvo i Pribičevića.“ [41]

Polemika će se u tom tonu nastaviti i u sljedeća dva broja *Đakovačkih pučkih novina*, ali bez nekih novih, bitnih momenata, kako za poimanje ideo-

39 Sokoli i Orlovi II, *ĐPN*, 25. 06. 1921., 2-3.

40 Isto.

41 Sokoli i Orlovi III, 2. 07. 1921., 1. Spominjanje Svetozara Pribičevića, tadašnjeg ministra prosvjete, zasigurno je bilo vezano za tada još uvijek aktualna događanja oko „slučaja“ Vrabec o kojem je u ovom radu već pisano.

loških, tako i svih drugih vrijednosnih odrednica ugrađenih u strategiju djelovanja đakovačkih Orlova i Sokolova.

Do isteka tekuće 1921.godine u Đakovu će se, u kontekstu transformacija đačkih i omladinskih organizacija u orlovstvo, održati iznimno značajna manifestacija koja je u mnogome nadilazila lokalni okvir unutar kojega je provedena. O toj manifestaciji pisano je u đakovačkom tisku, a kao iznimno značajnu vidio ju je i Ivo Protulipac posvetivši joj određeni prostor u već spominjanoj monografiji *Hrvatsko orlovstvo*.

O najavi skupa prve su pisale *Đakovačke pučke novine* u članku pod naslovom *Omladinski zbor u Đakovu.*[42] Istaknuto je kako će Đakovčani za nekoliko dana u svojoj sredini moći pozdraviti „pionire katolicizma i hrvatstva /…/ koji će se skupiti 15. VIII. u Đakovu, da obave ovdje smotru svojih redova, te da si naprave plan za budući rad.“ Održavanje takvog skupa baš u Đakovu ocjenjuje se kao iskaz povjerenja, „ali to povjerenje i dika ne idu samo Đakovu u čast, nego i cijeloj Đakovštini. /…/ Đakovština će pokazati i sada kao i uvijek, da je među prvima, koji rade za katoličku i hrvatsku stvar kod nas.“

U članku se potom apelira na cjelokupno građanstvo, nikako ne samo na omladinski uzrast, da se aktivno uključi u trodnevno slavlje. Posebno je taj poziv bio upućen seljacima. „Dođite braćo seljaci i seljakinje u što većem broju , da se svi skupa sastanemo i upoznamo, te nadalje još čvršće skupa vezani radimo za katoličku i hrvatsku misao i stvar. Dođite da uveličate slavlje svoje omladine, koja je krv od vaše krvi. Dođite, da pokažemo svijetu naše lijepe narodne nošnje u Đakovštini, kakovih na daleko nema.“

Glasnik biskupije u svojoj najavi donio je Program sastanka koji je trebao započeti duhovnim vježbama 8. kolovoza. Vježbe su planirane sve do petka 12. kolovoza kada je bio najavljen dolazak prve dvije grupe učesnika iz Osijeka i Vrpolja. Zborovanje s referatima najavljeno je za sljedeći dan.[43]

U svom stilu ovu manifestaciju najavio je i *Glas slobode*[44]. Istaknuto je da ju najavljuju „po dužnosti“, a da će osvrt na njen tijek biti objektivan. „Ne ćemo se dati zavesti strašću, kao što su se đakovački klerikalci /…/ dali zavesti , kad su ono Sokoli bili na prolazu u Djakovo“.

---

42 Omladinski zbor u Đakovu, *ĐPN*, 6. 8. 1921., 2-3.

43 Pokrainski sastanak kat. Đaštva i omladinski zbor u Đakovu, *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*, 15/1921., 124.

44 Katolički sastanak u Djakovu, GS, 7. 8. 1921., 2.

Ako su duhovne vježbe bile tek uvod u najavljeno okupljanje katoličke omladine[45], skup je onda započeo činom dolaska u grad prve grupe omladinaca sa željezničkog kolodvora u Vrpolju. Bila je to skupina od oko 150 omladinskih aktivista iz različitih dijelova Hrvatske koji su u Đakovo umarširali sa nacionalnim zastavama i prepoznatljivim gimnastičkim kapicama. Kod parka ih je dočekala đakovačka katolička omladina i „mnoštvo svijeta". Nakon izvedbe gimnastičarske himne okupljeni su se preselili pred katedralu gdje ih je pozdravio direktor Zadružne banke Antun Matasović. U večernjim satima ovom skupu pridružila se je i skupina učesnika koja je vlakom doputovala iz Osijeka. Sve njih, sa prozora biskupskog dvora, pozdravio je i biskup Antun Akšamović.[46]

Radni dio skupa, koji je otpočeo sljedećeg dana, obilježili su referati u kojima su problematizirani pojedini aspekti pokreta, ponajviše oni vezani za njegovu unutrašnju organizaciju. U referatu „Problemi đačkog pokreta iza rata" mladomisnik Kolarek istaknuo je, kao krucijalne probleme vezane za praktički vjerski život, pojavu orlovskih sekcija i ženskih đačkih organizacija. Vezano za potonju problematiku čulo se kako su ženske organizacije „posebna, posve odijeljena grana đačkog pokreta, vezana s muškim organizacijama jedino preko zajedničkog vodstva u Zagrebu."[47] Inicijativa da se na tom planu nešto radikalnije mijenja izostala je. Učesnici sastanka smatrali su da je prisutni separatizam između muških i ženskih organizacija, zbog vjerskih i pedagoških razloga, opravdan, te da postojeće forme organizacije ne treba mijenjati.

Od istaknutijih radova kroničari i interpretatori sastanka izdvojili su rad pravnika Petrovića „In hoc signo vinces", Ljubomira Marakovića o literarnim aspektima djelovanja đaštva, dr. Juretića o izobrazbi i načinu djelovanja đaka, te rad akademičara Zudeniga o ideologiji gimnastičkog pokreta.

No, nije cijeli skup prošao samo u akademskim raspravama. Pratili su ga svečani pozdravni govori, ophodi, banketi, pjesme i drugi oblici iskazivanja privrženosti katoličkom svjetonazoru i orlovskoj ideji. Posebno važnu ulogu

---

45 Kao što je i bilo najavljeno, vježbe su trajale tri dana. Vodio ih je O. Alfirević koji je kroz duhovne vježbe dao prilog tezi ideologa đačkog pokreta kako katoličkom preporodu nužno mora prethoditi duhovni preporod pojedinaca. Vidi: Marijan JELENČIĆ, Đakovački đački sastanak, *Glasnik biskupije bosanske i srijemske*, 17/1921., 138-140.

46 Dolazak učesnika kat. Djačkoga zbora u Djakovo, *ĐPN*, 13. 08. 1921., 3.

47 M. JELENČIĆ, isto, 139.

u afirmaciji skupa imali su gimnastičarski odjeli za koje se sve do zadnjeg trenutka nije znalo da li će im lokalne vlasti dozvoliti nastup. „Oblasti su činile zapreke ovom prvom javnom nastupu /…/ kod kojeg je učestvovala i slovenska orlovska vrsta, koja je odnijela pobjedu u Strassburgu, 15. kolovoza u jutro još se nije znalo, hoće li se po podne smjeti nastupiti.“[48]

Nastup su lokalne vlasti ipak dozvolile. Trećeg dana skupa, u poslijepodnevnim satima, gimnastički odsjeci imali su više nego uspješan nastup s kojim su oduševili prisutnu publiku.

Ideolozi Orlovstva, napose oni koji su sudjelovali u radu skupa, bili su jedinstveni u ocjeni kako je on u potpunosti ispunio njihova očekivanja. Bio je to zapravo još jedan u nizu pokrajinskih sastanka koji je pridonio podizanju samosvijesti đačkih aktivista i njihovoj boljoj unutrašnjoj organiziranosti. Osim spomenutog, na sastanku je bilo riječi i o potrebi uključivanja seoske omladine u procese koji će u konačnici dovesti do pojave orlovske organizacije.

Osnivanje orlovske organizacije i njene aktivnosti tijekom 1922. g.

Kako nismo upoznati sa izvornom građom koja bi pouzdano svjedočila o tome kada i kako su osnovani đakovački Orlovi[49], preostaje nam i oko ovoga, uistinu važnog momenta, pozvati se na novinska izviješća i tek pokoju knjigu. Sudeći prema pisanju *Đakovačkih pučkih novina*, ali i *Glasa slobode*, ime Orao na lokalnoj društvenoj sceni u uporabi je, ako ne prije, onda svakako od sredine 1921. godine. U tom kontekstu možda je indikativno ukazati na natpis „Naši Orlovi“ koji je objavljen na stranicama *Đakovačkih pučkih novina* u svibnju tekuće godine.[50] Iz kraćeg natpisa saznajemo kako su đakovački Orlovi tih dana u osobi bankovnog činovnika Dragutina Dolinara dobili izvrsnog učitelja, te da svi oni kojima je dosta bezvjerskog Sokola konačno imaju alternativu – Orla. Svi željni tjelovježbe pozivaju se u „čisto hrvatsko i

48 I. PROTULIPAC, isto, 67.

49 Arhivska građa za našu temu izrazito je siromašna, kako u Hrvatskom državnom, tako i u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu. Posebno čudi što među oskudnom građom nema čak niti društvenih pravila bez kojih se, u ono vrijeme, zapravo i nije moglo javno djelovati.

50 *ĐPN*, 28.05.1921.,3.

kršćansko gimnastičko društvo“ koje će za kratko vrijeme osnovati i žensko odjeljenje sestara Orlica.

Ako bi se sudilo samo po ovom tekstu, čini se da ne bi bilo pogrešno ustvrditi kako je Orao u Đakovu osnovan već sredinom 1921. godine. No, to ne bi bilo točno. Orao je ipak osnovan nešto kasnije. Kada je pisao o prvom većem nastupu Saveza gimnastičarskih društava održanom u Đakovu sredinom kolovoza 1921. godine Ivo Protulipac ustvrdio je da „iako naši gimnastički odsjeci nijesu tada imali orlovskog imena, sve je znalo, da su to Orlovi. (…) Vidjelo se, da zapreke nisu manje za to što nijesmo uzeli orlovsko ime, jer nas i bez imena svi upoznaše kao Orlove.“[51]

Đakovački Orao, kao pravno utemeljeni društveni subjekt, mogao se je pojaviti tek nakon što je 23. listopada 1921. godine osnovan u Ljubljani Jugoslavenski orlovski savez, odnosno Orlovski podsavez u Zagrebu. Naime, tim činom Savez gimnastičkih odsjeka legitimno je preimenovan u Orlovski podsavez, a pojedini gimnastički odsjeci u orlovske odsjeke. Tek u jeku tih transformacija u Đakovu je i službeno sa radom mogao otpočeti lokalni, đakovački Orao. Rezimirajući rad Hrvatskog Orla u 1922. godine Antun Matasović osvrnuo se i na vrijeme njegova osnivanja. Istaknuo je da se na organizaciji počelo raditi tijekom druge polovice 1921. godine, te da je Orao „provizorno“ organiziran nakon đačkog sastanka u kolovozu 1921. godine, a „definitivno“ iza Nove godine.[52]

Naime, već 11. prosinca iste, 1921. godine, u velikoj dvorani Hrvatskog pučkog doma bila je održana prva orlovska akademija. Njezino održavanje najavljeno je na stranicama *Đakovačkih pučkih novina*[53], da bi isti list, tjedan dana kasnije, objavio i izvješće s netom održane svečanosti. Istaknuto je kako je ovo bila prva orlovska akademija, a da je interes bio toliki da su mnogi morali ostati pred vratima Hrvatskog pučkog doma s obzirom da nisu mogli dobiti „ni parče mjesta“. Orlovi, Orlice i naraštaj, ističe se u izviješću, „izvađaju svoje divne vježbe, jednu ljepše i skladnije od druge. Publika gleda i divi se i u burnom pljesku daje izražaja svojemu oduševljenju.“ Muške članove predvodio je prednjak Dragutin Dolinar, a članice i naraštaj sestre Albina Manfredo i Marta Koželj. Osim vježbi u izvješću sa skupa ističe se

51 I. PROTULIPAC, isto, 67.

52 Rad Hrv. Orlova u god. 1922., *ĐPN*, 10. 2. 1923., 1-2.

53 Orlovska akademija, *ĐPN*, 10. 12. 1921., 3.

recitiranje Šarićeve pjesme „Orlu“, nastup mješovitog zbora, pozdravni govori nekolicine gostiju (iz Ljubljane, Osijeka i Vrpolja), te prolog kojeg su izrekli sestra Branka Novoselović i brat Josip Priseker. Akademiju je svojim prisustvom uveličao i sam biskup Antun Akšamović.[54]

S obzirom da, kako smo već istaknuli, akademiju nije mogao pratiti veliki broj zainteresiranih građana, tjedan dana kasnije ona je bila reprizirana, a nakon njezinog završetka upriličena je i veselica sa čajankom.[55]

Među najzaslužnijima za nastanak orlovske organizacije u Đakovu bili su zasigurno Franjo Böhm, njen prvi predsjednik, Antun Matasović (potpredsjednik), Fabijan Puhl (tajnik), kao i prednjaci u gimnastičarskim odjeljenjima i prvi predavači. Paralelno sa nastankom Orlova, motivirane istim razlozima, rađale su se i đakovačke Orlice. Njihova osnivačka skupština održana je u stanu gospođe Paule Belić[56], prve predsjednice društva. Osim spomenute na čelna mjesta u novo nastaloj organizaciji izabrane su još i gospođa Nuspl (potpredsjednica), Branka Novoselović (tajnica), A. Nikšić i E. Prisiker (odbornice), te A. Manfredo (Orlica iz Ljubljane - načelnica). Tijekom 1922. godine gospođu Manfredo zamijenit će Marta Koželj, dok će blagajničke dužnosti biti povjerene gospođi Katici Štauder.[57]

Nakon što je Hrvatski orao u Đakovu i službeno otpočeo sa radom ništa se zapravo suštinski novo, barem ne u prvo vrijeme, nije dogodilo. Polemike vođene tijekom dvije protekle godine nastavljene su. Vođene su od strane istih protagonista koje smo u ovom radu već imali prilike upoznati, djelovalo se sa istih ideoloških pozicija i sa u glavnom istim, neprimjereno visokim emotivnim nabojem. Takvo stanje, mutatis mutandis, obilježit će cijelu drugu dekadu dvadesetog stoljeća.

---

54 Orlovska akademija, *ĐPN,* 17. 12. 1921., 1-2.

55 Isto, 3.

56 Paula BELIĆ (Zagreb, 1891. – Zagreb, 1978.) Djevojačko prezime joj je Marošević. Osnovnu, djevojačku i učiteljsku školu Završila je u Zagrebu. Kao učiteljica radila je u Požegi i Đakovu. Pisala je (pjesme, pripovijetke, putopise, crtice…) i objavljivala u publikacijama dominantno katoličke orijentacije (*Proljetno cvijeće*, *Hrvatstvo*, *Krijes*, *Luč*…). Zajedno sa sestrom Marijom pokrenula je 1909. godine listove *Ljubice* i *Proljetno cvijeće*. Godine 1912. udaje se za Matiju Belića i od tada, pa sve do 1941. godine kada se sa obitelji seli u Zagreb, živi u Đakovu. Za sveukupni angažman u katoličkom pokretu nagrađena je od Pape zlatnim križem ordena Pro Ecclesia et Pontifice. Dvadesetih godina posebno se je istaknula u radu sa đakovačkim Orlicama, a od druge polovice tridesetih godina s Hrvatskom ženom koju je osnovala i bila joj prva predsjednica. Vidi: *Hrvatski biografski leksikon,* 1., A-Bi, 616.; Paula Belić, *ĐPN*, 25. 8. 1923., 1-2.

57 Nakon glavne skupštine Orlica, ĐPN, 3. 3. 1923., 1-2.

Relativno brzo, već u siječnju 1922. godine, Orlovi su održali još jednu akademiju. Bila je to akademija organizirana „u slavu pokojnoga velikana biskupa Strossmayera“. Na osnovu letka tiskanog povodom „Strossmayerove akademije“ vidljivo je da je akademiju dana 29. siječnja 1922. godine priredila Jugoslavenska orlovska sveza, odsjek HRVATSKI ORAO U ĐAKOVU, i to sa sljedećim programom: Proslov (brat Antun Matasović); Poklon Strossmayeru (Živa slika-članovi, članice i naraštaj); Štrasburške proste vježbe članova; Proste vježbe članica; Brnske proste vježbe (muški naraštaj); Vježbe sa zastavicama (ženski naraštaj); Biskup Šarić: Strosmajeru (deklamuje s. Julkica Filipec); Crvene krijesnice; Mramorni kipovi (br. S. Wohalsky i I. Varga); Vježbe s obručima (članice). Obavijest završava orlovskim pozdravom: Bog živi![58]

GRADSKI MUZEJ ĐAKOVO

SVE ZA VJERU I ZA DOMOVINU!

Jugoslavenska orlovska sveza, odsjek
Hrvatski Orao u Đakovu
priređuje u nedjelju dne 29. siječnja 1922. u 8 sati na večer u prostorijama „Hrv. Pučkog Doma“

ŠTROSMAJEROVU AKADEMIJU

sa slijedećim rasporedom:

1. Proslov, br. Antun Matasović.
2. Poklon Strossmajeru. Živa slika - članovi, članice i naraštaj.
3. Strasburške proste vježbe članova.
4. Proste vježbe članica.
5. Brnske proste vježbe - muški naraštaj.
6. Vježbe sa zastavicama - ženski naraštaj.
7. Biskup Šarić; Strosmajeru, deklamuje s. Julkica Filipec
8. Crvene krijesnice.
9. Mramorni kipovi - br. S. Wohalsky i I. Varga.
10. Vježbe s obručima - članice.

Ulaznina: cercle K 40·-; I. red K 30·-; II. red K 20·-; stajanje K 12·-.

Sva mjesta numerirana.

Iza akademije čajanka sa slobodnom zabavom. Buffet, šaljiva pošta i dr.

SVIRA GRAĐANSKA GLAZBA.

BOG ŽIVI!

58 Dosije Muzeja Đakovštine III: Letak Hrvatskog orla povodom Strossmayerove akademije 29. siječnja 1922.

Iz *Đakovačkih pučkih novina*[59] saznajemo da je akademija opravdala visoka očekivanja koja su pred nju postavljena. „Naši su dični Orlovi i ovaj puta, po priznanju najljućih protivnika orlovske ideje, upravo osvjetlali lice. Ovakovih izvedaba nijesu djakovčani bili vični gledati. Upravo je čovjek u neprilici što bi više pohvalio, kad je sve bilo krasno samo po sebi, sve precizno izvedeno. Publika se nije mogla doista nagledati i nadiviti tim vježbama."

Osim ovakvih, ekstremno nekritičnih ocjena, s kojima ćemo se susretati i u nekim drugim, sličnim prilikama, iz članka saznajemo i to da je goste u proslovu pozdravio potpredsjednik đakovačkog Orla direktor Zadružne banke Antun Matasović, da je dvorana i ovoga puta bila „vanredno dobro posjećena" - i to građanstvom iz „svih društvenih slojeva". Za autora teksta to je bio „jasan dokaz da je djakovčanima Hrvatski Orao nada sve mio i simpatičan."

Tijekom 1922. godine Hrvatski orao izgradio je prepoznatljivi ritam aktivnosti, kako na unutrašnjem, tako i vanjskom planu. U programu rada za 1922. godine Orlovski slet u Brnu, nema sumnje, imao je najistaknutije mjesto. Gotovo bismo mogli reći da je predstavljao neku vrstu katalizatora kreativne energije novonastale organizacije. Do kolovoza mjeseca tekuće godine, kada će se slet održati, bilježi se pojačana aktivnost cjelokupnog članstva, da bi ta aktivnost nakon povratka Orlova iz Moravske doživjela stanovitu stagnaciju.

Sredinom travnja mjeseca tekuće godine orlovski instruktor iz Ljubljane završio je u Đakovu tečaj koji je vodio zajedno sa domaćim prednjacima, te je povodom njegovog završetka upriličena „intimna orlovska akademija" na kojoj su đakovački Orlovi pokazali stupanj uvježbanosti novo usvojenih vježbi.[60] Nešto od tada stečenih vještina vjerojatno je bilo prezentirano i na tradicionalnoj Akademiji u spomen Zrinskog i Frankopana koja je bila održana 30. travnja u dvorani svratišta „Central". Akademija je uspjela, i to tim više što „su naša društva uzmogla prijeći preko svega što ih dijeli i rastavlja i složiti se, da ovu akademiju zajednički prirede."[61]

Osim Orla, u programu akademije nastupilo je Hrvatsko pjevačko i kazališno udruženje, Preradović, Građanska glazba i Sokol. Orao je nastupio sa dvije točke. U prvoj točki (Box vježbe) nastupili su prednjaci Slamič, Pri-

59 Orlovska akademija, *ĐPN*, 4. 2. 1922., 4-5.

60 Intimna orlovska akademija, ĐPN, 15. 4. 1922., 3.

61 Akademija u spomen Zrinskoga i Frankopana, ĐPN, 6. 5. 1922., 1-2.

sekar, Novoselić i Husar, a u drugoj, tzv. živoj slici (Zrinski i Frankopan), sudjelovalo je oko 6o članova, članica i pripadnika orlovskog naraštaja.

Spomenuta akademija, kao i neke druge o kojima će na ovim stranicama biti riječi, dati će glavno obilježje onoj vrsti za javnost prezentnih aktivnosti koje smo stigmatizirali kao aktivnosti Orlova na vanjskom planu, dok su orlovske omladinske večeri, te večeri Orlova i Orlica, davali glavna obilježja aktivnostima na unutrašnjem planu. Večernji sastanci održavali su se najčešće srijedom i subotom. Srijedom su se na predavanja, recitacije, glazbene točke, dogovore i druge aktivnosti okupljali Orlovi, a u pravilu subotom Orlice. Predavanja su držali istaknuti članovi orlovske organizacije, profesori teologije i gosti, a obuhvaćala su široki dijapazon tema, od opće društvenih do onih vezanih za orlovsku problematiku u užem smislu te riječi. Na osnovu uvida u Orlovski vjesnik, rubriku *Đakovačkih pučkih novina* koja je pokrenuta od proljeća tekuće godine, saznajemo da su predavači na tribinama bili Ivan Sečkar[62], Matija Belić i njegova supruga Paula, Fabijan Puhl[63], Andrija Živković[64],

62 Ivan SEČKAR (Rajevo Selo, 1892. – Đakovo, 1962.) Nakon gimnazije u Sarajevu, Vinkovcima i Osijeku, bogoslovni studij završio je u Budimpešti. Za svećenika je zaređen 1915. godine. Poslije ređenja tri godine studira u Beču te, iako nije formalno branio disertaciju, vodi ga se kao doktora bečkog Sveučilišta. Po završetku Prvog svjetskog rata kapelan je u Babinoj Gredi, Rumi i Starim Jankovcima. *Đakovačke pučke novine* uređuje 1922-23. godine, a *Istinu* neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata. Dugogodišnji je profesor povijesti na Bogosloviji u Đakovu. Vidi: L. MARIJANOVIĆ, n. dj..

63 Fabijan PUHL (Gorjani, 1894. – Vinkovci, 1961.) Školovao se u rodnom mjestu, u Dječačkom sjemeništu u Osijeku gdje je završio srednju školu, te u Đakovu gdje je završio teologiju. Za svećenika je zaređen 1918. godine. Od 1918. do 1923. godine kapelan je u Nijemcima, Erdeviku, Karlovcima i Đakovu. Od 1923. do 1925. godine vicerektor je Bogoslovnog sjemeništa. Upravitelj župe u Vrbici bio je od 1929. do 1932. godine, a nakon toga i višegodišnji župnik u Piškorevcima, Drenju i Retkovcima. Vidi: Anto PAVLOVIĆ, Poglavari Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, *Diacovensia* 2/2006., 357-440.

64 Andrija ŽIVKOVIĆ (Sikirevci, 1886. – Zagreb, 1957.) Do odlaska na bogoslovni studij u Rim školovao se u rodnom mjestu, Vinkovcima i Osijeku. Za svećenika je zaređen u Rimu 1912. godine. Odmah po ređenju službovao je kao kapelan u Nuštru, a potom predavač na đakovačkom Liceju. Za vrijeme Prvog svjetskog rata kraće vrijeme je vojni dušebrižnik, a potom tajnik biskupa Krapca. Dugogodišnji je istaknuti profesor na Bogoslovnom fakultetu u Đakovu, te redovni profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu od 1925. do 1952. godine. U periodu između 1938 i 1940. rektor je Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu. Autor je više knjiga, od 1918. do 1922. godine glavni je urednik biskupijskog „Glasnika“ i jedan od pokretača kulturno-političkog tjednika *Đakovačke pučke novine.*Vidi: L. MARIJANOVIĆ, n. dj..

Josip Sokol[65], Antun Matasović[66], Rudolf Švedl, Matija Pavić (mlađi)[67] i nekolicina gostiju, mahom iz Slovenije, a teme njihovih predavanja raznolike: „O razlici između Orlova i Sokolova“, „Ima li Boga?“, „O nacionalizmu“, „O lektiri“, „O katakombama“, „O školi“, „Tumačenje Zlatne knjige“, „Ilirski pokret“, „Posljednji časovi Katarine Zrinski“, „O stilovima u graditeljstvu“, „O svetoj pričesti“, „O ispovijedi“, „Povijest Đakova“, „Spiritizam“, „Hrvatski kraljevi narodne krvi“, „Dva nazora o svijetu“, „Kapitalizam“, „Zadrugarstvo“… Sveukupno je održano oko 40 predavanja.

Skupovi Orlova i Orlica, osim predavanja, obilovali su i recitacijama rodoljubnih pjesama Kranjčevića, Harambašića, Šenoe…, a nerijetko su se mogle čuti i konstruktivne diskusije. Drugim riječima, orlovske aktivnosti odvijale su se sukladno njihovim strateškim opredjeljenjima iznesenim u Zlatnoj knjizi, svojevrsnom manifestu orlovskog pokreta.

Prije no što će nastupiti na orlovskom sletu u Brnu đakovački Orlovi i Orlice sudjelovali su na nekoliko akademija na kojima su ostavili iznimno snažan utisak, kako svojim umijećem, tako i izgledom. Jedna od takvih aka-

---

65 Josip SOKOL (Varaždin, 1887. – Đakovo, 1976.) Pučku školu i gimnaziju završio je u Varaždinu, a studij teologije u Đakovu. Za svećenika je zaređen 1910. godine. Službu župnog vikara obnaša u Otoku, Cerni i Vinkovcima. Za vrijeme Prvog svjetskog rata vojni je dušobrižnik, da bi se po njegovom završetku vratio u Đakovo. Godine 1925. tajnik je biskupa Akšamovića, 1930. kanonik kancelar, 1936. generalni vikar… Službu kanonika stolnog kaptola obnašao je od 1926. godine do smrti. Kao kanonik veliku pažnju posvećivao je održavanju Stolne crkve. Aktivno je sudjelovao i u radu Hrvatskog orla Đakovo. Vidi: Marin SRAKIĆ, Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu, *Diacovensia* 3/1995., 243-298.

66 Antun MATASOVIĆ (Velika Kopanica, 1893. – Karlovac, 1986.) Pučku školu završio je u Velikoj Kopanici, a gimnaziju u Osijeku 1912. godine. Školovanje nastavlja u Slavonskom Brodu , na Trgovačkoj akademiji u Osijeku i Eksportnoj akademiji u Beču. Po završetku školovanja radit će kao profesor na Trgovačkoj akademiji na Sušaku, potom u Sarajevu, a između dva svjetska rata u Osijeku, Đakovu (od 1922. do 1926. godine) i Čakovcu. Nakon Drugog svjetskog rata predaje na srednjim školama u Đakovu i Požegi sve do 1953. godine kada je umirovljen. Kao gimnazijalac počinje pisati pripovjetke, a kasnije se ogleda i u gotovo svim ostalim književnim formama. Prevoditi sa španjolskog danskog i katalonskog. Članom HKD sv. Jeronima postao je 1923. godine i na taj način bio promoviran u red istaknutijih hrvatskih katoličkih pisaca. Uvršten je u knjigu Znameniti i zaslužni Hrvati. Vidi: Josip ŠARČEVIĆ, Antun Matasović (1893. - 1986.) u: Antun Matasović, *Izabrana djela*, Vinkovci, 1944.

67 Matija PAVIĆ – mlađi (Gorjani, 1880. – Osijek, 1941.) Osnovnu školu završio je u Gorjanima, a srednju u Osijeku i Đakovu. Po završetku Liceja upisao je studij teologije. Za svećenika je zaređen u Đakovu 1903. godine, a potom imenovan kapelanom. Dužnost kapelana obnaša u Đakovu do 1904., a od tada pa sve do 1920. godine duhovnik je u bolnicama Osijeku III. i Zemunu. Od 1923. do 1941. godine župnik je u Osijeku I. Vidi: M. SRAKIĆ, Odgojitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na Teologiji u Đakovu od 1806.-1996., *Diacovensia*, 4/1996, 167-254.

demija bila je i brodska, održana 11. lipnja 1922. godine. Muški i ženski članovi đakovačkog orla, njih 60 sveukupno, pripremili su nastup s kojim su trebali afirmirati ne samo sebe, već i orlovski pokret u cjelini, a možda ponajprije dati izravnu potporu orlovskoj organizaciji u Brodu na Savi koja je u to vrijeme bila u fazi osnivanja.[68] U najavi akademije istaknuto je kako je orlovska akademija u Brodu zainteresirala „sve što je u Brodu hrvatsko i katoličko. /…/ Bit će to jedno veliko hrvatsko i katoličko slavlje, na kojem će učestvovati ne samo brodski građani, nego i sva okolna hrv. i kat. sela, kako iz Slavonije, tako i iz susjedne Bosne. Na našem je Orlu, da osvjetla lice ne samo sebi nego i cijelom orlovskom pokretu.“[69]

Predviđanje *Đakovačkih pučkih novina* kako će akademija zasigurno biti uspješna, u konačnici se pokazalo točnim. Sa stranica istih novina[70] saznali smo ponešto već i o načinu ispraćaja đakovačke orlovske delegacije za Vrpolje, dok je izvješće o boravku u Brodu uistinu bilo iscrpno. Na vrpoljačkom kolodvoru đakovačkim Orlovima pridružili su se izaslanici orlovskih organizacija iz Vrpolja, Babine grede, Osijeka, Vinkovaca i Vukovara, te su svi zajedno otputovali za Brod gdje im je priređen svečani doček. Uz dobru posjećenost akademija je održana u dvorištu franjevačkog samostana, a nakon nje priređena je i zabava. I dok je službeni dio akademije prošao u najboljem redu, na zabavu je došlo („ušuljalo se“) i desetak mladih Sokolova koji su svojim upadicama ometali pojedine govornike. Na intervenciju organizatora „fašistička banda napokon je uvidila svu smiješnost svoje situacije, pa se je pokunjenih nosova udaljila, a komers se u ugodnom raspoloženju nastavio.“

No, neugodnostima tu nije bio kraj. Kada su se u noćnim satima gosti akademije približili željezničkom kolodvoru bili su kamenovani, a konflikt se potom nastavio i na samom kolodvoru. „Osobito se isticao neki mladac Trkulja, koji je neprestano galamio: ´Vi ste protiv države, vi ste crno žuti, vi ste za Karla i protiv beloga Orla. Kako smijete Brod zvati hrvatskim gradom.“

Incidenti koji su bili registrirani u Brodu već uoči održavanja akademije, kada su se po gradu uništavali orlovski plakati, kao ni ovi potonji, kada su đakovački Orlovi bili kamenovani i vrijeđani, nisu mogli baciti sjenu na cijelu manifestaciju. Dapače, ona je ocijenjena kao iznimno uspješna.

---

68 Hrvatski Orao u Brodu na Savi i Brodskom Varošu, rukopis, 9-11.

69 Orlovska akademija u Brodu, *ĐPN*, 3. 6. 1922., 3.

70 Orlovsko slavlje u Brodu, *ĐPN,* 17. 6. 1922., 1-2.

Od završetka orlovske akademije u Brodu, do odlaska u Brno, bilo je preostalo još oko šezdesetak dana. Pripreme za nastup u Brnu bivale su iz dana u dan sve intenzivnije. Jedan od zadnjih javnih nastupa Orlova i Orlica prije odlaska u Brno organiziran je 30. srpnja u vlastelinskom vrtu u Đakovu. Bila je to tzv. Brnska akademija sa koje je sav prihod išao „u korist putne blagajne članova" prijavljenih za putovanje u Brno. Program akademije bio je sljedeći: 1. Brnske vježbe za 1922. - članovi 2. Proslov potpredsjednika Antuna Matasovića 3. Brnske vježbe za 1922. – članice 4. Brnske vježbe za 1922. – muški naraštaj 5. Vježbe s vijencima – ženski naraštaj 6. Prednjačke vježbe – članovi 7. Vježbe po Orlovskoj himni – članice 8. Hrvatske simboličke prednjačke vjeđžbe za Brno – članovi 9. Vježbe sa zastavicama – ženski naraštaj 10. Boks vježbe – prednjaci i 11. Skupne vježbe.

Akademija, na kojoj je prisustvovao i biskup Akšamović sa svojim gostima iz Ljubljane, prošla je prema očekivanju. Sudeći prema izvješću lokalnih novinara sve točke nastupa odrađene su na najbolji mogući način. No, ipak, posebno su istaknute Orlice čiji se program u najvećem opsegu poklapao sa programom pripremljenim za nastup u Brnu. „Za vrijeme akademije su braća nevježbači stražarili okolo po parku, da se ne bi kakav nered dogodio. Prošlo je sve u najvećem redu. Na veće je bila još i mala veselica u društvenim prostorijama."[71]

Završetkom ove akademije sve pripreme za odlazak u Brno bile su privedene kraju. Imena Đakovčana koji će krenuti u Brno već nekoliko dana bila su poznata s obzirom da je 15. srpnja bio određen za zadnji dan podnošenja prijava. Iz Hrvatske je svoje sudjelovanje na skupu prijavilo 550 osoba, većinom vježbača i vježbačica. Među putnicima bilo je i 52 osobe iz Đakova koje su 8. kolovoza otputovale za Zagreb, da bi u Brno pristigli 10. kolovoza u večernjim satima.[72] Organizacija puta, kao i sam boravak u Brnu, bili su pažljivo isplanirani. U informaciji naslovljenoj „Tabor u Brnu" *Đakovačke pučke novine* obavijestile su potencijalne putnike da im je osiguran smještaj u mjesnoj školi u Starom Brnu, a da će oni, koji to budu željeli, moći stanovati i privatno. Kasnije su tim informacijama pridodavane i druge koje su za cilj imale učesnike skupa što bolje upoznati sa sredinom u koju su dolazili. Između ostalog, sugerira se učesnicima skupa da budu suzdržani u kupovini jer „kupovati se ne isplati u Brnu ništa, jer je sve skuplje nego li kod nas"[73]

---

71 Javna akademija djakovačkih Orlova, ĐPN, 5. 8. 1922., 2.

72 Odlazak naših Orlova u Brno, *ĐPN*, 12.8.1922., 3.

73 Tabor u Brnu, *ĐPN*, 29. 7. 1922., 3.

Nakon dobro provedenih priprema bilo je opravdano očekivati i dobre vijesti o nastupu hrvatskih Orlova. Odmah po završetku tabora, kome je prisustvovao i biskup Antun Akšamović, moglo se pročitati kako je skup u potpunosti ispunio sva očekivanja, da je na njemu nastupilo preko 11000 vježbača, da je cijelu smotru pratilo oko 150 000 gledatelja, a da je „đakovački Orao pobudio /…/ osobitu pažnju na akademiji u gradskom kazalištu, gdje su izvodili hrvatske simboličke vježbe.“[74]

Tjedan dana kasnije moglo se je pročitati i cjelovitije izvješće sa donekle izmijenjenim brojčanim pokazateljima.[75] Tako se već u podnaslovu ističe da je na skupu bilo 1200 Hrvata i Slovenaca, 120 000 gledatelja, da su Orlovi bili regrutirani od pripadnika 12 naroda i slično. Osvrt na skup bio je prepun pohvala, kako organizatorima, tako i sudionicima. U dva navrata autor teksta izravno je spomenuo i Đakovčane. Prvi puta kada se osvrnuo na posjet biskupa Akšamovića „orlovskom logorištu“, a potom i kada je opisivao nastup hrvatskih Orlova („među njima 5 đakovčana“) na gimnastičkoj akademiji.

Nakon završetka skupa na kojem je, kao što smo već istaknuli, bilo i pedesetak Đakovčana, može se reći kako je on djelovao izuzetno pozitivno na daljnji razvoj Orlovstva u Hrvatskoj, a samim time i u Đakovu. Naime, hrvatskim Orlovima nakon Brna bilo je jasno da oni nisu šačica usamljenih i izmanipuliranih zanesenjaka, kako ih se ocjenjivalo u dijelu domaće javnosti, već da su dio jednog planetarnog pokreta koji ima jasnu viziju, ali i razrađenu strategiju kako tu viziju ostvariti u bespućima realnog življenja.

Ako se aktivnostima đakovačkog Orla tijekom prve godine njihovog djelovanja pridoda još i to da su uspjeli oformiti glazbenu sekciju[76], odnosno inicirali osnutak nekoliko seoskih orlovskih organizacija[77], čini se da nećemo pogriješiti ako kažemo kako je početak njihovog djelovanja opravdao sva, pa i najveća očekivanja katoličkog puka Đakovštine.

---

74 Orlovski tabor u Brnu, *ĐPN*, 19.8. 1922., 3.

75 Pobjedonosno slavlje orlovske misli u Brnu, *ĐPN*, 26.8.1922., 1-2.

76 „Đakovački Orao prekupio je i izplatio sav inventar bivše Građanske glazbe: preko šezdeset glazbala, sve note, stalke, zimska i ljetna glazbenička odijela itd. Sada se organizuje sama orlovska glazba. U nju će stupiti po svoj prilici svi bivši glazbenici Građanske glazbe, koji u Đakovu stalno žive. Ostale glazbenike odgojit će g. Šrobek od članova Orla.“ Orlovska glazba, *ĐPN*, 5. 8. 1922., 3.

77 Već do sredine 1922. godine osnovano je 8 seoskih orlovskih udruženja. Među većima i aktivnijima bila su udruženja u Vrpolju, Semeljcima i Babinoj Gredi.

SUMMARY

Borislav Bijelić

CROATIAN EAGLE ĐAKOVO-FOUNDING AND ACTIVITIES DURING 1921 AND 1922

Immediately after First World War ended, the social life of Đakovo grew more and more intense and complex every day. The dynamism of the newly begun processes came from certain political parties, but also from certain associations. Not only the associations that had renewed their activities after the war, but also the ones that were founded only recently. One of those newly established associations was the Croatian Eagle. This association arose from the catholic movement whose main agenda was to fight liberal ideas inaugurated in the social practice of European countries following the revolutions of 1848. With the help of Slovenian Catholics, who started to name their associations for sport and education Eagle Associations, Croatian Catholic did so only at the end of 1921. It was the year when the Yugoslav Eagle Association was established in Ljubljana, which created a lawful organizational frame within which they could act. Immediately upon its establishment, the Yugoslav Eagle Federation was divided into confederacies with their headquarters in Ljubljana and Zagreb. The Zagreb confederation was established in such a way that the former Federation of Gymnast Sections was renamed into Eagle Confederation, and a few Gymnast Sections into Eagle Sections, that is to say Eagle associations.

After vigorous debates led in the pages of Voice of the Freedom and The Đakovo Vernacular Paper, local newspaper whose editorial staffs were representing a significantly different ideological and worldview positions, the Croatian Eagle was established in Đakovo in the end of 1921. Its activities were based on value postulates presented in the Golden book - thorough exercises, courses, events. One of the most significant events held during the first year of operation was certainly the one organised by Đakovo Eagles in Brod na Savi. That directly supported the establishing of the local Eagle Organization, and directly influenced the establishment of the rural Eagle organisations.

The participation in the big Eagle rally in Brno was without any doubt the most significant event during the operation of the Đakovo Eagles in the year 1922. After the rally which included around fifty people from Đakovo had ended, it gained momentum both in Croatia and in Đakovo. The Eagles realised that they were not just a group of manipulated idealists, as they were presented in one part of the local press, but that they were a part of a planetary movement with a clear vision, but also with a strategy to realize this very vision in vastness of everyday life.

Ograničavanje prikupljanja vjerskih priloga na području Đakovačke (Bosanske) i Srijemske biskupije nakon 1945. godine

UDK 282(497.5)"1945/195"
Izvorni znanstveni rad

Slađana Josipović Batorek
Filozofski fakultet, Osijek

U radu se na temelju dostupnog arhivskog gradiva govori o jednom od aspekata koji je utjecao na materijalne prilike Katoličke crkve u Đakovačkoj (Bosanskoj) i Srijemskoj biskupiji nakon 1945. godine, a tiče se dobrovoljnih vjerskih priloga. Budući je državna politika komunističkih vlasti nakon 1945. godine težila materijalnom siromašenju Katoličke crkve, ubrzo po dolasku Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) na vlast uslijedilo je donošenje brojnih zakona po kojima su se oduzimali crkveni posjedi, zgrade, građevinska zemljišta i ostala imovina, kao i različita ograničenja u pogledu prikupljanja dobrovoljnih vjerskih priloga, koji su nakon sekularizacije provedene Ustavom Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), predstavljali jedini izvor prihoda za svećenstvo i crkvene organizacije. Zbog boljeg razumijevanja navedene problematike u uvodnom su dijelu članka pojašnjeni glavni uzroci crkveno-državnog sukoba u Jugoslaviji i uloga đakovačkog biskupa Antuna Akšamovića kao glavnog crkvenog predstavnika Đakovačke biskupije u tom razdoblju, dok se u središnjem dijelu analizira na koji su se način iznimno loši crkveno-državni odnosi toga razdoblja odrazili na pitanje prikupljanja dobrovoljnih vjerskih priloga na području Đakovačke biskupije.

Ključne riječi: Đakovačka (Bosanska) i Srijemska biskupija, Antun Akšamović, komunističke vlasti, vjerski prilozi

Ideološki i politički uzroci crkveno-državnog sukoba u Jugoslaviji nakon 1945. godine

Materijalne prilike Katoličke crkve, kao i pitanje slobodnog prikupljanja dobrovoljnih priloga vjernika bili su u uskoj vezi s poslijeratnom državnom politikom prema Katoličkoj crkvi u cjelini, koja se temeljila na stavu kako će oduzimanjem materijalne osnove onemogućiti Crkvu u njenom nastojanju da se i dalje zadrži kao ideološko-moralna okosnica društva. Ideološko-politička razmimoilaženja, koja su na vidjelo izašla ubrzo nakon dolaska KPJ na vlast, rezultirat će dugogodišnjim sukobima na crkveno-državnoj razini, čiji će intenzitet dijelom oslabjeti tek sredinom 60-ih godina.

Uzroke crkveno-državnog sukoba ponajprije treba tražiti u nepremostivim ideološkim razilaženjima između Katoličke crkve i KPJ, odnosno dvaju ideološki različitih shvaćanja svijeta: religijskog i ateističkog. Tumačenjem religije kao glavnog ideološkog oruđa eksploatatora u borbi protiv potlačenih masa i protiv oslobođenja čovjeka, komunisti su nastojali religiju učiniti privatnom stvari svakog pojedinca. Za KPJ religija i vjerske zajednice predstavljale su ostatke starog društvenog poretka, koji nastoje onemogućiti širenje komunizma, a vjerske razlike, kao i one nacionalne, prema njihovu tumačenju, mogu dovesti jedino do novih nacionalno-vjerskih sukoba. Osim toga, religija je za komunističku ideologiju predstavljala „laž, magičnu pseudonauku, transcedentnu metafiziku, koja sobom nosi kompletno pogrešnu moralnost.“ Umjesto tog lažnog, neznanstvenog pogleda na svijet komunisti su nastojali promovirati novi sustav vrijednosti koji se temeljio na kreativnosti, humanosti, proleterskom internacionalizmu, socijalističkom patriotizmu i ljubavi prema radu.[1]

S druge strane, ni Katolička se crkva nije mogla pomiriti s činjenicom da je na vlasti politički sustav koji počiva na programatskim načelima komunističke, samim time i ateističke ideologije i koji je svog velikog uzora imao u komunističkom režimu u SSSR-u, gdje je obračun s vjerskim zajednicama od prvog dana bio nemilosrdan. Stav Katoličke crkve prema komunizmu kao društveno-političkom uređenju prvi je puta javno iznesen u poslanicama pape Pia XI. *Quadragesimo anno* (1931.) i *Divini Redemptoris* (1937.). U prvoj

1 Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006., 98-99; Radmila Radić, *Država i verske zajednice 1945.-1970*., Beograd 2002., 108, 116.

poslanici papa Pio XI. zaključuje kako „nitko ne može biti čestiti katolik i pravi socijalista“ dok u potonjoj ističe da je komunizam zlo i da mu nikakvu pomoć ne smije pružiti onaj koji je pozvan da brani kršćanstvo i građanski poredak. Vodeći se ovom poslanicom, stav većine katoličkih biskupa u Hrvatskoj prema partizanskom pokretu, započetom i organiziranom od strane KPJ, bio je izrazito negativan.[2]

Osim nastojanja da se učvrsti kao jedini ideološki autoritet, KPJ imala je zadatak da i na političkom polju osigura apsolutnu koncentraciju vlasti u svojim rukama, opravdavajući to zaštitom tekovina oslobodilačkog rata, revolucije i izgradnje socijalizma.[3] Kao i komunističke partije u svim zemljama Istočne Europe, tako je i KPJ po dolasku na vlast u svojim rukama držala osnovne izvore političke moći – zakonodavstvo, državnu upravu, gospodarstvo, školstvo, medije, policiju i vojsku. Država je predstavljala instrument preko kojeg je KPJ provodila svoju politiku, a budući je sovjetski model, koji je bio uzor svima europskim komunističkim partijama, držao da su komunizam i religija nespojivi, njeno uklanjanje bio je jedan od glavnih zadataka države.[4] Postojanje bilo kakve oporbe bilo je u potpunosti onemogućeno strogim partijskim nadzorom i brojnim zakonskim zabranama. Međutim, vrlo se brzo ispostavilo da je Katolička crkva, kao jedina ustanova koja je nezavisno djelovala odvojena od države, vrlo pogodno mjesto za okupljanje alternativnih političkih struja, a s vremenom je, kao simbol otpora komunističkom režimu, postala utočište i onima koji je do tada nisu religiozno doživljavali. U strogo centraliziranom, jednopartijskom sustavu, Katolička je crkva bila jedina vjerska zajednica koja je javno i učestalo iznosila svoja neslaganja s politikom i naravi novog režima, što je otežavalo održavanje potpune komunističke dominacije u društvu. Suočene s mogućnošću stvaranja opozicije u okrilju Katoličke crkve, komunističke su vlasti raznim metodama nastojale Crkvu staviti na margine društvenih zbivanja i umanjiti njen utjecaj u društvu. Pri tome su morali voditi računa o činjenici da se Crkvu neće moći podvrgnuti kontroli uobičajenim političkim i policijskim sredstvima zbog njenog velikog

2 Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966*., Rijeka 2004., 8.; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji...*, 98.; Boris Vučković, Srđan Vrcan, *Raspeto katoličanstvo*, Zagreb 1980., 27.

3 Nada Kisić-Kolanović, Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema u Hrvatskoj 1945.-1952. godine. Časopis za suvremenu povijest (dalje: ČSP), br. 1, Zagreb 1992, 49.

4 R. Radić, *Država i verske zajednice ...,*118-119.

utjecaju i ugleda koji je uživala u narodu, kao vjerska i javna ustanova u području obrazovanja i karitativnog rada.[5]

Sukobe na crkveno-državnoj razini vlasti su objašnjavale željom za vlasti, pohlepom i nespremnošću Katoličke crkve da prihvati suvremena, demokratska shvaćanja odnosa između Crkve i države te gubitkom povlaštenog položaja u društvu, što je dovelo do ispoljavanja „ratobornog katolicizma". Također je često isticana podložnost katoličkih biskupa Vatikanu, koji su tradicionalno antikomunistički raspoloženi i zbog toga neskloni stvaranju i održavanju državne zajednice Jugoslavena, a ujedno podržavaju i talijansku imperijalističku politiku.[6] No, najčešći oblik pokušaja diskreditacije Katoličke crkve u međunarodnoj i domaćoj javnosti bio je povezivanje s ustaškim režimom u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske (NDH) od 1941. do 1945. godine. Prema stavu vlasti, cijela se Katolička crkva u razdoblju rata kompromitirala stavivši se izravno ili neizravno u službu okupatora, čime se dokazala kao protunarodna i protudržavna organizacija, a njezinom podrškom vlastima NDH, režim je dobio legitimitet u narodu kakav, uz pomoć nacizma i fašizma, nikada ne bi osvojio. Cilj tih optužbi bio je potpuna kompromitacija ne samo pojedinih svećenika, nego cijele Katoličke crkve kao ustanove i suzbijanje „hrvatskog nacionalizma", koji je prema komunističkom tumačenju, najveće poticaje dobivao upravo iz vrha Katoličke crkve.

Najodgovornijom osobom iz redova katoličkog klera vlasti su smatrale zagrebačkog nadbiskupa i predsjednika Biskupske konferencije Alojzija Stepinca, što potvrđuju i riječi kasnijeg glavnog tužitelja Hrvatske Jakova Blaževića da je NDH tvorevina Vladka Mačeka i Alojzija Stepinca. Njegove službene posjete ustaškim dužnosnicima, koje su prije svega bile odraz tisućljetne politike Katoličke crkve uvažavanja i suživota s državnim vlastima pod parolom „Bogu Božje, a caru carevo", za komunistički je režim bio očiti dokaz podrške okupatorskom režimu i protunarodnog djelovanja. Njegova ne-

5 Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji...,* 99; Z. Radelić, *Križari. Gerila u Hrvatskoj 1945.-1950*., Zagreb 2002., 129; N. Kisić-Kolanović, Problem legitimiteta političkog sustava u Hrvatskoj nakon 1945., ČSP, br. 3, Zagreb 1992., 177-178; Marijan Jurčević, Crkva u razdoblju komunističke vladavine – Iskustva koja mogu biti korisna u novim prilikama, *Riječki teološki časopis*, br. 1, Rijeka 1998., 19.

6 Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918.-1988. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1988., 776.; Branko Petranović, Aktivnost rimokatoličkog klera protiv sređivanja prilika u Jugoslaviji (mart 1945 – septembar 1946), *Istorija XX. veka*, Zbornik radova V, Beograd 1963., 263, 266.; Viktor Novak, *Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb 1948., Predgovor Jakova Blaževića, XVII.

spremnost, kao i većine biskupa u Hrvatskoj, da se podvrgnu komunističkom diktatu, bila je izravan povod za nemilosrdan obračun sa Crkvom, koji je bio obilježen optužbama za suradnju s okupatorom, neprijateljsku promidžbu, sabotažu, podupiranje križarskog pokreta[7], pa čak i sudjelovanje u istom.[8] Jedan od iznimno važnih povoda za diskreditaciju nadbiskupa Stepinca bio je i njegov nepopustljiv stav prema prijedlogu vlasti da se Katolička crkva u Hrvatskoj odvoji od Vatikana i stvori jedna „nacionalna" crkva, kako bi se na taj način ostvarila potpuna kontrola države nad Crkvom.

Navedeni politički momenti u odnosima između Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji jasno ukazuju na činjenicu da priroda njihova sukoba ne proizlazi isključivo iz neizbježnog suprotstavljanja dvaju ideološki različitih shvaćanja svijeta: ateističkog i religijskog. Unatoč nepobitnim ideološkim razilaženjima, koja su bez sumnje bila važan čimbenik u crkveno-državnim odnosima, političke pretpostavke sukoba imale su daleko veći utjecaj u određivanju državne politike prema Katoličkoj crkvi. Komunistička kritika religije u Jugoslaviji svodila se prije svega na rješenje problema lojalnosti crkve postojećem režimu, odnosno nije bila toliko zainteresirana za pitanje vjerskog života koliko za pitanje političkog djelovanja Crkve. U prilog tome govori i činjenica da su se odnosi između komunističkih vlasti i drugih vjerskih zajednica (npr. Srpska pravoslavna crkva, islamska zajednica, protestantske crkve...), koje nisu predstavljale smetnju u ostvarivanju dominacije KPJ nad cjelokupnim društvom, vrlo brzo normalizirali.

Iako su vlasti često isticale naprednost i demokratski karakter svog odnosa prema vjerskim zajednicama, pa tako i Katoličkoj crkvi, proces sekularizacije u komunističkoj Jugoslaviji uvelike se razlikovao od onog u razvijenim zemljama Zapada, upravo iz razloga što se odvijao pod pretežnim utjecajem politike. Pokušaj sekularizacije „odozgo" doveo je do njene implementacije ponajprije i u najvećoj mjeri u dijelovima populacije koji su bili najbliži strukturama vlasti, dok je glavnina šire društvene zajednice ostala izvan dosega. Tako je zamisao da se organizira potpuno sekularizirano društvo u kojem

---

7 Ostaci oružanih snaga NDH koji su se zadržali u zemlji i nakon uspostave komunističkog režima 1945. ili su se naknadno ilegalno ubacili u zemlju. Osnova njihova programa bio je protukomunizam, protujugoslavenstvo i samostalna država Hrvatska. Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji...,* 128.

8 Z. Radelić, *Križari,* 130; Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji...,*99; M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj...*, 8; V. Novak, *Magnum Crimen*, 807; N. Kisić-Kolanović, Vrijeme političke represije: „veliki sudski procesi" u Hrvatskoj 1945.-1948., ČSP, br. 1, Zagreb 1993., 12.

će religija postojati samo kao manjinska pojava na razini folklora o kojoj ne treba voditi računa, ostala neostvarena. Nasuprot tome, realnost jugoslavenskog društva bila je ta da je religija, i to u prvom redu Katolička crkva, ostala prisutna kao masovni i nezaobilazni čimbenik društvenog života, koja u „određenim prilikama i okolnostima može aktivirati i mobilizirati velike mase ljudi".[9]

Uloga biskupa Antuna Akšamovića u crkveno-državnim odnosima u Đakovačkoj (Bosanskoj) i Srijemskoj biskupiji

Vremensko razdoblje obuhvaćeno ovim člankom obilježeno je djelovanjem dvojice biskupa - Antuna Akšamovića[10] i Stjepana Bäuerleina[11], koji su

9 S. Vrcan, *Od krize religije k religiji krize*, 73.-74.; N. Kisić-Kolanović, *Problem legitimiteta*...,185.

10 Antun Akšamović rođen je u Garčinu pokraj Slavonskog Broda 1875. godine. Pučku školu završio je u rodnom mjestu, a gimnaziju u Vinkovcima, gdje je i maturirao. Studij bogoslovije završio je u Đakovu, gdje je i zaređen 1899. godine. Prvu službu, onu kapelansku, obnašao je u Drenju, a zatim u Đakovu. U razdoblju od 1901. do 1920. godine obnašao je razne službe – prefekta Dječačkog sjemeništa u Osijeku, profesora Visoke bogoslovne škole za moral i pastoral, ekonoma sjemeništa, člana Biskupske konzistorije te rektora Biskupskog bogoslovnog sjemeništa. Đakovačkim biskupom imenovan je 11. lipnja 1920. godine, a posvećen po zagrebačkom nadbiskupu Antunu Baueru 29. lipnja 1920. godine. Tri godine kasnije, Akšamović je na upravu, kao apostolski administrator, dobio i dva dekanata sjeverne Slavonije, koji su do tada bili sastavni dijelovi Pečuške biskupije. Tijekom Drugog svjetskog rata razriješen je dužnosti rezidencijalnog biskupa i imenovan apostolskim administratorom Đakovačke i Srijemske biskupije. Djelomično je umirovljen u lipnju 1951. godine kada mu je dodijeljen pomoćni biskup Stjepan Bäuerlein. Umro je u Đakovu 7. listopada 1959. godine u 84. godini života, nakon 60 godina svećeništva i gotovo 40 godina biskupovanja. Nadbiskupijski arhiv Đakovo (dalje: NAĐ), Fond Biskupske kancelarije (dalje: BK), 1561/1959.

11 Stjepan Bäuerlein, rođen je u Babinoj Gredi, 3. kolovoza 1905., a preminuo u Đakovu 9. kolovoza 1973. u 68. godini života. Bogosloviju je završio u Đakovu, a diplomirao teologiju 1937. u Zagrebu. Od 1929. službovao je kao svećenik u raznim mjestima Đakovačke i Srijemske biskupije. Na molbu biskupa Antuna Akšamovića, papa Pio XII. je dekretom od 15. lipnja 1951. postavio Stjepana Bäuerleina za pomoćnog biskupa za vršenje crkvenih poslova u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji. Bäuerlein je primio biskupski red 29. lipnja 1951. u đakovačkoj stolnoj crkvi. Crkveni obred posvete obavio je beogradski nadbiskup Josip Ujčić. Kao biskup Bäuerlein je djelovao izrazito pastoralno, a na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu osnovao je Katehetski institut. U biskupskom dvoru u Đakovu osnovao je Dijecezanski muzej sakralne umjetnosti. Objavljivao je radove iz područja katehetike, crkvene povijesti i odgoja. Nakon smrti biskup Akšamovića 1959. godine postavljen je za rezidencijalnog biskupa Đakovačke i Srijemske biskupije. *Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, A-Bd, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999., 665.

u odnosu prema državnim vlastima zauzimali dijametralno suprotstavljena stajališta. Dok je biskup Akšamović bio jedan od rijetkih katoličkih biskupa koji je nakon 1945. godine izrazio spremnost za suradnjom s državnim vlastima, zbog čega je od iste bio i simpatiziran, njegov pomoćni biskup i kasniji nasljednik biskup Bäuerlein nije bio sklon suradnji i kontaktima s komunističkim vlastima, a osobito traženju određenih ustupaka za svoju biskupiju, što je biskup Akšamović nerijetko činio.[12] Na koji se način odnos dvojice biskupa kao predstavnika Katoličke crkve na području Đakovačke i Srijemske biskupije i državnih vlasti odrazio „na terenu", bit će vidljivo i na primjeru ograničavanja prikupljanja vjerskih priloga u nastavku članka.

Za razliku od većine katoličkih biskupa u Hrvatskoj, stvaranje Federativne Jugoslavije na čelu s KPJ, đakovački biskup Antun Akšamović ocijenio je izuzetno pozitivno, što je najbolje vidljivo iz razgovora sa župnikom iz srijemskog sela Golubinci, Petrom Masnićem, koji je kasnije objavljen i u listu *Slobodna Vojvodina*. Naime, u tom razgovoru Akšamović oslobođenje grada Đakova opisuje kao „historijski dan" kada su se svi uvjerili „kako su izmišljene svakovrsne strahovite laži koje je o našoj herojskoj vojsci i njenom rukovodstvu širio okupator putem radija i štampe". Osvrćući se na susret predsjednika privremene jugoslavenske vlade Josipa Broza Tita i predsjednika vlade federalne Hrvatske Vladimira Bakarića s predstavnicima Katoličke crkve iz Zagrebačke nadbiskupije početkom lipnja 1945. godine, Akšamović ističe „da možemo imati puno povjerenje u naše državno rukovodstvo na čelu s maršalom Titom". Na kraju dodaje: „Kako je naš narodni heroj narode Jugoslavije vodio u borbi za slobodu tako nam je živa želja da naše narode mudro vodi u izgradnji i obnovi naše opustošene zemlje u duhu bratstva i jedinstva naših naroda. U tome visokom državničkom poslu naše svećenstvo i vjernici naše biskupije će ga savjesno pomagati i na tom putu slijediti."[13]

U skladu s navedenom izjavom Akšamovićev stav prema komunističkim vlastima i u idućim je godinama bio u znaku spremnosti za rad na sređivanju crkveno-državnih odnosa. Da je bio jedan od rijetkih biskupa, koji je bio u dobrim odnosima i spreman na suradnju s komunističkim režimom, svjedoči i izvješće hrvatske vjerske komisije Saveznoj komisiji za vjerska pitanja u

12 O navedenoj problematici detaljnije vidi u: Slađana Josipović, Odnos komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj biskupiji u vrijeme biskupa Antuna Akšamovića (1945.-1959.). Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu 2010.

13 NAĐ, Akšamovićev prezidijal (dalje: AP), 30/1945 (bez nadnevka).

kojem stoji da su s „Komisijom surađivali rijetki biskupi kao što su biskup šibenski Jerolim Mileta, biskup senjski Viktor Burić i biskup đakovački Antun Akšamović.“[14] S druge strane i same su vlasti simpatizirale Akšamovića zbog njegovog pozitivnog držanja prema novom društveno-političkom poretku, što je vidljivo i iz podatka da su predstavnici Komisije za vjerska pitanja čak tri puta posjetili Akšamovića, što nije bila uobičajena praksa, jer su predstavnici Katoličke crkve uglavnom bili pozivani u Komisiju.[15] Naklonost vlasti prema đakovačkom biskupu mogla bi se dijelom objasniti i činjenicom da je Akšamović bio na čelu biskupije koja je predstavljala Strossmayerovo naslijeđe, na čije su se jugoslavenstvo komunističke vlasti često pozivale, nastojeći uvjeriti javnost kako je upravo komunistički režim ostvario Strossmayerovu ideju jugoslavenstva. Upravo je zbog toga i sam Akšamović često u svojim predstavkama, upućenim nositeljima vlasti, spominjao biskupa Strossmayera, nastojeći na taj način udobrovoljiti vlasti i osigurati pozitivan odgovor. Kada je povodom svog 84. rođendana odlikovan jednim od najvećih državnih odličja, Ordenom bratstva i jedinstva, Akšamović se u zahvalnom govoru također osvrnuo na velikog đakovačkog biskupa, istaknuvši: „Ja sam nasljednik velikoga biskupa Strossmayera.(...) Ja sam imao baštiniti i čuvati ideologiju Strossmayerovu. Ja sam ju doista čuvao i njegovao. (...) Što je Strossmayer zamislio to je Maršal Tito ostvario i učinio svojinom jugoslavenskih naroda. Bratstvo i jedinstvo je danas snaga i slava nekada pocijepanih Jugoslavena. Drugi razlog je u tome što je Maršal Tito nacionalnu politiku Jugoslavije postavio na temelje podpune ravnopravnosti.“[16]

Vrlo važan čimbenik u odnosima između Akšamovića i komunističkih vlasti bilo je i njegovo prijateljstvo s predsjednikom republičke Komisije za vjerska pitanja msgr. Svetozarom Ritigom, koji je, kao i Akšamović, bio rodom iz Slavonskog Broda. Njihovo poznanstvo i prijateljstvo trajalo je dugi niz godina, a ponajbolje se može pratiti iz opsežne korespodencije nastale nakon 1945. godine. Proučavajući njihovu međusobnu prepisku može se zaključiti kako su Akšamovićevi dobri odnosi s vlastima velikim dijelom i rezultat njegova prijateljstva s Ritigom, koji je zahvaljujući svom političkom

14 Miroslav Akmadža – Margareta Matijević, Odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkoj vlasti, u: *ČSP*, Zagreb, br. 2, 2006., 435.

15 M. Matijević, Odnos Komisije za vjerska pitanja i bosansko – srijemskog biskupa Antuna Akšamovića, u: *Zbornik u čast Hrvoja Matkovića*, Zagreb, 2005., 191.

16 M. Akmadža – M. Matijević, *Odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkoj vlasti*, 436-437.

položaju posredovao i zalagao se u svim važnijim pitanjima za Đakovačku biskupiju i biskupa Akšamovića.[17]

Iako se Akšamović u pojedinim trenucima nije libio uputiti kritiku predstavnicima komunističkog režima u pogledu rješavanja crkveno-državnih odnosa, ton njegovih okružnica i pisama uglavnom je odražavao pomirljivost i nadu da se odnosi između Katoličke crkve i države mogu urediti na obostranu korist, uz isticanje osobne spremnosti da u tome pomogne. Moglo bi se zaključiti da je Akšamović kao svećenik i biskup osjećao i uviđao svu težinu položaja Katoličke crkve u Jugoslaviji, ali da je u svojoj kritici postojećeg režima bio vrlo oprezan i nikada nije prelazio granicu koja bi mogla dovesti do narušavanja njegovih odnosa s vlastima. Potvrdu ovoga zaključka možemo pronaći i u pismu Ritigu iz rujna 1945. godine u kojem Akšamović, na tragu Pastirskog pisma[18], iznosi primjedbe na račun državnih vlasti i njihove politike prema Katoličkoj crkvi, ali na kraju izražava svoju zabrinutost zbog moguće negativne reakcije: „Ja se bojim, da će naš memorandum Maršalu biti shvaćen kao obtužnica Režima i da će nas prikazati kao da smo na liniji opozicije, ali je sigurno da drugo ne želimo nego mir i sklad izmedju Crkve i Države.“[19]

Unatoč dobrim odnosima s novom vlašću, bilo je i onih koji nisu bili naklonjeni Akšamoviću smatrajući ga suradnikom ustaškog režima. Posebno je zanimljiva činjenica da se u djelu Viktora Novaka *Magnum crimen*, objavljenom 1948. godine, u kojem autor na više od tisuću stranica progovara o Katoličkoj crkvi, Vatikanu i njihovom „protunarodnom djelovanju“ kroz cijelo 20. stoljeće, uz zagrebačkog nadbiskupa Stepinca najviše spominje upravo biskup Akšamović. To se ponajprije odnosi na Akšamovićevo držanje tijekom

17 Navedena korespodencija čuva se u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu (dalje: NAZ) u Ostavštini Svetozara Ritiga (dalje: OSR), svezak 44.

18 Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije objavljeno je 20. rujna 1945. godine s opće Biskupske konferencije u Zagrebu s uputom da se na dan 30. rujna pročita u svim crkvama diljem zemlje. U Pismu biskupi ukazuju na veliki broj ubijenih, zatvorenih i nestalih svećenika, obustavu katoličkog tiska, oduzimanje crkvene imovine, zabranu vjeronauka, uvođenje građanskog braka i devastaciju katoličkih groblja, tražeći ispunjavanje zahtjeva potrebnih za uspostavu normalnih crkveno-državnih odnosa: slobodu katoličkog tiska, katoličkih škola, slobodu vjeronauka u osnovnim i srednjim školama, poštivanje kršćanskog braka, vraćanje oduzete imovine i sl. Objava Pastirskog pisma označila je prijelomni trenutak u daljnjem razvoju crkveno-državnih odnosa. Nakon njega, komunističkim je vlastima postalo jasno da Katolička crkva neće prihvatiti ulogu pasivnog promatrača društveno-političke situacije, što im je u uvjetima koji su zahtijevali unutarnju stabilnost režima bio iznimno veliki udarac.

19 NAZ, OSR, svezak 44, Akšamovićevo pismo Ritigu od 23. rujna 1945.

Drugog svjetskog rata, tijekom kojeg je „kao i zagrebački nadbiskup (...) dao primjer svome kleru kako treba da se služi NDH“. Novak također spominje i pojedine Akšamovićeve okružnice u kojima otvoreno govori protiv Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) i zagovara prijelaze pravoslavnog stanovništva na katoličku vjeru. Opisujući njegovo ponašanje nakon uspostave komunističkog režima 1945. godine, Novak Akšamovića naziva „političkim kameleonom“, koji svoje stavove prilagođava trenutnoj političkoj situaciji. S tim u vezi ističe kako je u vrijeme bivše Jugoslavije govorio o „moćnoj i nesalomljivoj Jugoslaviji“, da bi se zatim stavio u službu ustaškog režima, a konačnu „transformaciju“ doživljava po završetku rata.[20] U prilog Akšamoviću nije išla ni činjenica da je bio potpisnik biskupske poslanice od 24. ožujka 1945. godine, koju su komunističke vlasti tumačile kao otvoreno podržavanje ustaškog režima. U pismu Ritigu od lipnja 1945. godine, Akšamović ističe da nije bio pozvan ni na kakvu istragu u vezi poslanice, koja je „radi strahovitog zbivanja u zemlji bila potrebna“. Napominje kako poslanica nije u opreci s NOP-om, jer ne govori o NDH, nego o „vlastitoj državi“, koja je osigurana i u Federativnoj Jugoslaviji. Do nesporazuma je došlo jer je list *Hrvatski narod* objavio netočnu verziju teksta, te da se jedini izvorni tekst nalazi u *Katoličkom listu*, iz kojega je jasno vidljivo da poslanica nije usmjerena protiv partizanskog pokreta, nego protiv svih neodgovornih elemenata među partizanima, četnicima i ustašama.[21] Iako Akšamović u pismu tvrdi da nije upoznat s istragom u vezi spomenute poslanice, očito je postojala određena bojazan od mogućeg uhićenja, što je zasigurno pojačalo i pritvaranje nadbiskupa Stepinca u svibnju 1945. godine. O tome izvještavaju i partijske organizacije iz Đakova u kojima stoji kako biskup Akšamović „neprestano oblijeće“ njihove ustanove zbog straha od uhićenja: „Sam biskup kad je dočuo preko naših novina da ga napadamo što je potpisao prosvjed katoličkih svećenika protiv NOB-a, došao je u Komandu mjesta Djakovo sa nekim podacima kako se on za vrijeme Jugoslavije izjašnjavao za federaciju i poslije u razgovoru je rekao da se nadao da će biti uhapšen svakog časa od naše strane.“[22]

---

20 V. Novak, *Magnum Crimen*, 566, 568, 570, 618, 812, 969-975.

21 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Komisija za odnose s vjerskim zajednicama (dalje: KOVZ), kut. 326, NAZ, OSR, svezak 44, Akšamovićevo pismo Ritigu od 17. lipnja 1945.

22 Državni arhiv Osijek, Fond 309 (dalje: DAO 309), Kotarski komitet KPH Đakovo 1944.-1955., kut. 5, 18. svibnja 1945.; Okružni komitet KP Hrvatske Slavonski Brod izvješćuje Oblasni komitet KP Hrvatske Osijek o stanju u Okrugu, u: *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja,* Slavonski Brod, 2006., 201.

Međutim, i uz navedene okolnosti koje nisu išle u prilog biskupu Akšamoviću i optužbe s kojima je bio suočen, njegov odnos s komunističkim vlastima nije bio narušen. Razlog tomu zasigurno leži u činjenici kako komunističkim vlastima nije bilo u interesu da se obračunavaju s jednim od rijetkih biskupa, koji je pokazao spremnost za suradnjom i pozitivno se izjasnio o postojećem političkom sustavu. Umjesto toga, vlasti su Akšamovićevu spremnost za dijalogom nastojali iskoristiti za razbijanje jedinstva Katoličke crkve na čelu s nadbiskupom Stepincem i kao argument da za loše crkveno-državne odnose nije kriva državna vlast nego pojedini biskupi koji odbijaju svaki kontakt s vlastima.

U kojoj se mjeri Akšamovićeva suradnja s komunističkim režimom odrazila na položaj Katoličke crkve u Đakovačkoj biskupiji, djelomično će u nastavku teksta biti vidljivo i iz problematike ograničavanja prikupljanja vjerskih priloga. Svakako je potrebno istaknuti da su česti bili slučajevi u kojima je Akšamović za pojedine ustupke učinjene sa svoje strane tražio određene protuusluge za svoju biskupiju, što dokazuje kako njegova podrška vlastima ipak nije bila u potpunosti bezrezervna te da je svoj povlašteni položaj nastojao iskoristiti i za dobrobit biskupije. Osim dobivanja odobrenja od strane državnih vlasti za skupljanje dobrovoljnih priloga na području Đakovačke biskupije i brojnih sličnih intervencija, među najveće Akšamovićeve zasluge, kojima je neupitno zadužio Đakovačku i Srijemsku biskupiju, bili su osiguranje povlaštenog položaja Đakovačke i Srijemske biskupije i Stolne crkve u Đakovu prilikom provedbe agrarne reforme, očuvanje Biskupskog bogoslovnog sjemeništa i kontinuitet *Vjesnika biskupije đakovačke*, kao jednog od rijetkih vjerskih listova, koji su nakon rata objavljivani bez većih ometanja i zabrana.

Ograničavanje prikupljanja vjerskih priloga

Nakon što je donošenjem Ustava FNRJ u siječnju 1946. godine provedena rastava Crkve od države, problem materijalnog i financijskog uzdržavanja svećenstva, župa kao i središnjih biskupijskih ustanova, prvenstveno je ovisio o dobrovoljnim prilozima vjernika, koji su tu praksu poznavali već stoljećima. Iako je jedna od ustavnih odredbi predviđala mogućnost materijalnog uzdržavanja vjerskih zajednica od strane države, Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj ne samo da je takva pomoć uskraćena, nego su državne vlasti

donošenjem pojedinih zakona i odredbi jasno pokazali namjeru da se njima Katolička crkva materijalno oslabi, što bi za posljedicu imalo i smanjenje njenog utjecaja i djelovanja u društvu. Jedan od prvih zakona u tom smjeru, bio je *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji* iz kolovoza 1945. godine, na osnovu kojeg je oduzeta većina crkvenih posjeda, koji su za župe, biskupije i nadbiskupije na području Narodne Republike Hrvatske (NRH) predstavljali jedan od osnovnih izvora prihoda. Korak dalje u pokušaju državnih vlasti da udarom na financijsku osnovu slome otpor Katoličke crkve prema novom režimu, predstavljala je i zabrana sabiranja dobrovoljnih doprinosa vjernika, što je predstavljalo jedini preostali način prikupljanja prijeko potrebne materijalne pomoći.

U tom smislu, početkom 1946. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova NRH zabranilo je prikupljanje priloga po kućama, s obrazloženjem da se na taj način „širi protunarodna politička propaganda, tako da može u vezi toga dolaziti do uhićenja i nezgodnih posljedica u nekim krajevima". Zabrana Ministarstva odnosila se isključivo na prikupljanje priloga po kućama od strane župnika ili predstavnika crkvenog odbora, ali je ostavljena mogućnost vjernicima da svoje priloge osobno donesu u crkvu. Kako bi se izbjegle moguće nesuglasice zbog nove prakse u pogledu prikupljanja priloga, Predsjedništvo Sreskog Narodnog odbora (NO) Stara Pazova svim Mjesnim odborima na području Srijema uputilo je naputak o provođenju direktive Ministarstva. U njemu je stajalo da nikako ne smiju sprječavati ljude, koji dobrovoljno žele dati prilog za uzdržavanje crkve, ali „kupljenje novca od strane crkvenog odbora koji idu od kuće do kuće nemožemo dozvoliti naročito danas kada preko naših organizacija prikupljamo prilog za obnovu Srema". Nadalje je istaknuto da se dobrovoljni prilozi mogu primati samo u uredima crkvene općine te da je svako agitiranje u tu svrhu, osim za vrijeme bogoslužja, zabranjeno. Također se u dopisu napominje kako se ne može dopustiti ubiranje novca za izdržavanje crkve po katastarskim jutrima, što predstavlja neku vrstu crkvenog poreza, čime se dovodi u pitanje obnova zemlje kao i kampanja za obnovu Srijema. Za svako kršenje navedenih odredbi, stoji na kraju dopisa, počinitelji će biti pozvani na odgovornost.[23]

Tijekom svog jednotjednog boravka u Zagrebu početkom travnja 1946. godine, biskup Akšamović u dogovoru s nadbiskupom Stepincem intervenirao je kod Predsjedništva Vlade NRH da se opozove zabrana sabirnih akcija

23 M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj...,* 40; NAĐ, Fond BK, 709/1946 (12. ožujka 1946.).

među vjernicima izvan crkve, kako bi se biskupijama osigurala sredstva za uzdržavanje dušobrižnog svećenstva, ali i druge potrebe. U svom pismu upućenom jednom od biskupa, ne navodeći imena, Akšamović ističe kako je u razgovoru s vladinim ministrima dobio uvjerljiva obećanja da će se navedena zabrana ukinuti, ali da su pri tome ministri uputili prigovor na držanje pojedinih biskupa i svećenstva prema križarskom pokretu i „političkoj akciji koja se vodi iz šuma“ te da postoje dokazi da mnogi svećenici u novcu, lijekovima i hrani pomažu križarima. Navedene prigovore Akšamović je odbio, rekavši kako je broj takvih slučajeva neznatan, potkrijepivši to primjerom Đakovačke i Srijemske biskupije gdje su među 180 svećenika u 120 župa otkrivena tek tri slučaja „šurovanja sa šumom“. Na primjedbu kako se u Mariji Bistrici nalazi spomen ploča palim vojnicima prepuna ustaških i nacističkih simbola, Akšamović je odgovorio kako je siguran da nadbiskup Stepinac o tome nije obaviješten te da zbog nedovoljne upućenosti u činjenično stanje ne želi ulaziti u potankosti, ali i dalje ostaje pri svom uvjerenju da su svećenici lojalni novim vlastima i da u tome imaju i podršku katoličkih biskupa.[24]

Pomoć u intervenciji prema državnim vlastima za ukidanjem zabrane skupljanja priloga, biskup Akšamović zatražio je i od predsjednika Komisije za vjerske poslove NRH, msgr. Svetozara Ritiga. U službenom dopisu upućenom Ritigu za vrijeme boravka u Zagrebu, 10. travnja 1946. godine, Akšamović ističe važnost osiguranja sredstava za školovanje i uzdržavanje stručnih i obrazovanih svećenika te činjenicu da njihova opskrba ovisi isključivo o dobrovoljnim prinosima vjernika, koji su pripravni u tome sudjelovati. Pismo završava molbom „da bi se postojeća naredba o zabrani sabirne akcije medju vjernicima izvan crkve opozvala, te svim biskupijama i nadbiskupijama dala puna sloboda sabiranja dobrovoljnih prinosa za svećenika izvan crkve medju vjernicima“.[25]

Predstavke za ukidanjem zabrane prikupljanja dobrovoljnih priloga na području Đakovačke i Srijemske biskupije Akšamović je tijekom idućih mjeseci uputio Ministarstvu unutrašnjih poslova NRH te Zemaljskoj komisiji za vjerske poslove s molbom da od Ministarstva unutrašnjih poslova NR Srbije ishodi dopuštenje za skupljanje priloga na području Autonomne Pokrajine (AP) Vojvodine. Zahvaljujući svom pomirljivom stavu, koji je Akšamović po

24 NAĐ, AP, 50/1946 (16. travnja 1946.)

25 NAZ, OSR, svezak 44, Akšamovićevo pismo Ritigu od 10. travnja 1946.

završetku rata za razliku od većine ostalih katoličkih biskupa, zauzeo prema komunističkim vlastima, ali zasigurno i Ritigovoj intervenciji, Ministarstvo unutrašnjih poslova u kolovozu 1946. godine izdalo je odobrenje za skupljanje dobrovoljnih priloga na području Đakovačke biskupije, prema kojem su prikupljanje priloga izvan crkve mogle vršiti osobe ovlaštene punomoći biskupa Akšamovića. Odobrenje Ministarstva vrijedilo je samo za dio biskupije, koji se nalazio na području NRH, ali ne i za dio biskupije u sastavu AP Vojvodine te je biskup Akšamović, na brojne upite pristigle iz tog dijela biskupije, preporučivao strpljenje do konačnog rješenja republičkih vlasti u Srbiji, te predložio da vjernicima daju upute kako lukno mogu slobodno osobno donijeti u župni dvor, što prema postojećem zakonu nije zabranjeno. Odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova NR Srbije uslijedio je u listopadu 1946. godine i u njemu je zapravo stajalo detaljnije pojašnjenje odredbi izdanih u travnju od strane istog Ministarstva. U obrazloženju je navedeno da se dozvola prikupljanja priloga ne odnosi samo na crkvu, već i na službene crkvene prostorije, kao što su crkvena porta ili službeni crkveni uredi, dok je zabranjeno skupljanje priloga u obliku obilaska privatnih stanova, na ulicama ili drugim javnim prostorima. Osim toga, u nastavku je istaknuto da je svećenicima dopušteno i primanje darova u naturi, hrani i sl.[26]

Ponukan ovim odgovorom, kojim je skupljanje priloga izvan crkve i dalje bilo zabranjeno, biskup Akšamović uputio je novu predstavku srbijanskom Ministarstvu unutrašnjih poslova. U njoj je pojasnio kako je Ministarstvo unutrašnjih poslova NRH izdalo pozitivnu odluku o skupljanju dobrovoljnih priloga za uzdržavanje svećenstva i bogoštovnih zgrada. Nasuprot tome, nastavlja Akšamović, odluka za područje AP Vojvodine „određuje način skupljanja koji je protivan crkvenim kanonima i vjekovnoj praksi Katoličke crkve“ te upozorava na posebne okolnosti, koje bi trebalo uvažiti da se omogući uzdržavanje crkvene uprave:

1. Skupljanje dobrovoljnih prinosa u crkvama, odnosno, u zgradama za bogoslužje vrlo je ograničeno i dopušteno kao „crkvena milostinja“, kojom se podmiruju isključivo potrebe samog bogoslužja (nabava liturgičkog odijela i svijeća za liturgiju i sl.).

2. Skupljanje u crkvenoj porti u povijesti Katoličke crkve nije poznato, barem ne na području FNRJ.

26 NAĐ, Fond BK, 1434/1956 (28. kolovoza 1946.), 1770/1946 (16. listopada 1946.), 1262/1946 (24. srpnja 1946.)

3. Skupljanje u župnim uredima ili drugim crkvenim uredima protivno je tradiciji i crkvenoj praksi Katoličke crkve. U tim se uredima plaćaju propisane takse i nikada se vjernici pri tome nisu pozivali da daju i dobrovoljne priloge za crkvene potrebe. U crkvenoj upravi vlada stoljetna praksa da se dobrovoljni prinosi vjernika u naturi ili gotovom novcu prikupljaju izvan crkve i izvan crkvenih ureda po ovlaštenim sabiračima posjećivanjem domova pojedinih vjernika.

U nastavku Akšamović napominje kako su sve navedene okolnosti poznate Ministarstvu unutrašnjih poslova NRH, koje je zbog toga izdalo odobrenje za izvancrkveno skupljanje priloga te ističe nadu kako će i Ministarstvo NR Srbije pokazati jednaku naklonost prema katoličkim vjernicima Đakovačke i Srijemske biskupije, koja svojim položajem ulazi u dva upravno-politička područja. Na kraju Akšamović dodaje kako je nakon ustavnog razdvajanja Crkve i Države skupljanje dobrovoljnih vjerskih priloga jedini način osiguranja crkvenog budžeta biskupije za središnje ustanove i pojedine župe, te da su to sve isključivo crkveno-vjerski administrativni poslovi na koje Katolička crkva, prema čl. 25 Ustava FNRJ, ima puno pravo. Kopiju predstavke Akšamović je uputio i beogradskom nadbiskupu Josipu Ujčiću s prijedlogom, da se za ishođenje pozitivnog rješenja uputi jedna zajednička predstavka Zemaljskoj komisiji za vjerske poslove NR Srbije.[27]

Svojom predstavkom Ministarstvu unutrašnjih poslova NR Srbije Akšamović ipak nije uspio ishoditi povoljno rješenje, te je za dio biskupije koji se nalazio na području AP Vojvodine i dalje vrijedio naputak o zabrani skupljanja priloga izvan crkve. S druge strane, na dijelu biskupije koji je teritorijalno pripadao NRH, takvo prikupljanje priloga bilo je dopušteno svima koju su imali valjanu punomoć potpisanu od strane biskupa Akšamovića. No, unatoč tome i dalje su bile česte pojave ometanja svećenika ili ovlaštenih necrkvenih lica, koji su vršili skupljanje priloga, od strane lokalnih tijela vlasti. Na jedan takav slučaj biskup Akšamović upozorio je Ministarstvo unutrašnjih poslova, ali i Komisiju za vjerske poslove NRH. U svome pismu Akšamović opisuje događaj iz Starih Mikanovaca, gdje je tamošnji župnik od strane zapovjednika mjesne postaje Narodne milicije upozoren da niti on, nitko tko drugi, bez obzira na biskupovu punomoć, ne smiju vršiti prikupljanje priloga po kućama, pri čemu se pozvao na okružnicu Okružne Narodne milicije u Slavon-

27 NAĐ, Fond BK, 1434/1946 (26. studeni i 2. prosinca 1946.).

skom Brodu. Ističući kako Biskupski ordinarijat od strane „narodnih vlasti" nije primio nikakvu obavijest o novoj zabrani skupljanja priloga, Akšamović traži poništenje navedene zabrane i dosljedno provođenje i poštivanje odluke Ministarstva od 28. kolovoza 1946. godine. Budući je Biskupski ordinarijat u tom razdoblju primio nekoliko pritužbi iz pojedinih župa o zabrani skupljanja priloga od strane zapovjedništva Narodne milicije, Akšamović je u svojoj predstavci zamolio i da ga se pravovremeno obavijesti ukoliko je u međuvremenu došlo do ukidanja dozvole za prikupljanje na području Đakovačke i Srijemske biskupije. Odgovor na svoj upit Akšamović je dobio preko Odjela unutrašnjih poslova pri Kotarskom izvršnom odboru Đakovo u kojem je stajalo: „U vezi Vašeg dopisa od 15. rujna 1947. upućenog Ministarstvu unutrašnjih poslova Narodne Republike Hrvatske u pogledu sakupljanja priloga na teritoriju biskupije izdana dozvola Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprava Narodne Milicije od 28. VIII. 1946. br. 35570/1946 je na snazi i nije ukinuta po Ministarstvu unutrašnjih poslova." Odmah idući dan po primitku, odgovor nadležnih vlasti biskup Akšamović proslijedio je svim župskim i dekanatskim uredima na području biskupije s preporukom da se u slučaju bilo kakve smetnje u pogledu skupljanja priloga, posluže tim spisom.[28]

Da su lokalne vlasti, unatoč odlukama Ministarstva unutrašnjih poslova, i dalje nastavile s ometanjem crkvenih djelatnosti dokazuje i novi slučaj iz Sibinja, gdje je došlo do zaplijene prikupljenih vjerskih priloga od strane predsjednika Mjesnog NO-a. Prigovor na to ponovno je uputio biskup Akšamović, koji je u pismu NO-u osječke oblasti upozorio na odluku Ministarstva, koja je potvrđena u listopadu 1947. godine, no da se usprkos tome i dalje događaju slučajevi kao što je spomenuti u Sibinju. Budući da na njegov zahtjev o povratu zaplijenjenog novca Kotarski NO u Slavonskom Brodu nije dao nikakav odgovor, Akšamović od Oblasnog odbora traži da se novac vrati sibinjskom župniku Zvonimiru Krasniku te da se svim kotarskim NO-ima na području Đakovačke i Srijemske biskupije pošalje službeni dopis s napomenom da su sabirne akcije zakonite i da se prilikom skupljanja, kao i otpreme prikupljenih priloga u Đakovo, ne smiju praviti nikakve smetnje. Odgovor predsjednika NO-a za Oblast Osijek, Slavka Komara uslijedio je deset dana kasnije i u njemu je stajalo da je upućen nalog da se oduzeti novac vrati te da su pri tome, prema biskupovu traženju, obavijestili i sve kotarske odbore

28 NAĐ, Fond BK, 1315/1947 (15. rujna 1947.), 1429/1947 (6. i 7. listopada 1947.); M. Akmadža, *Crkva i država*, 638-639.

na teritoriju Biskupije da je i dalje na snazi odluka Ministarstva unutrašnjih poslova iz kolovoza 1946. godine.[29]

O iznimnoj važnosti prikupljanja vjerskih priloga biskup Akšamović progovorio je u okružnici svećenstvu i vjernicima upućenoj u listopadu 1950. godine. Osvrnuvši se na činjenicu da je nakon Drugog svjetskog rata u svim biskupijama na području NRH nastala velika oskudica u broju svećeničkog kadra, koji se i dalje tijekom godina sve više smanjuje, Akšamović ističe da je za biskupiju, ali i za vjernike „prva i najpreča briga" da se u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu skupi i odgoji odgovarajući broj klerika, koji će moći zadovoljiti sve potrebe biskupije. Budući da je, stoji u nastavku, nakon provedbe agrarne reforme biskupija ostala bez posjeda, koji su svojim dohodcima uzdržavali sve biskupijske ustanove i u prvom redu Bogoslovno sjemenište, jedini izvor prihoda predstavljali su dobrovolji prilozi, za čije je prikupljanje Biskupski ordinarijat uspio dobiti odobrenje nadležnog Ministarstva. Pohvaljujući zalaganje velikog dijela dijecezanskog svećenstva te požrtvovnost i darežljivost vjernika, Akšamović napominje kako su pojedine župe u potpunosti izostale od sudjelovanja u godišnjoj akciji prikupljanja darova u novcu i naravi. Kako bi se izbjeglo ponavljanje takvih slučajeva, Akšamović svim svećenicima i vjernicima upravlja apel „da svaki svojim darom bilo u novcu ili živežnim namirnicama, kojima raspolaže, pripomogne sabirnu akciju za Bogoslovno sjemenište". Pri tome napominje, da zbog velike suše i oskudice u hrani, skupljači budu zadovoljni i s malim prilozima, „osobito onima u živežnim namirnicama" te da je najveća potreba za namirnicama kao što su luk, krumpir, kupus, mast i žitarice. Na kraju ističe da se u župama na području NR Srbije, gdje prikupljanje priloga izvan crkve nije dopušteno, od idućeg mjeseca, svaku treću nedjelju tijekom sv. Mise, organizira sabirna akcija za potrebe sjemeništa.[30]

Osjetniji porast broja slučajeva ometanja skupljanja dobrovoljnih priloga ili njihove zaplijene zabilježen je tijekom druge polovine 1951. godine. U jednom od dopisa Biskupskog ordinarijata upućenog sibinjskom župniku krajem 1951. godine, navodi se sedam takvih slučajeva i to samo u protekla dva mjeseca. Povodom toga, biskup Akšamović uputio je 6. studenog 1951. godine predstavku Ministarstvu unutrašnjih poslova u kojoj je obavijestio o

29 NAĐ, Fond BK, 1929/1950 (12. i 23. prosinca 1950.).

30 NAĐ, AP, 55/1950 (13. listopada 1950.).

sve učestalijim smetnjama na području Đakovačke i Srijemske biskupije. Budući da na ovu predstavku nije od strane Ministarstva upućen nikakav odgovor, novu predstavku Akšamović je uputio 14. prosinca 1951. godine. U njoj je upozorio na slučajeve oduzimanja skupljenih novčanih priloga od Katice Kedješ iz župe Osijek I i uhićenja jedne od sabiračica milodara iz župe Osijek III, iako su obje za svoju djelatnost imale propisano biskupsko ovlaštenje. Na zatraženo objašnjenje od strane osječkog župnika Pavla Matijevića, povjerenik unutrašnjih poslova za grad Osijek odgovorio je da prikupljanje priloga, bilo u župnom uredu ili po kućama, mogu obavljati samo svećenici. Istaknuvši kako je iz navedenih slučajeva vidljivo da u pitanju skupljanja dobrovoljnih priloga ne postoji jedinstveni postupak, Akšamović ponovno traži od Ministarstva da se izda konačno rješenje kojim bi se onemogućile smetnje od strane narodnih vlasti svim onim osobama, koje posjeduje propisanu biskupsku punomoć.[31]

Na ovakav razvoj situacije u smjeru sve težeg organiziranja sabirnih akcija, zasigurno je velikog utjecaja imalo i imenovanje biskupa Bäuerleina za pomoćnog đakovačkog biskupa u lipnju 1951. godine. Taj je čin, za komunističke vlasti, predstavljao nesumnjiv pokušaj Svete Stolice da se postavljanjem neprijateljski raspoloženog biskupa umanji utjecaj, vlastima lojalnog biskupa Akšamovića. Nakon toga, povlašteni položaj koji je, za razliku od ostalih biskupija i nadbiskupija na području NRH, Đakovačka i Srijemska biskupija stekla u pogledu prikupljanja dobrovoljnih priloga izvan crkve i to ponajprije zaslugom biskupa Akšamovića, postupno se mijenjao te je postalo očito da će ustoličenje novog biskupa imati za posljedicu zaoštravanje stava lokalnih, ali i državnih vlasti prema biskupiji. U tom smislu znakovit je i slučaj zabrane skupljanja vjerskih priloga crkvenom odboru iz Brodskog Varoša od strane Mjesnog NO-a, koji je svoj postupak obrazložio riječima: „Vatikan je imenovao novoga biskupa, a nije više đakovački biskup Antun Akšamović, koji je prijatelj sadašnjice i prijašnja dozvola je van snage.“[32]

Umjesto odgovora na Akšamovićevu predstavku upućenu 14. prosinca 1951. godine, istoga dana u *Narodnim novinama* objavljene su izmjene Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira iz 1949. godine, s novom

31 NAĐ, Fond BK, 2276/1951 (14. prosinca 1951.), 2307/1951 (24. prosinca 1951.); M. Akmadža, *Crkva i država*, 639-642.

32 NAĐ, Fond BK, 2322/1951 (19. prosinca 1951.).

odredbom, koja se odnosila upravo na praksu prikupljanja vjerskih priloga. U članku 7 stajalo je: „Dobrovoljni prilozi ne smiju se prikupljati bez odobrenja nadležnog državnog organa. Za prikupljanje dobrovoljnih priloga na području kotarskog narodnog odbora ili narodnog odbora grada izdvojenog iz sastava kotara, odobrenje daje povjereništvo unutrašnjih poslova kotarskog (gradskog) narodnog odbora, a za prikupljanje dobrovoljnih priloga na području Narodne Republike Hrvatske odobrenje daje Ministarstvo unutrašnjih poslova. Tko prikuplja dobrovoljne priloge bez odobrenja nadležnog državnog organa kaznit će se kaznom zatvora do 30 dana. Prilozi prikupljeni bez odobrenja oduzet će se u korist Fonda iz čl. 9. Osnovnog zakona o prekršajima.“[33]

Odmah po objavi novih zakonskih odredbi, biskup Akšamović zatražio je pojašnjenje od povjereništva unutrašnjih poslova gradskog i kotarskog NO-a u Đakovu, zanimajući se je li novim dopunama zakona opozvana i dozvola za prikupljanje priloga, koju je Biskupski ordinarijat dobio od Ministarstva unutrašnjih poslova u kolovozu 1946. godine. U telefonskom razgovoru Akšamoviću je potvrđeno da je prema naputku Ministarstva navedena dozvola stavljena izvan zakona te da se daljnja organizacija prikupljanja priloga mora uskladiti s novim zakonskim propisima, nakon čega je svim župnim uredima na području NRH upućen naputak da dok ne prime novu dozvolu privremeno obustave svaku sabirnu akciju, kako bi se izbjegle „neprilike i neugodnosti“. Istoga je dana, 28. prosinca 1951. godine, Akšamović ponovno uputio predstavku Ministarstvu unutrašnjih poslova tražeći novu dozvolu za prikupljanje vjerskih priloga na dijelu Đakovačke i Srijemske biskupije, koji se proteže područjem NRH. U tekstu predstavke Akšamović ističe kako će se prilozi prikupljati isključivo u crkvene svrhe i od strane pouzdanih osoba, koje će dobiti njegovu punomoć te moli da o svemu budu obaviještena i lokalna Povjereništva unutrašnjih poslova kako bi se izbjegle moguće nesuglasice i smetnje, budući su se pojavili slučajevi pozivanja na odgovornost osoba, koje su priloge prikupljali na temelju dozvole iz 1946. godine. Odgovor Ministarstva, koji je uslijedio mjesec dana kasnije, glasio je: „Stupanjem na snagu novog čl. 7. Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira nije više moguće obnoviti dozvolu za prikupljanje priloga sa strane ovoga Ministarstva. U pogledu osoba, koje su po ovlaštenju tog Biskupskog ordinarijata vršile sabirnu akciju u vrijeme dok je još bila na snazi dozvola ovog Ministarstva iz godine 1946.,

33 *Vjesnik biskupije đakovačke* (Đakovo), ožujak 1952., 47-48.

ovo Ministarstvo će izdati područnim organima potrebne upute u smislu da se takve osobe ne pozivaju na odgovornost.“[34]

Donošenje nove zakonske uredbe o prekršajima uzrokovalo je i nove nepravilnosti u njenom tumačenju od strane gradskih i kotarskih odbora, odnosno poreznih komisija u njihovu sastavu. Ukidanjem dozvole za skupljanje dobrovoljnih priloga na području Đakovačke i Srijemske biskupije u pitanje su došle i plaće upravitelja župa, budući su upravo lokalne vlasti, pod izgovorom novog zakona, kažnjavale svećenike koji su od vjernika primali svoju plaću u obliku prihoda u novcu ili naturi. Primljene darove, vlasti su plijenile i time dodatno ugrožavale egzistenciju dušobrižnog svećenstva na području Biskupije. Na takvu praksu lokalnih vlasti na području Đakovačke i Srijemske, ali i drugih biskupija u NRH, biskup Akšamović, u svojstvu predstavnika Zagrebačke metropolije, upozorio je u predstavci Predsjedništvu Vlade NRH, istaknuvši kako „narodni odbori ne razlikuju priloge koji se prikupljaju kao darovi pod naslovom ‘sabirne akcije’ za potrebe župe (na pr. popravak zgrada) i ne odcjenjuju pravilno priloge, koji se doprinašaju za podmirenje ugovorene plaće župnika ili upravitelja župe na području biskupija u okviru N.R. Hrvatske“. Također je napomenuo da su na području NR Srbije župničke plaće opterećene službeničkim porezom od 4,7% i da tamo svećenici nemaju nikakvih problema s prikupljanjem kod sabiranja priloga za svoju plaću, jer župnici stoje u radnom odnosu prema svojim župljanima, što vrijedi za katoličko i pravoslavno svećenstvo, ali i za druge priznate konfesije. Ista takva odredba objavljena je i u okružnici Ministarstva financija NRH u svibnju 1950. godine, ali se zbog izražene samovolje lokalnih vlasti, upozorava Akšamović, gotovo i ne provodi. Prema postojećim zakonskim propisima svećenicima je zajamčeno u ime svoje plaće od vjernika primati priloge, kao što mogu „liječnici kada primaju pacijente u ordinaciji ili ih posjećuju u njihovim kućama primati naplate za svoj rad“, te stoga Akšamović ističe kako se niti radni odnos svećenika prema župljanima, koji je zasnovan njihovim traženjem svećenika za upravu, ne može i ne smije podcijeniti. S tim u vezi, Akšamović u ime Zagrebačke nadbiskupije, Đakovačke i Srijemske biskupije, Senjsko-modruške biskupije i Križevačke biskupije traži da se posebnom uredbom osigura plaća dušobrižnom svećenstvu (župnicima i upraviteljima župa) i to na način koji odgovara postojećem dogovoru odobrenom od stra-

34 NAĐ, Fond BK, 2360/1955 (28. prosinca 1951., 24. siječnja 1952.), 2355/1951 (28. prosinca 1951.).

ne nadležnih biskupskih ordinarijata te da se crkvenim odborima ne prave smetnje prilikom skupljanja priloga određenih za podmirenje mjesečne ili godišnje plaće župnika. Osim toga, Akšamović u drugom dijelu predstavke upozorava na još jedan primjer nepravilne primjene zakonskih propisa od strane gradskih i kotarskih poreznih komisija, a to je praksa lokalnih vlasti da se prilikom određivanja poreza, kao dohodak svećenika zajednički obračunavaju svećenička plaća, dohodak župskog zemljišta i crkvena milostinja, što za posljedicu ima izrazito visoke poreze, koje svećenici ne mogu podmiriti. Kao primjer, Akšamović navodi župnika iz Donjih Andrijevaca, kojemu je nepravilno utvrđen dohodak od 310 000 dinara i određen porez u iznosu od 205 100 dinara. „U jedno malenoj seoskoj župi", nastavlja Akšamović, „je ovaj postupak izazvao strahovitu sablazan i za svećenika prouzročio beznadno ugrožavanje njegove egzistencije dapače je ugrozio i samu opstojnost iste župe." Na kraju predstavke Akšamović moli Vladu NRH da „posebnom uredbom zaštiti svećeničke plaće za njihovu duhovnu službu od samovoljnih postupaka, koji su zakonom protivni, vjernicima mrski a svećenicima i župi štetni".[35]

Nije poznato je li od strane Predsjedništva Vlade NRH stigao kakav odgovor na Akšamovićevu predstavku, no ukoliko i jest, zasigurno nije bio pozitivan, budući da je već u rujnu 1952. godine biskup Akšamović uputio novu predstavku sličnog sadržaja, ovaj puta Ministarstvu unutrašnjih poslova. U njoj je ponovno upozorio na nepravilnu i nezakonitu praksu lokalnih vlasti, koji na osnovu čl. 7. *Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira* onemogućuju prikupljanje priloga potrebnih za podmirenje svećeničkih plaća. Ističući kako nema logičnog razloga da se *Zakon o radnim odnosima* iz 1948. godine ne primijeni i na dušobrižno svećenstvo, Akšamović moli Ministarstvo da izda odredbu, prema kojoj „prikupljanje priloga za podmirenje svećeničkih plaća nije obuhvaćeno članom 7 citiranog zakona" te da se u tu svrhu prilozi mogu skupljati i izvan crkve. Neupitna Akšamovićeva upornost u pogledu ublažavanja pojedinih državnih zakona, ali i poštivanja postojećih od strane lokalnih vlasti, kako bi se osigurala materijalno-financijska osnova za uobičajene crkvene djelatnosti na području Biskupije, očitovala se i u slanju predstavke Ministarstvu financija NRH, upućene isti dan kad i prethodno spomenuta. U njenom uvodnom dijelu Akšamović je uputio prigovor na rad poreznih komisija gradskih i kotarskih NO-a, koje su od početka 1952. godine započele oporezivati dobrovoljnu crkvenu milostinju. Ističući kako takav

35 NAĐ, Fond BK, 1130/1952 (4. srpnja 1952.).

porez ne postoji u drugim republikama, navodi uputstvo Ministarstva financija NR Srbije, važeće za dio biskupije na području AP Vojvodine, u kojem stoji: „...u pogledu razreza na prihode od crkvenih sveštenoradnja, prodaja sveća u crkvi, od poklona, koji daju vjernici na tas, po tome rješenju su svi ovi prihodi oslobođeni i ne oporezuju se porezom". Nasuprot ovoj odluci, na području NRH, navodi Akšamović, po prvi puta u povijesti poreznog poslovanja pojavljuju se traženja lokalnih poreznih komisija, koja se ne mogu opravdati ni jednim postojećim zakonom. Kao razloge neopravdanosti oporezivanja priloga, Akšamović navodi činjenicu da crkvena milostinja ne predstavlja dohodak u smislu poreznih zakona niti ima privrednu djelatnost te da ju vjernici ne daju na korištenje crkvenoj upravi ili svećeniku nego u svrhu uređenja ili nabavke potrebne za održavanje bogoslužja. Predstavku završava zaključkom kako Crkva nije privredna ustanova, nego pripada grupi kulturno-socijalnih organizacija, koje ne samo da ne plaćaju porez „nego ih država prema mogućnosti pomaže, kako je to u Ustavu predviđeno i za crkvu".[36]

Neugodnosti od strane lokalnih vlasti predstavnici Katoličke crkve doživljavali su i zbog primanja nagrade u novcu ili naturi za obavljeni vjerski obred, kao što su blagoslov kuća, blagoslov grobova, obred vjenčanja ili sprovoda i sl. Raspravljajući o tom problemu na Dekanskoj konferenciji u Đakovu 1952. godine, istaknuto je kako su najveći problemi zabilježeni u Valpovačkom i Brodskom kotaru te je svećenicima preporučeno da vjernike obavijeste da, kako bi se izbjegle neprilike, prilikom blagoslova kuća ne daju nikakve nagrade, ali da se tijekom jedne od idućih nedjelja u crkvi postavi škrabica za tu svrhu. Također je iznijet i stav pojedinih lokalnih činovnika kako smetnji ne bi bilo kad bi se primljeni dar pravilno taksirao i za njega platio porez, što su svi prisutni kategorički odbili, ali je dogovoreno da svaki svećenik u tom pitanju treba postupati u skladu s mjesnim prilikama. U pogledu blagoslova grobova, istaknuto je da slučajevi zabrane primanja nagrade ili namjere njihova oporezivanja, nisu zabilježeni.[37]

Pitanje primanja nagrade za obavljeni vjerski obred ipak je riješeno u siječnju 1953. godine kada je, nakon predstavki upućenih krajem 1952. godine od strane Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu i Biskupskog ordi-

36 NAĐ, AP, 29/1952 (22. rujna 1952.), 31/1952 (22. rujna 1952.).

37 NAĐ, Ostavština, Fascikl: Dekanska konferencija XXVII, 17. i 19. lipnja 1952.

narijata u Đakovu, Ministarstvo unutrašnjih poslova obavijestilo Komisiju za vjerske poslove da je „područnim organima izdano uputstvo da svećenici prilikom blagoslova kuća za naručenu radnju /izvršenje blagoslova/ mogu primiti nagradu u novcu“.[38]

U svibnju iste godine *Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica* potvrđena je navedena odluka, a postupak skupljanja vjerskih priloga reguliran je člankom 12, koji glasi: „Nitko ne može biti prisiljen ni spriječen da daje priloge u vjerske svrhe. Prikupljanje priloga u vjerske svrhe slobodno je u crkvama, hramovima i drugim prostorima koji su za to određeni. Izvan ovih mjesta prikupljanje priloga može se vršiti samo po odobrenju narodnog kotara odnosno grada. Svećenici mogu primati nagradu u novcu ili na drugi uobičajeni način za obavljanje vjerskih obreda koje vrše na zahtjev pojedinca, bez obzira da li se vjerski obred vrši u crkvama ili hramovima, domovima vjernih ili na drugom mjestu na kome se obred uobičajeno vrši.“[39]

Donošenjem *Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica* konačno je regulirano pitanje prikupljanja kako u crkvenim prostorima, tako i izvan njih. Značajan pozitivan aspekt novog zakona bio je taj, što je njime očigledno u velikoj mjeri zaustavljena neusklađenost prakse lokalnih vlasti s postojećim zakonskim odredbama, budući se u dostupnim arhivskim spisima dijecezanskog arhiva slični problemi, na koje su se do tada žalili župni uredi, gotovo i ne spominju. Poznat je tek jedan slučaj novčanog kažnjavanja zbog prikupljanja vjerskih priloga bez odobrenja nadležnog NO-a, i to donjomiholjačkog župnika Ivana Vajde, koji je kažnjen sa 6000 dinara, a časne sestre Karolina Titinger, Milica Đambić, Marija Vujković i Angelina Kuhar s 1000 dinara.[40]

Biskupski ordinarijat, kao i ostali predstavnici Katoličke crkve na području Đakovačke i Srijemske biskupije, prilagodili su se zadanoj situaciji te dodatno pojačali promidžbene aktivnosti među vjernicima o potrebi davanja dobrovoljnih priloga, upozoravajući pri tome župnike da ne izlaze izvan djelokruga važećih zakonskih propisa, kako bi se izbjegle moguće neugodnosti. Materijalna i financijska ovisnost Katoličke crkve o prihodima ratom osiromašenih vjernika, koja je nastala kao rezultat državne politike, dodatno je pojačana tijekom idućih godina uslijed iznimno velikih poreza, zbog kojih

38 NAĐ, Fond BK, 1144/1953 (17. kolovoza 1953.); *Vjesnik biskupije đakovačke* (Đakovo), travanj 1953., 64.

39 *Vjesnik biskupije đakovačke* (Đakovo), lipanj 1953., 94.

40 NAĐ, Fond BK, Spisi Apostolske Administrature, 5/1957 (21. siječnja 1957.).

su pojedine župe, ali i središnje crkveno-vjerske organizacije na području Đakovačke i Srijemske biskupije trpjele velike materijalne gubitke. Motivi takve izuzetno oštre porezne politike prema Katoličkoj crkvi u NRH jasno se mogu nazrijeti iz izjave predsjednika Savezne komisije za vjerske poslove Dobrivoja Radosavljevića, kako je potrebno voditi "različitu poreznu politiku po republikama i to zavisno od stupnja suradnje i odnosa države i Crkve".[41]

SUMMARY

Slađana Josipović Batorek

THE RESTRICTIONS ON COLLECTING OF RELIGIOUS CONTRIBUTIONS IN THE AREA OF DIOCESE OF ĐAKOVO (BOSNIA) AND SRIJEM AFTER 1945

Based on available archive documents and papers the paper discusses one of the aspects which affected the financial situation of the Catholic Church in Diocese of Đakovo (Bosnia) and Srijem after 1945, and is focused on voluntary religious contributions. Since the state policy of the communist authorities after 1945 aspired to materially impoverish the Catholic Church, soon after the League of Communists of Yugoslavia (LCY) came into power, numerous laws were passed according to which church property, buildings, housing estates and other properties were taken away, and different restrictions were introduced on voluntary religious contributions, which were the only source of income for the clergy and church organizations after the implementation of secularization based on the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY). In order to better understand the above mentioned issues, in the introductory part of the article, main causes for the conflict between the church and the state in Yugoslavia are explained, and also the role of the Đakovo Bishop Antun Akšamović who was the main representative of the Church during this period, while the central part analyses the way in which the extremely poor relations between the Church and the State reflected on the issue of collecting the religious contributions in the area of Diocese of Đakovo.

41 M. Akmadža, *Franjo Šeper. Mudrošću protiv jednoumlja*, Zagreb, 2009., 52.

Elaborat Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske o razvoju i djelovanju pojedinaca iz bivših građanskih stranaka na području bivšeg kotara Đakovo

UDK 32(497.5 Đakovo)"192/194"(093
Izvorni znanstveni rad

Vladimir Geiger
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Povijest građanskih stranaka u Đakovu i Đakovštini u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije, kao i sudbine istaknutijih njihovih članova u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske i u godinama poslije Drugog svjetskog rata nedostatno su poznati i istraženi.

U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u fondu Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti, opsežan je elaborat naslovljen "Bivše građ.[anske] stranke na kotaru Osijek". Treći dio ovog elaborata naslovljen je "Razvoj i djelovanje gradjanskih partija na području biv.[šeg] kotara Djakovo". Riječ je o podatcima, kojima je Služba državne sigurnosti RSUP-a SR Hrvatske, raspolagala, i koristila za operativni rad nadzora, o pojedincima iz Đakova i Đakovštine, bivšim pripadnicima građanskih stranaka.

Elaborat Službe državne sigurnosti RSUP-a SR Hrvatske "Razvoj i djelovanje gradjanskih partija na području biv.[šeg] kotara Djakovo", unatoč mnogobrojnim netočnostima i paušalnim ocjenama političkog djelovanja tih stranaka i istaknutijih njihovih članova, koje su pojašnjene u kratkim uvodnim napomenama i opsežnim popratnim bilješkama, ipak, uz malobrojne, i fragmentarne, priloge u historiografiji i publicistici o građanskim strankama u Đakovu i Đakovštini 1918.-1941. zanimljiv je i nezaobilazan izvor i prilog suvremenoj povijesti Đakova i Đakovštine.

Ključne riječi: Đakovo i Đakovština, Hrvatska seljačka stranka, Jugoslavenska radikalna zajednica, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutarnjih poslova SR Hrvatske

U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u fondu 1561, Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti, 015, 01-36, opsežan je elaborat naslovljen "Bivše građ.[anske] stranke na kotaru Osijek". Treći dio ovog elaborata, str. 91.-114., naslovljen je "Razvoj i djelovanje gradjanskih partija na području biv.[šeg] kotara Djakovo".

U elaboratu "Bivše građ.[anske] stranke na kotaru Osijek", odnosno dijelu naslovljenom "Razvoj i djelovanje gradjanskih partija na području biv.[šeg] kotara Djakovo", riječ je o podatcima, kojima je Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutarnjih poslova SR Hrvatske, raspolagala, i koristila za operativni rad nadzora, o pojedincima iz Đakova i Đakovštine, bivšim pripadnicima Hrvatske zajednice (HZ), Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) odnosno Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) odnosno Hrvatske seljačke stranke (HSS), Demokratske stranke (DS), Samostalne demokratske stranke (SDS), Jugoslovenske radikalno-seljačke demokratije (JRSD) odnosno Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS) i Jugoslovenske radikalne stranke (JRS) odnosno Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ).[1]

1 O nastanku, ustrojstvu, ideologiji i djelovanju građanskih stranaka, i političkim odnosima, na području Hrvatske u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije, 1918. – 1941., usp. S. PRIBICHEVICH, *La dictature de roi Alexandre*, Paris, 1933. ili S. PRIBIĆEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra*, Beograd, 1952., Beograd, 1953., Zagreb, 1990.; R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1942., Zagreb, 1992.; Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković – Maček*, Beograd, 1965.; T. STOJKOV, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935.*, Beograd, 1969.; B. GLIGORIJEVIĆ, *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini SHS*, Beograd, 1970.; Z. KULUNDŽIĆ (prir.), *Stjepan Radić. Politički spisi. Autobiografija. Članci. Govori. Rasprave*, Zagreb, 1971.;

Elaborat "Razvoj i djelovanje gradjanskih partija na području biv.[šeg] kotara Djakovo", kao i ostali u to vrijeme načinjeni elaborati ima mnogobrojne činjenične, a nedvojbeno i interpretacijske nedostatke i netočnosti.

Imena i prezimena osoba koje se spominju u elaboratu pisana su često netočno, iskrivljeno, pa su neslavenska prezimena pisana uglavnom "po Vuku", kao: Etinger, Gajger, Hajling, Matajz, Pišl, Rak, Takač, Verni, Šolc, Štangl, Štrosmajer, iako je za većinu njih ispravan izvorni oblik, s izuzetkom prezimena Bassi, koje je ispravno pisano, a neka su imena i prezimena iskrivljeno pisana, kao Emadi umjesto Emedi, Kemfelj umjesto Kenfelj, Kirmajer umjesto Kirhmajer odnosno Kirchmayer, Pribičević umjesto Pribićević, Stjepić odnosno Stević umjesto Stijević, Šiga Špicar umjesto Žiga Špicer odnosno Spitzer, te Špiletak umjesto Spiletak.

Također, netočno su pisana, u krivim padežima i imena nekih sela Đakovštine, pa u elaboratu piše: "iz sela Budrovca" umjesto "iz sela Budrovaca" ili "u selu Tomašinci" umjesto "u selu Tomašanci", što potvrđuje, da pisac ela-

B. KRIZMAN, *Korespondencija Stjepana Radića 1919-1928*, 2, Zagreb, 1972.; H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zagreb 1972.; Lj. BOBAN, *Svetozar Pribićević u opoziciji (1928.-1936.)*, Zagreb, 1973.; Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, sv 1-2, Zagreb, 1974.; T. MILENKOVIĆ, *Socijalistička partija Jugoslavije (1921-1929)*, Beograd, 1974.; B. GLIGORIJEVIĆ, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919 – 1929*, Beograd, 1979.; I. MUŽIĆ, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Split, 1980., Ljubljana, 1987., Zagreb, 1988.; F. JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983.; F. GAŽI (prir.), *Vladko Maček i stvaranje Banovine Hrvatske*, Zagreb, 1991.; М. РАДОЈЕВИЋ, *Удружена опозиција 1935-1939*, Београд, 1994.; Branka BOBAN, *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*, Zagreb, 1998.; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS 1919. – 1929.*, Zagreb, 1998.; H. MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 1999.; M. BIONIDICH, *Stjepan Radić, the Croat Peasant Party, and the Politics of Mass Mobilisation, 1904-1928.*, Toronto, 2000.; B. JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Zagreb, 2002.; Г. КРИВОКАПИЋ-ЈОВИЋ, *Оклоп без витеза. О социјалним основама и организационој структури Народне радикалне странке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1918-1929)*, Београд, 2002.; I. PERIĆ, *Stjepan Radić 1871.-1928.*, Zagreb, 2002.; B. JANJATOVIĆ, *Stjepan Radić. Progoni, zatvori, suđenja, ubojstvo (1889.-1928.)*, Zagreb, 2003.; I. PERIĆ, *Vladko Maček. Politički portret*, Zagreb, 2003.; S. LEČEK, *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)*, Slavonski Brod, 2005.; I. MIŠKULIN, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, Magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2005.; I. DOBRIVOJEVIĆ, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929 – 1935*, Beograd, 2006.; М. ПАВЛОВИЋ (прир.), *Историја грађанских странака у Југославији 1918 – 1945*, Том I - II, Београд, 2008.; I. ŠUTE, *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941.*, Zagreb, 2010. I tamo navedena literatura.

borata nije ustvari poznavao Đakovo i Đakovštinu, odnosno da nije "domaći čovjek". To potvrđuje i jezik i stil ovog elaborata, koji bi se mogao nazvati ijekavska varijanta srpskog jezika.

Jer, da je pisac ovog elaborata poznavao Đakovo i Đakovštinu, a ne pisao odnosno prepisivao iz raznih ranijih i suvremenih operativnih spisa RSUP-a SR Hrvatske Službe državne sigurnosti, a i da su podatci kojima je u tim spisima raspolagao bili točniji i suvisliji, kod mnogih navedenih godine rođenja, pa i nekih umrlih ne bi bile netočne. Uz to, mogao bi primjerice i shvatiti, da su HSS-ovci Mišo Matković i Pavao (Pavo) Matajz (Mateis) iz Đakova braća i da se Mišo Matković ranije zvao Michael Mateis, pa je pohrvatio ime i prezime. Također, shvatio bi, a jasno je da nije, da su Luka Stjepić naveden najprije kao član kotarskog odbora HSS-a Đakovo, a zatim kao Luka Stević, član gradskog odbora HSS-a Đakovo ista osoba, i ispravno je Luka Stijević – Bijelić. Takođe, u elaboratu je i Tomislav Jelašić, naveden najprije kao član kotarskog odbora HSS-a Đakovo, a zatim kao Tomislav Jelešić, član gradskog odbora HSS-a Đakovo, a riječ je o istoj osobi, što pisac elaborata najvjerojatnije nije shvatio. Nije u potpunosti jasno, je li riječ o netočnosti ranijih elaborata i spisa RSUP-a SR Hrvatske Službe državne sigurnosti ili o nesposobnosti pisca elaborata i(li) "baš me briga" pristupu radu.

Elaborat "Bivše građ.[anske] stranke na kotaru Osijek" načinjen je, kako je na početku elaborata 30. listopada 1973. napomenuto, radi "bezbjednosne procjene na terenu". No, ovaj je elaborat, unatoč nadnevku, prema sadržaju i podatcima koje donosi, vjerojatno sastavljan ranijih godina, najvjerojatnije tijekom 1960-tih, i nedvojbeno na temelju ranijih spisa Službe državne sigurnosti RSUP-a SR Hrvatske. Naime, da je elaborat pisan početkom 1970.-ih godina ili 1973. kako je navedeno, pisac elabotara, djelatnik Službe državne sigurnosti RSUP-a SR Hrvatske, trebao bi znati, da se je Mijo Šalković, najznačajniji HSS-ovac Đakova u međuratnom, ratnom i neposrednom poslijeratnom razdoblju, u domovinu povratio sa suprugom 1971. i živio u Đakovu kao američki građanin. Tek nakon smrti supruge ponovno se 1978. vraća u SAD, gdje je umro potkraj 1980.

Elaborat "Razvoj i djelovanje gradjanskih partija na području biv.[šeg] kotara Djakovo", u iznesenim političkim stajalištima i zaključcima pisca elaborata, napisan je onako kako je jugoslavenska komunistička vlast i gledala na bivše pripadnike građanskih staranaka iz vremena Kraljevine SHS/Jugoslavije. No, razvidno je, pisac elaborata izrazito je nesklon prema bivšim ha-

esesovcima, čija stajališta i djelovanje u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije i tijekom Drugog svjetskog rata i u poraću u pravilu drži ustaškim, a vidno je blagonaklon u ocjeni djelatnosti i stajališta pripadnika JRZ i srodnih stranaka i četničkih organizacija i u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije i tijekom Drugog svjetskog rata i u poraću.

Ipak, ovaj nam je elaborat vrijedan i zanimljiv izvor i pokazatelj što je i koliko točno ili, pak, netočno Služba državne sigurnosti RSUP-a SR Hrvatske znala o pojedincima ranije istaknutim članovima građanskih stranaka u Đakovu i Đakovštini u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije.

Neke od njih Služba državne sigurnosti RSUP-a SR Hrvatske imala je pod nadzorom niz godina nakon Drugog svjetskog rata, a pojedinci su, znakovito je jedino i isključivo nekadašnji članovi Hrvatske seljačke stranke: Joza Jurković iz Semeljaca, Stanko Blažeković iz Širokog Polja, Đuro Vinković iz Malog Nabrđa, Anton Šakota iz Pridvorja, Šimo Vujčić iz Kućanaca Đakovačkih, Ivan Ratkovčić iz Trnave, Pavo Bogdanović iz Gorjana, Ivan Valjetić iz Satnice Đakovačke i Martin Ergotić iz Đakova, bili pod nadzorom Službe državne sigurnosti i u vrijeme nastanka ovog elaborata 1960-ih godina 20. stoljeća.

Povijest građanskih stranaka u Đakovu i Đakovštini u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije, kao i sudbine istaknutijih njihovih članova u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske i u godinama poslije Drugog svjetskog rata tek treba istražiti. Elaborat Službe državne sigurnosti RSUP-a SR Hrvatske "Razvoj i djelovanje gradjanskih partija na području biv.[šeg] kotara Djakovo", unatoč mnogobrojnim netočnostima i paušalnim ocjenama političkog djelovanja tih osoba, ipak, uz malobrojne, i fragmentarne, priloge u historiografiji i publicistici o građanskim strankama u Đakovu i Đakovštini 1918.-1941. može biti zanimljiv izvor i prilog.

BIVŠE GRAĐ.[ANSKE] STRANKE NA KOTARU OSIJEK
- ELABORAT -

III
DIO
RAZVOJ I DJELOVANJE GRADJANSKIH PARTIJA NA PODRUČJU BIV.[ŠEG] KOTARA DJAKOVO

NARODNI ZASTUPNICI ZA PODRUČJE BIV.[ŠEG] KOTARA DJAKOVO
Od 1920 – 1941. g.

DR. IVAN RIBAR, po zanimanju advokat, sada penzioner, živi u Beogradu. Izabran za narodnog zastupnika za kotar Djakovo na izborima 1920. g. i 1923. g. na listi demokratske stranke.[2]

2 Dr. Ivan (Ivo) Ribar (Vukmanić kod Karlovca, 1881. – Zagreb, 1968.), odvjetnik i političar. Studirao pravo u Zagrebu, Pragu i Beču, doktorirao 1904. u Zagrebu, te je od 1905. odvjetničkoj službi. U Đakovu živi od 1907. do 1923., i radi najprije kao odvjetnički vježbenik kod dr. V. Prebega, a od 1910. kao odvjetnik, i uključuje se u politički i kulturni život Đakova i Đakovštine. Član je nekoliko đakovačkih društava, Hrvatskog pjevačkog društva "Sklad" - "Preradović", Dobrovoljnog vatrogasnog društva, Hrvatskog sokola, od 1908. tajnik, a od 1913. starješina, kasnije u Kraljevini SHS, 1919.-1923., starješina Sokolskog društva [jugoslavenskog]). U Đakovu je organizirao ogranak Hrvatske napredne stranke, te do Prvoga svjetskog rata bio vodeći predstavnik Hrvatsko-srpske koalicije u Slavoniji. Izabran je u Đakovu 1913. za narodnog zastupnika HSK u Hrvatskom saboru, te je i član zajedničkog sabora u Pešti. Zagovornik je stvaranja Jugoslavije. Nakon izbijanja rata 1914. do ljeta 1915. na bojištu je u Galiciji, ranjen, te dolazi u Zagreb. Potkraj 1915. se oženio s Đakovčankom Tonicom Šimat rođ. Petrić, udovicom pok. ljekarnika L. Šimata. U tom braku rođeni su Ivo zvani Lola i Jurica, a s njima su živjela i Toničina djeca iz prvog braka Božena, Mira i Žarko. Član Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS u Zagrebu postaje 1918., a u Đakovu osniva Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS, čiji je predsjednik. Neposredno nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Države SHS, te zatim i Kraljevine SHS, potkraj studenoga 1918. u Đakovu je poticatelj osnivanja "Jugoslavenskog kluba" odnosno "Sijela Jugoslavena", koje je promicalo jugoslavenska unitarističkih stajališta. U Kraljevini SHS jedan je od osnivača i istaknuti član Demokratske stranke. Izabran je na listi DS 1920. u kotaru Đakovo za narodnog poslanika u Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS. Od 1920. do 1922. predsjednik je Narodne skupštine Kraljevine SHS, te preseljava u Beograd. Na listi DS izabran je narodnim zastupnikom u kotaru Đakovo i 1923. U raskolu DS 1924. pristaša je Lj. Davidovića. Na izborima 1935. na listi je Udružene opozicije. Od 1937. pripada Lijevom krilu DS. Protivnik je diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića 1929., i zalaže se za politiku Udružene opozicije i narodnog sporazuma. Pošto je 1938. isključen iz DS i Udružene opozicije, zauzimao se za stvaranje Narodnoga fronta, a 1939. sudjelovao u organiziranju Društva prijatelja

BIRTIĆ MIJO, rodjen 1896. g. u selu Gorjanima, po zanimanju zemljoradnik, umro 1950. g. Na izborima 1925. g. izabran za narodnog zastupnika na listi HSS-a.[3]

Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je istaknuta ličnost HSS-a. On je bio organizator i rukovodilac stranke na tom području. Za vrijeme rata u prvo vrijeme za vrijeme rata suradjivao je sa ustašama, a od 1943. g. povlači se i živi pasivno. Pozivan je na suradnju sa NOP-om[4], što je odbio.[5] Poslije oslobodjenja bio je povučen, neprijateljski nije djelovao.

PETROVIĆ FABO, rodjen 1887. g. po zanimanju je bio zemljoradnik. U ljeto 1943. g. ubijen po partizanima zbog saradnje sa ustašama.[6]

SSSR-a, i bio njegov predsjednik. Iz Beograda, gdje od izbijanja rata boravi u ilegali, odlazi u partizane 1942. i postaje član KP Jugoslavije, te član Vrhovnoga štaba NOV i PO Jugoslavije. Predsjednik je Izvršnog odbora AVNOJ-a. U poraću 1945. predsjednik je Prezidija Privremene narodne skupštine i predsjednik Narodne skupštine FNR Jugoslavije, 1945.-1953., te je i biran redovito i za narodnog poslanika Savezne narodne skupštine FNR Jugoslavije, člana Izvršnog odbora Narodnog fronta (odnosno Socijalističkog saveza radnog naroda) Jugoslavije i za člana Glavnog odbora SSRN Hrvatske. Usp. I. RIBAR, *Politički zapisi*, I - IV, Beograd, 1948. – 1952.; I. RIBAR, Đakovo nekada. Moje uspomene iz đakovačke prošlosti, *Đakovački list*, Đakovo, br. 15, 30. V. 1953. – br. 270, 28. III. 1958.; I. RIBAR, *Iz moje političke suradnje (1901-1963)*, Zagreb, 1965.; K. N. MILUTINOVIĆ, *Dr Ivan Ribar*, Sisak, 1968.; S. RELJIĆ, Đ. MIHALJČIĆ, *Dr Ivan Ribar i sinovi. Život i djela*, Zagreb, 1973., Zagreb, 1974., Zagreb, 1975., Zagreb, 1977.; J. PETRIČEVIĆ (prir.), *Dr Ivan Ribar u zapisima suvremenika*, Zagreb, 1981. I tamo navedeni izvori i literatura.

3 Mijo Birtić je na parlamentarnim izborima 1925. izabran za narodnog zastupnika u kotaru Đakovo na listi HRSS-a. Usp. *Статистика избора народних посланика Краљевине СХС, одржаних 8. 2. 1925*, *Београд 1926*., 152.-157.; Z. DIZDAR, Osnivanje i djelovanje četničkih udruženja na području đakovačkog kotara u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji 1918.-1941., *Zbornik Muzeja Đakovštine* (*ZMĐ*), 9, Đakovo, 2009., 124.

4 NOP – Narodnooslobodilački pokret; naziv koji je partizanski pokret predvođen komunistima tijekom Drugog svjetskog rata koristio za svoje suradnike i pristaše i njihovo djelovanje. Zatim je postao uobičajen i u poslijeratnoj socijalističkoj historiografiji, a i u službenom političkom i javnom izričaju u Jugoslaviji.

5 S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, Đakovo, 1986., 63., ne spominje, da su partizani pozivali Miju Birtića na suradnju, iako je to vjerojatno, no navodi, da je, kao i neki drugi HSS-ovci u Đakovštini, otklonio suradnju sa ustašama, navodno i unatoč prijetnjama.

6 Prema *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, priredili: M. Lukačević, M. Đaković, S. Jakab, I. Tubanović, Đakovo, 2007., 111., Fabijan (Fabo) Petrović, rođen je 1887. u Levanjskoj Varoši, sin Tome i Franke rođ. Vinković, imao je u braku sa Frankom rođ. Marković petero djece. Odveli ga partizani u veljači 1943., i mučili u Lužancima, umro od posljedica. Znatno je novčano podupro izgradnju "Hrvatskog doma" u Đakovu. Usp. Ž. LEKŠIĆ, Hrvatski dom u Đakovu, *Časopis za suvremenu povijest* (*ČSP*), br. 3, Zagreb, 2001., 788.; Ž. LEKŠIĆ, *Hrvatski dom u Đakovu*, Đakovo, 2003., 24.

Za narodnog zastupnika izabran je na izborima 1927. g. na listi HSS-a.[7]

KANURIĆ LAZO, rodjen 1902. g. u Velikom Nabrdju, po zanimanju brijač, ubijen 1942. g. u logoru Jasenovac od strane ustaša.

Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je jedan od rukovodećih ljudi radikalne stranke, zatim JNS-u i JRZ-e.

Za narodnog zastupnika izabran je na listi JNS-u na izborima 1931. g.[8]

---

7 Fabo (Faba) Petrović, rođen je u Levanjskoj Varoši, gdje je završio osnovnu školu; isticao se kao bistar i pronicav seljak. Zarana se zanimao za opća i komunalna pitanja, narodno gospodarstvo i privredu, te se uključio u politiku, najprije 1906. zatim 1908., a na parlamentarnim izborima 1927. bio je u kotaru Đakovo nosilac liste HSS-a, i uvjerljivim je brojem glasova izabran za narodnog poslanika. Kasnije se, nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića odnosno donošenja oktroiranog Ustava 1931. priklonio skupini narodnih poslanika bivše HSS sklonih suradnji s režimom i sudjelovanju na parlamentarnim izborima 1931., koje je HSS odnosno Seljačko demokratska koalicija bojkotirala. Usp. Jedini predstavnici naroda hrvatskoga, *Dom*, br. 40, Zagreb, 1927., 2.; Jedini predstavnici naroda hrvatskoga. Novi zastupnici Hrvatske seljačke stranke izabrani dne 11. rujna 1927., *Narodni val*, br. 49, Zagreb, 1927., 8.; Fabo Petrović, *Vjesnik Osječke oblasti*, god. II. (XXXVIII.), br. 1, 1. I. 1928., 5.; Z. DIZDAR, nav. dj., 126., 132.

8 Lazar (Lazo) Kanurić, seljak, posjednik, iz Velikog Nabrđa, od mladosti je u politici; izabran je za narodnog poslanika 1920. na listi Narodne radikalne stranke, i bio je predsjednik Mjesnog odbora NRS u V. Nabrđu, a i jedan od uglednijih radikala u Slavoniji. Usp. Г. КРИВОКАПИЋ-ЈОВИЋ, nav. dj., 379. Lazo Kanurić je doselio u V. Nabrđe iz Bačke. Navodno je tek 1918. u 28. godini života sam naučio čitati i pisati ćirilicu. Na sastanku predsjednika odbora NRS za kotar Osijek u rujnu 1920. L. Kanurić je izabran za predsjednika kotarske organizacije Đakovo. I nakon slabih izbornih rezultata 1920. ustrajan je u političkom djelovanju kao radikal. Usp. Ђ. СТАНКОВИЋ, Срби у Славонији на изборима за Уставотворну скупштину 1920. године, *Токови историје*, бр. 1-2, Београд, 2002., 51.-52.; А. С. ЈОВАНОВИЋ, *Ишчупани корени Великог Набрђа*, Београд, 2003., 28.-29. Na parlamentarnim izborima 1931., HSS odnosno Seljačko demokratska koalicija nije sudjelovala, i Kanurić je iako s malim brojem glasova izabran za narodnog zastupnika u kotaru Đakovo na listi JRZ odnosno JNS-a. Bio je od 1933. na čelu Kotarskog odbora JRSD, odnosno kasnije JNS, koja je okupljala režimski povjerljive ljude u Đakovštini, ranije uglavnom članove projugoslavenskih ili prosrpskih stranaka. Usp. Z. DIZDAR, nav. dj., 132., 133. Kandidat je za narodnog poslanika u kotaru Đakovo i na parlamentarnim izborima 1935., na listi JNS B. D. Jeftića, a na parlamentarnim izborima 1938. na vladinoj listi dr. M. Stojadinovića, no osvojio je mali i nedovoljan broj glasova. Usp. *Статистика избора народних посланика за Народну скупштину Краљевине Југославије извршених 5 маја 1935 године*, 52.; M. KONJEVIĆ, O djelatnosti građanskih političkih stranaka u Slavoniji 1929-1941, *Zbornik. Historijski intitut Slavonije i Baranje*, 13, Slavonski Brod, 1976., 193.-194.; Z. DIZDAR, nav. dj., 138., 150.-151. Najpoznatiji popisi žrtava logora Jasenovac ne navode Lazu Kanurića iz V. Nabrđa. Usp. *Jasenovac. Žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije*, reprint pripremili: M. Visočak i B. Sobica, Zürich - Sarajevo, 1998.; *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941.-1945.*, priredili: J. Smreka i Đ. Mihovilović, Jasenovac, 2007. No, Lazu Kanurića, rođenog 1890., iz V. Nabrđa, kao žrtvu logora Jasenovac 1942. navodi dvojben popis žrtava A. MILETIĆ, *Ubijeni u koncentracionom logoru Jasenovac 1941-1945. / The Assassinated in the Jasenovac Concentration Camp 1941-1945.*, Jagodina, 2011., 122., koji

BIRTIĆ MIJO, ponovno izabran za narodnog zastupnika na izborima 1935. g. na listi HSS-a.[9]

BALENTOVIĆ STJEPAN, rodjen 1882. g. u selu Garčinu, kotar Sl.[avonski] Brod, po zanimanju zemljoradnik, umro.[10]

---

ne donosi izvor podatka o mjestu, vremenu i okolnostima Kanurićeve smrti. Lazu Kanurića ne navodi ni *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, Beograd, 1966., Beograd, 1992., najsustavniji popis ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu nastao u vrijeme socijalističke Jugoslavije. Lazu Kanurića navodi samo poimence "Popis poginulih boraca NOR-a i žrtava fašističkog terora (Prema podacima SUBNOR-a općine Đakovo)", u: *Od Podgorja do Paučje*, Đakovo 1986., 115. među žrtvama iz V. Nabrđa. Lazu Kanurića iz V. Nabrđa, rođenog 1890., navode među žrtvama "genocida hrvatske države", ali bez točnijih podataka o oklnostima i mjestu smrti žrtvoslovi V. Nabrđa. Usp. A. C. ЈОВАНОВИЋ, nav. dj., 133. i M. МИТРОВИЋ, Јасеновац у традицији III послератне генерације (на примеру села Велико Набрђе), *Јасеновац. Зборник радова Четврте међународне конференције о Јасеновцу, Бања Лука – Доња Градина 30 – 31. мај 2007.*, Бања Лука, 2007., 149. Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 57., koji se poziva na izjave suvremenika događaja, među Srbima iz Đakovštine koji su odmah nakon uspostave NDH 1941. uhićeni i odvedeni u zatvor u Osijek, "gdje su svi pobijeni", bio je "iz Velikog Nabrđa Lazar Kanjurić". No, Г. КРИВОКАПИЋ-ЈОВИЋ, nav. dj., 371., navodi da je i Lazar Kanurić "1941. g. dočekao zlu sudbinu da bude preklan ispred svoje kuće", ali bez izvora podatka. Nije jasno na temelju kojih podataka dopunjeni, na internetu dostupan, i dvojben, popis žrtava logora Jasenovac Javne ustanove spomen-područja Jasenovac navodi Lazu Kanurića iz V. Nabrđa, rođenog 1890. u Levanjskoj Varoši (sic!), kao žrtvu logora Jasenovac 1942. Usp. http://www.jusp-jasenovac.hr. Prema usmenom iskazu Ivana Šarčevića - Hansa (Đakovo, 1914.-2007.), od 22. kolovoza 2006., dr. sc. Branku Ostajmeru, u koloni Nabrđana koju su ustaše početkom kolovoza 1942. sporovodili kroz Đakovo [kako se kasnije ispostavilo za logor Jasenovac], a čemu je bio očevidac, bio je i "neki Kanarić, što je bio iz Nabrđa, on je bio brico, ali je bio srpski poslanik [...]".

9 Na parlamentarnim izborima 1935. Mijo Birtić je izabran premoćno većinom osvojenih glasova u kotaru Đakovo na listi dr. Vladka Mačeka (HSS-a odnosno Udružene opozicije), no nije potvrđen kao narodni zastupnik. Usp. *Статистика избора народних посланика за Народну скупштину Краљевине Југославије извршених 5 маја 1935 године*, Београд, 1938., 52., 258.; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Gospodarske i socijalne prilike u Đakovu i Đakovštini od 1929. do 1941. godine, *ZMĐ*, 5, Đakovo, 2001., 113.; Z. DIZDAR, nav. dj., 138.-139.

10 Prema BALENTOVIĆ STJEPAN, u: *Biografski leksikon. Narodno pretstavništvo. Senat. Narodna skupština 1939/Lexique biographique. Assemblée nationale. Sénat. Chambre des Députés 1939/Biographisches Lexikon. Volksvertrezung. Senat. Abgeordnetenhaus 1939*, Beograd, 1939., 94.-95., Stjepan Balentović rođen je 1892. u Garčinu, gdje je završio osnovnu školu, i živio kao zemljoradnik. Član je HSS-a, i predsjednik kotarske organizacije Đakovo. Prema, pak, drugim navodima rođen je i umro u Garčinu (1888.-1950.), i bio predsjednik kotarske organizacije HSS-a u Brodu na Savi (Slavonskom Brodu), i biran za narodnog zastupnika za kotar Đakovo 1927., 1935. (kada unatoč većini glasova nije potvrđen), te zatim i 1938. Usp. S. LEČEK, Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Slavonskom Brodu i brodskom kotaru (1935.-1938.), *Scrinia slavonica* (*SS*), sv. 4, Slavonski Brod, 2004., 320.; S. LEČEK, Brodski odvjetnik Filip Markotić – "desni haeseovac", *SS*, sv. 6, Slavonski Brod, 2006., 430.; S. LEČEK, *Seljačka sloga u Slavo-*

Za narodnog zastupnika izabran je na izborima 1938. g. na listi HSS-a.[11]

Kao istaknuta ličnost HSS-a 1941. g. pristupa ustašama i odlazi u Zagreb, gdje je biran u sabor NDH.[12] Od 1943. g. pasivizira se i više otvoreno ne saradjuje sa ustašama. U to vrijeme dobiva poziv za saradnju s NOP-om, koji je poziv odbio. Poslije oslobodjenja radi suradnje sa ustaškim vlastima osudjen je na 7 godina lišenja slobode [sa] prinudnim radom.

Hrvatska seljačka stranka:

Na području bivšeg kotara Djakovo HSS bila je vrlo utjecajna i dobro organizovana. Njen snažniji utjecaj dolazi do punog zamaha poslije 1924. g. u vrijeme rascijepa demokratske stranke, koja je do tada bila najutjecajnija i imala velik broj svojih pristalica. Mnogi pristalice napuštaju ovu stranku, jedni prilaze HSS-u, a drugi prelaze u SDS. Od tog vremena, pa sve do sloma bivše Jugoslavije HSS je bio zastupljen ogromnom većinom svojih pristaša, tj raspolagao je sa blizu 90% glasova, a tek ostalo pripadalo je SDS-u i JRZ-i.

Hrvatska seljačka stranka, iako predvodjena seljačkim političarima DEVČIĆ DRAGANOM iz Djakova, BIRTIĆ MIJOM iz Gorjana i GAŠPIĆ LUKOM iz Strizivojne, uspjela je potisnuti sve ostale partije i potpuno ovladati čitavim područjem bivšeg kotara Djakovo, osim na nekoliko sela nastanjenim srpskim stanovništvom, gdje je prestiž imala JRZ-a i SDS. Tu se radi o selima Bračevci, Svetoblažje, Veliko Nabrdje, Breznica [Đakovačka], Podgorje i neka druga.

HSS je bila stalno zastupljena narodnim zastupnicima iz svojih redova. Ni jedan kandidat druge političke struje nije mogao dobiti većinu glasova, sem

niji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.), 60., prema: Hrvatski državni arhiv (HDA), Zagrebu, 1561, Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti (RSUP SRH, SDS), 015, 01-40, "Bivše građanske stranke na kotaru Slavonski Brod".

11 Na parlamentarnim izborima 1938. kandidati oporbe (HSS, SDS i SDK) osvojili su većinu glasova u Đakovštini (Stipo Balentović). Pri tome je u kotaru Đakovu osvojeno više od 80% glasova. Od ukupno 11.580 glasova, Maček je dobio 9.330, Stojadinović 2.250, a Ljotić ni jedan glas. Usp. M. KONJEVIĆ, nav. dj., 192.-194.; S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 36.; V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb, 2001., 130.; Z. DIZDAR, nav. dj., 150.-151.

12 Usp. S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 63.; F. JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, 64.; I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, Treći svezak: *1918.-2000.*, Zagreb, 2000., 68.

na izborima 1931. g. kada je izbore provodila JNS-u i za narodnog zastupnika izabran KANURIĆ LAZO, brijač iz Velikog Nabrdja. On je izabran malim brojem glasova, pristalica JRZ-e i nekolicine pristalica SDS-a, koji su se priključili JNS-u. Na tim izborima HSS je apstinirala, odnosno tada udružena seljačko demokratska koalicija. Poslije ovih izbora, kada je dozvoljen ponovo više partijski sistem organizacija HSS-a sve više učvršćuje svoje redove, proširivanjem članstva u redovima seljaka i intelektualaca. U to vrijeme snažniji utjecaj uzima u stranci Dr. MIJO ŠALKOVIĆ, koji sa svojim djelovanjem daje druge smjernice, odnosno unosi u redove HSS-a čisto nacionalistički duh i radi u pravcu raspirivanja šovinističke mržnje prema Srbima. Zbog toga dolazi do sukoba izmedju rukovodioca stranke seljaka DEVČIĆ DRAGANA i BIRTIĆ MIJE s jedna strane i ŠALKOVIĆA i njegovih pristaša, obrtnika iz Djakova s druge strane. ŠALKOVIĆ traži prvenstvo za sebe. To mu nije uspjelo, jer je većina članstva doslijedno slijedila već ranije istaknute rukovodioce DEVČIĆA i BIRTIĆA. Medjutim, pred sam slom bivše Jugoslavije ŠALKOVIĆ je ipak uspio skrenuti liniju orgnizacije udesno tako, da je čitavo rukovodstvo HSS-a 1941. g. prihvatilo ustaše i ustašku vlast.[13]

KOTARSKI ODBOR HSS-a

BIRTIĆ MIJO, seljak iz Gorjana bio je predsjednik kotarske organizacije HSS-a. Opširno opisan nad [pod!] narodni zastupnici na strani 93. [elaborata]

GAŠPIĆ LUKA, seljak iz Strizivojne, sada područje kotara Sl.[avonski] Brod, bio je potpredsjednik organizacije. Navodno umro.

U toku okupacije nije saradjivao sa ustašama, držao se povučeno. Ostaje dosljedan liniji HSS-a, kako je to sam znao više puta izjaviti. Bio je pozivan na suradnju sa NOB-e, ali je to odbio s motivacijom, da je to čisto srpsko-komunistički pokret i da on neće izdati ideale hrvatskog naroda.[14]

---

13 Ove tvrdnje su jednostrane i ustvari nisu točne. Usp. S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 62.-64., što potvrđuju i navodi o stajalištima i ponašanju rukovodećih HSS-ovaca u Đakovu i Đakovštini početkom, a i tijekom Drugog svjetskog rata i u ovom elaboratu.

14 Luka Gašpić, seljak iz Strizivojne, u vrijeme Kraljevine Jugoslavije podpredsjednik kotarskog odbora HSS-a Đakovo, u vrijeme NDH nije surađivao sa ustašama navodno i unatoč različitim pritiscima, no odbio je i suradnju sa komunistima, te ostao dosljedan politici HSS-a. Usp. S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 63. Prema nadgrobnom spomeniku na groblju u Strizivojni L. Gašpić rođen je 1894. i umro 1968. u

ŠALKOVIĆ Dr. MIJO, rodjen 1894. g. u Djakovačkoj Satnici, po zanimanju advokat, sada u emigraciji, sa stalnim boravkom u SAD. Bio je tajnik kotarske organizacije HSS-a.

Odmah poslije I svjetskog rata pristupa demokratskoj stranci, a, 1927. g. pristupa HSS-u. Godine 1935. izabran je za tajnika kotarske organizacije, koju dužnost vrši do 1941. g. Ujedno je vršio i dužnost komandanta zaštite. Kao zapovjednik zaštite aktivno je učestvovao u razoružavanju bivše jugoslavenske vojske.[15] Godine 1941. pristupa ustaškom pokretu, a 1943. odlazi u domobranstvo. U domobranstvo odlazi razočaran time, što nije mogao doći do višeg položaja u ustaškoj vlasti. Poslije se sasma pasivizira sve do oslobodjenja. Odmah po oslobodjenju aktivira se u neprijateljskom djelovanju, koja aktivnost dolazi do izražaja u predizbornoj kampanji 1945. g.[16] Obilazi svoje istomišljenike i daje im smjernice da nagovaraju narod na apstinenciju i ujedno da sakupljaju izborne rezultate i da ga o tome obavještavaju. Od 1945. g. pa sve do hapšenja 1952. g. redovito je obavještavo KOŠUTIĆA[17]

Strizivojni. Prema HDA, Zagrebu, 1561, RSUP SRH, SDS, 015, 01-40, "Bivše građanske stranke na kotaru Slavonski Brod", Luka Gašpić rođen 1894. u Strizivojni, zemljoradnik, nastanjen u Strizivojni, za vrijeme Kraljevine Jugoslavije bio je predsjednik općinskog odbora HSS-a u Strizivojni, te kotarski odbornik HSS-a u Đakovu. Od 1937. obnašao je dužnost satnika "Seljačke zaštite". Kotarski je povjerenik Gospodarske sloge, organizacije HSS-a osnovane sredinom 1930-ih godina za poboljšanje životnih uvjeta seljaštva u Hrvatskoj, u Đakovštini potkraj 1930-ih godina. Usp. V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 128. U zavičajnoj historiografiji spominje se, da je pod optužbom, da je bio među organizatorima bombaškog prepada na pristaše kralja Aleksandra I. Karađorđevića, kada je u travnju 1930. postavljen eksploziv na željezničku prugu između Strizivojne - Vrpolja i Starih Mikanovaca, priveden je u zatvor u Đakovu, saslušavan i mučen, no ispostavilo se da nije povezan s ovim događajem, te je nakon mjesec dana pušten. Usp. M. ANČIĆ, B. BIJELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka Ogranak Vrpolje 1924.-2004.*, Vrpolje, 2005., 79. No, netočno se uhićenje i L. Gašpića iz Strizivojne i Ivana Lebovića iz Vrpolja povezuje uz izbore 1935., jer nedvojbeno je, da su uhićeni 1930., kada i ostali osumničeni za navedeni slučaj terorističkog čina. Jedan je od zapaženijih govornika seljaka HSS-ovaca sudionika u Zagrebu potkraj 1939. Prvoga prosvjetnog sabora Seljačke sloge, organizacije HSS-a osnovane sredinom 1920-ih godina za djelatnost na očuvanju tradicijske seoske baštine i promicanju kulture i prosvjete među hrvatskim seljaštvom. Usp. S. LEČEK, *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)*, 37.-38.

15 O tim događajima, usp. M. ŠALKOVIĆ, Đakovo u Travanjskom ratu 1941. (ulomak iz neobjavljenih Sjećanja), *Đakovački glasnik* (*ĐG*), br. 155, Đakovo, 24. V. 2001., 8.

16 Riječ je o izborima za Ustavotvornu skupštinu DF Jugoslavije u studenom 1945.

17 Ing. August Košutić (Radoboj kod Krapine, 1894. – Zagreb, 1964.), podpredsjednik H(R)SS-a. Završio studij tehnike u Brnu. Bliski je suradnik i zet Stjepana Radića. Kada je protiv HRSS-a primjenjena Obznana zatvoren 1925. Nakon sporazuma Radić - Pašić bio je 1926.-1927. ministar prometa Kraljevine SHS. Nakon uvođenja šestosiječanjske diktature 1929., po odluci vodstva HSS-a odlazi u emigraciju, boravi uglavnom u Beču i djeluje prema Italiji i Njemačkoj. U domovinu se vraća u siječnju 1937. Sudjeluje u pregovorima o uspostavi Banovine Hrvatske, a dr.

u Zagrebu o stanju i raspoloženju naroda na području kotara. Te materijale KOŠUTIĆ je slao rukovodstvu HSS-a u emigraciju.[18] Radi neprijateljskog djelovanja 1952. g. osudjen je na 2 i pol godine strogog zatvora, koju kaznu je i izdržao. Godine 1955. nakon što je došao sa izdržavanja kazne ilegalnim kanalom pobjegao je u Austriju, odakle odlazi kod svoga brata u SAD[19].

Maček ga je predložio za bana, što je knez Pavle Karađorđević odbio. Bio je glavni ravnatelj *Hrvatskog dnevnika*. Nakon uspostave NDH nekoliko je puta zatvaran i bio pod stalnim nadzorom. Na čelu je ratnog vodstva HSS-a u Zagrebu, i vodio je politiku ujedinjavanja hrvatskih snaga s ciljem uspostave hrvatskog državnog individualiteta. U ljeto i jesen 1943. na poticaj ustaških vlasti vodi neuspješne pregovore o stvaranju neustaške vlade. Uspostavio je i kontakte s predstavnicima partizanskog pokreta, ali i pregovarao sa skupinom oko M. Lorkovića i A. Vokića, koji su planirali prijelaz NDH na stranu zapadnih saveznika. Nakon neuspjela puča Lorković – Vokić, pod prijetnjom uhićenja odlazi u rujnu 1944. na područje pod nadzorom partizana, u Topusko, gdje ga ubrzo partizanske vlasti zatvaraju. U poraću živi u Zarebu pod policijskim nadzorom komunističkih vlasti. Usp. A. VLAŠIĆ, *Političko djelovanje Augusta Košutića tijekom Drugog svjetskog rata i poraća (1941.-1964.)*, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, Zagreb, 2010. I tamo navedeni izvori i literatura.

18 Usp. HDA, Zagreb, 1561, RSUP SRH, SDS, Dosjei, 301409, Košutić August [Zapisnik o saslušanju Košutića Augusta kao svjedoka protiv Šalkovića Mije od 25. i 26. svibnja 1953.], 229.-244.

19 Dr. Mijo Šalković (Satnica Đakovačka, 1894. – Keyport, New Jersey, SAD, 1980.), odvjetnik. Potječe iz seljačke obitelji koja je potkraj 19. stoljeća doselila u Slavoniju iz Hrvatskog zagorja. Nakon pučke škole u Satnici Đakovačkoj i gimnazije u Osijeku, polazio je dvije godine bogosloviju u Đakovu, iz koje je istupio 1916. U mladosti je pobornik rušenja Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Jugoslavije. Nakon povratka sa galicijskog i talijanskog bojišta, u neposrednom je poraću 1918. jedan od organizatora Narodne straže Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu i prisni je suradnik dr. I. Ribara. Najprije je pristaša Hrvatsko-srpske koalicije, zatim član Demokratske stranke. Nakon studija prava u Zagrebu i doktorata na temelju rigoroza 1926., te položenog sudačkog ispita, u sudskoj je službi sedam godina. Razočaran stanjem u Kraljevini SHS, pristupio je 1925. HSS-u. Kada je radi iskazanog hrvatstva premješten na mjesto suca u Šabac u Srbiju, zahvalio se na državnoj službi i otvorio 1932. odvjetničku pisarnu u Đakovu. U vrijeme Kraljevine Jugoslavije sudjeluje i u športskom i kulturnom životu Đakova, u ŠK-u "Građanski" i HPD-u "Sklad" - "Preradović". Povremeno je objavljivao članke u HSS-ovom *Seljačkom domu*. Bio je član Gradskog odbora HSS-a Đakovo i od 1935. do 1941. tajnik HSS-a za kotar Đakovo. Kao povjerenik HSS-a za osnivanje ogranaka Seljačke sloge u kotaru Đakovo je potaknuo od 1937. do 1940. osnivanje niza ogranaka u Đakovštini, i održavao predavanja o radu i značaju Seljačke sloge. Ustrojio je Hrvatsku seljačku i građansku zaštitu za kotar Đakovo, čiji je zapovjednik i u Travanjskom ratu 1941. Nakon uspostave NDH pristupio je ustaškom pokretu, ali se ubrzo distancirao od ustaške vlasti. Kraće vrijeme, od siječnja do srpnja 1943., domobranski je časnik u pripremnoj bojni na području Novske. Ponuđeno mu je 1943. da ustroji ustašku pripremnu bojnu u Đakovu, što je otklonio. Zbog neslaganja s ustašama izbjegao je u ljeto 1944. iz Đakova u Mandićevac, koji je bio pod partizanskim nadzorom, te se tek u lipnju 1945. vratio u Đakovo. Nakon rata, 1947. vlasti su mu zabranile odvjetnički rad. Uhićen je od UDB-e pod optužbom da je "mačekovac" i sklon ustašama, te radi "neprijateljskog rada" i u vrijeme "nove Jugoslavije" i zbog, navodno, "jedne veće utaje". Osuđen je 1952. na 2 godine i 6 mjeseci strogog zatvora. No, očito je razlog uhićenja bilo političko djelovanje i u poraću, te veze

MATKOVIĆ MIŠO[20], rodjen 1890. g. u Djakovu, po zanimanju je bio trgovac, vršio je dužnost tajnika kotarske organizacije HSS-a, umro 1959. g.

Za vrijeme okupacije suradjivao je sa ustašama. Poslije oslobodjenja čitava imovina mu je konfiskovana zbog suradnje sa okupatorom. Poslije oslobodjenja reakcionaran, usko suradjivao u neprijateljskom djelovanju sa ŠALKOVIĆEM.

PETROVIĆ FABO, zemljoradnik iz Lev.[anjske] Varoši, bio je član kotarskog odbora. Opisan opširnije na strani 93. [elaborata]

DEVČIĆ DRAGAN, rodjen 1892. g. u Hrvatskom zagorju, stalno je živio u Djakovu, po zanimanju je bio zemljoradnik. Bio je član odbora i predsjednik gradske organizacije Djakovo. Umro 1944. g.[21]

---

s vodstvom HSS-a u Zagrebu, posebno s A. Košutićem, kojega je izvještavao o stanju u Đakovu i Đakovštini, što je razvidno iz dokumenata Službe državne sigurnosti RSUP-a SR Hrvatske. Nakon odslužene kazne u KPD Lepoglava, prebjegao je potkraj 1955. s obitelji (suprugom, kćerkom i sinom) u Austriju, zatim u SAD. U domovinu se je povratio sa suprugom 1971. i živio u Đakovu kao američki građanin. Nakon smrti supruge ponovno se 1978. vraća u SAD, gdje je umro u 86. godini života. U iseljeništvu je pisao članke, pripovijetke i pjesme i objavljivao [i pod pseudonimom Mišo Slavonac] u hrvatskom iseljeničkom tisku. Usp. V. GEIGER, Znameniti i zaslužni Đakovčani/Đakovštinci. Dr. Mijo Šalković (Đakovačka Satnica, 1894. - Keyport, N. J., SAD, 1980.). Biografija u kojoj se ocrtavaju sve mijene XX. stoljeća, *ĐG*, br. 155, Đakovo, 24. V. 2001., 8.; V. GEIGER, S. LEČEK, Đakovo i Đakovština u poraću 1945./1946. prema sjećanjima dr. Mije Šalkovića, *46. Đakovački vezovi. Prigodna revija*, Đakovo, 2012., 94.-101.; V. GEIGER, S. LEČEK, Odvjetnik, političar i pisac dr. Mijo Šalković (Mišo Slavonac) o zatvorima u Jugoslaviji, 1945.-1955., *Politički zatvorenik* (*PZ*), br. 243., Zagreb, 2012., 32.-37.

20 Prema rodoslovlju obitelji Matais, Đakovo, rođen je pod imenom Michael Matais, koje je promijenio 1920. u Mišo Matković. Sin je Mije (Mihajla) Mataisa, zidara i Barbare rođ. Raumberger. Rođen je 1886. u Đakovu, gdje je i umro 1956. Po zanimanju bio je trgovac. Sa suprugom Barbarom rođ. Schmeizel imao je dvoje djece: Julijanu i Anicu. U razdoblju Kraljevine SHS/Jugoslavije član je uprave nogometne momčadi ŠK "Hajduk" u Đakovu od 1921., član HPD-a "Sklad" - "Preradović", podpredsjednik 1936.-1939. i 1930-ih godina istaknuti član i predsjednik DVD-a u Đakovu. Usp. M. HORVAT, *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva "Sklad" – "Preradović" u Đakovu 1863 – 1939*, Đakovo, 1939., 263., 354., 361.-362., 370., 377., 401.-402., 406.; *Spomen knjiga u povodu proslave 100-te obljetnice DVD Đakovo*, pripremili i uredili: B. Špehar st. i B. Špehar ml., Đakovo, 1972., s.p.; *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, pripremili i uredili: B. Špehar st. i B. Špehar ml. i I. Grizak, Đakovo, 1997., 60.-61., 63.-64.; B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908. - 1962.*, Đakovo, 2009., 37. Njegov brat Pavao (Pavo) spominje se u ovom elaboratu kao član kotarskog odbora i predsjednik gradske organizacije HSS-a Đakovo. Nakon uvođena diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića, imenovan je 1929. općinskim vijećnikom Đakova. Usp. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 98.

21 Dragan Devčić, rođen je u Selima Zagorskim kod Klanjca, 1882., veći dio života proveo i umro u Đakovu 1945., gdje je radio kao trgovac vinom, gostioničar i svratištar (zakupnik hotela). Ujesen 1918., u vrijeme sloma Austro-Ugarske Monarhije, Države SHS, te stvaranja Kraljevine SHS bio je član Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu. Potkraj studenoga 1918. jedan je od osnivača "Jugoslavenskog kluba", odnosno "Sijela Jugoslavena", koje je promicalo jugo-

U toku rata nije suradjivao sa ustašama. Simpatisao je NOP, ali na aktivnu suradnju nije pristao, iako je bio pozivan.

LUCIĆ MARKO, rodjen 1905. g. u selu Viškovcima, gdje stalno i boravi[22], po zanimanju zemljoradnik, bio je član odbora i predsjednik mjesne organizacije HSS-a. U toku rata nije aktivno suradjivao sa ustašama, ali je ipak simpatisao.[23] Protiv NOP-a vodio je neprijateljsku propagandu.

---

slavenska unitarističkih stajališta. Politički djeluje niz godina, najprije kao predvodnik Hrvatske zajednice u Đakovu, od osnutka 1919. Na općinskim izborima 1920. na listi HZ izabran je u općinsko zastupstvo Đakova. Jedan je od osnivača i prvak HPSS-a (odnosno HRSS-a, HSS-a) u Đakovu, i predsjednik kotarske organizacije HSS-a. Od 1926. do 1928. i 1937. do 1940. općinski je načelnik Đakova, a 1940. podnačelnik. Uhićivan je nekoliko puta iz političkih razloga, a zbog navodne protudržavne djelatnosti 1930., i osuđen u svibnju 1931. na 2 godine robije, sa skupinom hrvatskih nacionalista, pretežito Đakovčana, sudionika pokušaja terorističkog čina, pred Državnim sudom za zaštitu države u Beogradu, pod optužbom da je sudjelovao u organiziranju bombaškog prepada na pristaše kralja Aleksandra I. Karađorđevića. Bio je član DVD-a, "Hrvatskog sokola", podstarješina od obnavljanja djelovanja 1922., te predsjednik Odbora za gradnju "Hrvatskog doma", čiju je izgradnju među prvima novčano podupro, te podupirući član HPD-a "Sklad" - "Preradović" u Đakovu. Kao istaknuti HSS-ovac i ugledan mještanin Đakova bio je predsjednik "Hrvatskog doma" i "Hrvatske čitaonice", Usp. *Hrvatski sokol u Đakovu povodom 20-godišnjice osnutka i posvete II. zastave 1906. – 1926. Spomen-broj*, Đakovo, 22. kolovoza 1926., 4.; M. HORVAT, nav. dj., 202., 307., 402.; *Spomen knjiga u povodu proslave 100-te obljetnice DVD Đakovo*, s.p.; *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, 64.; K. PAVIĆ, Općinski izbori u Đakovu 1920., *Đakovački vezovi. Prigodna revija 1981*., Đakovo, 1981., 41.; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 99., 116., 127.; Ž. LEKŠIĆ, Hrvatski dom u Đakovu, *ČSP*, 780., 782., 785., 792.; Ž. LEKŠIĆ, *Hrvatski dom u Đakovu*, Đakovo, 2003., 9., 12., 23., 30.; Ž. LEKŠIĆ, Tko su bili đakovački načelnici, *Đakovačke novine*, br. 23, Đakovo, 11. III. 2005., 9.; Z. BENAŠIĆ, *Hrvatski sokol u Đakovu*, Đakovo, 2006., 56.-57., 63.-64., 70., 72., 87., 102., 115., 125.; M. JAREB, Đakovo i ustaško djelovanje tijekom tridesetih godina dvadesetog stoljeća, *ZMĐ*, 8, Đakovo, 2007., 141.; Z. BENAŠIĆ, *Đakovački portreti. 155 životopisa*, Đakovo, 2011., 46., 181.; V. GEIGER, Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918., *ZMĐ*, 11, Đakovo, 2013., 12., 43.-44. Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 63., 358., D. Devčić je otklonio suradnju sa ustašama, navodno i unatoč prijetnjama. Bio je u skupini četrdesetak Đakovčana uhićenih u siječnju 1945. zbog suradnje s partizanima. Naime, D. Devčić je bio [pod konspirativnim imenom "Radić"] jedan od članov ilegalnog NOO-a Đakovo, osnovanog u kolovozu 1944. Usp. HDA, Zagreb, 0306, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (ZKRZ), kut. 697., - ZAPISNIK Sastavljen 4. ožujka 1945. u uredovnici II. ust.[aškog] Zdruga u Osijeku [saslušanje uhićenog Antuna Cvek, iz Đakova, pomoćnog kotarskog perovođe].

22 Prema Matičnoj knjizi umrlih (MKU), Viškovci, Ured državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji, Matični ured Đakovo (UDU OBŽ, MUĐ), Marko Lucić je umro 1966. u Viškovcima.

23 S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 63., ne spominje, da su partizani pozivali M. Lucića na suradnju, iako je to vjerojatno, no navodi, da je M. Lucić otklonio suradnju sa ustašama, navodno i unatoč prijetnjama.

Poslije oslobodjenja aktivira se u neprijatesljkom djelovanju i predstavljao je jednog od najreakcionarnijeg elementa na ovom području. 1959. g. bio je osudjen radi razbijanja SRZ-a[24] i ostalih privrednih mjera. Godine 1960. kažnjen je po sucu za prekršaje radi neprijateljskog djelovanja.

JURKOVIĆ JOZA, rodjen 1900. g. u Semeljcima, po zanimanju zemljoradnik, sada sa stalnim mjestom boravka u Djakovu[25]. Bio je član kotarskog odbora i predsjednik mjesne organizacije HSS-a u selu.[26]

Za vrijeme rata nije učestvovao u neprijateljskim vojnim formacijama, ali je ustašku vlast potpomagao moralno i materijalno. Poslije oslobodjenja je reakcionaran, radi čega se i sada nalazi pod kontrolom.

MATAJZ PAVAO, rodjen 1903. g. u Djakovu, po zanimanju trgovac, bio je član kotarskog odbora i predsjednik gradske organizacije u Djakovu. Umro 1958. g.[27]

---

24 Seljačka radna zadruga – kolektivni zadružni organizacijski oblik u poljoprivrednom sustavu uveden u sklopu socijalističkog planskog gospodarstva u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata, po sovjetskom modelu kolektivizacije. Usp. Zadruge, u: *Mala politička enciklopedija*, Beograd, 1966., 1318.-1320. Seljak je pod političkim i gospodarskim pritiskom (progresivni porez), te prisiljavan različitim metodama zastrašivanja ulazio u radnu zadrugu sa svojom zemljom i sredstvima za proizvodnju. Kako je proizvodna tehnologija i opremljenost zadruga ostala ista kao i na seljačkom imanju, a raspodjela dohotka bila je neprimjerena, proizvodnja se nije povećala. Zbog niskoga uroda i obvezatnoga otkupa ostajalo je malo proizvoda za obitelji zadrugara, koje su osiromašile. Teško razdoblje seljačkoga života postupno se popravilo tijekom 1950.-ih, obvezatan otkup ukinut je 1951.-1952., radne su se zadruge preustrojile odnosno počele ukidati 1952.-1953., a progresivni je porez na poljoprivrednu proizvodnju ukinut 1953.-1954. Kolektivizacija u poljoprivredi, obvezni otkup i progresivni porez uvelike su utjecali na promjenu socijalne i demografske slike jugoslavenskog, i hrvatskog, sela. Usp. Д. ТОШИЋ, *Колективизација у Југославији 1949-1953.*, Београд, 2002.

25 Prema Matičnoj knjizi rođenih (MKR), Semeljci, UDU OBŽ, MUĐ, Joza Jurković, rođen je 1900. u Semeljcima i umro 1985. u Osijeku.

26 Potkraj 1930-ih godina bio je i predsjednik ogranka Seljačke sloge u Semeljcima. Usp. S. LEČEK, *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)*, 208. I tamo navedeni izvori.

27 Prema rodoslovlju obitelji Matheis, Đakovo i MKR, Đakovo, UDU OBŽ, MUĐ, Pavao (Pavo) Matais rođen je u Đakovu 1896., gdje je i umro 1960. Sin je Mije (Mihajla) Mataisa, zidara i Barbare rođ. Raumberger. Njegov brat Michael Matheis (Mišo Matkovića) spominje se u ovom elaboratu kao tajnik kotarske organizacije HSS-a Đakovo. Bio je barjaktar, 1922. obnovljenog "Hrvatskog sokola" u Đakovu i 1927. član Odbora za gradnju "Hrvatskog doma" u Đakovu, čiju je izgradnju među prvima novčano podupro, te podupirući član HPD-a "Sklad" - "Preradović" u Đakovu. Bio je od 1937. odbornik u nogometnoj momčadi ŠK "Građanski". Usp. *Hrvatski sokol u Đakovu povodom 20-godišnjice osnutka i posvete II. zastave 1906. – 1926. Spomen-broj*, Đakovo, 22. kolovoza 1926., 4., 7.; M. HORVAT, nav. dj., 402.; Ž. LEKŠIĆ, Hrvatski dom u Đakovu, *ČSP*, 783., 787.-788.; Ž. LEKŠIĆ, *Hrvatski dom u Đakovu*, Đakovo, 2003., 12., 18., 24. [Prema rodoslovlju obitelji Matheis, Đakovo, Pavo je bio trgovac, a Lekšić navodi, da je bio

Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je istaknuta ličnost HSS-a. Bio je komandant mjesne zaštite u Djakovu s kojom aktivno učestvuje u razoružavanju bivše jugoslavenske vojske.[28] U toku 1941. g. pristupa ustaškom pokretu, kojega za cijelo vrijeme rata pomaže. Poslije oslobodjenja bio je jedan od reakcionarniji elemenata u neprijateljskom djelovanju sa ŠALKOVIĆEM. On je bio kurir izmedju ŠALKOVIĆA i KOŠUTIĆA, kojem je nosio izvještaje. Uhapšen zajedno sa ŠALKOVIĆEM. Nalazio se pod istragom 4 mjeseca, nakon čega je pušten na slobodu.

BLAŽEKOVIĆ STANKO, rodjen 1897. g. u selu Širokom Polju, gdje i sada boravi[29], po zanimanju zemljoradnik. Bio je član kotarskog odbora i predsjednik mjesne organizacije.

U kotarskom odboru HSS-a bio je zadužen za rad sa omladinom. U toku rata držao se povučeno. Od 1943. g. djelomično suradjuje sa NOP-om. Poslije oslobodjenja pod utjecajem ŠALKOVIĆA aktivira se u neprijateljskom djelovanju. Sada se nalazi pod kontrolom.

STJEPIĆ LUKA[30], iz Djakova, po zanimanju je bio trgovac, umro u toku rata. Bio je član kotarskog odbora.[31]

JELAŠIĆ TOMISLAV[32], iz Djakova, umro 1939. g. Bio je član kotarskog odbora.[33]

---

građevisnki poduzetnik]; Z. BENAŠIĆ, *Hrvatski sokol u Đakovu*, 57., 87., 93., 96., 102., 123.; B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908. - 1962.*, 98., 123.

28 P. Mataisa u ovim događajima spominje Mijo Šalković u svojim sjećanjima. Usp. M. ŠALKOVIĆ, nav. dj., 8.

29 Prema MKU, Široko Polje, UDU OBŽ, MUĐ, Stanko Blažeković je umro 1985. u Širokom Polju.

30 Naveden kasnije u ovom elaboratu kao Luka Stević. Ispravo bi bilo Luka Stijević – Bijelić.

31 Luka Stijević-Bijelić uhićen je i osuđen u svibnju 1931. na 6 godina robije sa skupinom hrvatskih nacionalista, sudionika pokušaja terorističkog čina, pretežito Đakovčana, pred Državnim sudom za zaštitu države u Beogradu, pod optužbom da je sudjelovao u organiziranju bombaškog prepada na pristaše kralja Aleksandra I. Karađorđevića. Usp. M. JAREB, nav. dj., 141.

32 Naveden kasnije u ovom elaboratu kao Tomislav Jelešić.

33 Tomislav Jelašić, rođen je u Slavonskom Brodu, 1878., a umro u Đakovu, 1952., prema nadgrobnom spomeniku obitelji Jelašić na Gradskom groblju u Đakovu. Najprije je trgovac u Sibinju, a nakon smrti supruge oženio se 1908. s Đakovčankom Marijom rođ. Šestak, rođenom 1890., i u Đakovu radi kao trgovac i gostioničar. Bio je podupirući član HPD-a "Sklad" - "Preradović" u Đakovu. Usp. M. HORVAT, nav. dj., 402. Na općinskim izborima 1936., na kojima je pobjedu premoćno odnio HSS, izabran je načelnikom općine Đakovo, a na listi HSS-a ponovo izabran načelnikom Đakova i 1940. Usp. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 115.-116., 127.; Ž. LEKŠIĆ, Tko su bili đakovački načelnici, 9.; Z. BENAŠIĆ, *Đakovački portreti. 155 životopisa*, 181. Prezime mu je često pisano i Jelešić.

KIR[H]MAJER MIJO, rodjen 1905. g. u Djakovu, po zanimanju trgovac, bio je član kotarskog odbora.

U toku rata aktivno suradjuje sa ustašama i radi počinjenih nedjela 1945. g. osudjen na 12 godina lišenja slobode sa prisilnim radom. Umro na izdržavanju kazne u Lepoglavi.[34]

MIHALJEVIĆ NIKOLA, zemljoradnik iz sela Budrovca [Budrovaca], bio je član kotarskog odbora i predsjenik mjesne organizacije.[35]

---

34 Mijo (Mišo) Kirhmajer (Kirchmayer), rođen je 1895. u Đakovu, u obitelji Mije Kirchmayera i Rozalije rođ. Ackerman. Po zanimanju bačvar, oženjen Sofijom rođ. Vitner, bez djece. Osnivač je i član nekoliko đakovačkih društava, Kluba biciklista "Zvijezda", "Hrvatskog sokola", Hrvatske čitaonice, Hrvatskog doma, Hrvatskog seljačkog lovačkog društva za kotar Đakovo. Potkraj 1920-ih godina član je Gradskog odbora HSS-a u Đakovu, i pripadao je *desnom krilu* HSS-a, bliskom pravašima i kasnije ustaško-domobranskom pokretu. Pred Državni sud za zaštitu države u Beogradu, izveden je u siječnju 1929. jer je "vrijeđao Nj. V. kralja", te je osuđen na 6 mjeseci lišenja slobode. Kao pripadnik "Legije boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske", pod vodstvom Mije Seletkovića, sudionik je u travnju 1930. jednog od najranijih terorističkih djelovanja ustaša u Kraljevini Jugoslaviji, kada je ilegalna skupina, uglavnom Đakovčana, na poticaj vodstva ustaškog pokreta u Austriji i Mađarskoj, A. Pavelića i G. Perčeca, namjeravala izvesti bombaški prepad na tzv. poklonstvenu deputaciju, članova bivše HSS i predvođene Karlom Kovačevićem, koja je namjeravala posjetiti kralja Aleksandra I. Karađorđevića u Beogradu i, nakon uvođenja diktature u siječnju 1929., izraziti mu vjernost i potporu hrvatskih krajeva i hrvatskog stanovništva. "Legija boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske", u kojoj je imao značajnu ulogu, namjeravala je postaviti eksploziv na prugu, između Strizivojne - Vrpolja i Starih Mikanovaca, kojom je iz Zagreba u Beograd trebao proći vlak s deputacijom, ali prepad nije uspio, i ilegalna je skupina otkrivena i u većini uhićena potkraj ljeta 1930. Prema optužnici kao pripadnik "tajne organizacije, koja je htjela da otcijepi hrvatske zemlje od Kraljevine Jugoslavije", te radi sudjelovanja u terorističkim djelima protiv Kraljevine Jugoslavije, u svibnju 1931. sa skupinom hrvatskih nacionalista, sudionika pokušaja terorističkog čina pred Državnim sudom za zaštitu države, osuđen je najprije na smrt vješanjem, zatim pomilovan na doživotnu robiju, a 1936. kazna mu je smanjena na 20 godina teške robije. Nakon uspostave Banovine Hrvatske pripadnici "Legija boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske" su amnestirani 1939., i Mijo od 1940. službuje u Đakovu kao općinski činovnik. Nakon proglašenja NDH imenovan je u svibnju 1941. načelnikom Đakova, i tu dužnost obnaša do travnja 1945. U neposrednom poraću 1945. uhićen je i osuđen u siječnju 1946. na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom od 20 godina. Tijekom izdržavanja kazne u Zavodu za prisilni rad Stara Gradiška umro je 1. prosinca 1946., na Kažnjeničkom odjelu bolnice Rebro u Zagrebu. Usp. M. JAREB, nav. dj., 135.-150.; V. GEIGER, Mijo Kirhmajer (1895.-1946.), pripadnik "Legije boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske" i načelnik Đakova u vrijeme NDH, politički zatvorenik u monarhističkoj i komunističkoj Jugoslaviji, *PZ*, br. 235, Zagreb, 2011., 33.-34.; V. GEIGER, O sudbini Mije Kirhmajera (Kirchmayer), načelnika Đakova u vrijeme NDH, 1941.-1945., *ZMĐ*, 10, Đakovo, 2011., 87.-102. I tamo navedeni izvori i literatura.

35 Bio je i 1930-ih godina član ogranaka Seljačke sloge i Gospodarske sloge u Budrovcima, te poticatelj osnivanja čitaonice u selu i rada na kulturnom polju među seljacima. Usp. S. LEČEK, *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)*, 203. I tamo navedeni izvori.

Za vrijeme bivše Jugoslavije jedno vrijeme bio je predsjednik kotarske organizacije. Godine 1941. g. pristupa ustaškom pokretu u kome aktivno djeluje. Strijeljan 1945. g po narodno oslobodilačkoj vojsci.[36]

BREKALO STANKO, rodjen 1906. g. u Trnavi, gdje i sada stalno boravi[37], po zanimanju zemljoradnik, bio je član kotarske organizacije HSS-a.

Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je ugledna ličnost HSS-a na tom području. Vršio je dužnost predsjednika mjesne organizacije HSS-a. Kapitulacijom bivše Jugoslavije 1941. g. u sklopu zaštite, uzima aktivnog učešća u razoružavanju bivše jugoslavenske vojske. Prvi dana po dolasku ustaša na vlast aktivira se u suradnji nadajući se, da će ipak na površinu izbiti HSS i uzeti vlast u svoje ruke. Kada je vidio da to neće postići potpuno se pasivizirao. Kasnijih godina kada je vidio sigurnu pobjedu NOB-e počeo je suradjivati i u medjuvremenu izabran je u NOO u selu. Koncem 1943. g. odlazi u domobranstvo, odakle se nakon kraćeg vremena vraća i stupa u redove NOV-e.

Poslije oslobodjenja vršio je funkcije u Mjesnom narodnom odboru, ali kako su ga pogadjale privredne mjere, odtkup i drugo, potpuno se pasivizirao.[38] Radi svog neprijateljskog stava bio je pod kontrolom [do?] 1959. g.

---

36 Prema *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 54., Nikola – Mika Mihaljević iz Budrovaca, rođen 1892. (1894.), sin Pavla i Ane rođ. Bošnjaković, otac troje djece, odveli ga partizani kao civila 17. travnja 1945. s više mještana i ubili u Garčinu kod Slavonskog Broda.

37 Prema MKU, Trnava, UDU OBŽ, MUĐ, Stanko Brekalo je umro 1985. u Trnavi.

38 Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 128., 163., 207., 211., Stanko Brekalo je bio predsjednik NOO-a u Trnavi, osnovanog u travnju 1943. Početkom studenoga 1943. S. Brekala, i neke druge članove NOO-a Trnava, uhitili su pripadnici Prve kozačke divizije, dijelovi koje su tada bili razmješteni na području južne Đakovštine, te je odveden u logor [ne navodi u koji logor]. Prema, pak, *Dvjesta godina osnovne škole u Trnavi 1786 - 1986*, urednici: D. Čugalj, N. Biljan, J. Lukačević, Trnava, 1988., 55., Stanko Brekalo, rođen je u Trnavi 1906. kao seljačko dijete, ostao bez oca i majke sa 10 godina, te služio čuvajući stoku svojih susjeda, i u selu završio osnovnu školu. Kao mladić isticao se sposobnostima, postao član i predsjednik HSS-a u Trnavi, i tu je dužnost obnašao do izbijanja Drugog svjetskog rata. U vrijeme rata postao je predsjednik ilegalnog NOO-a u Trnavi, uhićivan je nekoliko puta zbog suradnje s partizanima. Nakon uhićenja 1943. odveden je u Đakovo, zatim u Osijek, te u logor u Zemunu, ali je nešto kasnije vraćen u Osijek, odakle je uspio pobjeći, i vratio se u Trnavu. Surađuje s partizanima, te postaje predsjednik Narodne fronte (NF) i jedan od najdjelatnijih članova NOO-a. Dužnost predsjednika NF u Trnavi nastavio je obnašati i u poraću.

VINKOVIĆ DJURO - rodjen 1885. g. u Malom Nabrdju, gdje stalno i boravi[39], po zanimanju zemljoradnik, bio je član kotarskog odbora i predsjednik mjesne organizacije.

Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je vrlo aktivan i popularan u organizaciji HSS-a. Po dolasku ustaša na vlast, odmah s njima aktivno suradjuje, a svoga sina šalje u ustašku vojsku. Godine 1944. g. radi suradnje sa ustašama bio je osudjen na 5 godina zatvora. Kaznu nije izdržao jer je amnestiran. Po oslobodjenju aktivira se u neprijateljskom djelovanju, prikuplja razne podatke i dostavlja ih u Djakovo ŠALKOVIĆ Dr. MIJI. Radi neprijateljskog djelovanja i klevetanja društvenog poretka 1949. g. po Kotarskom sudu u Djakovu osudjen na godinu dana zatvora. Sada se nalazi pod kontrolom.

BULJEVIĆ MATO, rodjen 1882. g. u selu Slobodna Vlast, gdje je živio do 1945. g. kada je ubijen od strane partizana.[40]

Ostali istaknutiji funkcioneri na kotaru:

ŠAKOTA ANTUN, rodjen 1909. g. u selu Pridvorju, gdje i sada stalno boravi[41], po zanimanju zemljoradnik. Za vrijeme okupacije od 1941 – 1944. g. suradjuje sa ustašama. Od 1944. suradjuje sa NOP-om, odnosno iste godine je mobilisan u NOP, gdje se nalazio do oslobodjenja.[42] Poslije oslobodjenja aktivira se u neprijateljskom djelovanju, redovno održava veze sa ŠALKOVIĆ MIJOM i drugim reakcionarnim elementima. Nalazi se pod kontrolom.

---

39 Sela Veliko Nabrđe i Malo Nabrđe iseljena su 1963. i pretvorena u vojni poligon Jugoslavenske narodne armije. Usp. A. C. ЈОВАНОВИЋ, nav. dj., 159.-168. Pisac ovog elaborata, očito je, bez razmišljanja prepisuje stare podatke iz nekog ranijeg elaborata ili starijih operativnih spisa Službe državne sigurnosti RSUP-a SR Hrvatske. Prema MKU, Đakovo, UDU OBŽ, MUĐ, Đuro Vinković je umro 1974. u Đakovu.

40 Prema *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 150., kako je nekoliko osoba s istim imenom i prezimenom i približnih godina rođenja i sudbine, očito je riječ o Mati Buljeviću, rođenom 1884., sinu Stipe i Jule rođ. Šimić; otac četvero djece, u vrijeme NDH, načelniku općine Levanjska Varoš, kojeg je uhitila OZN-a i ubila 17. ili 19. travnja 1945. u Đakovu.

41 Prema MKU, Pridvorje, UDU OBŽ, MUĐ, Antun Šakota je umro 1980. u Pridvorju.

42 Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 340., Antun Šakota iz Pridvorja bio je član Općinskog NOO-a Drenje, osnovanog u siječnju 1944. i sa sjedištem u Mandićevcu.

HRUŠKA IVAN, rodjen 1898. g. u Mandićevcu, gdje i sada stalno boravi[43], po zanimanju zemljoradnik, bio je predsjednik mjesne organizacije HSS-a.

Prvih dana 1941. g. pristupa ustašama, ali već 1942. g. povlači se i bio je pasivan. Godine 1944. g. počima suradjivati sa NOP-om. Sa ostalim neprijateljskim elementima poslije oslobodjenja aktivira se u neprijateljskom djelovanju. U predizbornoj kampanji 1958. g. radi negativnih istupa pozvan je na razgovor i od tada se pasivizira.

VUJČIĆ ŠIMO, rodjen 1898. g. u selu Kućancima [Đakovačkim], gdje i sada prebiva[44], po zanimanju zemljoradnik. Bio je predsjednik mjesne organizacije HSS-a.

Za cijelo vrijeme rata suradjivao je sa ustaškim vlastima. Poslije oslobodjenja reakcionaran i kao takav nalazi se pod kontrolom.

FRANJIĆ MIJO, rodjen 1898. g. u selu Gašincima, gdje stalno je boravio do 1945. g. kada je ubijen od strane NOB-e, zbog aktivne suradnje sa ustašama.[45] Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je predsjednik mjesne organizacije HSS-a.

MITRIĆ DJURO, rodjen 1910. g. u Potnjanima, gdje i sada živi[46], po zanimanju zemljoradnik, bio je tajnik mjesne organizacije HSS-a. U toku rata aktivno je učestvovao u NOB-i. Poslije oslobodjenja pozitivan.

BARIŠIĆ JOSIP, zvani "Čirin"[47], rodjen 1896. g. u Levanjskoj Varoši, gdje i sada stalno boravi[48], po zanimanju zemljoradnik, bio je potpredsjednik mjesne organizacije HSS-a.

Za vrijeme okupacije suradjivao je sa ustašama do konca 1943. g. kada uvidjevši razvoj NOP-a počima sa istim suradjivati. Poslije oslobodjenja bio je član kotarskog narodnog odbora. U odboru je dekonstruktivno djelovao, radi čega je izbačen. Od tada je povremeno neprijateljski djelovao naročito na razbijanju privrednih mjera u selu i na odgovaranju seljaka na ne izvršenje tih mjera. Nalazio se pod kontrolom do 1961. g.

---

43 Prema MKU, Mandićevac, UDU OBŽ, MUĐ, Ivan Hruška je umro 1970. u Mandićevcu.

44 Prema MKU, Kućanci Đakovački, UDU OBŽ, MUĐ, Šimo Vujčić je umro 1975. u Kućancima.

45 Prema MKU, Gašinci, UDU OBŽ, MUĐ, nadnevak smrti Mije Franjića je 7. siječnja 1946.

46 Prema MKU, Đakovo, UDU OBŽ, MUĐ, Đuro Mitrić je umro 1987. u Đakovu.

47 Ispravno bi bilo: "Ćirin".

48 Prema MKU, Levanjska Varoš, UDU OBŽ, MUĐ, Josip Barišić je umro 1959. u Levanjskoj Varoši.

RATKOVČIĆ IVAN, rodjen 1913. g. u Trnavi, gdje i sada stalno boravi[49], po zanimanju zemljoradnik, bio je jedan od aktivnih članova mjesne organizacije HSS-a.

Za vrijeme okupacije suradjivao je sa ustašama do 1943. g. kada odlazi u domobranstvo. Od 1944. g. suradjuje sa NOP-om, a kasnije i aktivno stupa u redove NOV-e.[50] Od 1947. g do 1949. g. bio je predsjednik mjesnog narodnog odbora u Trnavi. Zbog svog neprijateljskog stava i djelovanja bio je smijenjen sa te dužnosti. Danas kao podpredsjednik NOO-e Levanjska Varoš sprječava izvršenje pojedinih privrednih mjera NOO-e radi čega je 1961. g. pozivan na razgovor, odnosno predan je na kažnjavanje sucu za prekršaje, jer je šovinistički istupao. Nalazi se pod kontrolom.

VUJNOVIĆ VINKO, rodjen 1898. g. u selu Kešincima, gdje stalno i boravi[51], po zanimanju zemljoradnik, vršio je dužnost predsjednika mjesne organizacije HSS-a.

Za vrijeme rata bio je pasivan, nije suradjivao sa ustašama, a niti sa NOP-om. Poslije oslobodjenja pozitivan.

GRADIŠTANAC MARIJAN, zvani "Rajko", rodjen 1903. g. u selu Koritni, gdje stalno i prebiva[52], po zanimanju zemljoradnik, bio je predsjednik mjesne organizacije HSS-a i općinski načelnik od 1938. g.[53]

Prvo vrijeme u toku rata saradjivao je sa ustašama. Od 1943. g. djelomično suradjuje sa NOP-om, ali istovremeno radi na organiziranju bijele garde[54], što mu nije uspjelo. U toku 1944. g. bio je po NOV-i osudjen sa prisilnim radom, ali je to izbjegao pobjegavši u neprijateljsko uporište u Djakovo.

---

49 Prema MKU, Trnava, UDU OBŽ, MUĐ, Ivan Ratkovčić je umro 1990. u Trnavi.

50 Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 343., Ivo Ratkovčić iz Trnave bio je član NOO-a u Trnavi, u partizane otišao početkom rujna 1944.

51 Prema MKR i MKU, Kešinci, UDU OBŽ, MUĐ, Vinko Vujnović rođen je 1896. i umro 1985. u Kešincima.

52 Prema MKR i MKU, Koritna, UDU OBŽ, MUĐ, Marijan Gradištanac rođen je 1904. i umro 1982. u Koritni.

53 M. Gradištanac bio je od 1938. načelnik općine Semeljci. Usp. Stipica GRGIĆ, *Uprava u Savskoj banovini (1929.-1939.) – između državnog centralizma i supsidijarnosti*, Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu Hrvatski studiji, Zagreb, 2014., 733. [tablica: "Načelnici seoskih općina Savske banovine 1938."]

54 Riječ je o malim poluvojnim skupinama, seoskim stražama, od nekoliko ljudi, za obranu njihovih naselja, koje su osnivane tijekom Drugog svjetskog rata u NDH uglavnom od pristaša HSS-a nesklonih suradnji ni s ustašama, a niti s partizanima.

Poslije oslobodjenja konstantno neprijateljski djeluje sve do 1959. g. kada je osudjen na 7 mjeseci zatvora. Po izlasku sa izdržavanja kazne sasma se povukao.

VRTARIĆ STJEPAN, rodjen 1889. g. u Piškorevcima, po zanimanju je bio zemljoradnik, bio je predsjednik mjesne organizacije HSS-a.[55]

Godine 1943. zarobljen od gestapoa[56], kao partizan i obješen u selu Kondriću.[57]

BOGDANOVIĆ PAVO, rodjen 1903. g. u Gorjanima, gdje stalno i boravi[58], po zanimanju zemljoradnik, bio je predsjednik mjesne organizacije HSS-a.

Za vrijeme rata od 1942. g. aktivno suradjuje sa NOP-om. Suradnja se sastojala u živežnim namirnicama i slanju lijekova i kancelariskog materijala na oslobodjeni teritorij. Poslije oslobodjenja prilično reakcionaran, radi čega se nalazi pod stalnom kontrolom.

SLIJEPČEVIČ JOZO, rodjen 1889. g. u selu Tomašinci [Tomašanci], gdje stalno i prebiva[59], po zanimanju zemljoradnik. Bio je predsjednik mjesne organizacije HSS-a. U toku rata suradjivao sa NOP-om. Poslije oslobodjenja pozitivan.

BLAŽEVIĆ TOMO, rodjen 1882. g. u selu Punitovcima, gdje stalno boravi, po zanimanju zemljoradnik, bio je predsjednik mjesne organizacije HSS-a.

U toku rata suradjivao je sa NOP-om. Poslije oslobodjenja pozitivan, aktivno učestvuje u druš.[tveno] pol.[itičkim] organizacijama.

---

55 U izvorima i literaturi najčešće je naveden kao Stipe Vrtarić. Usp. S. LEČEK, *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)*, 207. I tamo navedeni izvori.

56 Gestapo (Geheime Staatspolizei) – Tajna državna policija Njemačkog Reicha. No, riječ je očito o netočnoj tvrdnji. Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 206.-207., 409., S. Vrtarića su početkom rujna 1943. uhitili pripadnici Prve kozačke divizije.

57 Prema *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, 533., Stjepan (Ivana) Vrtarić iz Piškorevaca, rođen 1889., lijevo usmjereni HSS-ovac, poginuo 1944. u NOB-u kod Kondrića. Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 63., 83., 97., 157., 181., 185., 206.-207., 211., 409., 431., Stjepan Vrtarić – Bastrak, rođen je 1884. u Piškorevcima, zemljoradnik, živio u Piškorevcima, u vrijeme Kraljevine Jugoslavije član je Kotarskog odbora HSS-a. Radio na prosvjećivanju seljaka, osnovao čitaonicu i ogranak Gospodarske sloge u Piškorevcima. Često je uhićivan i zatvaran. Surađuje s partizanima od početka Drugog svjetskog rata 1941., najprije 1942. predsjednik NOO-a Piškorevci, zatim 1943. i član Kotarskog NOO-a Đakovo i Izvršnog odbora Okružnog NOO-a Slavonski Brod, uhvaćen u rujnu 1943. i obješen kod Kondrića.

58 Prema MKU, Gorjani, UDU OBŽ, MUĐ, Pavo Bogdanović je umro 1995. u Gorjanima.

59 Prema MKU, Tomašanci, UDU OBŽ, MUĐ, Jozo Slijepčević je umro 1963. u Tomašancima.

TAKAČ KARLO, rodjen 1892. g. u Djakovačkoj Satnici, gdje stalno i boravi[60], po zanimanju zemljoradnik, bio je predsjednik mjesne organizacije HSS-a.

U toku rata živio je povučeno. Pod konac 1943. g. počeo je suradjivati sa NOP-om, koja suradnja traje sve do oslobodjenja. Poslije oslobodjenja postao je reakcionaran, kao i ostali istaknutiji HSS-ovci na tom području.

VALJETIĆ IVAN, zvani "Pandurov", rodjen 1911. g. u Djakovačkoj Satnici, po zanimanju zemljoradnik, bio je tajnik mjesne organizacije HSS-a i zapovjednik zaštite u selu.[61]

U toku rata nije suradjivao sa ustašama, držao se politike HSS-a i u tom pravcu stalno propagandno djelovalo. Godine 1943. odlazi u domobranstvo gdje se nalazi sve do oslobodjenja.

Poslije oslobodjenja postaje jedan od najreakcionarnijih elemenata iz redova HSS-a. U više navrata otvoreno kritikovao društveni poredak u zemlji, govoreći da ide u pravcu uništavanja seljaka, redovno je izvještavao Dr. ŠALKOVIĆA o stanju i raspoloženju naroda prema društvenom poretku. Svake godine je čestitao Mačeku[62] rodjendan, što je u više navrata radio preko američke Ambasade. Pred izbore 1958. g. aktivira se u neprijateljskoj propagandi radi čega je bio uhapšen i osudjen na 2 mjeseca zatvora. Nalazi se pod kontrolom.[63]

---

60 Prema S. STADER, *Vorläufige Familien Chronik der deutschen Bewohner aus Satnitz-Djakovačka Satnica, Slawonien*, Kaiserslautern, 1978. [rukopis], 71., Karlo Takač (Karl Takatsch), rođen je i umro u Satnici Đakovačkoj (1899.-1965.), gdje je živio kao zemljoradnik. Nakon smrti prve supruge Katharine Maier sa kojom nije imao djece, u braku s Barbarom ud. Haupert rođ. Bandl imao je troje djece: Anna, Tobias i Susanna.

61 Sudionik je Drugog prosvjetnog sabora Seljačke sloge, potkraj 1940. u Zagrebu, gdje je kao seljak HSS-ovac bio predstavnik Đakovštine. Usp. S. LEČEK, *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)*, 39.

62 Dr. Vladko Maček (Jastrebarsko, 1879. – Washington D.C., 1964.), političar. Pristaša politike braće Radić, te od 1920. podpredsjednik, a od 1928., nakon smrti S. Radića predsjednik HSS-a, najjače oporbene stranke u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Zatvaran je više puta iz političkih razloga. Nosilac je zemaljske liste oporbe 1935. i 1938. Zagovara preuređenje Kraljevine Jugoslavije na federativnoj osnovi. Rezultat je bio sporazum s predstavnikom kompromisne dvorske politike D. Cvetkovićem o autonomiji Banovine Hrvatske, 26. kolovoza 1939. Nakon puča 27. ožujka 1941. podpredsjednik je u vladi generala M. Simovića u kojoj ostaje do napada Njemačkog Reicha na Kraljevinu Jugoslaviju. Pri proglašenju NDH 10. travnja 1941. hrvatski je narod pozvao na lojalnost, ali se zatim povlači izvan političkih zbivanja, te je od ustaša izoliran. Distancirao se i od ustaša i od komunista, potkraj Drugog svjetskog rata odlazi u emigraciju (Pariz, Washington), gdje nastavlja, ali ne razvija sustavniju političku djelatnost. Usp. V. MAČEK, *In the Struggle for Freedom*, New York, 1957. ili V. MAČEK, *Memoari*, Zagrebu, 1992.; Lj. BOBAN, *Sporazum Cvetković – Maček*, Beograd, 1965.; Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, Zagreb, 1974.; F. GAŽI (prir.), nav. dj.; I. PERIĆ, *Vladko Maček. Politički portret*, Zagreb, 2003.

63 Prema MKU, Satnica Đakovačka, UDU OBŽ, MUĐ, Ivan Valjetić je umro 1967. u Satnici.

KARALIĆ IVAN, rodjen 1897, g. u Djakovačkoj Satnici, sada penzioner, živi u Djakovu[64]. Bio je potpredsjednik mjesne organizacije HSS-a u Djak. [ovačkim] Selcima. U to vrijeme bio je općinski bilježnik.

U toku rata suradjivao je sa ustašama. Poslije oslobodjenja živi stalno povučeno.

GLAVAŠEVIĆ STJEPAN, rodjen 1910. g. u Djakovačkim Selcima, gdje stalno i boravi[65], po zanimanju zemljoradnik, bio je blagajnik mjesne organizacije.

Za vrijeme rata suradjuje sa ustašama i kao takav postaje načelnik općine.[66] Po oslobodjenju do 1957. krio se u bunkeru bojeći se posljedica, radi toga što je u toku rata suradjivao sa ustašama.[67] Nakon što je uhvaćen stavljen je u istražni zatvor. Uslijed pomanjkanja dokaznog materijala pušten je na slobodu. Nije primjećen da neprijateljski djeluje.

GRADSKI ODBOR HSS-a DJAKOVO

DEVČIĆ DRAGAN, bio je predsjednik gradske organizacije HSS-a za grad Djakovo. Opširnije opisan na strani 96. [elaborata]

MATAJZ PAVO, bio je potpredsjednik gradske organizacije HSS-a, opširnije opisan pod kotarskom organizacijom na strani 97. [elaborata]

BASSI JERKO, rodjen 1901. g. u Djakovu, po zanimanju obrtnik, bio je tajnik organizacije, umro 1955. g.[68]

---

64 Prema MKU, Đakovo, UDU OBŽ, MUĐ, Ivan Karalić je umro 1969. u Đakovu.

65 Prema MKR, Selci Đakovački, UDU OBŽ, MUĐ, i navodu Vlade Filića, prof. iz Đakova, Stjepan Glavašević je rođen 1909. u Selcima Đakovačkim, kao umirovljenik živio kod kćerke u Osijeku, gdje je umro 1988.

66 Nakon osnutka NDH, S. Glavašević je Selcima Đakovačkim bio općinski načelnik i predstavnik ustaškog pokreta. Usp. HDA, Zagreb, 1549, Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i NOP-a, III - 26/875 - 882., - Oblasni NOO za Slavoniju Upravni odjel Otsjek za javni red i sigurnost, Pov. br. 12/1945., 19.V 1945, Predmet: Podatci o Pučko ustaškim odborima.

67 Prema elaboratu RSUP-a SR Hrvatske, Službe državne sigurnosti, naslovljenom "Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Osijek", HDA, Zagreb, 1561, RSUP SRH, SDS, 015, 21., Stjepan Glavašević [naveden kao Glavošević] smatran je i jatakom u poraću odmetnutih križara. Usp. Z. RADELIĆ, Križarska gerila u Đakovštini 1945.-1946., *ZMĐ*, 6, Đakovo, 2003., 18.

68 Prema MKR i MKU, Đakovo, UDU OBŽ, MUĐ, i nadgrobnom spomeniku obitelji Bassi na Gradskom groblju u Đakovu, Jeronim Bassi, rođen je 1901. u Đakovu, gdje je i umro 1958. Njegov otac Josip Bassi bio je vlasnik ciglane u Đakovu osnovane 1903., te je naslijedio obiteljski posao. Bio je član Mjesne organizacije Saveza hrvatskih obrtnika. Usp. J. LAKATOŠ, *Industrija Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1924., 570.; [F. LUKIĆ], *Spomenica povodom 25-godišnjice osnut-*

Za vrijeme okupacije aktivno suradjivao sa ustaškim pokretom. Poslije oslobodjenja bio je osudjen na 5 godina lišenja slobode sa prinudnim radom.

MATKOVIĆ MIŠO, rodjen 1890. g. po zanimanju trgovac, bio je blagajnik gradske organizacije. Opiširnije opisan na strani 96. [elaborata]

STEVIĆ LUKA[69], rodjen 1893. g. u Djakovu, gdje je boravio do 1945. g. kada je umro, bio je član odbora.

GAJGER JAKOB, rodjen 1895. g. u Djakovu, po zanimanju obrtnik, umro 1960. g.[70] bio je član odbora.

PIŠL KARLO, rodjen 1898. g. u Djakovu, gdje i sada boravi, po zanimanju krojač, bio je član odbora.[71]

U toku rata živio je povučeno, kao što je to činio i poslije oslobodjenja.[72]

ŠALKOVIĆ Dr MIJO, bio je član odbora. Opširnije opisan na strani 95. [elaborata]

---

ka mjesne organizacije Saveza hrvatskih obrtnika u Djakovu, Đakovo, 1937., 30.; B. UZELAC, 200 godina organiziranog obrta u Đakovštini, u: *200 godina organiziranog obrtništva u Đakovštini 1813.-2013.*, Đakovo, 2013., 135. Član je 1922. obnovljenog "Hrvatskog sokola" u Đakovu, tajnik 1927.-1928., te 1927. član Odbora za gradnju "Hrvatskog doma" u Đakovu, i za izgradnju je darovao znatna građevinska sredstva (opeku), te podupirući član HPD-a "Sklad" - "Preradović" u Đakovu. Bio je od 1937. odbornik u nogometnoj momčadi ŠK "Građanski". Usp. *Hrvatski sokol u Đakovu povodom 20-godišnjice osnutka i posvete II. zastave 1906. – 1926. Spomen-broj*, 4., 7.; M. HORVAT, nav. dj., 307., 401.; Ž. LEKŠIĆ, Hrvatski dom u Đakovu, *ČSP*, 783., 786.-788.; Ž. LEKŠIĆ, *Hrvatski dom u Đakovu*, Đakovo, 2003., 12., 18., 23.; Z. BENAŠIĆ, *Hrvatski sokol u Đakovu*, 64., 87., 102.-103.; B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908. - 1962.*, 98., 123. Na općinskim izborima 1936. na kojima je pobjedu premoćno odnio HSS, izabran je u općinsko zastupstvo Đakova. Usp. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 116.

69 Ranije u elaboratu naveden kao Luka Stjepić.

70 Jakob Gajger (Geiger), sin Jakoba Geigera, rođen je 1896. i umro 1960. u Đakovu; supruga Marija rođ. Ramberger, rođ. 1895., sa kojoj je imao dvoje djece: Štefan, rođ. 1920. i Marija, rođ. 1922. Prema rodoslovlju rodova Geiger u Đakovu i nadgrobnom spomeniku obitelji Lasić – Gajger na Gradskom groblju u Đakovu. Bio podupirući član HPD-a "Sklad" - "Preradović" u Đakovu. Usp. M. HORVAT, nav. dj., 402. U vrijeme Banovine Hrvatske povjerenik je Gospodarske sloge u Đakovu. Usp. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 125.

71 Prema MKR i MKU, Đakovo, UDU OBŽ, MUĐ, Dragutin (Karla) Pišl, sin Mirka i Katice rođ. Sić, rođen je 1897. i umro 1968. u Đakovu. Bavio se sportom, gimnastikom i nogometom, i član je 1922. obnovljenog "Hrvatskog sokola" u Đakovu. Nogomet igrao 1920-ih godina u ŠK "Građanski" i ŠK "Hajduk". Usp. *Hrvatski sokol u Đakovu povodom 20-godišnjice osnutka i posvete II. zastave 1906. – 1926. Spomen-broj*, 4., 7.; Z. BENAŠIĆ, *Hrvatski sokol u Đakovu*, 64., 71., 73., 87.; B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908. - 1962.*, 30., 35., 55.

72 Karlo (Dragutin) Pišl, uhićen je sa skupinom Đakovčana u listopadu 1945. pod optužbom, da se je "po oslobođenju zemlje po Jugoslavenskoj armiji" skrivao, čitao "odmetničke letke" i sudjelovao u podršci odmetnutim križarima u Đakovštini. *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 366.-373.

JELEŠIĆ TOMISLAV[73], rodjen 1885. g. u Slavonskom Brodu, po zanimanju je bio gostioničar, stalno boravi u Djakovu do 1945. g. kada je umro.

Za vrijeme rata aktivno je suradjivao sa okupatorom i ustašama.

RAK MIŠO, obrtnik iz Djakova, porijeklom Nijemac, bio je član odbora. Godine 1944. je imigrirao [sic!] [emigrirao], sada se nalazi u Australiji.[74]

POLJAK STJEPAN, rodjen 1891. g. u Djakovu, gdje i sada boravi, po zanimanju stolar.[75]

U toku rata živio je povučeno. Po oslobodjenju nije primjećeno da neprijateljski djeluje.

HAJLING TOMO, rodjen 1911. g. u Djakovu, po zanimanju je bio brijač. Bio je član odbora.[76]

Odmah 1941. g. aktivno radi u ustaškoj vlasti i kao takav postaje zamjenik logornika u Djakovu. Od 1944. g. njegova sudbina je nepoznata. Predpostavlja se, da je prilikom povlačenja poginuo.[77]

---

73 Ranije u elaboratu naveden kao Jelašić Tomislav.

74 Prema rodoslovlju rodova Rack (Rak) u Đakovu, Mišo Rak (Rack), sin je zemljoposjednika Stefana Racka, koji je u Đakovo doselio 1900. iz Filipova (danas: Bački Gračac) i Ane Senz iz Lovasa; oženjen Marijom Gerber, sa kojom je imao četvero djece. Usp. i M. MARKOVIĆ, Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja, *Zbornik Đakovštine*, knj. 1, Zagreb, 1976., 247. Znatno je podupro izgradnju "Hrvatskog doma" u Đakovu darivanjem građevnog materijala. Usp. Ž. LEKŠIĆ, Hrvatski dom u Đakovu, *ČSP*, 788.; Ž. LEKŠIĆ, *Hrvatski dom u Đakovu*, Đakovo, 2003., 24. Bio je i podupirući član HPD-a "Sklad" - "Preradović" u Đakovu. Usp. M. HORVAT, nav. dj., 323. Imenovan je 1935. općinskim načelnikom nakon ostavke A. Morića, a zatim i izabran za načelnika 1936., nakon pobjede liste HSS-a. Usp. Općinski poslovi u Đakovu. Dosadašnji opć. načelnik A. Morić odselit će iz Đakova – Zaključci općinskog vijeća u raznim predmetima, *Hrvatski list*, br. 95 (4999), Osijek, 5. IV. 1935., 4.; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 113.; Ž. LEKŠIĆ, Tko su bili đakovački načelnici, 9.; Z. BENAŠIĆ, *Đakovački portreti. 155 životopisa*, 181. Nakon uspostave NDH, imenovan je svibnju 1941. u općinski odbor Đakova. Bio i član uprave ŠK "Viktoria", pripadnika Njemačke narodne skupine u Đakovu osnovanog u ljeto 1941. Usp. V. GEIGER, Nijemci Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.), *ČSP*, br. 3, Zagreb, 1996., 401.-402.; V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 142.-143.; B. BIJELIĆ, Nogometni klub đakovačke njemačke narodnosne skupine za vrijeme Drugog svjetskog rata – "Viktorija" / Der Fussballklub der Deutschen Volksgemeinschaft zur Zeit der Zweiten Weltkrieges - "Viktorija", *Deutsches Wort / Njemačka riječ*, 64, Osijek, lipanj / Juni 2007., 55./57.; B. BIJELIĆ, Nogomet u Đakovu za vrijeme Drugoga svjetskog rata, *ZMĐ*, 8, Đakovo, 2007., 17.; B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908. - 1962.*, 157.

75 Nakon općinskih izbora 1936., na kojima je pobjedu premoćno odnio HSS, Stjepan Poljak izabran je u općinsku upravu Đakova. Usp. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 115.

76 Nakon općinskih izbora 1936., na kojima je pobjedu premoćno odnio HSS, Tomo Heiling izabran je u općinsku upravu Đakova. Usp. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 115. Bio je član HPD-a "Sklad" - "Preradović". Usp. M. HORVAT, nav. dj., 277.

77 Prema *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 29., Tomo Hajling, rođen 1915., sin Ferde i Helene, brijač iz Đakova, u vrijeme NDH ustaški tabornik u Đakovu, ubijen je nakon zarobljavanja kod Dravograda u Sloveniji, 17. svibnja 1945.

VERNI JOSIP, rodjen 1895. g. u Djakovu, gdje je živio do 1944. g. kada je emigrirao za Njemačku. Za vrijeme rata aktivno je suradjivao sa okupatorom i ustašama.[78]

ŠVENDA TOMO, rodjen 1887. g. u Djakovu, gdje je stalno boravio do 1946. g. kada je umro, po zanimanju je bio trgovac.[79]

ERGOTIĆ MARTIN, rodjen 1908. g. u Velikoj Kopanici, kotar Sl.[avonski] Brod, sada stalno boravi u Djakovu, po zanimanju knjigovezac, bio je član odbora.

Za vrijeme okupacije prvih godina se potpuno pasivizirao, držeći se doslijedno linije HSS-a. Kasnijih godina počeo je suradjivati sa NOP-om i materijalno ga pomagati. Poslije oslobodjenja aktivizirao se u radu na liniji HSS-a, prethodno se povezujući sa bivšim rukovodiocima HSS-a u Zagrebu KOŠUTIĆEM i drugima. U predizbornoj kampanji 1945.[80] godine rastura propagandni materijal u Djakovu, list "Glas naroda", a kojeg izdaje Marija Radić[81]. Za izbore 1946. g. za Sabor NRH[82] priprema teren i vrši agitaciju u redovima HSS-a, da se kandiduje za poslanika van liste Narodnog fronta. Prikupljao je potpise, a ujedno raskrinkavao kandidate koje je kandidirao Narodni front. Obzirom na takvu situaciju aktivisti su ga jedne noći dočekali i pretukli, nakon čega je odustao od svoje kandidature. Radi svog neprijateljskog djelovanja i izazivanja nacionalne mržnje 1960. g i 1961. g. kažnjen je u dva navrata po sucu za prekršaje na mjesec dana zatvora. Nalazi se pod kontrolom.

---

78 Nakon općinskih izborima 1936., na kojima je pobjedu premoćno odnio HSS, Josip Werni izabran je u općinsko zastupstvo Đakova. Usp. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 115.-116.

79 Tomo Švenda rođen je u selu Mače kod Zlatar Bistrice, 1888., a umro u Đakovu 1959., bio je trgovac, njegova supruga Julijana rođ. Matais, rođena 1891., sestra je Michaela Mataisa (Mišo Matković) i Pavla (Pave) Mataisa, koji se spominju u ovom elaboratu. Osmrtnica Švenda Tomo, Đakovo, 14. siječnja 1959. i rodoslovlje obitelji Matais, Đakovo. Član je 1922. obnovljenog "Hrvatskog sokola" u Đakovu i 1927. član Odbora za gradnju "Hrvatskog doma" u Đakovu, čiju je izgradnju među prvima novčano podupro. Bio je 1920-ih godina i član HPD-a "Sklad" - "Preradović" i član uprave nogometne momčadi ŠK "Hajduk" u Đakovu. Usp. M. HORVAT, nav. dj., 217., 403.; Ž. LEKŠIĆ, Hrvatski dom u Đakovu, *ČSP*, 783., 785., 787.; Ž. LEKŠIĆ, *Hrvatski dom u Đakovu*, Đakovo, 2003., 12., 18., 23.; Z. BENAŠIĆ, *Hrvatski sokol u Đakovu*, 102., 104.; B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908. - 1962.*, 37.

80 Riječ je o izborima za Ustavotvornu skupštinu DF Jugoslavije u studenom 1945.

81 Marija Radić-*Dvořák* (Prag, 1874. – Zagreb, 1954.), supruga pok. Stjepana Radića, vođe Hrvatske seljačke stranke, 1904.-1928.

82 NRH – Narodna Republika Hrvatska.

Zaštita:[83]

Na ovom području zaštita je bila masovna i dobro organizirana. Komandant zaštite bio je Dr MIJO ŠALKOVIĆ, koji je redovno vršio vježbe i smotre, održavao je predavanja i držao zaštitu na okupu. Pred sam slom bivše Jugoslavije aktivno je propagirao u redovima zaštite i uopće u redovima HSS-a, kako je besmisleno ratovati, da će Jugoslavija i tako rat izgubiti i da prema tome ne treba džabe izlagati svoje živote. Tako organizovana zaštita rasulom bivše jugoslavenske vojske aktivno učestvuje razoružava veće i manje jedinice bivše jugoslavenske vojske u čemu je dolazilo i do sukoba. U samom Djakovu zaštita je ubila nekoliko vojnika i civila, a u [Velikoj] Kopanici, gdje je zaštita takodjer vodila borbe za bivšom jugoslavenskom vojskom, ubijen je jedan kapetan i nekoliko vojnika.[84] Vodstvo HSS-a 1941. g. stavilo je zaštitu na raspolaganje ustašama, koji su je dobro iskoristili za učvršćenje ustaške vlasti na tom području.

Za izbore 1938. g. zaštita uzima aktivnog učešća u proganjanju i premlaćivanju svih onih ljudi, koji nisu glasali za listu HSS-a. Naročito su svoju propagandu usmerili na razbijanje bratstva i jednistva našeg naroda. Posebno su proganjali pripadnike ostalih gradjanskih partija, kao JRZ-e i svih onih drugih, koji nisu bili pristaše HSS-a i nisu slijedili tu politiku.

---

83 Riječ je o Hrvatskoj seljačkoj zaštiti i Hrvatskoj građanskoj zaštiti, poluvojnim postrojbama HSS-a, od 1936. do 1941. Nazivane su od naroda i Mačekova zaštita (po predsjedniku HSS-a V. Mačeku). Glavni cilj im je bio zaštita hrvatskog seljaštva od žandarskog nasilja, te napada srpskih četnika, kao i komunista. Zaštita je istodobno bila i dio HSS-ovih napora da suzbije utjecaj ustaškoga pokreta. Trebala je biti i zametak buduće hrvatske vojske u Banovini Hrvatskoj. Njezino djelovanje i simptom je bezakonja u Kraljevini Jugoslaviji. Usp. S. P. RAMET, Vladko Maček and the Croatian Peasant Defence in the Kingdom of Yugoslavia, *Contemporary European History*, Vol. 16, Issue 2, Cambridge, 2007., 215.-231. ili S. P. RAMET, Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji, ČSP, br. 1, Zagreb, 2011., 137.-154.

84 U Travanjskom ratu 1941. većih sukoba i borbi u Đakovu i Đakovštini nije bilo. Jedinice kraljevske jugoslavenske vojske (Bosanske i Vrbaske divizije) pri povlačenju preko Save u Bosnu, prolazeći kroz Đakovštinu, sukobile su se u Đakovu s HSS-ovom Građanskom zaštitom i mjesnim pripadnicima Kulturbunda, koji su ih namjeravali razoružati. Jugoslavenska vojska pružila je otpor i u Đakovu ubila dvojicu građana. Nekoliko je osoba ubijeno ili uhićeno i u Piškorevcima i u Velikoj Kopanici. Usp. Žrtve za slobodu Domovine u Đakovu, *Hrvatska obrana*, br. 14, Đakovo, 27. IV. 1941., 4.; S. BRLOŠIĆ, Đakovo i okolica u 1941. godini, u: *Ustanak naroda Jugoslavije. Zbornik*, knjiga četvrta, Beograd, 1964., 875.; S. BRLOŠIĆ, NOB u Đakovštini od 1941. do 1945. godine, *Zbornik Đakovštine*, knj. 1, Zagreb, 1976., 352.-353.; S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 49.-50.; V. GEIGER, Nijemci Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.), 399.; V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 141.; M. ŠALKOVIĆ, nav. dj., 8.; Z. BENAŠIĆ, *Đakovački spomendani*, Đakovo, 2003., 156.-157., Đakovo, 2010., 200.-201.

Djelovanje HSS u toku rata i poslije oslobodjenja:

Odmah po dolasku ustaša na vlast 1941. g. većina istaknutijih članova i rukovodilaca HSS-a opredjelila se za ustaški pokret i počeli su aktivno suradjivati sa ustaškim vlastima. Naročitu lojalnost su pokazali prema ustaškoj vlasti, nakon apela Dr [Vladka] Mačeka, koji je naišao na punu podršku HSS-a na ovom kotaru. Jedan broj pripadnika i funkcionera HSS-a u ustaškoj vlasti dobivaju položaje tabornika i općinskih načelnika.

Daljnjim razvojem dogadjaja, neki uvidjevši da su pogriješili potpuno su se pasivizirali i nisu više suradjivali sa ustašama. Po ovom pasiviziranju prednjače istaknutiji rukovodioci BIRTIĆ MIJO, GAŠPIĆ LUKA, DEVČIĆ DRAGAN i drugi. Pod njihovim utjecajem uopće na terenu pasivizira se i veći broj članstva i mjesnih rukovodioci. Neki od njih počeli su suradjivati sa NOP-om i to u onim danima, kada je bila očita pobjeda NOP-a vidljiva.

Poslije oslobodjenja HSS kao cjelina stupa u otvorenu neprijateljsku djelatnost protiv postojećeg poretka, Njihova neprijateljska djelatnost dolazi do izražaja u predizbornoj kampanji 1945. g. kada organizovano djeluju i rade svojim utjecajem na gradjanstvo da apstiniraju ili ako već moraju glasati, da glasaju u kutiju bez liste. Svu ovu organizaciju proveo je Dr ŠALKOVIĆ MIJO, koji oko sebe sakuplja najekstremnije elemente od kojih traži, da ga redovno izvještavaju o izbornim rezultatima. Sve izvještaje, koje je ŠALKOVIĆ primao sa terena dostavljao je rukovodstvu HSS-a u Zagrebu, koje rukovodstvo je predstavljao Ing. [August] KOŠUTIĆ. U ovakovoj neprijateljskoj djelatnosti uoči svakih izbora, kako državnih tako i za lokalne organe vlasti, osim ŠALKOVIĆA naročito su se aktivizirali MATAJZ PAVO, ERGOTIĆ MARTIN, MATKOVIĆ MIŠO, svi iz Djakova, zatim BLAŽEKOVIĆ STANKO iz Širokog Polja, JURKOVIĆ JOZA iz Semeljaca, BIRTIĆ FILIP iz Drenja[85], BOGDANOVIĆ PAVO iz Gorjana, HAJDUKOVIĆ STIPO iz Potnjana[86], VALJETIĆ IVAN iz Djakovačke Satnice i drugi. Ova grupa HSS-ovaca, kao i ostali naročito su se aktivirali na razbijanju SRZ-e[87] i drugih privrednih mjera, koje su poduzimane na selu. Seljacima su preporučavali, da

85 Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 299., Fila Birtić, trgovac iz Drenja, bio je član Plenuma Kotarskog Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF), osnovanog u kolovozu 1944.

86 Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 172., Stipo Hajduković bio je član NOO-a u Potnjanima, osnovanog u svibnju 1943.

87 Seljačke radne zadruge.

organizovano istupaju protiv otkupa i ubiranja poreza, i ako to bude potrebno da upotrebe silu.

Ovi elementi u svakoj predizbornoj kampanji aktivno i organizovano istupaju, raskrinkavaju predložene kandidate od strane SSRN[88] i svim silama nastoje, da proture one ljude, koji će njima odgovarati. Uspjeha su imali za Republičke izbore 1950. g. kada su uz kandidata VONDRAČEK IVANA, koji je kandidiran ispred SSRNJ[89] uspjeli proturiti svog kandidata nastavnika SELEŠ VOJKA[90] iz Djakova, koji je na tim izborima odnio pobjedu. Medjutim, prilikom prebrojavanja glasova aktivisti na pojedinim biračkim mjestima prebacivali su iz kutije SELEŠA u kutiju VONDRAČEKA, tako da je ipak ovaj uspio biti izabran za poslanika. Ovakvih i sličnih pojava i pokušaja bilo je za svake izbore, a naročito za izbore lokalnih organa vlasti. Najviše uspjeha postigli su na izborima za organe narodne vlasti 1954. g. kada je jedan veći broj pripadnika bivše HSS-a došao u sastav NOO-a[91]. Većina HSS-ovaca u odboru NOO-a sačinjavali su u Gorjanima, Lev.[anjskoj] Varoši, Semeljcima i Drenju.

Radi organizovane neprijateljske djelatnosti 1952. g, uhapšen je Dr MIJO ŠALKOVIĆ, MATAJZ PAVAO, MARKOVIĆ MIŠO, BASSI JERKO I ER-

---

88 SSRN(J) – Socijalistički savez radnog naroda (Jugoslavije) – naziv za najmasovniju društveno-političku organizaciju u SFR Jugoslaviji. Nastao je pod nazivom Narodni front Jugoslavije 1945., odnosno na temeljima JNOF-a, krovne organizacije koja je tijekom Drugog svjetskog rata okupljala sve pojedince i organizacije koji su simpatizirali partizane. Usp. Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, u: *Mala politička enciklopedija*, 1144.-1146. Kao i druge organizacije u socijalističkoj Jugoslaviji, SSRNJ je bio pod potpunim nadzorom i prevagom Saveza komunista Jugoslavije.

89 Ivan Vondraček je kandidiran po nalogu CK KP Hrvatske, što je razvidno iz Zapisnika sjednice politbiroa CK KP Hrvatske, od 22. rujna 1950. održane u Zagrebu. Usp. *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., Svezak 2 1949-1952.*, priredila: B. Vojinović, Zagreb, 2006., 499.

90 Vojko Seleš kratkotrajno je školske godine 1945./1946. bio ravnatelj Stručne podružne [šegrtske] škole u Đakovu. Usp. M. ĆURIĆ, M. HOMOTAR, M. RADAŠINOVIĆ (prir.), *Spomenica 110. godina Obrtničke škole Antuna Horvata iz Đakova (1887. – 1997.)*, Đakovo, 1997., 50.; M. ĆURIĆ, Sto dvadeset uspješnih godina Obrtničke (šegrtske) škole, u: *120. godina Obrtničke škole Antuna Horvata Đakovo 1887. – 2007.*, Đakovo, 2007., 18.; M. ĆURIĆ, Školovanje za obrtnička zanimanja, u: *200 godina organiziranog obrtinštva u Đakovštini 1813.-2013.*, urednik: M. Milković, Đakovo, 2013., 50.

91 NOO – Narodnooslobodilački odbori; od partizanskog pokreta predvođenog komunistima još tijekom Drugog svjetskog rata na područjima koja su bila pod njihovim nadzorom, a zatim i u poraću naziv za civilne organe vlasi na mjesnoj odnosno gradskoj, općinskoj, kotarskoj, okružnoj i oblasnoj razini, sa članovima, domaćim ljudima, koji su bili suradnici i pristaše partizanskog pokreta i novouspostavljene vlasti. Usp. Narodnooslobodilački odbor (NOO), u: *Mala politička enciklopedija*, 717.

GOTIĆ MARTIN. Jed[i]ni od njih osudjen je Dr MIJO ŠALKOVIĆ na dvije i pol godine zatvora, dok su ostali nakon završene istrage pušteni na slobodu i korišteni kao svjedoci. Od toga vremena reakcionarni elementi iz redova HSS-a u priličnoj mjeri se pasiviziraju.

Osim ove grupe organizovanje počela je neprijateljski djelovati grupa HSS-ovaca u selu Koritni na čelu sa GRADIŠTANAC MARIJANOM 1955. g. Ova grupa djelovala je na sličan način i istim metodama, kao i prethodna grupa pod rukovodstvom ŠALKOVIĆA. I oni su počeli vrbovati bivše funkcionere iz Semeljaca, Širokog Polja, Gorjana i Potnjana, kako bi udruženo propagandno djelovali protiv momentalnog stanja u zemlji, a naročito protiv "nepravde", kako su to izjavljivali, koju vlast provodi prema seljacima. Ova grupa imala je u planu da prikuplja oružje, kako bi u danom momentu bila spremna da sa oružjem stupi u borbu. Kod ovog djelovanja do izražaja je došlo raspirivanje nacionalne mržnje. Od grupe uhapšen je GRADIŠTANAC MARIJAN, koji je osudjen na 7 mjeseci zatvora i KORAJAC MATO, koji je osudjen na 6 mjeseci zatvora. Ostala lica sa kojima su bili povezani korišteni su kao svjedoci.

Posljednje 2 – 3 godine njihova djelatnost se ne osjeća u nekom organizovanom smislu. Ima tu i tamo pojedinačnih neprijateljskih istupa, koji ne nailaze više na niku podršku kod naroda, kao što je to bio slučaj ranije. Raznim našim mjerama pozivanjem na razgovor ekstremnijih elemenata i kažnjavanjem pojedinaca za individualne istupe preko suca za prekršaje potpuno se uspjelo njihove redove razbiti i pojedince pasivizirati, tako da su danas jako rijetki slučajevi, da netko od njih javno neprijateljski istupa.

Jugoslavenska radikalna zajednica:

Na području ovog kotara jugoslavenska radikalna zajednica nije bila zastupljena kao snažnija politička stranka. Obzirom, da na kotaru živi pretežno stanovništvo hrvatske narodnosti, koje je bilo učlanjeno u HSS-u, ova stranka nije mogla doći do izražaja niti pridobiti masovnije članstvo za sebe. Utjecaj stranke bio je ograničen na uže područje i to na ona sela, koja su naseljena sa srpskim stanovništvom, kao Bračevci, Veliko Nabrdje, Svetoblažje, Breznica [Đakovačka] i druga. Zatim je imala svojih pristalica u samom Djakovu i tada u općinskim sjedištima, gdje su članovi ove stranke bili uglavnom državni službenici. Svoju aktivnost stranka je naročito pokazala u samom Djakovu, gdje je imala izvjestan broj pristalica, kako u državnim ustanovama, tako i u

redovima seljaka. Medjutim njezina sva aktivnost provodila se više putem sile nego nekim političkim ubedjivanjem. Sila je provodjena putem šandarmerije [žandarmerije] i četničkog udruženja, koje je u samom Djakovu i nekim drugim selima bilo prilično masovno i dobro organizovano. Iako su rukovodeći ljudi JRZ-e uoči svakih izbora nastojali i upotrebljavali sva moguća propagandna i zastrašujuća sredstva nikada njihovi kandidati nisu uspjeli dobiti većinu glasova, jer je gradjanstvo masovno glasalo za kandidate HSS-a. Izuzetak su bili izbori 1931. g. kada je za poslanika izabran KANURIĆ LAZO na listi JNS-u. Te godine HSS i pristalice SDS-a su apstinirali na izborima, tako je kandidat JNS-u formalno odnio pobjedu, iako sa nedovoljnim brojem glasova, za dobivanje poslaničkog mandata.

Rukovodioci i organizatori JRZ-e na ovom području bili su:

MORIĆ ANDRIJA, od 1935. do 1941. g. bio je općinski bilježnik u Djakovu, on je bio glavni rukovodilac JRZ-e.

Uoči II. svjetskog rata, kao rezervni oficir otišao je u bivšu jugoslavensku vojsku. Njegova sudbina je sada nepoznata.[92]

92 Andrija (Andro) Morić, rođen je u Đakovu 1887., a umro u Osijeku 1944. Otac mu je bio postolar u Đakovu. Pučku školu završio u Đakovu, gimnaziju u Osijeku, 1906. i polazio bogosloviju u Đakovu, i napustio prije zaređenja, te studirao u Zagrebu. Od 1907. bavi se novinarstvom, i bio član uredništva *Narodne obrane* 1908., *Hrvatske* 1910., zatim uređivao do 1914. *Hrvatske pučke novine* u Đakovu. Nakon Prvoga svjetskog rata uređivao i izdavao listove projugoslavenskog usmjerenja: *Glas slobode*, *Narodni list* i *Sokolski glasnik*. Podlistke objavljivao u raznim novimama, pod pseudonimom Lugovoj Danko i nekim drugim. Prevodio je s ruskog jezika M. Gorkog i neke druge onodobne ruske književnike. U Prvom svjetskom ratu na ruskom je bojištu. Ujesen 1918., u vrijeme sloma Austro-Ugarske Monarhije, Države SHS, te stvaranja Kraljevine SHS bio je najbliži suradnik dr. I. Ribara i član Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, te zapovjednik Narodne straže, zatim i zapovjednik "Jugoslavenske satnije" u Đakovu. Potkraj studenoga 1918. jedan je od osnivača "Jugoslavenskog kluba", odnosno "Sijela Jugoslavena", koje je promicalo jugoslavenska unitarističkih stajališta. Nakon osnivanja Kraljevine SHS, uz dr. I. Ribara, najistaknutiji je predstavnik Demokratske stranke u Đakovu i kotarski je činovnik, neko vrijeme i kotarski povjerenik za agrarnu reformu Ministarstva agrarne reforme, imenovan 1921., no otpušten iz službe zbog navodne nesmotrenosti pri diobi zemlje. U raskolu DS 1924. pristaša je Lj. Davidovića, čija politička stajališta promiče u đakovačkom *Narodnom listu*, glasilu Demokratske stranke. Bio je član HPD-a "Sklad" - "Preradović", tajnik 1913.-1914. i 1918.-1919, Sokolskog društva [jugoslavenskog] i član uprave nogometne momčadi ŠK "Hajduk" od 1921. Izabran je za načelnika općine Đakovo 1920., 1924. i 1933. Podnio ostavku na položaj načelnika općine Đakovo 1935., zbog navodne "preopterećenosti političkim poslovima". Preminuo prirodnom smrću kao pričuvni domobranski bojnik 1944. i pokopan je na Vojnom groblju u Osijeku. Usp. R. F. M.[AGYER], MORIĆ ANDRO, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925* [...], Zagreb, 1925., 194.; *Spomen-spis Sokolskog društva u Djakovu 1906.-1926.*, [Đakovo, 1926.], 33., 40.; Općinski poslovi u Đakovu. Dosadašnji opć. načelnik A. Morić odselit će iz Đakova – Zaključci općinskog vijeća u raznim predmetima, 4.;

KEMFELJ Dr IVAN, rodjen 1891. g. u Hrvatskom Zagorju, živio u Djakovu, gdje je imao advokaturu.

U toku rata živio je sasma povučeno. Poslije oslobodjenja umro.[93]

K. PAVIĆ, nav. dj., 41.; M. HORVAT, nav. dj., 185.-186., 189., 196., 202., 206., 209., 212., 236., 240., 282., 401., 405.-406.; Ž. LEKŠIĆ, Tko su bili đakovački načelnici, 9.; Z. BENAŠIĆ, *Đakovački portreti. 155 životopisa*, 97., 181.; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 127.; Z. BENAŠIĆ, *Hrvatski sokol u Đakovu*, 45.; B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908. - 1962.*, 37.; I. MIŠKULIN, *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.*, 31., 78., 89., 129., 134., 158., 185.-188., 196.; V. GEIGER, Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918., 12., 32.-34., 37., 39., 40., 44., 47.-48.; B. OSTAJMER, V. GEIGER, *Đakovo i Đakovština u Prvom svjetskom ratu 1914.-1918.*, Đakovo, 2014., 40. Neki objavljeni životopisi A. Morića netočni su u pojedinim dijelovima.

93 Dr. Ivo (Ivan) Kenfelj (Varaždin, 1891. - Đakovo, 1953.), odvjetnik. Otac mu je bio profesor i ravnatelj varaždinske gimnazije. Nakon studija prava u Zagrebu, odvjetnički je pripravnik u Srijemskoj Mitrovici, a zatim u Đakovu vježbenik kod dr. A. Niderlea, a od 1920. imao je odvjetnički ured. Neko vrijeme je bio i javni bilježnik. Oženio se u Đakovu Irmom Stubbe (1904.-1985.), i imali su dvije kćeri. Poznat odvjetnik u širim hrvatskim, i jugoslavenskim, okvirima postaje početkom 20-tih godina kao branitelj Pave P. Prpića zvanog "Prpić Mali" u sudskom procesu razbojničkoj družini Jove Stanisavljevića zvanog "Čaruga", kada je "Prpiću Malom" uspio smanjiti kaznu na 20 godina robije, dok su "Čaruga" i Pavo N. Prpić zvani "Prpić Veliki" osuđeni na smrt vješanjem. Bio je član nekoliko đakovačkih društava, napose športskih. Tajnik je Sokolskog društva [jugoslavenskog] 1921. i 1926. Predsjednik je početkom 1920-ih godina Đakovačkog Športskog Kluba. Nakon sjedinjenja ĐŠK-a i ŠK "Sokol" u ŠK "Certissa" 1924., izabran je za predsjednika, i tu je dužnost obnašao, s kraćim prekidima, i tijekom 1920-ih i 1930-ih godina. Izabran je 1924. u Upravni odbor Osječkog nogometnog podsaveza. Bio je pročelnik kulturno-prosvjetne sekcije ĐŠK-a, te kasnije i ŠK "Certissa". Bio je član i pročelnik teniske sekcije ĐŠK-a, 1920.-1934. Bavio se i lovom. Bio je i podupirući član HPD-a "Sklad" - "Preradović". Pristaša je unitarne Kraljevine Jugoslavije, i bio je osoba od povjerenja političkih vlasti. Nakon osnutka NDH osuđivan, te nekoliko godina nije radio kao odvjetnik. U poraću kratkotrajno je uhićen i oduzeta mu advokatura. Kao odvjetnik radi ponovo kratkotrajno 1951.-1953., a zatim kao službenik u Poljoprivrednom dobru. Usp. *Spomen-spis Sokolskog društva u Djakovu 1906.-1926.*, 35., 40.; M. HORVAT, nav. dj., 240., 253., 402.; Z. ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Povijest nogometnih klubova u Đakovu (1910.-1941.), *ZMĐ*, 6, Đakovo, 2003., 33.-38.; Z. BENAŠIĆ, *Hrvatski sokol u Đakovu*, 47., 55.; B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908. - 1962.*, 33., 37., 53.-54., 57., 65.-66., 70., 74., 79., 90.-91., 93., 107., 113., 116., 120., 138., 141.; Z. MIKIĆ, *Tenis u Đakovu 1910 / 1919 / 1951 / 1984 / 2010*, Đakovo, 2013., 39.-41.; Ž. LEKŠIĆ, *Odvjetnici u Đakovu*, Đakovo, 2015., 11.-12. [rukopis]. Banski je vijećnik Savske banovine kotara Đakovo 1930.-1935. i 1935.-1939. Usp. S. GRGIĆ, *Uprava u Savskoj banovini (1929.-1939.) – između državnog centralizma i supsidijarnosti*, 665. U vrijeme Banovine Hrvatske bio je u upravnom odboru "Lacte", nabavno-prodajne zadruge, koja je okupljala zadružna i posebnička mljekarska poduzeća Banovine Hrvatske, i koju je 1940. osnovala Središnja mljekarska zadruga Gospodarske sloge. Usp. I. ŠUTE, *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941.*, 252. To je bilo vjerojatno iz razloga, jer je njegov punac Pavao Stubbe, u Đakovu imao veliku maslarnu odnosno mljekaru, osnovanu 1903., i bio jedan od bogatijih i utjecajnijih gospodarstvenika u Đakovštini. Usp. J. LAKATOŠ, nav. dj., 479.-480.; V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 68., 110., 112., 116. Presudom Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, u ljeto 1945., kažnjen je jednom godinom gubitka nacionalne časti. Zatim je uhićen sa skupinom Đakovčana u listopadu 1945. pod optužbom, da je sudjelovao u podršci odmetnutim križarima u Đakovštini.

KANURIĆ LAZO, brijač iz Velikog Nabrdja, opširnije opisan na strani 93. [elaborata]

ŠOLC IVAN, rodjen 1890. g. u Djakovu, gdje i sada boravi, po zanimanju geodeta u penziji.[94]

U toku rata živio je povučeno, nije suradjivao sa ustašama niti sa NOP-om. U oslobodjenju bio je lojalan gradjanin.

Istaknutiji pripadnici ove stranke na području kotara:

EMADI JANKO, rodjen 1885. g. u selu Piškorevcima, po zanimanju je bio zemljoradnik, umro 1958. g.[95]

Vršio je dužnost predsjednika mjesne organizacije u Piškorevcima.

BOŠNJAK ALEKSA, rodjen 1897. u selu Kućancima [Đakovačkim], gdje i sada živi[96], po zanimanju zemljoradnik, bio je predsjednik mjesne organizacije.

Za vrijeme rata suradjivao je sa NOP-om. Poslije oslobodjenja pozitivan.

ŠTANGL JOSIP, rodjen 1908. g. u selu [Velikom] Nabrdju, po zanimanju je bio zemljoradnik, ubijen po partizanima 1944. g kao rukovodilac ustaške omladine.[97]

Usp. *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 366.-373. Prezime mu često i u izvorima i u tisku pišu neispravno Kemfelj.

94 Prema MKU, Đakovo, UDU OBŽ, MUĐ, i nadgrobnom spomeniku na Gradskom groblju u Đakovu Ing. Ivan H. Šolc rođen je 1890. i umro u Đakovu 1977., po zanimanju geodeta (mjernik), supruga Ljubica rođ. Faist, rođ. 1897. Kao pristaša i promicatelj unitarnog jugoslavenstva u Kraljevini SHS uz dr. I. Ribara osnivač je 1919. Sokolskog društva [jugoslavenskog] u Đakovu, i njegov starješina 1925.-1926. Usp. *Hrvatski sokol u Đakovu povodom 20-godišnjice osnutka i posvete II. zastave 1906. – 1926. Spomen-broj*, 4.; *Spomen-spis Sokolskog društva u Djakovu 1906.-1926.*, 21.-23., 38.; Z. BENAŠIĆ, *Hrvatski sokol u Đakovu*, 44., 54.; I. MIŠKULIN, "Zločin" i "kazna": o progonu dvojice hrvatskih pučkih učitelja, *ČSP*, br. 3, Zagreb, 2006., 819. Na parlamentarnim izborima 1935. kandidat je u kotaru Đakovo na listi B. D. Jeftića, no osvojio je tek neznatan broj glasova. Usp. *Статистика избора народних посланика за Народну скупштину Краљевине Југославије извршених 5 маја 1935 године*, 52.; Z. DIZDAR, nav. dj., 138.

95 Prema MKU, Piškorevci, UDU OBŽ, MUĐ, Janko Emedi je rođen 1876. i umro 1955. u Piškorevcima.

96 Prema MKU, Kućanci Đakovački, UDU OBŽ, MUĐ, Aleksa Bošnjak je rođen 1895. i umro 1955. u Kućancima.

97 Nije jasno o kojem Josipu Štanglu iz Velikog Nabrđa je riječ. Naime, partizani su u listopadu 1943. ubili mlinara u V. Nabrđu Nijemca Josipa Štangla, rođenog 1900., oca osmero djece. Partizani su ubili i Hrvata Josipa Štangla, sina Franje i Terezije rođ. Rumfel iz V. Nabrđa, rođenog 1884., zemljoradnika, supruga Ana rođ. Radičević, i oca dvoje djece. Odveden je u svibnju 1945.

Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je potpredsjednik mjesne organizacije JRZ-e.

JOVANOVIĆ ADAM, rodjen 1894. g. u Velikom Nabrdju, po zanimanju je bio učitelj. Umro 1945. g. Vršio je dušnost predsjednika mjesne organizacije JRZ-e.[98]

MILOSAVLJEVIĆ MARKO, rodjen 1900. g. u selu Veliko Nabrdje, po zanimanju je bio zemljoradnik, vršio je dužnost tajnika mjesne organizacije. Strijeljan po ustašama 1941. g. u logoru Jasenovac.[99]

---

u Slavonski Brod, te nestao. Usp. *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 168.-169. Ni Aleksandar S. Jovanovića iz Beograda, rodom iz V. Nabrđa, u opaskama na žrtve V. Nabrđa objavljene u knjizi *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, ne spominje u elaboratu RSUP-a SR Hrvatske, Službe državne sigurnosti navedenog Josipa Štangla, rođenog 1908., navodnog rukovodioca ustaške omladine i njegovu sudbinu. Pismo Aleksandra S. Jovanovića iz Novog Beograda, od 9. srpnja 2007., Željku Lekšiću, Đakovo.

98 Adam Jovanović, rođen 1874. u Taborištu kod Gline, sin Jovana i Stanice; supruga Dragica Branković, rođ. 1877., djeca Mileva, rođ. 1897. i Svetozar, rođ. 1900. Učiteljsku školu pohađao u Pakracu, maturirao u Petrinji, te službovao kao učitelj u Suhomlaki kod Orahovice, zatim u Bračevcima kod Đakova. U vrijeme tzv. Veleizdajničkog procesa Srbima u Austro-Ugarskoj Monarhiji, 1908./1909. je uhićen i suđen, te za kaznu premješten za učitelja u Mekinjare kod Udbine. No, kratkotrajno, te dolazi u Veliko Nabrđe za učitelja potkraj 1909. i ovdje službuje, i kao ravnatelj škole, do 1934., kada je umirovljen. Kao izrazito srpski usmjeren uhićen je i nakon atentata na F. Ferdinanda, 1914. U Kraljevini SHS odlikovan je 1922. ordenom Sv. Save III. stupnja. Prema suvremenicima bio je "načitan čovek koji je posedovao bogatu biblioteku" i "muzički obrazovan". Nakon uspostave NDH u ljeto 1941. je uhićen i saslušavan. Umro je prirodnom smrću u V. Nabrđu 1942. Usp. A. C. ЈОВАНОВИЋ, nav. dj., 37.-38., 41., 45.-46., 51., 55.-57.; С. БОЖИЋ, *Срби у Хрватској 1918-1929*, Београд, 2008., 281.

99 Prema *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, 544., Marko Milosavljević iz Velikog Nabrđa, rođen 1904., ubijen je u logoru Jasenovac. I popisi žrtava logora Jasenovac navode, da je Marko Milosavljević, rođen 1902. odnosno 1904., iz V. Nabrđa, ubijen 1942. u logoru Jasenovac. Usp. *Jasenovac. Žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije*, 342.; *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941.-1945.*, 1025.; A. MILETIĆ, nav. dj., 122. Prema "Popis poginulih boraca NOR-a i žrtava fašističkog terora (Prema podacima SUBNOR-a općine Đakovo)", u: *Od Podgorja do Paučje*, 115., Marko. M. Milosavljević je naveden je samo poimence među žrtvama iz V. Nabrđa. Zavičajni žrtvoslovi V. Nabrđa, navode samo, da je Milosavljević M. Marko, rođen 1902., žrtva "genocida hrvatske države". Usp. A. C. ЈОВАНОВИЋ, nav. dj., 134. i M. МИТРОВИЋ, Јасеновац у традицији III послератне генерације (на примеру села Велико Набрђе), 150. Rješenjem Kotarskog suda u Đakovu, R-1-18-1960-8 od 8. veljače 1962., Marko Milosavljević, rođen 1904., sin Mitra i Eve rođ. Kuzmanović, iz V. Nabrđa, proglašen je mrtvim. MKU V. Nabrđe, UDU OBŽ, MUĐ.

ČUPOVIĆ ALEKSANDAR, pravoslavni svećenik, živio je u selu Bračevcima[100], bio je predsjednik mjesne organizacije JRZ-e. Strijeljan po ustašama. 1941. g u Jadovoj Jami, kod Gospića.[101]

ARSENIĆ KRSTA, rodjen 1886. g. u selu Bračevcima, po zanimanju je bio zemljoradnik, bio je potpredsjednik mjesne organizacije JRZ-e, umro 1941. godine.

Prema prikupljenim podacima vidljivo je, da je jedan veći broj rukovodećih ljudi bivše JRZ-e sa ovog područja u toku rata nestao tako da ih se sada na terenu nalazi vrlo mali broj živih. Oni koji su se sačuvali u toku rata saradjivali su sa NOP-om ili su aktivno učestvovali u NOB-i. Poslije oslobodjenja njihovo neprijateljsko djelovanje nije dolazilo vidnije do izražaja.

---

100 Prema *Споменица православних свештеника – жртава фашистичког терора и палих у народноослободилачкој борби*, Београд, 1960., 148., Aleksandar Čupović, rođen 1890. u Voćinu kod Podravske Slatine. Bogosloviju je 1913. završio u Sremskim Karlovcima, rukopoložen za đakona u listopadu 1913. i sveštenika u listopadu 1914. Službovao u Voćinu i Pakracu. Od kolovoza 1918. paroh je u Bračevcima kod Đakova, od ožujka 1932. arhijerejski namjesnik, a 1938. odlikovan je protojerejskim činom. Odlikovan je i Ordenom Sv. Save V. reda. Nakon osnutka NDH je uhićen u travnju 1941. u Bračevcima od našičkih ustaša i odveden u zatvor u Osijeku, gdje je zlostavljan i izgladnjivan. U srpnju 1941. prebačen je u zatvor u Gospić, odakle se pismom javio obitelji. Ubijen u Jadovnu. No, Aleksandra Čupovića, pravoslavnog svećenika iz Bračevaca, ne navodi među žrtvama Drugog svjetskog rata *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, najsustavniji popis ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu nastao u vrijeme socijalističke Jugoslavije. В. Ђ. ЂУРИЋ, *Усташе и православље : Хрватска православна црква*, Београд, 1989., 117., navodi da je A. Čupović, protojerej iz Bračevaca kod Đakova ubijen u Jadovnu 1941. Prema, pak, A. C. ЈОВАНОВИЋ, nav. dj., 58., prota A. Čupović iz Bračevaca je nakon uhićenja "zverski zlostavljan i zaklan u Jadovnu". Prema Z. DIZDAR, nav. dj., 156., na popisu Srba iz Đakovštine, koji su nakon uspostave NDH uhićeni i upućeni u logor "Danica" kod Koprivnice, a zatim u lipnju 1941. u logor Jadovno kod Gospića, gdje su izgubili živote je i Aleksandar Čupović. No, S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 57., koji se poziva na izjave suvremenika, navodi da je među Srbima iz Đakovštine koji su odmah nakon uspostave NDH 1941. uhićeni i odvedeni u zatvor u Osijek, "gdje su svi pobijeni", bio i "iz Bračevaca Aleksandar Čupović".

101 Ђ. ЗАТЕЗАЛО, *Јадовно. Комплекс усташких логора 1941.*, Књига I, Београд, 2007., u popisu žrtava Jadovna ne navodi pravoslavnog svećenika Aleksandra Čupovića iz Bračevaca. No, pozivajući se na *Споменица православних свештеника – жртава фашистичког терора и палих у народноослободилачкој борби* i "vlastita istraživanja" Ђ. ЗАТЕЗАЛО, *Јадовно. Зборник докумената*, Књига II, Београд, 2007., 38., pravoslavnog svećenika Aleksandra Čupovića navodi među žrtvama logora Gospić – Jadovno – Pag.

Četnička udruženja

U cilju formiranja četničkih udruženja na ovom području[102] 1930. godine dolazi u samo Djakovo KOSTA PEĆANAC[103], četnički vojvoda sa grupom uniformisanih četnika, političara, književnika, novinara i drugih predstavnika raznih organizacija. Na čelu s njim ova grupa posjetila je grob Štrosmajera[104] i pjesnika BOTIĆ Luku[105]. Na ulazu u katedralu doče-

---

102 O osnivanju i djelovanju četničkih udruženja na području Đakovštine u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, usp. Z. DIZDAR, nav. dj., 113.-157.

103 Kosta M. Milovanović – Pećanac (Dečani, Kosovo, 1879. – Nikolinac kod Sokobanje, Srbija, 1944.), četnički vojvoda. Došao je iz zavičaja sa Kosova u Srbiju kao nadničar, i nakon odsluženja kadrovskog roka 1900. odlazi u Makedoniju, i priključio se komitama. Imenovan je vojvodom na pravoslavni Božić 1904. Sudionik je Prvog i Drugog balkanskog i Prvog svjetskog rata, te dobiva čin poručnika. Sudjeluje kao zapovjednik gerilskih skupina u nekoliko važnih bitaka za srpsku vojsku u Prvom svjestkom ratu. Nakon rata sudjeluje u gušenju albanske pobune na Kosovu, a 1932. izabran je za vođu udruženja srpskih četnika "Petar Mrkonjić". U Travanjskom ratu 1941. nalazi se u Skoplju, u Makedoniji, a po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije osniva Gorski štab na planini Sokolovici blizu Kuršumlije, zatim osniva Jablanski i Medveđanski četnički odred. No, ne poduzima borbena djelovanja protiv okupatora, odlazi u Šumadiju, povezuje se sa Nijemcima i započinje oružanu borbu protiv partizana predvođenih komunistima. Nakon što je Vrhovna komanda Jugoslovenske Vojske u Otadžbini pouzdano doznala, da namjerava za novčanu nagradu izručiti Nijemcima Dražu Mihailovića, likvidirali su ga četnici iz Deligradskog korpusa. Usp. МИЛОВАНОВИЋ Коста М. – Пећанац, u: С. Ц. ЋИРКОВИЋ, *Ко је ко у Недићевој Србији 1941-1944. Лексикон личности. Слика једене забрањене епохе*, Београд, 2009., 330.

104 Josip Juraj Strossmayer (Osijek, 1815. – Đakovo, 1905.), đakovački biskup od 1849. do 1905., političar i mecena. Vođa je Narodne stranke, 1860.-1873. Utemeljitelj i pokrovitelj 1866. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti), utemeljitelj 1874. Zagrebačkog sveučilišta. Svoju zbirku slika poklonio JAZU. Djelovao u smislu kulturnog, političkog i vjerskog jedinstva južnih Slavena. Istaknuo se na Vatikanskom saboru 1869.-1870. svojim stajalištem o demokratizaciji crkvene hijerarhije i istupanjem protiv dogme o papinoj nepogrješivosti. Njegova ideja, da se vjerskim jedinstvom katoličanstva i pravoslavlja stvori i južnoslavensko narodno jedinstvo zlorabila se i u Austro-Ugarskoj Monarhiji, i napose u monarhističkoj i socijalističkoj Jugoslaviji. Usp. W. BROOKS TOMLJANOVICH, *Biskup Josip Juraj Strossmayer: nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 2001. I tamo navedeni izvori i literatura.

105 Luka Botić (Split, 1830. – Đakovo, 1863.), književnik. Napustio bogosloviju u Zadru, te putuje Hercegovinom, Bosnom i Srbijom nastojeći upoznati narodno stvaralaštvo, ali je ubrzo iz Beograda došao u Zagreb, gdje boravi također kratkotrajno, i 1852. radi u Gajevoj tiskari. Od 1853. aktuar – arhivist biskupskog vlastelinstva u Đakovu, gdje ostaje živjeti do smrti. U Đakovu je njegov književni rad bio i najplodniji. Najznačajniji je hrvatski književnik za neoapsolutizma. U književnom radu njeguje oblik pjesničke pripovijesti zasnovane na romantičnom zapletu. Zagovarao u obradi književnih motiva ideje vjerske tolerancije i bratstva među ljudima. U njegovim je djelima osjetan snažan utjecaj narodne poezije. Pisao i političke članke. Uz pomoć biskupa J. J. Strossmayera izabran je za đakovačkog zastupnika u Hrvatskom saboru 1861., gdje podupire

kao ih je Dr ŠPILETAK[106], kanonik, koji im je u znak dobrodošlice izmedju ostalog rekao: "Poručite zvanično i nezvanično Beogradu, da se Jugoslavija ne stvara bombama i kamama, već bratskom ljubavi kakvu je uvijek propovjedao Josip Juraj Štrosmajer." Ovaj govor Dr ŠPILETAKA uneo je izvjesnu paniku u redovima ove grupe, ali bez obzira na to oni su posjetili grobove ŠTROSMAJERA i BOTIĆA, gdje su se poklonili i položili vijenac.[107]

---

ideju sjedinjenja Dalmacije i banske Hrvatske. Usp. N. Mih.[ANOVIĆ], BOTIĆ, Luka, u: *HBL*, 2, Bj – C, Zagreb, 1989., 212.-213. I tamo navedena litaratura.

106 Dr. Andrija Spiletak (Mokošica kod Dubrovnika, 1879. – Lipik, 1941.), svećenik i crkveni povjesničar. Nakon gimnazije u Dubrovniku i teologije u Zadru, zaređen je za svećenika 1901., i imenovan za prefekta studija u sjemeništu u Zadru. Upravitelj je župe Pridvorje-Konavle 1903. Na višim je teološkim studijima u Augustineumu u Beču 1903.-1906. Nakon doktorata iz teologije upravitelj je biskupske kancelarije u Dubrovniku, tajnik i kateheta u velikoj gimnaziji, te član uprave udruženja zvanog "Zbor popova". U Đakovo dolazi 1911. za profesora biblijskog studija, i tijekom vremena je imenovan i obnašao različite dužnosti i službe, i bio među ostalim začasni prisjednik, prosinodalni ispitivač, kancelar, kanonik magistar, generalni vikar i veliki prepošt kaptola. Bio je i niz godina urednikom *Glasnika Biskupija Bosanske i Srijemske*, proučavao je biblijsku znanost i crkvenu povijest, te objavio veći broj članaka i nekoliko knjiga o biskupu J. J. Strossmayeru. Usp. E. GAŠIĆ, *Kratki povijesni pregled biskupija bosansko – đakovačke i srijemske načinjen iz povijesnih izvora s pridodanim životopisima*, Osijek, 2000. 98.; F. SVALINA, Život i djelo Andrije Spiletka (o 60. obljetnici smrti: 1941.-2001, *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, br. 12, Đakovo, 2001., 859.-865.; A. PAVLOVIĆ, *Stotinu reverendi. Životopisi biskupa i nekih svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije koji su rođeni izvan nje*, Slavonski Brod, 2008., 348.-355. I tamo navedena literatura.

107 O 25. obljetnici smrti biskupa J. J. Strossmayera velika skupina Beograđana i zastupnika nekih drugih gradova iz Srbije i Hrvatske, došla je u Đakovo u namjeri da se pokloni "senima velikog Jugoslovena". Tom zgodom održano je nekoliko govora u kojima se slavilo "Strossmayerovo jugoslavenstvo". Na vratima katedrale u ime odsutnog biskupa dr. Antuna Akšamovića goste iz Srbije pozdravio je mons. dr. Andrija Spiletak, generalni vikar, sa svećenstvom i klericima, koji je u govoru, između ostalog, rekao: "Gospođe i Gospodo! Čast mi je i dužnost, da Vas mjesto službeno odsutnog Presvijetlog gospodina biskupa Monsignora Dr. Antuna Akšamovića u njegovo ime i u ime Prečasnog Stolnog Kaptola, Bogoslovskog učilišta, starješina, profesora i Đaka i u ime svega svećenstva đakovačke biskupije srdačno pozdravim: Dobno nam došli ! […] Nama je službeno saopćeno, […] da dolazite u Đakovo, da se slobodni u slobodnoj Jugoslaviji na grobu poklonite sjeni i pepelu velikog biskupa i ideologa moćne i slobodne Jugoslavije – Strossmayeru. Ne ću, gospođe i gospodo, da Vam dugim govorom otimljem kratko vrijeme Vašeg boravka među nama, ali prije nego što uđete u ovaj divni Strossmayerov hram, dopustite, da na sve Vas upravim srdačnu molbu: Kažite službenom i neslužbenom Beogradu, da je zavjetna misao veliko ideologa moćne i slobodne Jugoslavije još neispunjena. I ostat će neispunjena dokle god Jugoslavija ne bude u cijelosti prihvatila i u djelo provodila Strossmayerovo geslo: Sve za vjeru i za domovinu. […]." Spiletkov izravan i neuvijen govor izazvao je veliko ogorčenje nekih prisutnih. [No Spiletak, ipak, nije izrekao kako je to navedeno u elaboratu SDS RSUP-a SR Hrvatske] Političke vlasti su zatražile istragu. Intervenirao je biskup dr. Akšamović, koji je dr. Spiletka ukorio i skinuo sa službe direktora biskupijske kancelarije i generalnog vikara, ali ga je spasio od kazne zatvora. Usp. M. SRAKIĆ, Đakovački incident, *SS*, sv. 15, Slavonski Brod, 2015., 233.-290.

KOSTI PEĆANCU i ostalima stavljeno je do znanja da je rimokatolički kler protivan osnivanju četničkih udruženja. Oni se na ovo nisu obazirali, već su organizovano pozivali pojedine Srbe iz vlasti i bogatije švabe na tom terenu i tako osnovali četničko udruženje u Djakovu. Naročitu ulogu u organizaciji četničkog udruženja odigrao je MARASOVIĆ JOZO, željeznički službenik, koji je kasnije postao i rukovodilac.[108] Kao rukovodilac MARASOVIĆ je igrao vidnu ulogu u društvenom i političkom životu, učestvovao je u donošenju odluka za postavljanje pojedinih službenika u državnoj upravi, pa i samih sreskih načelnika.

Udruženje da bi što masovnije pridobilo članstvo organiziralo je razne priredbe i skupove na kojima se govorilo o svrsishodnosti četničkog udruženja, kome u čemu ono služi. Najzapaženiji takav skup bio je 1934. g. kada je izvršeno posvećivanje četničke zastave.[109] Samo p osvećivanje izvršio je rimokatolički svećenik Dr DIDOVIĆ FRANJO[110], sada

108 Jozo (Joso) Marasović, željeznički skretničar u Đakovu, bio je jedan od osnivača i na čelu Mjesnog odbora Udruženja srpskih četnika "Petar Mrkonjić" u Đakovu, osnovanog 1932. Navodno bio "neškolovan i nepismen". Istodobno bio je i predsjednik Saveza ratnih dobrovoljaca u Đakovu. Usp. F. JELIĆ-BUTIĆ, Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata. Prilog građi o četničkim udruženjima u Savskoj banovini 1934-1936., *Radovi*. *Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 21, Zagreb, 1988., 224.-225.; Z. DIZDAR, nav. dj., 122., 133., 135., 137., 140.-142. I tamo navedeni izvori.

109 "Đakovo, 7. oktobra. – Danas je ovde uz prisustvo velikog broja četnika iz unutrašnjosti i iz samog mesta, te vojvode Koste Pećanca, vojnih i civilnih vlasti osvećena zastava Udr. Četnika pododbor Đakovo. Nakon tog svećanog čina, održan je pomen na grobu velikog Jugoslovena J. J. Strosmajera, iza čega su položeni venci od raznih pododbora u znak duboke nacionalne zahvalnosti čoveku, koji je imao hrabrosti da se u najtežim momentima isprsi i dokaže slavensku nacionalnu istinu svima i svakome. […]." Usp. Djakovo. Osvećenje zastave Udruženja četnika, *Nova štampa*, br. 3, Zagreb, 15. X. 1934., 3.; Z. DIZDAR, nav. dj., 136.

110 Dr. Franjo Didović (Gradište kod Županje, 1888. - Osijek, 1971.), katolički svećenik. Nakon bogoslovije u Đakovu i zaređenja 1912. kapelan u Piškorevcima. Doktorirao filozofiju u Rimu 1914., te je profesor na Višoj bogoslovnoj školi i prefekt discipline Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, 1914.-1919. Od 1919. do 1934. župnik je u Piškorevcima, od 1934. do 1936. u Đakovu, a od 1936. do umirovljenja 1961. u Drenju. U mirovini živi u Osijeku. Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Države SHS, te zatim i Kraljevine SHS, potkraj studenoga 1918. jedan je od osnivača "Jugoslavenskog kluba", odnosno "Sijela Jugoslavena", koje je promicalo jugoslavenska unitarističkih stajališta. Jedan je od osnivača 1919. Sokolskog društva [jugoslavenskog] i dugogodišnji član HPD-a "Sklad" - "Preradović" u Đakovu. U vrijeme Drugog svjetskog rata pristupa partizanskom pokretu 1943. Član je Izvršnog odbora Oblasnog JNOF-a za Slavoniju. Sudjeluje na mnogobrojnim zborovima i poziva narod, da pristupi partizanskom pokretu. Postaje i vijećnik ZAVNOH-a. U poraću nastavlja s političkim djelovanjem, biran za narodnog zastupnika u Sabor SR Hrvatske za kotar Đakovo, i član republičkog odbora Narodnooslobodilačkog fronta, a niz godina potpredsjednik Staleškog društva katoličkih svećenika Hrvatske. Usp. M. HORVAT, nav. dj., 211., 342., 354., 361., 402.; Ć. PETEŠIĆ, *Katoličko svećen-*

predsjednik staleškog udruženja[111], stalno živi u Osijeku. Toj svečanosti prisustvovao je i sam PEĆANAC.[112]

Ubrzo poslije ovog posvećivanja u četničkom udruženju dolazi do razdora, jer je MARASOVIĆ kao predsjednik tražio od članova disciplinu u izvršenju pojedinih zadataka, gdje je dolazilo u pitanje i vršenje represalija prema pojedinim gradjanima ili skupina gradjana, koji su protestirali protiv stvaranja četničkog udruženja.[113]

Udruženje 1934. g. brojilo je oko 200 članova na čitavom području kotara, od čega je u samom Djakovu bilo oko 50. Udruženje je imalo svoje pododbore u selu Svetoblažju, Vučevcima, Semeljcima, Bračevcima, Velikom Nabrdju i Slobodnoj Vlasti. U većem dijelu članovi udruženja bili su neugledni ljudi, koji nisu posjedovali autoriteta. Karakteristično je napomenuti, da

stvo u NOB-u 1941-1945, Zagreb, 1982., 149., 227.-228., 274.; S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 419.; M. SRAKIĆ, Odgojitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na Teologiji u Đakovu od 1806.-1996., *Diacovensia*, br. 1, Đakovo, 1996., 209.; Z. BENAŠIĆ, *Hrvatski sokol u Đakovu*, 45.; V. GEIGER, Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918., 43.-44.

111 Riječ je o Staleškom društvu katoličkih svećenika Hrvatske. Komunistički se režim u Jugoslaviji, da bi stavio i Katoličku crkvu pod svoj nadzor, i udaljio je od utjecaja Svete Stolice, služio svim metodama, posebice represivnima. No, kako nije uspio slomiti vodstvo Katoličke crkve u zemlji, promijenio je način djelovanja, jer spoznao je kako represivne metode u vjernika i jačaju otklon od vlasti. Stoga je, sa nakanom razbijanja jedinstva u redovima Katoličke crkve, pokrenuo potkraj 1940-ih i napose početkom 1950-ih godina osnivanje katoličkih staleških svećeničkih udruženja, a koja su osnivana od strane vjerskih komisija i Uprave državne bezbjednosti. U njih su, na razne načine, učlanjivani katolički svećenici, prije svega oni koji su bili pripadnici partizanskog pokreta i skloni vlastima. No, s obzirom da je takvih bilo premalo, posebice u Hrvatskoj, u udruženja su pod prisilom učlanjivani i svećenici koji su bili u zatvorima kao politički zatvorenici ili iskompromitirani u crkvenim redovima, pa ih se lako moglo ucjenjivati. Dio je svećenika u udruženja bio privučen i materijalnim povlasticama. U Hrvatskoj su biskupi pružili veliki otpor njihovu osnivanju, a uz potporu Vatikana usvojili i odluke o zabrani rada udruženja i članstva u njima, što je izazvalo žestoku reakciju komunističkog režima i bilo jednim od glavnih razloga prekida diplomatskih odnosa s Vatikanom. Staleško društvo katoličkih svećenika Hrvatske nije polučilo očekivane rezultate niti je uspjelo omasoviti svoje članstvo. Usp. M. AKMADŽA, Staleško udruženje katoličkih svećenika Hrvatske u službi komunističkog režima, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 10/2, Zagreb, 2008., 25.-43.

112 Usp. Z. DIZDAR, nav. dj., 136.-137.

113 Usp. F. JELIĆ-BUTIĆ, Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata. Prilog građi o četničkim udruženjima u Savskoj banovini 1934-1936., 225.; Z. DIZDAR, nav. dj., 142. [prema izvještaju: "Pretstojništvo gradske policije u Đakovu, Pov. broj 319-1936 god., U Đakovu dne. 29. aprila 1936. god., Predmet: Četničke organizacije, podaci, Kraljevskoj banskoj upravi savske banovine Upravno odeljenje u Zagrebu", HDA, Zagreb, 0144, Savska banovina, Upravno odjeljenje, Pov. II, br. 2354/36].

su udruženju pristupili imućniji trgovci i veleposjednici njemačkog porijekla, koji su po slomu bivše Jugoslavije odmah stupili u kulturbund[114] i kao takvi učestvovali u hapšenju i proganjanju srpskog stanovništva sa ovog područja. Nemamo podataka, da je članstvo četničkog udruženja vršilo neke zamašnije akcije u maltretiranju naroda za vrijeme bivše Jugoslavije.

Rukovodioci četničkog udruženja bili su:

MARASOVIĆ JOSIP, željeznički službenik, tada je stalno boravio u Djakovu, bio je predsjednik udruženja.

Iz Djakova 1941. g. preselio je u Zagreb, gdje je po oslobodjenju umro.[115]

MIROSAVLJEVIĆ NIKOLA, sin Mitra, rodjen 1908. g. u Svetoblažju gdje stalno i boravi, po zanimanju zemljoradnik, bio je potpredsjednik udruženja.

Godine 1942. stupa u NOV-e, gdje ostaje do oslobodjenja.[116] Sada pozitivan.

---

114 Riječ je o netočnom navodu, i očito pisac elaborata misli na Njemačku narodnu skupinu u NDH. Naime, Kulturbund ("Schwäbisch-deutscher Kulturbund" – "Švapsko-njemački kulturni savez"), njemačko manjinsko udruženje u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, osnovano je 1920. s nakanom očuvanja nacionalnog i kulturnog identiteta jugoslavenskih Nijemaca. Pojavom nacional-socijalizma u Njemačkoj Kulturbund se postepeno, no sve više, politizira i radikalizira. Nakon napada Njemačkog Reicha na Kraljevinu Jugoslaviji, u travnju 1941., prestaje djelovanje Kulturbunda, jer su Nijemci u novostvorenim državama (Nezavisna Država Hrvatska) ili okupiranim područjima (Banat, Srbija) ili područjima (Štajerska, Baranja, Bačka) pripojenim drugim državama (Njemački Reich, Mađarska), organizirani u narodne skupine. Početkom travnja 1941. osnovana je i Njemačka narodna skupina u NDH. Usp. Kulturbund, u: *Hrvatska enciklopedija*, 6 Kn – Mak, Zagreb, 2004., 341.

115 Prema Z. DIZDAR, nav. dj., 141., 156., nakon političkih sukoba J. Marasovića s nekoliko Đakovčana, koji su okončali i sudskim presudama, te sukoba i trzavica i u rukovodstvu četničkog udruženja u Đakovu, Marasović je početkom 1930-godina premješten u Liku. Kasnije je, od 1941. živio u Zagrebu, gdje je umro 1952. u dobi od 65 godina, i pokopan na Mirogoju. Usp. http://www.gradskagroblja.hr

116 Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 80.-81., 98., 128., 269., 273., 299., 335.-336., 343., 424., Nikola (Dimitrija) Mirosavljević, rođen je 1908. u Svetoblažju, zemljoradnik, [njegovu četničku prošlost u vrijeme Kraljevine Jugoslavije ne spominje] od početka Drugog svjetskog rata 1941. surađuje s partizanima. Član NOO-a Svetoblažje 1942. i Općinskog NOO-a Trnava 1943. Član KP Hrvatske od početka 1943. Od potkraj 1944. do kraja rata član je Izvršnog odbora Kotarskog NOO-a Đakovo i Izvršnog odbora Kotarskog odbora JNOF-a. U poraću je u Kotarskom NOO-u Đakovo i na raznim dužnostima u Đakovu i Đakovštini. U mirovinu živi u Svetoblažju, zatim od 1965. u Đakovu. Matične knjige Svetoblažja uništene su u vrijeme Drugog svjetskog rata. Naknadni odnosno ponovni, i djelomičan, upis rođenih i za Svetoblažje u MKR Trnava, UDU OBŽ, MUĐ, također navodi, da je Nikola Mirosavljević rođen 1908. u Svetoblažju. Brlošićev navod, da je umro u Osijeku 1976. očito je netočan, jer prema MKU, Osijek, UDU OBŽ, Matični ured Osijek (MUO), Nikola Mirosavljević je umro 1975. u Osijeku.

ŠIJAN RADE, sin Jovana, rodjen 1912. g. u Svetoblažju[117], po zanimanju zemljoradnik, bio je sekretar četničkog udruženja. U NOV-e[118] aktivno je učestvovao od 1943. g.[119]

BOŠNJAK SIMO, rodjen 1908. g. u selu Kućancima [Đakovačkim], po zanimanju zemljoradnik, bio je predsjednik četničkog pododbora, poginuo u NOB-i 1943. g.[120]

Samostalna demokratska stranka:

Samostalna demokratska stranka bila je jedna od vodećih političkih partija na ovom području do 1929. g. tj. do diktature PETRA ŽIVKOVIĆA[121].

Poslije rascjepa demokratske stranke 1924. godine osnivači SDS-a, koji su ranije pripadali samostalnoj demokratskoj stranci bili su na ovom kotaru, knjigovodja TASOVAC TOMO, STANIŠIĆ DJOKO, ŠPICAR Dr ŠIGA i drugi. Svojih pristalica stranka je imala najviše u Djakovu i Semeljcima, a u ostalim selima bila je zastupljena malim brojem svojih pristalica. U tim mjestima u to vrijeme imala je i svoje mjesne organizacije. Emigiranjem SVETOZARA PRIBIČEVIĆA[122] u inostranstvo za vrijeme diktature PETRA

---

117 Prema naknadnom upisu u MKR Trnava, UDU OBŽ, MUĐ, Rade (Radovan) Šijan je rođen 1913. u Svetoblažju, a prema MKU, Osijek, UDU OBŽ, MUO, umro je 1984. u Osijeku.

118 NOV – Narodnooslobodilačka vojska; naziv koji je tijekom Drugog svjetskog rata koristio za sebe partizanski pokret predvođen komunistima. Zatim je postao uobičajen i u poslijeratnoj socijalističkoj historiografiji, a i u službenom političkom i javnom izričaju u Jugoslaviji.

119 S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, u opsežnom prikazu partizanskog pokreta u Đakovštini Radu Šijana iz Svetoblažja ne spominje.

120 Prema *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, 526., Simo (Ise) Bošnjak, iz Kućanaca Đakovačkih, rođen 1902., poginuo 1944. u NOB-u, Kućanci. Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 251., 341., 401., Simo Bošnjak iz Kućanaca, rođen je 1902., [njegovu četničku prošlost u vrijeme Kraljevine Jugoslavije ne spominje] u NOB od 1943., član NOO-a u Kućancima, uhićen i strijeljan potkraj svibnja 1944. u Kućancima.

121 Petar Živković (Negotin, Srbija, 1879. – London, Velika Britanija, 1947.), armijski general. Nakon završene Vojne akademije u Beogradu, na usavršavanju 1907.-1909. u Francuskoj. Obnašao mnogobrojne i važne položaje u srpskoj i kasnije jugoslavenskoj vojsci. Sudionik Balkanskih i Prvoga svjetskog rata. U Kraljevini SHS/Jugoslaviji 1919.-1929. i 1932.-1934. komandant je Garde. Na političkim je dužnostima uvođenjem šestosiječanjske diktature 1929. do 1932., predsjednik vlade, istovremeno zadužen i za resor unutarnjih poslova, a početkom 1931. zastupa i ministra vojske. Jedan je od osnivača Jugoslovenske nacionalne stranke 1931. Ministar je vojske i mornarice, 1934.-1936. U emigranstkim vladama Kraljevine Jugoslavije ministar je vojske i mornarice. Usp. ŽIVKOVIĆ R. Petar, u: M. S. BJELAJAC, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941. Studija o vojnoj eliti i biografski leksikon*, Beograd, 2004., 314.

122 Svetozar Pribićević (Hrvatska Kostajnica, 1875. – Prag, Češka, 1936.), političar. Glavni srpski predstavnik u političkom pokretu hrvatsko-srpske omladine u banskoj Hrvatskoj do propasti Au-

ŽIVKOVIĆA stranka se raspala, naime veći broj njihovih članova prelazi u HSS i JRZ-u. Godine 1938. stranka nije imala na terenu svojih mjesnih organizacija, osim što se to djelomično organizovano zadržala kod nekoliko pristalica u samom Djakovu, koji su bili vezani sa rukovodiocima ove stranke u Osijeku. Danas je vrlo mali broj ovih rukovodilaca na životu. Neki su u toku rata stradali od ustaša i okupatora, a neki su umrli prirodnom smrću.

TASOVAC TOMO, po zanimanju knjigovodja, živio je u Djakovu, bio je predsjednik mjesne organizacije. On je bio rukovodilac stranke od njezinog osnutka 1924. g. pa sve do 1941. g.[123] Ubijen 1945. g. u logoru Jasenovac.[124]

---

stro-Ugarske Monarhije. Urednik *Novog Srbobrana*, glasila Srpske samostalne stranke postaje 1902., te nastoji provesti suradnju s Hrvatima na osnovi ideja narodnog jedinstva. Ušao 1906. sa SSS-om u Hrvatsko-srpsku koaliciju. Izabran je 1917. za podpredsjednika Narodnog vijeća SHS, a 1918. u Hrvatskom saboru iznio prijedlog o raskidu veza Hrvatske s Austro-Ugarskom Monarhijom. Pobornik je što bližeg povezivanja sa Srbijom i žestok protivnik južnoslavenske federacije. Potpisao s delegacijom Narodnog vijeća SHS 1. prosinca 1918. akt o ujedinjenju Države SHS s Kraljevinom Srbijom. U Kraljevini SHS obnašao dužnost ministra unutarnjih poslova, odnosno prosvjete. Osnovao 1919. Demokratsku stranku na unitarističko-integralističkim načelima. Poslije unutarstranačkih sporova stvorio Samostalnu demokratsku stranku. Najprije uporan protivnik S. Radića, i kada 1925. N. Pašić sklapa s Radićem sporazum, prelazi u opoziciju, ali postupno prolazi i vlastitu političku preobrazbu. Svoju stranku spaja 1927. s HSS-om u Seljačko-demokratsku koaliciju radi političke borbe protiv srpske hegemonije. Poslije uvođenja šestosiječanjske diktature 1929. uhićen i interniran kao odlučan protivnik centralizma. No, zbog francuskog pritiska dopušten mu je 1931. odlazak u Čehoslovačku, gdje i umro. Objavio u Parizu 1933. knjigu *Diktatura kralja Aleksandra*, u kojoj se izjašnjava za federalizam i republikanstvo, a u glasovitom *Pismu Srbima* za sporazum Hrvata i Srba na temelju pune ravnopravnosti. Usp. S. PRIBICHEVICH, *La dictature de roi Alexandre*, Paris, 1933. ili S. PRIBIĆEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra*, Beograd, 1952., Beograd, 1953., Zagreb, 1990.; H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zagreb 1972.; Lj. BOBAN, *Svetozar Pribićević u opoziciji (1928.-1936.)*, Zagreb, 1973.; H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribićević: ideolog, stranački vođa, emigrant*, Zagreb, 1995. I tamo navedena literatura.

123 U vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije član je Odbora za gradnju srpsko-pravoslavne crkve u Đakovu. Usp. B. BIJELIĆ, *Naše teme. Ogledi o prošlosti i sadašnjosti Đakova i Đakovštine*, Đakovo, 2002., 119. [poglavlje: "Inicijative za gradnju Srpske pravoslavne crkve u Đakovu 1888.-1991."] Bio je 1930-ih godina član uprave đakovačke nogometne momčadi ŠK "Certissa", 1938.-1939. i predsjednik kluba. Usp. B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908. - 1962.*, 93., 128.

124 Tomu Tasovca iz Đakova, ne navodi među žrtvama Drugog svjetskog rata *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, najsustavniji popis ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu nastao u vrijeme socijalističke Jugoslavije. Ni popisi žrtava logora Jasenovac ne navode Tomu Tasovca. Usp. *Jasenovac. Žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije*; *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941.-1945.*; A. MILETIĆ, nav. dj. Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 117., 358., Tomo Tasovac, upravitelj mlina "Sloga" u Đakovu, surađivao je s partizanima, uhićen u siječnju 1945. i ubijen u logoru Jasenovac. T. Ta-

ŠPICAR Dr ŽIGA, bio je sekretar stranke, po zanimanju je bio advokat, a jedno vrijeme i općinski bilježnik. Kao Jevrej 1942. g. ubijen po ustašama.[125]

STANIŠIĆ DJOKO, rodjen 1899. g. u Djakovu, gdje i sada stalno boravi po zanimanju kazandžija, bio je blagajnik organizacije. Živi u Djakovu kao penzioner.[126]

U toku rata živio je povučeno. Poslije oslobodjenja lojalan gradjanin.

GOLAC LUKA, bio je član odbora, po zanimanju je bio činovnik[127], ubijen u logoru Jasenovac, po ustašama 1945. g.[128]

---

sovac je bio [pod konspirativnim imenom "Tama"] jedan od članova ilegalnog NOO-a Đakovo, osnovanog u kolovozu 1944. Usp. HDA, Zagreb, 0306, ZKRZ, kut. 697., - ZAPISNIK Sastavljen 4. ožujka 1945. u uredovnici II. ust.[aškog] Zdruga u Osijeku [saslušanje uhićenog Antuna Cvek, iz Đakova, pomoćnog kotarskog perovođe].

125 Dr. Žiga Špicer (Spitzer), odvjetnik. Rođen je u Osijeku 1868., gdje je njegov otac Samuel Spitzer, bio nadrabin. Supruga Paula, djeca Milan (1898.) i Milen (1902.). Bio je djelatan u političkom i društvenom životu Đakova, urednik je *Narodnog lista*, glasila Demokratske stranke u Đakovu, koji je pokrenut 1922. i član izvršujući i podupirujući od 1897. i do 1910. odbornik HPD-a "Preradović". Banski je vijećnik Savske banovine kotara Đakovo 1939. U vrijeme NDH Spitzerima, kao Židovima, imovina je bila oduzeta, a Žiga i Paula su nestali u holokaustu 1942. Usp. M. HORVAT, nav. dj., 113., 144., 149., 153., 157.-158., 163., 169., 174.-176., 181.; Ž. LEKŠIĆ, *Odvjetnici u Đakovu*, 7-8.; S. GRGIĆ, *Uprava u Savskoj banovini (1929.-1939.) – između državnog centralizma i supsidijarnosti*, 665. Prema *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, 520., Žiga Spitzer iz Đakova, rođen 1868., ubijen je 1942. u logoru [bez podatka o kojem logoru je riječ].

126 Đoko Stanišić rođen je 1899. u Đakovu, gdje je živio i umro 1969., kotlarski obrtnik, sin Joce Stanišića (1859.-1921.), kotlara (kazanđije), čiji je otac Đorđe, također kazanđija, doselio u Đakovo iz Osijeka sredinom 19. stoljeća. Usp. M. MARKOVIĆ, nav. dj., 196. Ujesen 1918., u vrijeme sloma Austro-Ugarske Monarhije, Države SHS, te stvaranja Kraljevine SHS bio je član Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu. Usp. V. GEIGER, Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918., 12. U vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije bio je član Mjesne organizacije Saveza Hrvatskih obrtnika u Đakovu. Usp. [F. LUKIĆ], nav. dj., 30.; B. UZELAC, nav. dj., 135., i član HPD-a "Sklad" - "Preradović". Usp. M. HORVAT, nav. dj., 252., 262., 270., te član Odbora za gradnju srpsko-pravoslavne crkve u Đakovu. Usp. B. BIJELIĆ, *Naše teme. Ogledi o prošlosti i sadašnjosti Đakova i Đakovštine*, 115. Bio je 1930-ih godina član uprave nogometne momčadi ŠK "Certisa". Usp. B. BIJELIĆ, *Nogomet u Đakovu 1908. - 1962.*, 79., 91., 93.-94., 107., 138.

127 Bio je podupirući član HPD-a "Sklad" - "Preradović" u Đakovu. Usp. M. HORVAT, nav. dj., 264.

128 I *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, 131. i popisi žrtava logora Jasenovac navode jedino Luku (Ivana) Golac, rođenog 1893., iz Baretića, Crikvenica kao žrtvu logora Jasenovac 1945. Usp. *Jasenovac. Žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije*, 233.; *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941.-1945.*, 512. Prema S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 358., Luka Golac je uhićen u Đakovu u siječnju 1945. i ubijen u logoru Jasenovac. No, A. MILETIĆ, nav. dj., 66., Luku (Ivana) Golac, rođenog 1893., iz Baretića, Crikvenica navodi kao žrtvu 1945. logora Stara Gradiška.

BILA DJORDJE, po zanimanju nastavnik, sada sa stalnim mjestom boravka u Banja Luci, bio je član odbora.

GAŠPARAC IVAN, po zanimanju profesor, bio je upravitelj gradjanske škole u Djakovu[129], Ubijen po ustašama u Sveti Ivan Zelini 1945. g. gdje je radio kao nastavnik u toku rata.[130]

ETINGER MARTIN (MILAN), rodjen 1880. g. stalno živi u Djakovu gdje je i umro[131], po zanimanju je bio bojadisar[132], jedno vrijeme je vršio dužnost blagajnika organizacije.

U toku rata živio je povučeno. Poslije oslobodjenja je bio pozitivan. Bio je član gradskog NO u Djakovu.

ANDRAKOVIĆ MARIJAN, zemljoradnik iz sela Semeljaca, gdje i sada stalno boravi.

---

129 Bio je potkraj 1920-ih i tijekom 1930-ih godina nastavnik prirodopisa, kemije i zemljopisa i ravnatelj Državne mješovite građanske škole u Đakovu. Tih godina tajnik je Odbora za gradnju "Hrvatskog doma" u Đakovu, te član HPD-a "Sklad" - "Preradović", i tajnik 1939. Usp. *Izvještaj Državne mješovite građanske škole Ljudevita Gaja u Đakovu školska godina 1938-39*, Đakovo, 1939., 2.-3.; M. HORVAT, nav. dj., 370., 377., 402., 406.; Ž. LEKŠIĆ, Hrvatski dom u Đakovu, *ČSP*, 792.; Ž. LEKŠIĆ, *Hrvatski dom u Đakovu*, Đakovo, 2003., 30.

130 Ivana Gašparca, koji bi po godinama života odgovarao osobi koja je nastavnik i upravitelj (ravnatelj) Građanske škole, ne navodi među žrtvama Drugog svjetskog rata *Spisak žrtava rata 1941-1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, najsustavniji popis ljudskih gubitaka Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu nastao u vrijeme socijalističke Jugoslavije. Nije naveden ni u: *Za slobodu. Učitelji, nastavnici i profesori Hrvatske poginuli u narodnosolobodilačkom ratu*, uredio: T. Žalac, Zagreb, 1955. O sudbini I. Gašparca ne donose nikakve podatke niti drugi dostupni i poznati izvori i popisi žrtava Drugog svjetskog rata.

131 Prema MKR i MKU, Đakovo, UDU OBŽ, MUĐ, i nadgrobnom spomeniku obitelji Zrelec [–Etinger] na Gradskom groblju u Đakovu, Milan Etinger (Ettinger) rođen je 1878. i umro 1970. u Đakovu.

132 Od početka djelovanja Saveza hrvatskih obrtnika u Đakovu 1912. dugogodišnji je predsjednik i tajnik Mjesne organizacije. Izabran je 1932. i prvim predsjednikom Udruženja zanatlija za srez đakovački. Usp. *Savez hrvatskih obrtnika 1908 – 1933. Spomenspis povodom dvadesetpeto-godišnjice njegovog opstanka*, priredili: K. Vučinović i M. Čupak, Zagreb, 1933.], 132.-134.; [F. LUKIĆ], nav. dj., 5.-19., 28.; B. UZELAC, nav. dj., 130.-131. Bio je dugogodišnji član HPD-a "Sklad" - "Preradović" u Đakovu, te i potpredsjednik, 1913.-1921. i predsjednik, 1922.-1923. Usp. M. HORVAT, nav. dj., 196., 202., 209., 217., 225., 240., 342., 354., 361., 402., 405.-406. Ujesen 1918., u vrijeme sloma Austro-Ugarske Monarhije, Države SHS, te stvaranja Kraljevine SHS bio je član Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu. Potkraj studenoga 1918. jedan je od osnivača "Jugoslavenskog kluba", odnosno "Sijela Jugoslavena", koje je promicalo jugoslavenska unitaristička stajališta. Usp. V. GEIGER, Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918., 12., 43.-44. Nakon uvođena diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića, imenovan je 1929. općinskim vijećnikom Đakova, kao osoba od povjerenja vlasti. Usp. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, nav. dj., 98.

Bio je za vrijeme bivše Jugoslavije uglednija ličnost ove stranke, ne samo u selu Semeljcima, nego na čitavom terenu bivšeg kotara Djakovo. Za vrijeme NOB-a držao se pasivno. Poslije oslobodjenja živi isto povučeno.

*

U tijeku rada na osvrtu na ovaj elaborat RSUP-a SR Hrvatske, Službe državne sigurnosti umnogome su mi podatcima o pojedinim osobama i događajima koji se u elaboratu spominju pomogli dr. sc. Suzana Leček iz Hrvatskog instituta za povijest – Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, dr. sc. Branko Ostajmer iz Hrvatskog instituta za povijest, Zagreb, Dragan Cvetković, prof. iz Muzeja žrtava genocida, Beograd, Vlado Filić, prof. iz Đakova i napose Petar Šola iz Đakova i Željko Lekšić, dipl. iur., odvjetnik iz Đakova. Bez njihovih uputa na izvore i literaturu ovaj bi osvrt bio znatno oskudniji. Stoga, koristim i ovu priliku i iskazujem im iskrenu zahvalu.

SUMMARY

Vladimir Geiger

STATE SECURITY SERVICES OF THE STATE SECRETARIAT OF INTERNAL AFFAIRS OF THE SOCIALIST FEDERATIVE REPUBLIC OF CROATIA ON THE DEVELOPMENT AND ACTIVITIES OF INDIVIDUALS FROM FORMER CIVIC PARTIES IN THE AREA OF THE FORMER DISTRICT ĐAKOVO

The history of civic parties in Đakovo and the Region of Đakovo during the Kingdom of Yugoslavia,and the faiths of their most prominent members during the Independent State of Croatia and in the years following the Second World War are insufficiently known and investigated.

In the Croatian State Archives in Zagreb, in the fund of the State Secretariat of Internal Affairs of the Socialist Federative Republic of Croatia, State Security Services, there is a comprehensive study titled "Former civic parties in the Osijek District". The third part of this study is titled "The development and activities of civic parties in the area of former Đakovo District". It is about the data which the State Security Service of the State Secretariat of Internal Affairs of the Socialist Federative Republic of Croatia had at its disposal and used for operational control, information on individuals from Đakovo and the Region of Đakovo, former members of the Croatian Community, Croatian Folk Peasant Party that is Croatian Republican Peasant Party, that is Croatian Peasant Party, Democratic Party, Independent Democratic Party, Yugoslav radical peasant democracy, that is Yugoslav National Party and Yugoslav Radical Party, that is Yugoslav Radical Union.

Despite numerous inaccuracies and imprecise rating of the political activities of these parties and their most prominent members which are explained in brief introductory remarks and in extensive background notes, as well as little and fragmented contributions found in the historiography and journalism, the study of the State Security Services of the State Secretariat of Internal Affairs of the Socialist Federative Republic of Croatia "The Development and activities of civic parties in the area of former Đakovo District" is an interesting and unavoidable source and contribution to the contemporary history of Đakovo and the Regions of Đakovo

Rad Centra usmjerenog obrazovanja „Braće Ribar“ iz Đakova u 1980-im

UDK 373(497.5 Đakovo)“198“
Pregledni rad

Marija Rotim, Đakovo

U radu autorica kroz rad Centra usmjerenog obrazovanja „Braća Ribar“ progovara o političkom i ekonomskom stanju općine Đakovu u razdoblju osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Istraživanje je rađeno na temelju periodike iz toga razdoblja i relevantnih znanstvenih radova i literature. Utvrđuje se kako je opće ekonomsko i političko stanje općine preslikano na djelovanje jedine srednjoškolske ustanove.

Ključne riječi: općina Đakovo, odgojno-obrazovna reforma, Centar usmjerenog obrazovanja „Braće Ribar“

Uvod

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) u posljednjih se deset godina svoga postojanja nosila s velikom i rastućom gospodarskom te političkom krizom. Kaotično stanje bilo je vidljivo u brojnim političkim reformskim pokušajima koji su neslavno završavali. Posebno pogođena područja spomenutim stanjem u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj (SRH) bili su dijelovi koji su označavani kao nedovoljno razvijena područja. U tu kategoriju spadala je i pretežno ruralna istočnoslavonska općina Đakovo kojoj su najvažnije gospodarske grane bile poljoprivredno proizvođačka i prerađivačka djelatnost. Praćenjem rada jedine srednjoškolske ustanove s prostora Đakovštine autorica pokušava pronaći neuspjehe reforme usmjerenog obrazo-

vanja, materijalne poteškoće uzrokovane niskim gospodarskim standardom općine te nespremnost vladajućih za promjene ranije donesenih planova. Podatci koji su korišteni pronađeni su u člancima *Đakovačkog lista* te školskog glasila Centra usmjerenog obrazovanja „Braće Ribar“ (CUO „Braće Ribar“) *Naša riječ*.

Nerazvijena općina

Općina Đakovo nakon teritorijalne podjele ustanovljene 1974. godine našla se unutar Zajednice općina Osijek (ZOO).[1] Prema popisu iz 1981. godine obuhvaćala je 57 naselja s kojima je ukupno imala 52.349 stanovnika dok je sam grad Đakovo brojao 18.105 stanovnika.[2] Gustoća naseljenosti u spomenutoj općini iznosila je 62,8 stanovnika na kilometar kvadratni što je bilo malo ispod prosjeka ZOO koja je imala 78,2 stanovnika na kilometar kvadratni. Također Đakovština je doživjela pad stanovništva u odnosu na 1971. za 1.683 stanovnika, a trend opadanja nastavio se i u sljedećim godinama.

Na navedene statističke podatke nadovezuje se položaj općine Đakovo koja je zajedno s još pet općina iz ZOO pripadala krugu tkz. nedovoljno razvijenih općina. Status nerazvijenih imale su one kojima je društveni proizvod ukupne privrede, zaposlenost u društvenom sektoru, vlastiti prihodi, opće i zajedničke potrebe te korigirani narodni dohodak bio ispod 65% od republičkog prosjeka.[3] Prema podatcima mjerenja Ekonomskog instituta SRH iz Zagreba od ukupno 99 općina SRH, općina Đakovo je zauzela dvanaestu poziciju na popisu nerazvijenih iz 1983. godine.[4] Također, Đakovo je zajedno sa Županjom 1985. godine okarakterizirano kao „izrazito privredno nedovoljno razvijena općina“ s prostora ZOO.[5] Status nerazvijene općine zadržalo je

1 Ova teritorijalna podjela ustanovljena je 1974 , Zajednica općina Osijek je unutar svoga sastava imala 14 općina: Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Nova Gradiška, Orahovica, Osijek, Podravska Slatina, Slavonska Požega, Slavonski Brod, Valpovo, Vinkovci, Vukovar i Županja.

2 Statistički godišnjak Zajednice općine Osijek, (urednik: Matko Stjepan), Osijek, br.2., 1985., 10.-11.

3 „Općini Đakovo i dalje status nerazvijene?“ *Đakovački list* (dalje: *ĐL)*,25. I. 1986. br. 1027. 1.

4 *Izvodi iz znanstvenih i stručnih podloga za izradu dugoročnog plana razvoja Zajednice općina Osijek od 1985.-2000. godine i za izradu društvenog plana za razdoblje od 1986.-1990. godine*, Osijek, 1985., 7.

5 Z.D „I dalje poticati nedovoljno razvijene općine“, *ĐL,* 15. II. 1985., br. 1012., 1.

i nakon promjene kriterija za određivanje nerazvijenosti u SRH za razdoblje od 1986.-1990.[6] U navedenom razdoblju zauzela je od ukupno sto trinaest općina, dvadeset i prvo mjesto po nerazvijenosti.[7]

Nerazvijenost općine iz godine u godinu je rasla što je vidljivo iz izvještaja sjednica Predsjedništva Općinskog komiteta Đakova i Organizacija udruženog rada društvenih djelatnosti koje su upozoravale na rastući broj nezaposlenih, smanjenje izvoza i produktivnosti rada. Stanje nije olakšavala ni velika inflacija, državne restrikcije na kupovinu, kao ni cjelokupno loše gospodarsko stanje koje je bilo u uskoj vezi s rastućom političkom krizom. Osim političke i gospodarske nestabilnosti u prilog razvoju općine Đakovo nije išao ni njen pretežno ruralan karakter.

Politička nestabilnost imala je odraz u rezigniranosti stanovništva koje se u Đakovštini očitovalo u niskom članstvu Savezu komunista Jugoslavije (SKJ). Općinska organizacija Saveza komunista u 1985. imala je 1.516 članova, što je predstavljalo 3% ukupnog stanovništva.[8] Tendencija opadanja članova u općinskom Savezu komunista nastavljena je i u 1986. kada se broj smanjio na 1.442 što je ukupno iznosilo 2,7% od ukupnog broja stanovništva.[9] Svakako, neizostavna je veza neuspjelih gospodarskih i političkih reformi vladajućih s opadanjem povjerenja i pripadnosti SKJ.

Problem opadanja broja stanovnika i nezaposlenosti

Kretanje stanovništva općine Đakovu u razdoblju od 1961.-1981. usporedno s cjelokupnim stanovništvom SRH bilo je negativno. Cjelokupno stanovništvo je povećano za 10,6%, dok je u đakovačkoj općini zabilježen pad od 1,3%.[10] Jedan od razloga opadanja broja stanovnika su ekonomske migracije. Đakovčani su trbuhom za kruhom odlazili na rad u zapadne zemlje Europe, najčešće u Zapadnu Njemačku. Tome svjedoči i podatak da je općina Đakovo u 1985. održavala kontakte s društvima imigranata u Brettenu i Ge-

6 *Isto.*

7 Stanko Blažević, „Razvojne planove podrediti bržem ekonoskom napretku“, *ĐL,* 26. XII. 1985., br. 1025./1026., 1.

8 „Svi pripravni pomoći”, *ĐL,* 25. X .1985. br. 1022., 1.

9 „Razvojni programi se realiziraju sporije nego što je zamišljeno”, *ĐL* 28. II. 1987., 1043.,1.

10 „Općina Đakovo može i mora izboriti bolje sutra”, *ĐL*, 26. XII. 1985., br. 1025./1026., 1.

islingenu. Klub iz Brettena nosio je ime *Đakovački vezovi* dok je iz Geislingena, u kojem su članovi bili radnici s područja Đakovačkih Selaca, Ovčare, Satnica Đakovačke i Majara, bio *Mladost*.[11] Raspoloženje koje je vladalo u klubovima je nezainteresiranost emigranta za povratak u SRH.[12] Procjenjuje se da je u inozemstvu 1985. boravilo oko 4.500 Đakovčana.[13]

Jedan od razloga njihova odlaska ekonomske je prirode i moguće ga je opisati prikazom životnog standarda radnika najvećeg poslodavca u općini Đakovo, Poljoprivredno industrijskog kombinata (PIK). Đakovački PIK je u 1985. zapošljavao 48,8% radnika od ukupno zaposlenih u općini.[14] Usporedbu životnog standarda u općini s SRH lako je napraviti prema podatcima Republičkog zavoda za statistiku SRH koji je zabilježio da je prosječan radni dohodak radnika u SRH iznosio za devet mjeseci 1985. godine 37.637 dinara, a u regiji Slavonije i Baranje 34.462 dinara. Usporedno s njima u đakovačkom PIK-u prosječni mjesečni dohodak iznosio je 32.344 dinara što je, kada se uzmu u obzir podatci iz ožujka 1985. bilo nedostatno za osnovne životne troškove za koje je prosječnom radničkom domaćinstvu bilo potrebno 36.680 dinar.[15] Osim životnog standarda koji je bio u stalnom opadanju odlazak stanovništva uzrokovan je nezaposlenošću, ali i stalnim porastom cijena te ograničavajućim mjerama primijenjenim na potrošnju. Zanimljivo je kako je do 1960-ih prostor Đakovštine bio onaj u kojeg se useljavalo, a od tada pa do raspada SFRJ označava mjesto emigracija.

Pretežito ruralan kraj u kojem se veliki broj ljudi bavio poljoprivredom tijekom 1980-ih se susretao s problemima koji su uslijedili zbog povećanja cijena mesnih proizvoda, neisplaćivanja dohodaka za usjeve te u konačnici poskupljenja usluga poljoprivredne mehanizacije. Sve teže stanje pogoršavalo se i u lokalnim privrednim poduzećima koja su se borila s nelikvidnošću i problemima u nabavci osnovnih sirovina. Spomenuto stanje se kako su godine odmicale sve više pogoršavalo, a uz sve to broj nedovoljnih radnih mjesta bio je konstanta.

---

11 M.K, „Dali je to ansambl iz Đakova?“, *ĐL,* 26. XII. 1985., br.1025./1026., 5.

12 „Poboljšati suradnju s klubovima naših radnika u inozemstvu”, *ĐL,* 18. V. 1985., br.1017.,1.-2.

13 „Općina Đakovo može i mora izboriti bolje sutra”, *ĐL,* 26. XII.1985., br. 1025./1026., 1.-2.

14 „Položaj poljoprivrede u današnjim uvjetima privređivanja“, *ĐL,* 24. V. 1986., br. 1033., 2.

15 „U ovoj godini o povećanoj razlici ili “višku”- ni govora”, *Naš Kombinat,* 26. XII. 1985., br. 283., 3.

U odnosu na SRH u 1984. godini stupanj zaposlenosti u Đakovu bio je 53, 5%.[16] Podatci o nezaposlenima u siječnju 1985. ukazivali su na 1.427 prijavljenih, a od toga njih 42,5% je prema podatcima Samoupravne interesne zajednice (SIZ) za zapošljavanje bilo niskokvalificiranih.[17] Također, alarmatan je bio podatak da je mlado stanovništvo od 16 do 25 godina, čiji je postotak prema popisu iz 1981. iznosio 17,8% od ukupnog broja stanovništva općine Đakovo, prema podatcima SIZ-a za zapošljavanje općine Đakovo u 1985. u broju nezaposlenih činilo 64%.[18]

Pokušaji rješavanja navedenih problema nudile su brojne političke reforme, jedna od takvih je reforma odgojno-obrazovnog sustava. Najznačajnije promjene događale su se na polju srednjoškolskog obrazovanja o čemu će na primjeru CUO „Braće Ribar" iz Đakova u sljedećim redcima biti više rečeno. Važno je napomenuti kako su svi navedeni problemi preslikani u srednjoškolskoj ustanovi.

Reforma i đakovačko srednje školstvo 1980-ih.

Donošenjem Zakona o udruženom radu u studenom 1976. samoupravni sustav se proširio na sva područja proizvodnje i sve uslužne djelatnosti, pa tako i na prosvjetne ustanove.[19] Stvaranjem SIZ-ova država se trebala ukloniti kao posrednik između društvenih djelatnosti, kao što je srednja škola, i gospodarstva. Dakle, trebalo je uskladiti rad obrazovno-odgojnih ustanova, smjerova i upisnih kvota s potrebama jugoslavenske privrede.[20] Primjena navedenih odluka u stvarnosti se nije odvijala prema zacrtanom planu i sve do propasti SFRJ nije postigla svoj uspjeh. Osamdesete godine dvadesetog stoljeća obilježila je reforma srednjeg obrazovnog sustava provedena 1970-ih kojom je ukinuto gimnazijsko obrazovanje, a primijenjen je model usmjerenog obrazovanja kojime je stavljen naglasak na strukovno-obrtnička zanimanja. Glavni promicatelj novih ideja u obrazovnom sustavu bio je tadašnji

16 „Općina Đakovo može i mora izboriti bolje sutra", *ĐL* ,26. XII. 1985., br. 1025./1026., 1.

17 „Zapošljavanje i nadalje ozbiljan problem", *ĐL,* 30. I. 1985., br. 1011., 1.

18 "Investirati u one programe koji će omogućiti veće zapošljavanje", *ĐL,* 22. III. 1986, br. 1030., 1.

19 Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.- od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006., 479.

20 *Isto.*

sekretar za prosvjetu SRH, Stipe Šuvar.[21] Reforma je definirana Zakonom o odgoju i osnovnom obrazovanju, Zakonom o društvenoj brizi o djeci predškolskog uzrasta i Zakonom o usmjerenom obrazovanju, a konkretizacija politike prema obrazovanju utvrđena je na X., XI. i XII. kongresu SK Jugoslavije te na 14. sjednici CK SKJ iz 1977.[22] U skladu s tim promjenama postojala su, pri upisu u srednje škole, dva pripremna razreda, a tek onda usmjeravanja u struke. Kao rezultat provođenja spomenutih zakon, 1984. započeo je s radom „novi sistem samoupravnog interesnog organiziranja odgoja i usmjerenog obrazovanja".[23] Ovaj sustav je u školskoj godini 1984./1985. promijenio način upisa jer od tada su upisnici u prve razrede odmah upisivali željenu struku dakle, nisu više postojala prva dva pripremna razreda. Radni tjedan je iznosio 42 sata, a tjedan nastave 30 sati, također, još od 1983. uvedena je 45 minutna nastava, a umjesto svjedodžbi uvedeni su indeksi.[24] Primjena reformskih odluka uslijedila je u svim srednjim školama koje započinju s usklađivanjem svoga načina rada. Spomenute promjene zabilježene su kao jedne od radikalnijih u povijesti hrvatskog srednjoškolskog obrazovanja, a unijele su drugačiji sustav na sve tadašnje jugoslavenske prostore.

Povijest srednjoškolskog obrazovanja u Đakovu započinje osnivanjem Gimnazije, 31. kolovoza 1953., pri Muškoj osmogodišnjoj školi, a iste godine u rujnu otvoren je peti razred gimnazije kao „prvi viši razred".[25] Gimnazija se osamostaljuje 1954., a od 1958. nosi ime đakovačkih narodnih heroja Ive Lole i brata mu Jurice Ribara, Gimnazija „Braće Ribar".[26] Deset godina nakon toga, 19. rujna, donesena je odluka o spajanju Gimnazije „Braće Ribar", Poljoprivrednog tehnikuma, Škole učenika u privredi i Srednje ekonomske škole u Srednjoškolski centar „Braća Ribar" (SŠC „Braće Ribar"). Iste godine broj učenika u SŠC „Braće Ribar" bio je 922, a broj zaposlenih 47 te se nastava održavala u dvije zgrade.[27] Zbog ranije spomenutih reformskih promjena

21 Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, 2003., 398.

22 Zlatko JURKOVIĆ, „Povezivanje obrazovanja s cjelinom udruženog rada uz nove odnose i šire okvire odgojno-obrazovnog rada- aktualni su zadatci samoupravnog socijalističkog preobražaja odgoja i obrazovanja" *Pedagoški rad*, 39 /1984., br. 1-2, 3.

23 *Isto*, 1.

24 Miro ŠOLA, *55 godina đakovačke Gimnazije,* Đakovo, 2009., 62. i Sanja Bogdanović, „Što to tutnji!?", *Naša riječ,* travanj.1983, br.9, 5.

25 „Po uspjehu među najboljim srednjim školama", *ĐL* , 29. IV. 1988., br. 1058., 2.

26 *Isto.*

27 *Isto.*

godine 1973. ustanovljuje se CUO „Braća Ribar“ u kojem zajedno do 1991. djeluju općeobrazovni, strukovni i obrtnički program.[28] O temi usklađivanja rada CUO „Braće Radić“ prema zamislima reformskih promjena u nekom od sljedećih poglavlja.

Prisutnost komunističke ideologije u odgojno-obrazovnim ustanovama

Uloga odgoja i usmjerenog obrazovanja bila je formiranje „socijalističke ličnosti koja će nositi (…) daljnji razvoj samoupravljanja (…) u skladu s potrebama udruženog rada i društva u cjelini.“[29] Osim usklađivanja s privrednim potrebama, obrazovanje je imalo i političku dimenziju, oblikovanja mladih ljudi u duhu jugoslavenskog socijalizma. Marksistička ideologija provlačila se kroz sve predmete te su postojali predmeti posvećeni samo njoj, poput *Osnova marksizma* i *Teorije i prakse socijalističkog samoupravljanja*. Predmet Opće narodne obrane nalazio se također u kontingentu ideološki obojenih predmeta koji su bili u službi jugoslavenske ideologije.

Na tragu važnosti ideologijske ispravnosti, školske godine 1981./1982. u CUO „Braće Ribar“ dogodio se politički skandal profesora povijesti i voditelja smjene završnog stupnja Dragutina Jurića. Jurić je smijenjen zbog, za ono doba, politički nepodobnog ponašanja na proslavi „maturijade“ i pjevanja pjesme *Marjane Marjane* i *Lijepa naša.* Razlog za smjenu bio je i veći zbog njegova aktivnog sudjelovanja u *Hrvatskom proljeću* .[30] Ovo je jedan od primjera koji dokazuju važnost odanosti SKJ te strogost režima prema bilo kakvim odstupanjima od ustaljenih i nametnutih ponašanja u odgojno-obrazovnim ustanovama. Posebna pozornost na ideološku ispravnost posvećivana je profesorima jer oni imaju autoritet i simpatije kod učenika. Zbog toga je njihov odnos prema vladajućem režimu bio presudan jer: „Nastavnik će kod učenika moći izgrađivati pozitivan stav prema samoupravnom socijalizmu jedino onda ako su njegovi stavovi prema našoj stvarnosti takvi.“[31]

---

28 Hrvoje MILETIĆ, „Pregled đakovačkog školstva“, *Zbornik Muzeja Đakovštine (*gl. urednik Borislav Bijelić), Đakovo, 2009., 167.

29 Zlatko Jurković, „Povezivanje obrazovanja“, 3.

30 Dragutin JURIĆ, *Politika kao sudbina*, Đakovo, 2005., 68.

31 Mate Zorić, „Nastava predmeta OM i TIPSS-a u funkciji odgajanja mladih za samoupravljanje”, *Naša riječ,* 15. I. 1981., br. 4., 4.

Odanost vladajućima u odgojno-obrazovnoj ustanovi bila je sastavni dio njena djelovanja. Praksa upozoravanja i kontrole političke ispravnosti nastavljena je sve do raspada SFRJ. Primjer stalne budnosti i o važnosti kontroliranja učeničke političke orijentacije svjedoče događaji iz travnja 1981. godine. Učenici su se parolama suprotstavili odluci vodstva CUO „Braće Ribar" o zaključavanju hola za vrijeme nastave i velikog odmora. Iako je upravitelj Ivan Čulo, u intervju za školski list naglasio da parole nisu bile „antidržavne, niti političkog karaktera" smatrao je da „ukoliko (…) ne uhvatimo učenike koji su to pisali i ne ponesemo se prema njim po Pravilniku o odgojnim mjerama, pojavit će se uskoro parole ozbiljnijeg sadržaja."[32] Ova izjava uvelike dočarava budnost vodstva prema mogućim političkim nepodopštinama.

Na spomenute slučajeve nadovezivali su se problemi đakovačkog ogranka Saveza socijalističke omladine Hrvatske (SSOH), čija je izborna sjednica Općinske konferencije iz ožujka 1985. opisana riječima: "forma je zadovoljena" i to zbog pasivnosti delegata „od kojih mnogi nisu dočekali ni kraj sjednice". Pasivnost omladinske organizacije smatrana je poražavajućom zbog „ne baš malog broja već dugo prisutnih problema (…), nameće se pitanje do kada će omladinska organizacija taboriti na periferiji svih društveno političkih zbivanja?!"[33] Pasivnosti omladinske organizacije pridružuje se upozorenje udruženja Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Đakova na „potrebu odlučnijeg sprečavanja negativnih pojava te veću suradnju i rad s mladima (…) posebno s učenicima srednjih škola i studentima."[34] Navedeni primjeri ukazuju na otpor mladih partijskom sustavu i aktivnom sudjelovanju u njemu. Odraz toga vidljiv je ne samo u srednjoškolskom uzrastu, već i u osnovnoškolskim ustanovama. Tome svjedoči rasprava potaknuta na Općinskom komitetu Saveza komunista u Đakovu iz svibnja 1987. kada je Mirko Križić, sekretar Općinskog komiteta SKH, upozorio na nedovoljnu idejno-političku aktivnost unutar osnovnoškolskih ustanova, potkrijepivši to podatcima u kojima od ukupno njih četrnaest u samo četiri je postojala organizacija Saveza komunista.[35] Također, niska pripadnost Savezu komunista bila je primjetna među nastavnim kadrom kada krajem 1985. od ukupno 500

32 Zdenka Mađarević i dr., „Aktualno u Centru", *Naša riječ*, travanj 1981., br.5, 5.

33 „Odgovorni zadatci pred novim rukovodstvom", *Naša riječ,* ožujak 1985., br. 30., 1.

34 A.R, „Odlučno protiv negativnosti", *ĐL, 15*.II. 1986, br 1028., 2.

35 LJ. M, „Prosvjetni radnici i škole ne mogu sami rješiti svoje probleme", *ĐL,* 22. V 1987., br. 1047., 2.

zaposlenih u cjelokupnom đakovačkom školstvu svega njih sedamdesetak su bili članovi Partije. [36]U konačnici, jedan od ciljeva odgojno-obrazovnih ustanova u SFRJ, bilo osnovnih, srednjoškolskih ili viših, bilo je usvajanje sustava vrednota socijalističkog društva i formiranje marksističkog pogleda na svijet.[37] Upravo zbog te uloge nužna bila je vjernost Savezu komunista i oprez vodećih ljudi prema učeničkim nepodopštinama, ali i provođenje odluka političkih rukovoditelja.

Materijalni problemi

Reforma školstva u Đakovu dovela je do stvaranja ranije navedenog CUO „Braće Ribar“ te nastanka novih smjerova u obrazovanju koji su zahtijevali nove uvjete rada. Prvenstveno, otvaranje više učionica za izvođenje kabinetske nastave, ali i prostorija za učeničke praktikume. Uslijed lošeg materijalnog stanja općine Đakovo, koja se nalazila u ranije spomenutim ekonomskim poteškoćama, realizacija iznesenih zahtjeva bila je teška.

Problem nedostatka prostora privremeno je riješen na način da je dio učenika polazio nastavu u novoizgrađenoj (1981.) Osnovnoj školi Maršala Tita u naselju Sjever te u selu Semeljci u Osnovnoj školi Josipa Kozarca.[38] No, niti to nije omogućilo normalno izvođenje nastave u glavnoj školskoj zgradi u Đakovu gdje se zbog rekordnog upisa školske godine 1981./1982. u CUO „Braće Ribar“ nalazilo 1.941 učenik te do tada najveći broj zaposlenih 113. Zbog toga su oformljeni tkz. „leteći razredi“, i to čak njih osam.[39] Naime, zgrada CUO se nalazila na današnjoj adresi Vijenac kardinala Alojzija Stepinca i imala je 25 učionica od kojih sedam nefunkcionalnih. Normalno izvođenje nastave zahtijevalo je postojanje još 10 učionica.[40] Stanje nedostatka prostora izvrsno dočarava izgleda popularno zvane učionice „šupice“. Unutar „šupice“ nalazile su se četiri zbijene klupe uz koje su stajale stolice i to koliko

36 A. R., “Što prije provesti samoupravni preobražaj odgoja i obrazovanja“, *ĐL*, 28. XI. 1985., br.1024., 1.

37 Z. Jurković, „Povezivanje obrazovane“, *Pedagoški rad*, 39(1-2), (1984.),10.

38 Anđa Ljubas, „I oni su dio našeg Centra”, *Naša riječ,* siječanj 1981., br. 6.,4.

39 Jasiminka Jakobović i dr., Mi leteći razredi, *Naša riječ*, travanj 1982, br.7., 2.

40 „Nedostaje deset učionica“, *ĐL,* 13.II. 1985., br.950., 2.

ih god stane. Osim funkcije učionice, prostorija je služila i kao ostava za stare dnevnike, različite dokumente i narodne nošnje.[41]

Osim problemima s prostorom, radne dane u školi obilježavala je štednja na električnoj energiji, vodi, zagrijavanju, ali i poteškoće u nabavi „goriva, krede i papira".[42] Posljednje navedeno nije karakteriziralo samo CUO „Braće Ribar" već i većinu ustanova, poduzeća i kućanstva.

Stanjem CUO „Braće Ribar" bavila se i „sjednica direktora i predstavnika izvršnih tijela radnih i društveno političkih organizacija" općine Đakovo iz svibnja 1985. kada je upravitelj Đekić iznio postojeće probleme srednjoškolskog obrazovanja u Đakovštini. Promjena upravitelja CUO „Braće Ribar" dogodila se u veljači 1984. kada upravitelj postaje profesor Ivan Đekić koji zamjenjuje profesora Ivana Čulu.[43] Đekić se osvrnuo na materijalne teškoće i u rapravi od svibnja 1985. je naglasio da CUO zapošljava 103 djelatnika i broji 1.550 učenika.[44] Ako usporedimo podatke iz 1981. i 1985. vidimo da se broj zaposlenih smanjio za 10 radnika, dok se broj učenika povećao. Uslijed reformskih promjena 1985. pojavio se višak stručnog kadra iz polja elektrotehnike, geografije i prometne kulture, a broj „režijskog osoblja" se smanjio za tri radnika.[45] Da je trend općine Đakovo po niskom osobnom dohotku preslikan i na ovu odgojno-obrazovnu ustanovu svjedoče i podatci o tome da je u 1985., usprkos visokoj stručnoj spremi kod 76% zaposlenika CUO „Braće Ribar" prosjek njihova osobnog dohotka je iznosio 24.000 dinara što je ako usporedimo s plaćom u PIK-u, od 32.344 dinara, u istom vremenskom razdoblju, znatno niže.[46] Tako se CUO iz Đakova od ukupno 31 CUO iz regije Slavonije i Baranje po osobnom dohotku nalazio tek na 25 mjestu.[47]

Stanje u CUO iz Đakova nije se poboljšalo do kraja njegova postojanja. Problemi koji su prethodno navedeni samo su se gomilali i u 1987. kada se stanje moglo okarakterizirati teškim materijalnim položajem, što je vidljivo iz prosječne plaće radnika koja je iznosila 132.710 dinara. Kao usporedbu

41 Renata Cindrić, Lidija Majdenić, „Može se i ovako!?", *Naša riječ*, travanj 1982., br. 7, 3.

42 "Direktor o Centru", *Naša riječ*, travanj 1983., br. 9., 5.

43 M. ŠOLA, *55 godina*, 61.

44 „Kako pomoći Srednjoškolskom centru i Instalomontu", *ĐL,* 18. V. 1985., br.1017., 3.

45 *Isto.*

46 Radi dojma kupovne moći spomenutog iznosa napominjem da je cijena Đakovačkog lista tada iznosila 30 dinara.

47 *Isto.*

vrijednosti možemo uzeti cijenu Đakovačkog lista koji je u tom mjesecu koštao 200 dinara. Također, zbog nepopunjavanja upisnih kvota dolazilo je do viška nastavnog kadra što je još više utjecalo na stabilnost radnog mjesta. Upisanim učenicima uvjeti kabinetske nastave i dalje su bili loši te su bili potrebni veliki napori nastavnika kako bi se u cijelosti realizirali nastavni programi i planovi.[48]

Upisni programi

Školska reforma iz 1970-ih godina utjecala je na upisne programe i od srednjoškolskih centara zahtijevala je promjene istih. Novi upisni programi trebali su biti rađeni prema zahtjevima lokalnih Organizacija udruženog rada (OUR). Usklađivanje CUO „Braće Ribar“ s OUR u Đakovštini događala su se u skladu s reformom, ponajprije se pokušalo uskladiti s potencijalnim najvećim poslodavcima. Već ranije spomenuti PIK Đakovo imao je najveću potrebu za radnom snagom, prvenstveno radilo se o poljoprivrednim zanimanjima, ali i strukama poput automehaničara, strojara, prerađivača voća i povrća. Strojarske struke bile su potrebne i osječkoj tvornici oruđa „Standard“ i riječkom „Torpedu“ koji su imali proizvodne pogone u Đakovu. Učenici drvno prerađivačke struke prvenstveno su svoj posao mogli tražiti u đakovačkoj Drvnoj industriji „Stjepan Geli“. Usklađivanje s spomenutim tvrtkama u početku reforme nije se odvijalo prema planu jer OUR-i s CUO-om nisu uskladile potreba, a kako je vrijeme odmicalo zacrtani planovi su se teško mogli mijenjati. Problemi u ispunjavanju zadaće zadovoljavanja potreba đakovačke prirede sve više su se gomilali.

Neproizvodna zanimanja

Težnja reforme k tako zvanim proizvodnim zanimanjima dovela je do ukidanja gimnazijskih i smanjenje kvota za takozvana neproizvodna zanimanja. Problemi su nastajali kod novih usmjerenja neproizvodnog tipa i njihova zapošljavanja. Tako je u CUO „Braće Ribar“ iz Osijeka u školskoj godini

48 „Kako riješiti pedagoške i materijalne probleme CUO „Braće Ribar“, *ĐL,* 26. IX 1987., br. 1050., 3.

1979./1980. upisano neproizvodno usmjerenje novinskog izvjestitelja, a te iste godine potražnja na SIZ za zapošljavanje u Osijeku za novinarima bila je jedno radno mjesto.[49] Na ove podatke autorice u školskom listu *Naša riječ* su se cinično zapitale: „Možda bi trebalo uvesti i takvo usmjerenje koje će se baviti isključivo provođenjem u praksu teoriju o reformi usmjerenog obrazovanja?"[50]

Probleme s neproizvodnim zanimanjima imao je i CUO „Braća Ribar" u Đakovu koji je smanjio broj upisnika u te programe. Tako u školskoj godini 1979./1980. kada je trebalo biti upisano 357 učenika u različitim usmjerenjima, samo 85 bilo je predviđeno za neproizvodna zanimanja. Dvadeset pet bilo bi upisano na pedagoški smjer, *Suradnika u odgojno-obrazovnom procesu*, dok je šezdeset učenika trebalo pohađati smjer *Stručni radnik osnovnih ekonomskih poslova*.[51] Nakon završetka pedagoškog smjera učenik je stekao opće znanje te mu je preostalo samo nastaviti daljnje školovanje, čime se ideja o zapošljavanju nakon završetka srednje škole izgubila.[52] Prijedlog za upisnu godinu 1987./1988. sadržavao je molbu za otvaranjem još jednog neproizvodnog smjera, *Kulturološkog odjela*. Prijedlog je odbijen od strane Koordinacijskog odbora Saveza SIZ-ova usmjerenog obrazovanja SRH.[53] Pokušaj otvaranja novoga smjera trebao je budućim srednjoškolkama omogućiti veći izbor jer u ponuđenim programima je većina bila predviđena za mušku populaciju. Ženska populacija najčešće je upisivala spomenuta neproizvodna zanimanja, tako u školskoj godini 1987./1988. postoje podatci da se za zanimanje ekonomista prijavilo 174 kandidata, a kvota je iznosila 68, „radilo se uglavnom o ženskoj omladini kojoj Centar ne nudi širi izbor neproizvodnih zanimanja".[54]

Postavlja se pitanje zašto je u interesu vladajućih bilo smanjiti mogućnosti za stjecanjem više stručne spreme nastavljanjem školovanja i nakon srednjeg obrazovanja. Zanimljiv je komentar dr. Mladena Žuvele, člana predsjedništva Centralnog komiteta SKH, koji u siječnju 1988. na savjetovanju prosvjetnih

---

49 Ružica Ćurić i Jasminka Fajdetić, „Reforma daje nova usmjerenja", *Naša riječ*, travanj 1980., br.3, 13.

50 *Isto.*

51 „Najaktualniji problemi u Centru", *Naša riječ*, travanj 1979., br. 1., 3.

52 „Reforma u našim očima", *Naša riječ*, travanj 1979., br.1, 4.

53 "U 16 odjeljenja- 500 učenika", *ĐL*, 28.II 1987., 1043., 3.

54 „Izbor 8 struka", *ĐL*, 30. VI. 1987., 1048., 3.

radnika u Đakovu iznosi prednosti smanjenja kvota za neproizvodna zanimanja. Njegovo viđenje je da se „glad za diplomama“ postupno zamijenila „gladi za znanjem“.[55] Pomalo je kontradiktorno da se skraćivanjem školovanja i smanjenjem broja obrazovanih visokokvalificiranih radnika povećava „glad za znanjem“. Prvenstveno se radilo o težnji za proizvodnjom što više radne snage koja se trebala uklopiti u planove izlaska iz krize koji su se temeljili na povećanju proizvodnje.

Proizvodna zanimanja

Proizvodna zanimanja u upisnim kvotama činila su gotovo 80 % ponuđenih smjerova unutar CUO „Braće Ribar“. Njihov cilj prvenstveno je bio obrazovanje kadra koji će nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja pronaći posao u nekom od OUR-a.

Brojna ponuđena zanimanja često su učenike poticali na pitanje: „A što ćemo raditi nakon školovanja?“[56] Da se ovo pitanje nije odnosilo samo na smjer za koji se školuju i njegov program već i na neusklađenost upisnih programa s OUR-ima svjedoče brojne nelogičnosti. Tako je Zajednica usmjerenog obrazovanja općine Đakovo za školsku godinu 1988./1989. dodjeljivala kredite učenicima i studentima. Radilo se o učenicima i studentima s kojima su OUR sklopile ugovore, zatim onima koji se školuju za deficitarna zanimanja te naposljetku onima slabijeg imovinskog statusa. Podatak koji je posebno zanimljiv je popis deficitarnih zanimanja za koje se dodjeljivao kredit. Radilo se o zanimanjima: „električari raznih usmjerenja, građevinari, metalci, kemijski tehničari i učenici matematičko-informatičkog usmjerenja“.[57] Kada usporedimo navedena deficitarna zanimanja s popisom nezaposlenih i njihovim zanimanjima u prvih devet mjeseci 1988. vidjet ćemo da se dva zanimanja koja su na popisu deficitarnih nalaze na popisu zanimanja najviše nezaposlenih osoba u općini Đakovo, a to su metalci i građevinari.[58] Navedeni primjer dočarava neusklađenost Zajednica usmjerenog obrazovanja općine Đakovo i đakovačkog SIZ-a za zapošljavanje, ali dočarava i kaotično stanje koje je

55 “Nužan preobražaj odgoja i obrazovanja”, *ĐL*, 29. I. 1988., br. 1054., 1.

56 „Reforma u našim očima“, *Naša riječ*, travanj 1979., br.1., 4.

57 “Krediti učenicima i studentima”, *ĐL,* 23. VII. 1988., 1.

58 „Evidentirano1585 nezaposlenih“, *ĐL,* 17. XII. 1988. br. 1068., 1

vladalo u cjelokupnom obrazovnom i privrednom životu. Kaos je vidljiv i u neusklađenosti planova potražnje radne snage OUR-a i upisnih kvota zanimanja CUO-a jer cilj zapošljavanja cjelokupnih generacija nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja je bio samo plan, a nikada praksa.

Sastavni dio politike usmjerenog obrazovanja bilo je obavljanje prakse u struci tijekom školovanja za sve upisane smjerove, bilo proizvodne ili neproizvodne. Kod pedagoških zanimanja ova odredba posebno je stvarala muke organizaciji praktične nastave jer nastavnici i stručno osoblje nisu znali kako bi pedagoška stručna praksa trebala točno izgledati. Posebice onaj dio kada su na završnom ispitu morali prikazati svoj praktični rad.[59]

Problema nije nedostajalo ni u proizvodnim zanimanjima jer praktična nastava se osim u školi izvodila i u radnim organizacijama. Praktična nastava u školi se susretala s klasičnim, ranije spomenutim, problemima nedostatka prostora te nedostatka sredstava za materijale. Dok s druge strane, učenici koji su praktični dio svoje nastave izvodili u radnim organizacijama trebali su biti izjednačeni s ostalim radnicima u pravima i obvezama što često nije bio slučaj. Također, u duhu povezanosti ideologije i obrazovanja naglašavala se važnost prakticiranje samoupravljanja „da učenici vide kako se to provodi u praksi, jer su oni o tome samo teoretski učili na satovima marksizma i TIPSS-a".[60] Svrha rada u radnim organizacijama je upoznavanje s poslom i olakšavanje mogućnosti jednostavnijeg zapošljavanja no, kao i ostali planovi odgojno-obrazovne reforme niti ovaj nije polučio uspjeh.

Nedovoljne i neatraktivne upisne kvote

Osim spomenutih propusta u povezivanju srednje škole i đakovačkih OUR-a te materijalnih problema, kapacitet CUO „Braće Ribar" bio je nedostatan za upis svih zainteresiranih. Naime, upisne kvote za srednjoškolsko obrazovanje bile su dostatne samo da pokriju 70 % završenih osnovnoškolaca s područja Đakovštine.[61] Problem se povećavao promjenom načina upisivanja, jer do 1983. postojao je „teritorijalno upis" što je značilo upis učenika iz mjesta gdje se nalazi Centar. Također, odabir zanimanja do 1984./1985. bio

59 „Najaktualniji problemi u Centru", *Naša riječ*, travanj 1979., br.1, 2.

60 *Isto*, 3.

61 D.L „Pri upisu zadovoljiti potrebe udruženog rada", *ĐL,* 17.X. 1986., br. 1038., 1.

je olakšan i zbog činjenice da su se prvo upisivala dva pripremna razreda, a tek nakon toga učenici su imali veću mogućnost izbora zanimanja.[62] Promjenom upisnih uvjeta koji su se odnosili na upis struke potrebne OUR u prvom razredu neka od atraktivnijih zanimanja su izbačena iz programa i učenici su zbog toga odlazili u CUO drugih općina. Nezadovoljstvo spomenutom upisnom politikom izrazio je i Ilija Đekić, direktor CUO „Braće Ribar", koji za školsku godinu 1988./1989. navodi da je od ukupno 750 učenika završenih osnovnih škola Đakovštine u CUO bilo mjesta za samo njih 480, što je predstavljalo 64,5 %.[63]

Manjak kvota i neatraktivna zanimanja prouzročila su „kaos u Slavoniji i Baranji".[64] Kaos je u sebi nosio brojne probleme. Prvenstveno radilo se o lošem materijalnom stanju obitelji koja pogođena krizom i najčešće nisu mogla djeci priuštiti svakodnevno putovanje u drugi grad. Djeca iz obitelji izrazito slabog imovinskog stanja, koja se nisu upisala u CUO „Braće Ribar" nisu odlazila na školovanje. Za promjene navedenih problema u 1988. godini zalagalo se vodstvo CUO iz Đakova no, kriteriji su bili unaprijed određeni od strane Saveza Samoupravnih interesnih zajednica usmjerenog obrazovanja SRH te je predviđene planove bilo teško mijenjati. Ovo je još jedna potvrda da je nefleksibilnost ranije utvrđenih normi dovodila i uvelike otežavala rješavanje problema unutar srednjoškolskog usmjerenog obrazovanja. Rezultat toga je bila sve veća neusklađenosti upisnih kvota i OUR-a. Neusklađenost je dovodila do hiperprodukcije određenih zanimanja i pomanjkanja drugih.

Zaključak

Povijesni prikaz ustanove kao što je Centar usmjerenog obrazovanja „Braće Ribar" iz općine Đakovo u sebi povezuje sve odrednice života i načina funkcioniranja Đakovštine u 1980-im godinama. Preslikavanje niskog životnog standarda u cjelokupnoj zajednici imao je odraz i u Centru usmjerenog obrazovanja, rastuća politička nelojalnost, inertnost političkog sustava te podređenost privrednih odluka političkim ciljevima bili su vidljivi u

62 Mirko Kladarić, „Kako pomoći Srednjoškolskom centru i Instalmontu", *ĐL,* 18. V. 1985., br. 1017., 4.

63 il, „ Nezadovoljstvo zbog upisa", *ĐL,* 23.VII., 1988., 1062.,2,

64 *Isto.*

radu Centra. Posebno je zanimljivo bilo pratiti idealizirane planove koji su bili utopijske naravi i nikada nisu zaživjeli u praksi. Prvenstveno, radilo se o težnji za povezivanjem usmjerenog obrazovanja s kadrovskim potrebama Organizacija udruženog rada. Ovaj primjer trebao je riješiti gorući problem nezaposlenosti mladih ljudi, ali u svom utopijskom naumu nikada nije uspio. U konačnici, prikazom svakodnevnih životnih problema radnika i polaznika jedine đakovačke srednjoškolske ustanove prikazan je raskorak u pogledu vladajućih i njihovih slika o društvu i onoga što i kako je to društvo stvarno funkcioniralo.

SUMMARY

Marija Rotim

THE WORK OF THE CENTRE FOR OCCUPATIONALLY ORIENTED EDUCATION "BRAĆE RIBAR" FROM ĐAKOVO IN 1980s

In her paper, the author reports on political and economic situation of the municipality of Đakovo in the 1980s through the work of the centre for occupationally oriented education. The research was conducted based on the magazines from that period and relevant scientific papers and literature. It is established how the general economic and financial state were modelled in the activities of a secondary school.

GRAĐA

Bibliografija o Đakovu i Đakovštini iz monografija i serijskih publikacija Središnje nadbiskupijske i fakultetske knjižnice Katoličkog Bogoslovnog Fakulteta u Đakovu

UDK 930.85(497.5 Đakovo)

Ankica Landeka i Tihonija Zovko
Katolički bogoslovni fakultet Đakovo

U nedostatku jedne sveobuhvatne bibliografije radova o Đakovu i Đakovštini autorice su izradile bibliografiju radova o Đakovu i Đakovštini prikupljenih u monografijama i serijskim publikacijama knjižnog fonda Središnje nadbiskupijske i fakultetske knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu. Zainteresiranima za istraživanje naše lokalne povijesti ova bibliografija biti će od velike koristi već danas, a u perspektivi svakako će predstavljati i poticaj za izradu jedne cjelovite bibliografije koju, nadajmo se, nećemo dugo čekati.

Ključne riječi: Đakovo, bibliografija, Središnja nadbiskupijska i fakultetska knjižnica

Bogata povijest grada Đakova usko je vezana uz povijest nastanka i rasta ne samo kao biskupskog središta, već je vezana i uz određene institucije koje su svoje mjesto pronašle u samom srcu Đakova. Uz katedralu, Bogoslovno

sjemenište, Katolički bogoslovni fakultet, Središnju nadbiskupijsku i fakultetsku knjižnicu, Samostan Milosrdnih sestara sv. Križa, govor o Đakovu povezujemo s arhivskom građom, životopisima biskupa i svećenika, društvenim i kulturnim događajima, ergelom lipicanaca, arhitekturom i prostornim uređenjem, školstvom te tiskarstvom i čitaonicama.

Za ovu prigodu prikupljena je ova bibliografija radova koje smo pronašli u monografijama i serijskim publikacijama knjižnog fonda Središnje nadbiskupijske i fakultetske knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu. Zastupljeni su slijedeći časopisi: Croatia Sacra, Croatica Christiana Periodica, Časopis za suvremenu povijest, Danica, Diacovensia, Djakovačke pučke novine, Đakovački list (1953.-1961.), Đakovački vezovi: prigodna revija, Glas Koncila, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje, Hrašće, Jeka od Osieka, Kačić, Književna revija, Meridijani, Narodne novine, Opuscula arheologica, Povijesni prilozi, Prilozi instituta za arheologiju, Prosvjeta, Putujući Slavonijom, Scrinia Slavonica, Slavonski narodni godišnjak, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, Vienac, Viestnik kraljevsko-slavonsko-dalmatinskog arhiva, Vijenac, Zbornik Muzeja Đakovštine, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije (od 2008.; prvi broj časopisa tiskan je pod nazivom Glasnik biskupija Djakovačko-Sriemske; tijekom 142 godine izlaženja tiskan je pod nazivima Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske; Vjesnik đakovačke biskupije; Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije).

Đakovo - arhivska građa

- BARBARIĆ, Josip, Arhivska građa za povijest Đakova, Đakovštine i Đakovačke biskupije u Hrvatskom državnom arhivu (do god. 1848.), u: Diacovensia 3(1995)1, 45-68.
- DOLANČIĆ, Vlatko, Fondovi i zbirke Biskupijskog arhiva u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 38(2007)37, 63-66.
- DOLANČIĆ, Vlatko, Kanonske vizitacije u Biskupijskom arhivu u Đakovu, u: Diacovensia 14(2006)1(17), 93-149.
- DOLANČIĆ, Vlatko, Stari popis Zbirke korespondencije biskupa u Biskupijskom arhivu u Đakovu, u: Diacovensia 15(2007)2(20), 101- 110.

- JURKOVIĆ, Jasmina, Rukopis „Poviest sela Vuke" Milka Cepelića darovan Muzeju Đakovštine, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 35(2004)34, 42-43.
- KARAULA, Željko, Pisma crnogorskoga pjesnika, svećenika i diplomata Jovana Sudečića bosansko-đakovačkom i srijemskom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru (1881.-1887.), u: Diacovensia 17(2009)1(23), 91-156.
- MATANIĆ, Atanazije J., Izvještaji bosansko-srijemskih ili đakovačkih biskupa u tajnom vatikanskom arhivu, u: Kačić 4(1971) ,149-154.
- SRAKIĆ, Marin, „U ime naroda". Proces protiv profesora, svećenika i bogoslova Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu 1959-1960., u: Diacovensia 2(1994)1, 23-57.
- SRAKIĆ, Marin, Kranjčevićeva i Matoševa pisma biskupu Strossmayeru, u: Zbornik Muzeja Đakovštine. Đakovo i njegova okolica 2(1982), 153-157.
- SRAKIĆ, Marin, Iz dijecezanskog arhiva (Pisma Marije Jurić Zagorke i S. Radića biskupu Strossmayeru), u: Zbornik Muzeja Đakovštine. Đakovo i njegova okolica 3(1985), 175-179.
- SRAKIĆ, Marin, Pisma Bogoslova (Dragutina) Šuleka Jurju Tordincu, u: Croatica Christiana Periodica 11(1987)19, 31-40.
- SRAKIĆ, Marin, Biskupija Đakovačka i Srijemska, Ratni izvještaj, br. 11., u: Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje 2(1993), 71-99.
- SRAKIĆ, Marin, Ratna stradanja u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 129(1992)8-9, 95-102, 107-113.
- SRŠAN, Stjepan, Pisani izvori za povijest Đakova, u: Diacovensia 3(1995), 29-43.

Bogoslovno sjemenište

- ANDRIĆ, Ivan, Skica za povijest glazbenog života u katedrali i u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 631-662.
- BAGARIĆ, Marina, Povijest gradnje đakovačkoga Sjemeništa, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 707-731.
- BENAŠIĆ, Zvonko, Devedeset godina zgrade Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 35(2004)34, 50-51.

- BOŽIĆ, Marinko, Marija u povijesti đakovačkog sjemeništa, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989)5, 95-97.
- KALMAR, Josip, Djelatnost Zbora duhovne mladeži đakovačke 1841.-1956. godine, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 663-688.
- KALMAR, Josip, Djelatnost Zbora Duhovne mladeži đakovačke 1841.-1956., u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 124(1996)5, 310-312.; 6, 369-372.; 7/8, 448-452.
- KOLAR, Mira, Đaci vinkovačke gimnazije koji su se iškolovali na đakovačkom liceju i Bogosloviji do 1930. godine i koji su se uključili u djelovanje katoličke crkve i kulturno-prosvjetni rad, u: Đakovački vezovi, revija (2001), 50-52.
- Kroz posljednjih pedeset godina, u: Vjesnik Đakovačke biskupije 83(1956)10 i 11, 157-160.
- Kroz prvih stotinu godina, u: Vjesnik Đakovačke biskupije 83(1956)10 i 11, 149-152.
- MAROSLAVAC, Stjepan, Obnova zgrade Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 733-753.
- MRKONJIĆ, Tomislav, Prilog povijesti đakovačkog sjemeništa prema izvorima iz arhiva bečke Nuncijature, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 285-323.
- Naše sjemenište i naši vjernici, u: Vjesnik Đakovačke biskupije 83(1956)10 i 11, 162-165.
- NIKŠIĆ, I., 90-godišnjica Zbora duhovne mladeži u Đakovu, u: Glasnik biskupije Bosanske i Srijemske 59(1931)14, 118-120.
- PAVIĆ, Matija, Biskupijsko sjemenište u Djakovu (1806-1906), u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske **34(1906)6**, 43-48.; 7, 49-54.; 8, 57-60.; 9, 65-70.; 10, 74-77.; 11, 82-86.; 13, 102-107.; 14, 113-116.; 15, 117-120.; 16, 125-127.; 17, 133-137.; 18, 141-145.; 19, 150-153.; 20, 157-160.; 21, 165-172.; 22, 174-176.; 23, 182-184.; **35(1907)3,** 19-21.; 4, 27-30.; 5, 35-38.; 6, 41-44.; 7, 49-53.; 9, 66-71.; 11, 86-87.; 12, 89-93.; 13, 97-101.;14, 110-111.; 15, 114-118.; 16, 124-127.;17, 129-132.; 18, 141-143.;19, 147-149.; 22, 196-198.; **36(1908)2,** 10-1.; 3, 21-23.; 4, 28-30.;5, 36-39.; 6, 43-46.; 7, 52-54.;8, 60- 63.; 9, 70-71.; 10, 76-78.;11, 85-86.; 12, 94-96.; 13, 99-100.; 14, 107-109.

- PAVLOVIĆ, Anto, Poglavari Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 357-440.
- PAŽIN, Zvonko, Liturgijski život svećeničkih kandidata u đakovačkom sjemeništu (1907.-1987.), u: Diacovensia 14(2006)2(18), 533-630.
- SJEMENIŠNO POGLAVARSTVO, Kronika o sjemeništu prilikom požara, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 99(1972)7-8, 124-125.
- SRAKIĆ, Marin, 175 godina Bogu i narodu, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 110(1982)prilog uz broj 2, 7-15.
- SRAKIĆ, Marin, Od „ Lyceum episcopale“ do Teologije u Đakovu, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 122(1994)12, 364- 368.
- SRAKIĆ, Marin, Odgojitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na Teologiji u Đakovu od 1806.-1996., u: Diacovensia 4(1996)1, 167-254.
- SRŠAN, Stjepan, Statut Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu 1814., u: Diacovensia 4(1996)1, 147-153.
- STRGAR, Petar, Biskupijska gimnazija biskupa Josipa Jurja Strossmayera u Đakovu 1972.-1990., u: Đakovački vezovi, prigodna revija 40(2009)39, str. 81-82.
- Svečano otvorenje sjemeništa, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 42(1914)1, 2-4.
- ŠEŠO, Ivan, Jubilarna proslava 175. Obljetnice Bogoslovnog sjemeništa/ Visoke bogoslovne škole i Biskupijske gimnazije „ J. J. Strossmayer“, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 110(1982)prilog uz broj 2, 1.
- ŠKALABRIN, Nikola, Biskupijsko sjemenište u Đakovu - od osnutka do 1918., u: Diacovensia 14(2006)2(18), 215-257.
- ŠULJAK, Andrija, Bogoslovno sjemenište i filozofsko-teološko učilište u Đakovu (1806.-2006.), u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 134(2006)10, 856-861.
- VARGA, Geza, „S visine posla oganj u nutrinu moju“ (Jer 1, 13), u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 99(1972)7-8, 123.
- VINCETIĆ, Alojzije, Stogodišnjica našeg sjemeništa, u: Glasnik biskupije Bosanske i Srijemske 34(1906)19, 155-156.
- ŽIC, Bogoljub., Tihi jubilej: 1841.-1941., u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 80(1942)5, 36-39.

Biskupija

Crkveno sudište

- KUŠEN, Dražen, Biskupijsko crkveno sudište u Đakovu, u: Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje 8 (2005)1¸ 80-196.

Povijest

- ANTOLOVIĆ, Josip, Katekizmi i katehizacija u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji u XVIII. i XIX. stoljeću, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 119(1991)11-12, 167-172.
- BÄUERLEIN, Stjepan, Đakovo 1239., u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 67(1939)20, 157-160.; 21,166-167.
- Delegat sv. Stolice u Đakovu (Josip Ramiro Marcone), u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 71(1943)9, 67-68.
- KOHARIĆ, Janko, Biskupov grad u Djakovu, u: Vienac (1877) 26, 415.
- MAŽURAN, Ive, Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine, u: Diacovensia 3(1995)1, 107-156.
- SEKULIĆ, Ante, Pregled povijesti drevne Srijemske biskupije do dolaska Turaka, u: Diacovensia 3(1995)1, 157-175.
- SRAKIĆ, Marin, Prijenos sjedišta đakovačke i srijemske biskupije iz Đakova u Osijek, u: Diacovensia 1(1993)1, 159-164.
- ŠEŠO, Ivan, Proslava 750. Obljetnice biskupskog grada Đakova, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989)10, 167-170.
- ŠULJAK, Andrija, 750. Obljetnica Đakova- biskupskog grada, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989)11, 6.
- ŠULJAK, Andrija, 750. Obljetnica Đakova - biskupskog grada: Đakovo pod turskom vlašću, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989)3, 55-56.
- ŠULJAK, Andrija, 750. Obljetnica Đakova- biskupskog grada: Novo rađanje kršćanskog Đakova, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989)4, 75.
- ŠULJAK, Andrija, 750. Obljetnica Đakova - biskupskog grada: Sa Strossmayerom u 20. stoljeće, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989)9, 162.

- ŠULJAK, Andrija, 750. Obljetnica Đakova- biskupskog grada: Sjedinjenje biskupija, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989)5, 97-98.
- ŠULJAK, Andrija, 750. Obljetnica Đakova- biskupskog grada: Srednjovjekovno Đakovo, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989)2, 27-28.
- ŠULJAK, Andrija, 750. Obljetnica Đakova - biskupskog grada: Strossmayerovo doba - novo lice biskupije, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989)6, 106-107.
- ŠULJAK, Andrija, 750. Obljetnica Đakova - biskupskog grada: Ustanove posvećenog života, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 117(1989)11, 198-199.
- ŠULJAK, Andrija, Sinode na području Đakovačke i Srijemske biskupije, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 125(1997)4, 231-234.
- ŠULJAK, Andrija, Đakovo: biskupski grad, Biskupski ordinarijat, Đakovo, 1979.
- ŠULJAK, Andrija, 750 godina biskupskog grada Đakova (1), u: Glas Koncila 28(1989) 39, 9.
- ŠULJAK, Andrija, 750 godina biskupskog grada Đakova (2). Pod turskim jarmom, u: Glas Koncila 28 (1989) 40, 9.
- ŠULJAK, Andrija, 750 godina biskupskog grada Đakova (3). U znaku J. J. Strossamyera, u: Glas Koncila 28(1989) 12, 12.
- ŠULJAK, Andrija, 750 godina biskupskog grada Đakova, u: Đakovačka i Srijemska biskupija. Adresar 1989., Đakovo, 1989., 201-210.
- ŠULJAK, Andrija, Bosanski biskupi od prelaza u Đakovo do 1526. godine, u: Kršćanstvo srednjovjekovne Bosne. Radovi Simpozija povodom 9 stoljeća spominjanja Bosanske biskupije (1089.-1989.), Vrhobsanska visoka teološka škola, Sarajevo, 1991., 269.-282.
- ŠULJAK, Andrija, Međunarodni znanstveni skup o Josipu Jurju Strossmayeru, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 118(1990)6, 107.-108.113.
- ŠULJAK, Andrija, Fermendžinovi izvori za povijest 17. I 18. stoljeća Đakovačke ili Bosanske i Srijemske biskupije, u: Život i djelo o. Euzebija Fermenžina. Zbornik radova znanstvenog skupa, Našice, 19.-20. Rujna 1998., HAZU - Zavod za znanstveni rad Osijek, 1998., 163.-172.

- VARGA, Geza, Đakovački jubileji, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 114(1976)5, 83-86.
- Visoki posjet. (Dionizije Njardi i Ivan Šarić), u: u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 18, 3.

Stolni kaptol

- GULIN, Ante, Srednjovjekovni bosanski ili đakovački kaptol i njegovi pečati, u: Diacovensia 3(1995)1, 299-321.
- MARIJANOVIĆ, Luka, Prvostolni kaptol đakovačko-osječki (sadašnjost kroz prizmu prošlosti), u: Zbornik Muzeja Đakovštine 11(2013), 227-268.
- SRAKIĆ, Marin, Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu, u: Diacovensia 3(1995)1, 243-298.
- TOTH, Ildiko, Kaptol na južnoj granici (Područni djelokug Bosanskoga stolnog kaptola do sredine 14. stoljeća), u: Zbornik Muzeja Đakovštine 8(2007), 207-224.

Vlastelinstvo

- KARAMAN, Igor, Uloga i značaj biskupskog imanja Đakovo u sklopu slavonskog kasnofeudalnog /kapitalističkog veleposjeda, u: Diacovensia 3(1995)1, 229-239.
- MARKOVIĆ, Mirko, Iz prošlosti đakovačkog vlastelinstva, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1976), 33-35.
- SRŠAN, Stjepan, Popis đakovačkog veleposjeda 1757. godine, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (1967-1991), 68-78.
- ŠULJAK, Andrija, Uzgoj rasnih konja na vlastelinstvu bosansko-đakovačkih i srijemskih biskupa (1374.-1506.-2006.), u: Diacovensia 14(2006)1(17), 83-91.
- ŽIVKOVIĆ – KERŽE, Zlata, Kratak prikaz đakovačkoga vlastelinstva u doba biskupa Josipa Jurja Strossmayera, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 4 (1997), 17-25.

Životopisi

Biskupi

Antun Akšamović

- Dolazak biskupa Akšamovića, u: u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 8, 3.
- Msgr Dr Antun Akšamović – dijamantni Jubilarac: 60-godišnjica misništva: 1899-1959., u: Vjesnik biskupije đakovačke 86(1959)7 i 8, 114-118.
- Akšamović Msgr Dr Antun, osmrtnica, u: Vjesnik biskupije đakovačke 86(1959)11, 153-154.
- Iz biskupove oporuke, u: Vjesnik biskupije đakovačke 86(1959)11, 167.
- Nad odrom (žalobni govor koji je održao dr. Smiljan Čekada, biskup skopljanski), u: Vjesnik biskupije đakovačke 86(1959)11, 159-161.
- Osvrt na proslavu zlatomisničkog jubileja preuzv. g. biskupa dr. A. Akšamovića, u: Vjesnik biskupije đakovačke 76(1949)8, 81.
- PAVLOVIĆ, Anto, Antun Akšamović, Ladislav Szörenyi, u: Vjesnik Đakovačko – osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije, 137(2009) 11-12, 1025.
- Rekvijem i sahrana, u: Vjesnik biskupije đakovačke 86(1959)11, 156-158.
- SPILETAK, Andrija, Slavlje u Djakovu. Svečani doček novog biskupa, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 48(1920)14 i 15, 55-62.
- Svećenik veliki: Pedeseta obljetnica svećeništva preuz. gosp. Dr. Antuna Akšamovića 29. VI. 1899. - 29. VI. 1949., u: Vjesnik biskupije đakovačke 76(1949)7, 66-76.
- Veličanstveno slavlje biskupa Akšamovića, u: u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 13, 1-2.
- Zadnji časovi biskupa Akšamovića, u: Vjesnik biskupije đakovačke 86(1959)11, 155- 156.
- Zlatni svećenički jubilej preuzv. g. biskupa Dr. A. Akšamovića, u: Vjesnik biskupije đakovačke 76(1949)6, 57- 58.

Antun Josip Ćolnić

- PAVIĆ, Matija, Josip Antun Čolnić biskup bosansko-djakovački (1751.-73.), u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 23(1895)14, 122-125.; 15, 129-131.; 16, 137-140.; 17, 146-149.; 20, 170-172.

- PAVLOVIĆ, Anto, Josip Antun de Ćolka, u: Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije, 137(2009) 3, 281-284.
- SRAKIĆ, Marin, Autobiografija Josipa Antuna Čolnića, biskupa bosanskog ili đakovačkog, u: Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje (1991)1, 37-50.

Antun Mandić

- BIJELIĆ, Borislav, Antun Mandić (1740.-1815.), u: Putujući Slavonijom (1997), 9-10.
- Biskup Antun Mandić, u: Vjesnik Đakovačke biskupije 83(1956)10 i 11, 153.-157.
- MARIJANOVIĆ, Luka, Zaslužni i ugledni biskup Antun Mandić na području školstva u Hrvatskoj, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 9(2009) 19-49.
- SRAKIĆ, Marin, Biskup Antun Mandić- osnivač Bogoslovnog sjemeništa i filozofsko-teološkog studija u Đakovu. Lik i djelo, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 191-213.
- SRAKIĆ, Marin, Antun Mandić, biskup, realizator školskih reformi u Hrvatskoj, u: Zbornik radova o Marijanu Lasanoviću, JAZU, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, 1985., 87.-97.
- SRAKIĆ, Marin, Biskup Antun Mandić osnivač Bogoslovnog sjemeništa i Teologije u Đakovu, u: UZELAC, Branka, Grožđe i vino - znak Božjeg blagoslova, Muzej Đakovštine, Đakovo, 2010., 15-23. (Katalog izložbe)
- VINCE, Zlatko, Antun Mandić kao kulturni i prosvjetni radnik, u: Diacovensia 4(1996)1, 155-166.
- TATARIN, Milovan, Biografija đakovčakoga biskupa u stihovima: život Antuna Mandića Adama Filipovića, u: Scrinia Slavonica, 7(2007)1, 225-262.
- TATARIN, Milovan, Život Antuna Mandića dama Filipovića, biografija u stihovima, u: Zbornik Dani Hvarskog kazališta, knj. 32, HAZU, Zagreb – Književni krug, Split, 2006., 122-163.

Ćiril Kos

- DOGAN, Nikola, Mons. Ćiril Kos doctor theologiae honoris causa, u: Diacovensia 2(1994)1, 58-67.
- JARM, Antun, Mons. Ćiril Kos biskup Đakovačke i Srijemske biskupije, zrnca života i djela, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1994), 68-69.
- MARIJANOVIĆ, Luka, Biskup koji je neumorno već pedeset i pet ljeta sije sjeme Božje riječi. Dvadeset peta obljetnica biskupstva msgr. Ćirila Kosa, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (1967-1998), 32-36.
- Msgr Ćiril Kos - doctor honoris causa: govor na promociji, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 119(1989)3, 43-45.
- VARGA, Gejza, Mons. dr. Ćiril Kos- zlatomisnik, u: Diacovensia 2(1994)1, 10-22.

Gjuro Patačić

- PAVIĆ, Matija, Gjuro Patačić biskup bosansko-djakovački (1703.-16.), u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 24(1896)5, 56-59.; 6, 63-64.; 7, 73-75.; 8, 79-81.; 9, 87-89.

Ivan Krapac

- Dr. Ivan Krst. Krapac, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 44(1916) izvanredni broj, 2-3.
- Govor preč. g. kanonika opata Matije Pavića, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 44(1916)izvanredni broj, 4-8.
- Pastirski govor Dr. Ivana Krapca biskupa Djakovačkoga rečen prigodom njegovog svečanog ustoličenja, u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 38(1910)13, 98-103.
- Sažalnice prigodom biskupove smrti, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 44(1916)14, 107-110.; 15, 114-116.; 16, 126-127.
- VINCETIĆ, Dolazak i instalacija biskupa Krapca, u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 38(1910)12, 94-96.

- Zadnji časovi biskupovi, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 44(1916)izvanredni broj, 3-4.
- Život i rad biskupa Dra Ivana Krapca, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 44(1916)14, 106-107.
- Preuzv. gosp. Biskup Dr. I. Krapac- crkvi i narodu, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 44(1916)10, 74-75.

Josip Juraj Strossamayer

- + Strossmayer Josip Juraj, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 37(1909)7, 49.
- AKŠAMOVIĆ, Antun, Stogodišnjica biskupa J. J. Strossmayera, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 43(1915)3, 26-29.
- AKŠAMOVIĆ, Antun, Stogodišnjica biskupa J. J. Strossmayera 4. veljače 1815.-4. veljače 1915., u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 43(1915)3, 26.-20.
- BÄUERLEIN, Stjepan, Biskup J. J. Strossmayer u svjetlu I. vatikanskog koncila (Govor mons. Stjepana Bäuerleina đakovačkog biskupa, preko Vatik. radija dne 24. XI. 1963*),* u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 91(1964)1, 8-9.
- BÄUERLEIN, Stjepan, Biskup J. J. Strossmayer u svjetlu II Vatikanskog Koncila, u. Vjesnik biskupije đakovačke 91(1964)1, 8-9.
- BENAŠIĆ, Zvonko, Strossmayer se borio za Hrvatsku, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1997), 35-36.
- BREŠIĆ, Vinko, Smisao i uloga Strossmayerova mecenstva. Strossmayerovo mecenstvo kao supstitucija hrvatske državnosti, u: Đakovački vezovi, prigodna revija(2000), 46-48.
- ČEČATKA, Antun, „ Strossmayer i ekumenski dijalog“, u: Diacovensia 13(2005)1(15), 159-163.
- GEIGER, Vladimir, Biskup Josip Juraj Strossmayer kao sakupljač starog novca, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1996), 37-38.
- KNIEWALD, Dragutin, Malo poznati dragocjeni dar biskupa Štrosmajera, u: Vjesnik biskupije đakovačke 90(1963)10, 177-182.
- KOS, Ćiril, Pastirsko djelovanje biskupa J. J. Strossmayera, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 118(1980)5, 84-85.

- MARKUS, Tomislav, Korespondencija Josipa J. Strossmayera i Koste Vojnovića kao povijesni izvor, u: Časopis za suvremenu povijest , 36(2004)2, 581 -595.
- MITROVIĆ, Nada, Vuk S. Karadžić kod Strossmayera, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1987), 54.
- NAZOR, Anica, Jezikoslovac Fran Kurelac moli đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera da mu pomogne oko ponovnoga izdanja stare glagoljske knjige o Svetom Jeronimu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2000), 49-50.
- Oprostna besjeda, govorena na 30. dan smrti biskupove u stolnoj crkvi po: Matiji Paviću , u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 33(1905)10, 79-84.
- PAVIĆ, Krešimir, Biskup Strossmayer i ban Khuen Hedervary, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1989), 27.
- PAVIĆ, Krešimir, Đakovački književni krug oko biskupa Strossmayera, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1979), 11-12.
- PAVIĆ, Krešimir, Kontroverzije o Strossmayeru, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1990), 24-25.
- PAVIĆ, Krešimir, Strossmayerova briga za gospodarski razvoj Hrvatske, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1987), 8-9.
- PAVIĆ, Matija, Biskupu Jubilaru, u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 28(1900)17, 136-138.
- PELOZA, Pastoralno djelovanje biskupa Strossmayera, u: Vjesnik biskupije đakovačke **91(1964)**2, 31-33.; 3,51-53.; 4, 74-75.; 5, 98.; 6, 116-118.; 9, 166.; 11, 205-206.; 12, 225-226. Omot ; **92(1965,)2,** 38.; 3, 58.; 4, 77-78.; 6, 118.; 7-8, 145-146**.; 93(1966)**7-8, 132-133.; 10, 181-183.; 11, 202-203.; ,12, 232-234.
- PERIĆ, Ivo, Suradnja Josipa Jurja Strossmayera sa znamenitim suvremenicima iz Dalmacije, u: Diacovensia 3(1995)1, 189-200.
- PŠIHISTAL, Ružica / ZOVKO, Tihonija, Bibliografija pjesničkih prigodnica biskupu Josipu Jurju Strossmayeru, u: Diacovensia 17(2009)1(23), 157-196.
- RITIG, Svetozar, Biskup Strossmayer u historiji naše dijeceze, u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 33(1905)7, 54-55.
- RITIG, Svetozar, Na grobu Strossmayeru, u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 33(1905)5, 61-62.

- SOKOLOVIĆ, Stjepan, Uz 75. obljetnicu smrti Josipa Jurja Strossmayera, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1980), 5.
- SRŠAN, Stjepan, Strossmayer i školstvo, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1990), 19-20.
- STROHAL, Rudolf, Đakovački biskupi u hrvatskoj knjizi, u: Glasnik biskupija Đakovačke i Srijemske, 38(1910), 75.
- Strossmayer, u: Vjesnik Đakovačke biskupije 82(1955)4, 50.
- Svečana komemoracija smrti biskupa J. J. Strossmayera, u: Vjesnik Đakovačke biskupije 82(1955)6, 91.
- ŠULJAK, Andrija, 175. Obljetnica rođenja Josipa Jurja Strossmayera, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 118(1990)5, 83-86.
- ŠULJAK, Andrija, Biskup J. J. Strossmayer i iseljena Hrvatska, u: Diacovensia 8(2000)1, 203-219.
- ŠULJAK, Andrija, Biskup Josip Juraj Strossmayer (1850.-1905.)- pastir svoje biskupije, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 133(2005)5, 386-389.
- ŠULJAK, Andrija, Biskup Josip Juraj Strossmayer i ćirilometodsko-glagoljska baština, u: Diacovensia 2(1994)1, 275-294.
- ŠULJAK, Andrija, Godina jubileja biskupa Josipa Jurja Strossmayera, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1995), 5-9.
- ŠVERER, Rudolf, Josip – Juraj Strossmayer 1815. – 1905., u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1971), 8.
- VARGA, Geza, „ I počivalište njegovo bit će slavno“ (Iz 11,10). Uz 75-godišnjicu smrti biskupa Josipa Jurja Strossmayera, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 118(1981)4, 75-76.
- VINCETIĆ, Alojzije, Na spomen Biskupu, u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 33(1905)5, 57-61.; 9, 66-70.; 11, 85-87. ; 13, 101-103.; 14, 113-114. ; 15, 118-120.; 18, 141-143.
- VINCETIĆ, Alojzije, Zadnji dani biskupovi, u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 33(1905)7, 50-54.
- VINCETIĆ, Proslava biskupove pedesetgodišnjice, u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 28(1900)18, 145-149.; 19 154-156.; 20, 161-162.; 21, 169-173.
- VUKOVAC, Stana, Josip Juraj Strossamyer, u: Hrašće 22/2000, 5-11.
- VUKOVAC, Stana, Josip Juraj Strossmayer, u: Hrašće 20/2000, 5-12.

- ŽIGMANOV, Tomislav, Biskup Josip Juraj Strossamyer i Ivan Antunović u narodnom preporodu Hrvata u južnoj Ugarskoj, u: Đakovački vezovi 45(2014)44, 58-61.

Gviskard, biskup Troyesa i Đakova

- ANDRIĆ, Stanko, Šampanjac Gviskard, biskup Troyesa (1298.-1313.) i Đakova (1314.-1316.), u: Diacovensia 5(1997)1, 85-91.

Marin Srakić

- ĆURIĆ, Mirko, Mons. dr. Marin Srakić primio nagradu grada Đakova za životno djelo, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (2010), 24-26.
- ŠEŠO, Ivan, Biskupsko ređenje Mons. dr. Marina Srakića Đakovo, 24. III. 1990., u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 43(118)(1990)4, 63-66.

Matej Franjo Krtica

- GAŠIĆ, Emerik, Iz dnevnika biskupa Krtice, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 80(1942)16, 126-127.; 17, 134-135.; 18, 141-144.; 19, 149-152.; 20, 157-159.

Nikola Ogramić Olovčić

- BÄUERLIEN, Stjepan, *Fra Nikola Ogramić Olovčić, biskup đakovački,* u: Croatia sacra 13-14(1944)22, 127-160.

- ŠULJAK, Andrija, Bosansko-đakovački biskup Nikola Ogramić-Olovčić (1669./71.-1701.). O 300. obljetnici nasilne smrti 14. kolovoza 1701. godine, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 129(2001)9, 620-624.

Petar Bakić

- PAVIĆ, Matija, Bakić Petar, biskup bosansko-djakovački (1716-1749.), u: Glasnik biskupije Bosanske i Sriemske 24(1896) 20, 175-177.; 21, 183-185.; 22, 191-193.; 23, 199-221.; 24, 207-209.
- PAVLOVIĆ, Anto, Petar Bakić de Lak i Zvonimir Marković, u: Vjesnik Đakovačko – osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije, 137(2009) 7-8, str.719-724.

Ponsa

- VARGA, Geza, Biskup Ponsa – Anonymus, pisac djela „Gesta Hungarorum „ ?, u: Diacovensia 3(1995), 169-175.

Stjepan Bäuerlein

- Bäuerlein Msgr Stjepan, rezidencijalni biskup, u: Vjesnik đakovačke biskupije 86(1959)12, 169.
- Biskup Msgr. Stjepan Bäuerlein,u: Vjesnik biskupije đakovačke 78(1951)7,8, 97.
- Svečano biskupsko posvećenje Msgr Stjepna Bäuerleina, u: Vjesnik biskupije đakovačke 78(1951)7, 8, 100-101.

Svećenici

- + Msgr Dr. Andrija Živković, u: Vjesnik Đakovačke biskupije 184(1957)2, 24-26.
- Adam Filipović Heldentalski, u: Glasnik biskupije Djakovačko-Sriemske 1(1873)15, 119-120.; 16, 127-128.; 17, 133-135.; 18, 141-143.; 19, 150-151.; 20, 159-160.; 21, 167-168.; 22, 174-176.
- Adam Filipović- Slavonski Vianney, u: Vjesnik biskupije Đakovačke 77(1950)2, 13-14.
- BOGDAN, Jure, Pitomci Đakovačke i Srijemske biskupije u Papinskom hrvatskom zavodu sv. Jeronima u Rimu od osnutak do danas, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 473-516.

- ĆURIĆ, Mirko, Trideset godina od objavljivanja pjesničke zbirke Josipa Stjepana Ivića, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 34(2003)33, 66-68.
- DEVIĆ, Antun, Naši pitomci u Loretu, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 441-471.
- JARM, Antun, Pokojni svećenici đakovačke i srijemske biskupije rođeni u Đakovu, u: Đakovački vezovi, revija (2001), 48-49.
- MARKOVIĆ, Zvonimir, + Dr Andrija Spiletak, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 69(1941)23, 198-200.

Antun Čečatka

- RAGUŽ, Ivica, In memoriam- Doc. dr. sc. Antun Čečatka 1944.-2013. Umirovljeni profesor ekumenske teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu, u: Diacovensia 21(2013)1, 181-183.

Andrija Šuljak

- MARIJANOVIĆ, Luka, Prilog životopisu dr. Andrije Šuljaka, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 10(2011), 65-86.
- PRANJKOVIĆ, Antonija / RAGUŽ, Ivica, In memoriam Andrija Šuljak (23. listopada 1926.-10. travnja 2010.), u: Diacovensia 18(2010)1(25), 5-7.
- POPOVIĆ, Anica, In memoriam dr. Andrija Šuljak, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (2010), 121-122.

Ivan Grličić

- MARIJANOVIĆ, Luka, Tristo i jedna godina od objavljivanja katekzma Ivana Grličića (1707.-2008.), u: Puut nebeski, pretisak i prijepis, Društvo hrvatskih književnika, Osijek, 2008. , 93-103.
- PAVIĆ, Krešimir, Ivan Grličić – prvi hrvatski pisac u Slavoniji nakon izgona Turaka, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1980), 31.

Janko Tombor

- BORAS, Krunoslav, Janko Tombor svećenik ilirac 1825.-1911., u: Diacovensia 5(1997)1, 135-148.

- MARJANOVIĆ, Stanislav, Slovaci u hrvatskoj kulturi (s osobitim naglaskom na Josipa Juraj Strosmayera i Janka Tombora), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2000), 53-53.
- ŠIMUNDIĆ, Mate, Slovak Janko Tombor – hrvatski književnik, u: Zbornik Muzeja Đakovštine. Đakovo i njegova okolica 2(1982), 79-93.

Juraj Tordinac

- LANDEKA, Marko, Poezija Jurja Tordinca, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1983), 28-30.
- CEPELIĆ, Milko, Juraj Tordinac (nekrolog), u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 21(1893)12, 129-132.

Matija Pavić

- Laudator Temporis Acti, In Piam memoria M. Pavić, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 68(1940)22, 178-179.
- PAVIĆ, Krešimir, Matija Pavić, historik dijeceze, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1977), 18.

Milko Cepelić

- BABIĆ, Marko, Život i rad Milka Cepelića s bibliografijom radova, u: Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 31 (1982) 3-4, 33- 37.
- GARDAŠ, Miro/ ROŠKAR, Jelena, Prinosi poznavanju zaslužnih članova obitelji Cepelić, u: Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje 11(2011), 241-251. (o Milku Cepeliću na str. 242-245.)
- KOPLJAR, Mijo, Milko Cepelić (uz 75. obljetnicu smrti), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1995), 10-14.
- KOPLJAR, Mijo, Otkrivanje spomen-ploče Milku Cepeliću, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (1967-1998), 110-112.
- OSTMAJER, Branko, Milko Cepelić u svjetlu jednoga njegova nepoznatog rukopisa, u: Scrinia Slavonica, 13(2013), 113-138.

- PAVIĆ, Krešimir, Autobiografija Milka Cepelića, u: Vijesti muzalaca i konzervatora Hrvatske 30(1981)3, 31.
- PAVIĆ, Krešimir, Milko Cepelić, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1986), 9-10.
- PAVIĆ, Matija, + Mihovilo Cepelić, u. Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 48(1920)5 i 6, 19-21.
- PETROVIĆ, Tihana, Milko Cepelić – istraživač hrvatskoga seljačkog tekstila, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 5(2001), 61-77.
- SVIRAC, Manda, Josip Lovretić i Milko Cepelić- sličnosti i razlike njihova doprinosa hrvatskoj etnologiji, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 11(2013), 269-284.
- ŠVERER, Rudolf, Milko Cepelić 1853. – 1920., u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1971), 9.
- UZELAC, Branka, Milko Cepelić – jedan od preteča Đakovačkih vezova, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 35(2004)34, 38-41.

Nikola Dogan

- KRALJEVIĆ, Snježana, Ispraćaj i ukop mons. dr. Nikole Dogana, dekana KBF-a u Đakovu, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 135(2007)9, 745-751.
- RAGUŽ, Ivica / ZOVKO, Tihonija / PRANJKOVIĆ, Antonija, In memoriam Nikola Dogan (2. siječnja 1944.- 22. rujna 2007.), u: Diacovensia 16(2008)1-2(21-22), 5-9.
- ZOVKO, Tihonija, Mons. dr. sc. Nikola Dogan, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 135(2007)9, omot.

Đakovo

Ergela Đakovo

- 500 godina ergele Đakovo, Državna ergela lipicanaca, Đakovo, 2006.
- MANDIĆ, Ivica, Povijest ergele Đakovo, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (1967-1998), 46-47.

- N. N., Desetgodišnjica državne pastuharne u Đakovu,u: Đakovački list, 5(1957) 181, 1, 3.
- ROMIĆ, Stjepan, Više od 450 godina ergele, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1973), 28.
- ROMIĆ, Stjepan, Uz 470. obljetnicu ergele đakovačke, u: Zbornik Muzeja Đakovštine. Đakovo i njegova okolica 1(1978), 27 -39.
- ROMIĆ, Stjepan, Ergela u Djakovu postiji 450 godina, u: Đakovački list 4(1956) 178, 4.
- STIPIĆ, 470 godina Ergele Đakovo, 1506.-1977., Tipografija Đakovo, 1977.

Glazbeni život

- HORVAT, Mato, Spomenica *Sklad - Preradović* u Đakovu 1863.-1939., Đakovo, 1939.
- K. J., Pred osnivanjem Muzičke škole, u: Đakovački list 1(1953) 24, 3.
- Koncert Preradovića, u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 12, 3.
- Koncert Preradovića: raspored, u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 13, 3.
- MARIĆ, Đuka, O crkveno-glazbenom životu Đakova (Prilikom 750-godišnjice povijesnog spomena), u: Diacovensia 3(1995)1, 95-103.
- MARIĆ, Đuka, Mozartov prijatelj Heibl u Đakovu, regens chori u Đakovu, u: Sveta Cecilija 90 (1990) 3, 57 -58.
- MAROSLAVAC, Stjepan, Glazbeni instrumenti u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji, u: Vjesnik Đakovačke i srijemske biskupije 129(2001)1, 11.
- Preradovićev Jugoslavenski koncerat, u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 31, 1.
- Preradovićeva Silvestarska zabava, u: u: Djakovačke pučke novine 2 (1921) 1, 1.
- Silvestarsko veče Preradovića, u: u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 37, 3.
- STIPČEVIĆ, E., Pogled u baštinu. Mozartov šurjak u Đakovu, u: Vijenac (1997) 92, 25.

Povijest Đakova i Đakovštine

- ANDRIĆ, Stanko, ”Oporuka splitskog plemića Ivana Marinova, načinjena u Đakovštini 1432. godine”, u: Đakovački vezovi – prigodna revija (2001), 46-47.
- BAKIĆ, Petar, Popis Đakovštine iz 1702., u: SMIČIKLAS, Tadija, Dvijestogodišnjica oslobodjenja Slavonije, II. Dio, Spomenici o Slaovniji (1640.-1702.), Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1891., 308-336.
- BANIĆ, K., Okupirane župe Đ. i srijemske biskupije (Vjesnik, 8. 3. 1991.), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1993), 22.
- BAUERLIN, Stjepan, Đakovo, u: Hrvatska enciklopedija, V, Zagreb, 1945.
- BENAŠIĆ, Zvonimir, Đakovački portreti: 155 životopisa, Đakovo, 2011.
- BENAŠIĆ, Zvonimir, Đakovački spomendani, Đakovo, Matica hrvatska, Đakovo, 2003.
- BENAŠIĆ, Zvonimir, Đakovački spomenari, Drugo dopunjeno izdanje, Matica hrvatska, Đakovo, 2003.
- BIJELIĆ, Borislav, Đakovačke ulice, Muzej Đakovštine, Đakovo, 1998.
- BIJELIĆ, Borislav, Pozdrav iz Đakova: đakovačke razglednice do 1945. godine, Muzej Đakovštine, Đakovo, 2005.
- BIJELIĆ, Borislav, Đakovo u prijedlozima i projektima željezničkih pruga do 1914. godine, Muzej Đakovštine, Đakovo, 2004.
- BIJELIĆ, Borislav, Naše teme: ogledi o prošlosti i sadašnjosti Đakova i Đakovštine, Muzej Đakovštine, Đakovo, 2002.
- BIJELIĆ, Borislav, Suvremeno Đakovo, u: Đakovački vezovi, prigodna revija, (1998), 65.
- BIJELIĆ, Borislav, Značajniji povijesni radovi o Đakovu i Đakovštini od 1991. do 1999., u: Časopis za suvremenu povijest, 31 (1999) 3, 517.-518.
- BIJELIĆ, Borislav, Proslava 10 – godišnjice N. K. Građanskog, u: Đakovački vezovi, prigodna revija, (2007), 76.
- BIJELIĆ, Borislav, O grbu Đakova – a ponešto i o razvoju heraldike kod nas i u svijetu, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 5(2001), 135.-155.
- BOČKAJ, Josip, Je li Janus Pannonius (1434. -1472.) rođen u Kešincima u Đakovštini?,u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1997) 47.

- BRLIĆ, A. E., Putovanje u Đakovo potkraj 18. i početkom 19. Stoljeća, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1974), 13.
- BRLOŠIĆ, Blaženka, Đakovo je srce Slavonije, u: Književna revija 49(2009)4, 28.-38.
- BULAT, Mirko, O antičkom nazivu Đakova, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1989), 24.
- BULAT, Mirko, Kroz nastariju prošlost Đakova i Đakovštine, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1974),4.
- CEPELIĆ, Milko, Poviest sela Vuke, u: Zbornik Muzeja Đakovštine. Đakovo i njegova okolica 1(1978), 215-274.
- CEPELIĆ, Milko, Iz prošlosti Vuke. (Prema zapisima Milka Cepelića),u: Đakovački list 1(1953)13, 3.
- CEPELIĆ, Milko, Đakovština pred turskom vladavinom. (Prema zapisima Milka Celepića), u: Đakovački list 1(1953) 11, 8.
- CEPELIĆ, Milko, Iz proštlosti Đakovštine. Stanovnici Vuke, Širokog Polja, Punitovaca i Beketinaca – doseljenici iz Bosne. (Prema zapisima Milka Cepelića), u: Đakovčki list 1 (1953)30, 4.
- CEPELIĆ, Milko, U Đakovštini su izumrle kućne zadruge. (Prema zapisima Milka Cepelića), u: Đakovački list 1(1953)11, 8.
- CEPELIĆ, Milko, Djakovačka groblja. Mile uspomene na drage pokojnike, Biskupijska tiskara, Đakovio, 1916.
- ČAJKOVAC, Drago, Luka Botić, pjesnik i zastupnik đakovački, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1970), 21.
- ĆURIĆ, Mirko, Grad Đakovo, Turistička zajednica Grada Đakova, 2014.
- ĆURIĆ, Mirko, 200 godina organiziranog obrtništva u Đakovštini: 1813. -2013., Udruženje obrtnika, Đakovo, 2013.
- ČURŽIK, Vilko, 300 godina oslobođenja Đakovštine od Turaka, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1988), 33-36.
- ČURŽIK, Vilko, Đakovština poslije oslobođenja od Turaka, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (1967-1991), 63-64.
- ČURŽIK, Vilko, Sjećanje na đakovačke Židove, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1999), 52.
- ČURŽIK, Vilko, Đakovo kasaba, sjedište maije i kadiluka, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2002), 55.
- ČURŽIK, Vilko, Đakovo moje mladosti, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1996), 49.

- ČURŽIK, Vilko, Levanjska Varoš, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1988), 45.-48.
- ĆURIĆ, Mirko, Đakovo, u: Književna revija 1(2004)4, 164.-199.
- DEAN, Zdravka, Đakovo, Dean , Đakovo, 2003.
- DEAN, Zdravka, Đakovština u domovinskom ratu, Izvršno vijeće Skupštinske općine, Đakovo, 1993.
- DEKKER, Hedviga, Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike, Muzej Đakovštine, Đakovo, 1959.
- DEKKER, Hedviga, Iz prošlosti Đakovštine, u: Đakovački list 1(1953) 3, 4; 4, 3.
- DEKKER, Hedviga, Osnovano je Društvo prijatelja starina, u: Đakovački list 1(1953) 11, 8.
- DEKKER, Hedviga, Na Gorjanskom gradu. (Naučno – historijske bilješke),u: Đakovački list 1(1953) 16, 3-4.
- DEKKER, Hedviga, Godišnjica otvorenja Muzeja Đakovštine, u: Đakovački list 1(1953) 40, 3.
- DEKKER, Hedviga, O postanku imena Đakovo, u: Đakovački list 2(1954)56, 4.
- DEKKER, Hedviga, Otkriće starinskog groblja i naselja, u: Đakovački list 2 (1954) 70, 3.
- DEKKER, Hedviga, Pisani i ahritektonski spomenici – Dokumenti našeg kulturnog, političkog i ekonomskog života u Djakovštini, u: Đakovački list 2(1954) 85, 2-3.
- DEKKER, Hedviga, Na temeljima starog Đakova niče novo Đakovo, u: Đakovački list 7(1959) 267, 4.
- Djakovački športski klub „ Sloga“ utakmica, u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 8, 3.
- DOMJANOVIĆ, Franjo, Kulturno – prosvjetni rad u Budrovcima, u: Đakovački list 2(1954) 54, 5.
- Đakovačka apoteka jedna od najstarijih u okolini, u: Đakovački list 7(1959) 282, 3.
- Đakovo, u: Meridijani: časopis za zemljopis, povijest, ekologiju i putovanja, (2010)17, 143.
- Đakovo i njegova okolica: Zbornik Muzeja Đakovštine, Đakovo, 1978.
- FILIPEC, Krešimir, Istraživanje srednjovjekovnog lokaliteta Đakovo, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1998), 42.

- FILIPEC, Krešimir, Je li Đakovo bilo nastanjeno u Antici?, u: Đakovački vezovi, revija (2000), 28-29.
- FILIPEC, Krešimir, Tisućljetno Đakovo, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 128(2000)3, 339-345.
- FILIPEC, Krešimir, Urbani razvoj Đakova u srednjem vijeku, u: Povijesni prilozi, 32(2013), 44, 71-89.
- FILIPEC, Krešimir, Povijest prije povijesti ili o povijesti Đakova prije pisanog spomena, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 45(2014)44, 55-57.
- FILIPEC, Krešimir, Srednjovjekovno groblje i naselje Đakovo – Župna crkva, Centar za srednjovjekovna istraživanja, Zagreb, 2012.
- FILIPEC, Krešimir, Dvanaest stoljeća Đakova, Filozofski fakultet, Zagreb, 2012.
- Fotomonografija starog Đakova, Društvo ljubitelja starina Đakovo, 1995.
- G. B., Naučno – historijski zapisi o potresima u Đakovštini,u: Đakovački list 1 (1953), 6, 3.
- GAJDOŠEK, Ignjac, Sela o kojima se malo piše. Dopis iz Jurjevaca,u: Đakovački list 2(1954) 58, 5.
- GALEKOVIĆ, Franjo, Bitka kod Gorjana, u: Đakovački vezovi, prigodna revija, (1972), 7.
- GEIGER, Vladimir, Nijemci u Đakovu i Đakovštini, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004.
- GEIGER, Vladimir, Nijemci Đakova i Đakovštine od 1848. do 1914., u: Scrinia Slavonica 2(2002), 301-324.
- GEIGER, Vladimir, Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada – 1. prosinca 1918., u: Zbornik Muzeja Đakovštine 11(2013), 85-118.
- GEIGER, Vladimir, Đakovštinski Telmanovci (njemački partizani), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1989), 47.
- GEIGER, Vladimir, Značka Hrvatskog sokola Đakovo 1926. godine, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1995), 74.
- GEIGER, Vladimir, Folksdojčerska značka i medalja, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1995), 73.
- GEIGER, Vladimir, Skica ostataka kasnosrednjovjekovnih utvrda u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2000), 33.
- GEIGER, Vladimir, Nijemci u Đakovu i Đakovštini, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2001), 56.

- GEIGER, Vladimir, Kolonizaciji Nijemaca u Đakovo i Đakovštini, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 3(1985), 29-65.
- GEIGER, Vladimir, Osnivanje i pravila zadruge svratištara, gositioničara, krčmara i kavana u Đakovu 1910. godine, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 7(2005), 201-210.
- GEIGER, Vladimir, O nekim popisima poginulih i nestalih i od posljedica rata preminulih vojnika Đakova i Đakovštine u Prvom svjetskom ratu, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 9(2009), 85-102.
- GEIGER, Vladimir, Nijemci u Đakovu u vrijeme ilirskog pokreta, u: Putujući Slavonijom (1996), 12, 33-34.
- GEIGER, Vladimir, O Križarima u Đakovštini 1945. godine, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1998), 115.
- GEIGER, Vladimir, Protujugoslavenski istupi Piškorevčana 1933. godine, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2000), 33.
- GEOŠIĆ, D., Đakovo, srce u srcu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2003) 76.
- GERMOVŠEK, Ivan, Groblja u Djakovu i okolici, u: Đakovački list 2(1954), 52, 3; 53; 54, 3; 55, 3.
- GRGRIĆ, S., Moje uspomene na Đakovo, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1998), 85.
- GRIZAK, I., 50 godina industijskog DVD – Đakovština, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2004), 87.
- HIGY – MANDIĆ, Franjo., Župna crkva sv. Đurđa u Đakovu, u: Jeka od Osijeka (1918), 170-184.
- Hodočastimo Gospi u Dragotin, uredio Ivan Zirdu, Trnava, 1970.
- JAREB, Mario, Đakovo i ustaško djelovanje tijekom tridesetih godina dvadesetog stoljeća, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 8(2007), 135-150.
- JARM, Antun; ŠULJAK, Andrija, Đakovo – biskupski grad, Biskupski ordinarijat, Đakovo, 2008.
- JELIĆ, Ivan, Literatura i građa o narodonoj vlasi na kotoru Đakovo 1941. – 1945. godine, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 3(1985), 105-116.
- JURIĆ, M., Povijesne crtice – izbori 1884. godine,u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1976), 41.
- KALAFATIĆ, Hrvoje, Žarni grob brončanog doba s lokaliteta Selci – Đakovački – Kaznica: zvonasti pehari na jugu Karpatske kotline?, u: Prilozi insituta za arheologiju u Zagrebu, 24(2007), 41-47.

- KARIN, Slavko, U Mrzoviću osnovan ogranak Seljačke sloge, u: Đakovčaki list, 2(1954), 51, 5.
- KLAIĆ, Vjekoslav, Crtice o Vukovarskoj županiji i Đakovu u srednjem vijeku, u: Viestnik kraljevskog hrvatsko – slavonsko – dalmatinskog arhiva 2(1900), 98-108.
- KLADARIĆ, Mirko, O nekim đakovačkim ulicama, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 34(2003)33, 54-58.
- KNEZOVIĆ, Ivan, Prilog antičkoj topografiji Đakovštine, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 7(2005), 61-90.
- KOLAR, Mira, Veze Đakova i Vinkovačke gimnazije od 1780. do 1930., u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2000), 30-32.
- KOLAR, Mira, Đakovačke skupštine 1903. (Životopisi), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2001), 53.
- Kotorsko vijeće Hrv. Pučke stranke u Djakovu, u: Djakovačke pučke novine, 1(1920), 12, 3.
- KRŠNJAVI, Isidor, Listovi iz Slavonije, u: Narodne novine (1881), 248, 5; 249, 5; 254, 4; 255, 3-4; 259, 4; 263, 4.
- KRIZVAT, Stjepan, Počeci radničkog pokreta u Đakovu, u: Đakovački list 7(1954), 269, 3.
- KRIZVAT, Stjepan, I pokraj svih poteškoća radnici Đakova 1935. godine osnivaju Partijsku organizaciju, u: Đakovački list 7(1959), 268, 5.
- Kupalište Djakovačka Breznica: otvorenje, u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 8, 3.
- LAPENDA, Grgur, Posljednji dani ustaške strahovlade (ovodom 8-godišnjice oslobođenja Đakova), u: Đakovački list 1(1953)7, 4; 8, 4.
- LAPENDA, Grgur, Osnivanje Narodnog odbora u Đakovu, u: Đakovački list, 7(1959) 92, 2.
- LAPENDA, Grgur, Đakovo u borbi za socijalnu pravdu i slobodu, u: Đakovački list, 7(1959) 270, 3.
- LASZOWSKI, Emilij, Đakovo, u: Prosvjeta, 8(1900) 17, 540.
- LEKŠIĆ, Željko, Numeracija kuća u Đakovu sredinom 19. stoljeća, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1991), 82.
- LEKŠIĆ, Željko, Veduta Đakova iz 1826. , u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1996), 47.
- LEKŠIĆ, Željko, Đakovština na tajnim zemljovidima 18. stoljeća, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2005), 51.

- LEKŠIĆ, Željko, Petrolejske lampe na đakovačkim ulicama, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2007), 76.
- LEKŠIĆ, Željko, Selo Gorjan na planu iz 1856., u: Zbornik Muzeja Đakovštine 4(1997), 101 -106.
- LEKŠIĆ, Željko, Đakovačka glavna ulica. Zgrada i njihovi vlasnici do sredine 19. st. do početka 20. Stoljeća, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 7(2005), 165-198.
- LEKŠIĆ, Željko, Strani doseljenici u Đakovu poslije biskupa Mandića (1805.-1815.), u: Njemačka narodnosna zajednica (1996), 79-83.
- LEKŠIĆ, Željko, Terezijanska kasarna u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1990), 38-39.
- LEKŠIĆ, Željko, Ban Draguitn grof Hedervary u Đakovu, u: Slavonski narodni godišnjak (1993), 81.
- LUKA Botić i Đakovo, Đakovački književni krug, Đakovo, 2010.
- LUKAČEVIĆ, Marko, Đakovo pod turskom vlašću, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1999), 59.
- LUKAČEVIĆ, Marko, Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti, Matica hrvatska, Trnava, 2011.
- LUKAČEVIĆ, Marko, Trnava je oduvijek u Đakovštini, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2002), 62.
- LUKIĆ, Franjo, Historijat djakovačkih obrtnika. Spomenica povodom 25 – godišnjice osnutka mjesne organizacije Saveza hrvatskih obrtnika u Djakovu, Đakovo, 1937.
- Ljetkovito kupalište Breznica kraj Đakova,u: u: Djakovačke pučke novine 1 (1920), 17, 3.
- MARKOVIĆ, Mirko, Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanja naselja i naseljavanja. Zbornik Đakovštine, knj. 1. Centra za znanstveni rad JAZU Vinkovci – Zagreb, 1976., 147-349.
- MARKOVIĆ, Mirko, Kako je izgledalo Đakovo krajem 17. stoljeća?, u: Đakovački list (1985), 1016, 3.
- MARKOVIĆ, Mirko, Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanja naseljavanja i narodne starine, u: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, (1977), 47, 5-125.
- MARKOVIĆ, Mirko, Selo Tomašanci pokraj Đakova,u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1974), 7.

- MARKOVIĆ, Mirko, Selo Gorjani kraj Đakova. Razvoj naselja i kretanje stanovništva (Društvenogeografska promatranja), u: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena (1975), 46, 146 -247.
- MATIĆ, Vilim, Stare karte Đakovštine, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 5 (2001), 215 - 223.
- MIGOTTI, Branka, Pozlaćena stakla kod Štrbinaca kod Đakova Muzej Đakovštine, Đakovo, 2003.
- MIGOTTI, Branka, Accede ad certissiam: antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinici kod Đakova, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1998.
- MIGOTTI, Branka, Arheološko nalazište Štrbinci kod Đakova, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (1967-1998), 42-43.
- N. N., Iz prošlosti Đakovštine, u: Đakovački list 1 (1953), 2, 4.
- N. N., Od 21. III. o.g. do danas val potresa u Đakovštini, u: Đakovački list, 1(1953) 6, 1.
- N. N., Prvi počeci plivačkog sporta. Osnovan je plivački klub u Đakovu, u: Đakovački list, 1(1953) 12, 6.
- N.N., Iz historije nogometa u Djakovu, u: Đakovački list 2 (1954) 47, 4
- N. N., Iz prošlosti Đakovštine, u: Đakovački list 2(1954), 54, 6;
- N. N., Iz prošlosti Đakovštine, u: Đakovački list 3(1955), 109, 4.
- N.N., Djakovo u posljednjih pet – šest godina, u: Đakovački list 5(1957) 209, 3 -5.
- N.N., O Đakovu: iz Enciklopedije Jugoslavije Leksikografskog zavoda u Zagrebu, u: Đakovački list 7(1959), 266, 1.
- N. N., Plugom izorao značajno arheološko nalazište kod Mrzovića, u: Đakovački list 9 (1961), 332, 4.
- OSTAJMER, B., Izbori u Đakovu i Đakovštini 1906., u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2006), 154.
- OSTAJMER, Branko, Izbori narodnog zastupnika u Đakovu 1884., u: Scrinia Slavonica 4 (2003), 391-412.
- OSTAJMER, Branko; GEIGER, Vladimir, Dobrotvorna djelatnost đakovačkih društava i ustanova tijekom Prvoga svjetskoga rata, u: Scrinia Slavonica 14 (2014), 159-192.
- OSTAJMER, Branko, Prilog životopisu đakovačkog saborskog zastupnika Lavoslava Jaića, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 9(2009) 103 -112.

- OSTAJMER, Branko, Đakovo i Đakovština u Prvom svjetskom ratu, Muzej Đakovštine, Đakovo, 2014.
- PAVIĆ, Krešimir, 750. godina đakovačke povijesti, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1984), 16.
- PAVIĆ, Krešimir, Đakovački ilirac Ivan Stanković, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1983), 31-32.
- PAVIĆ, Krešimir, Ilirizam u Đakovu, u: Zbornik Muzeja Đakovštine. Đakovo i njegova okolica 2 (1982)., 121-153.
- PAVIĆ, Krešimir, Branislav Grabowski o Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1974), 17.
- PAVIĆ, Krešimir, Osnivanje Crvenog križa u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1988), 29.
- PAVIĆ, Krešimir, Đakovo kroz stoljeća – U povodu 750. Obljetnice (24), u: Đakovački list (1988), 1065.
- PAVIĆ, Krešmir, Luka Botić i Đakovo,u: Zbornik Muzeja Đakovštine. Đakovo i njegova okolica 3 (1985), 67-103.
- PAVIĆ, Krešimir, SteĆci u Dragotinu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1978) 11.
- PAVIĆ, Adam, Gorjani, Tipografija, Đakovo, 1986.
- PILAR, Đuro, Podravina, Đakovština i Dilj – gora, u: Radovi JAZU 33(1875), 38-57.
- PLATON, A., Iz dnevnika 1991., u: Đakovački vezovi Revija đakovačkih vezova (2000), 71.
- R. S., O Đakovštini u par redaka, u: Đakovački list 7(1959),274, 4.
- RAUNINIG, Branka, Đakovo od XIII do XX stoljeća, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1970), 19-20.
- RAUNING, Branka, Kraljica Elizbeta II. u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1973), 18.
- RECHNER, Stjepan, Sto godina dobrovoljnosti (DVD) Đakovo, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1973), 32.
- REGAN, Krešimir, Gorjani – srednjovjekovno selo plemićke obitelji Gorjani, u: Scrinia Slavonica 6(2006), 127 -159.
- REM, Vladimir, O šokačkom imenu i prvospomenu u Đakovštini, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2002), 46.

- RIBAR, Ivan. Đakovo nekada (Moje uspomene iz đakovačke prošlosti), u: Đakovački list, **1 (1953)** 15, 5; 16, 5; 17, 5; 18, 5; 19, 4; 20, 3; 21, 3; 22, 3; 23, 4; 24, 3; 25, 3; 26, 3; 27, 3; 28, 3; 29, 3; 30, 4; 31, 3; 32, 3; 33, 3; 34, 4; 35, 3; 36, 3; 37, 3; 38, 5; 39, 3; 40, 5; 41, 3; 42, 3; 43, 3; 44, 3; **2(1954)** 46, 2; 47, 3; 48, 3; 49, 3; 50, 3; 51, 3; 52, 3; 53, 3; 54, 3; 55, 3; 56, 3; 59, 3; 60, 3; 61, 3; 62, 3; 63, 3; 64, 3; 65,4; 67, 3; 68, 3; 69, 3; 70, 3; 71, 3; 73, 3; 74, 3; 76, 3; 77, 3; 78, 3; 79, 3; 80, 3; 81, 4; 82, 3; 83, 3; 85, 3; 86, 3; 87, 3; 88, 3; 89, 5; 90, 5; 91, 3; 92, .3; 93, 3; 94, 3; 95, 3; 96, 3; **3(1955)** 99, 4; 100, 3; 101, 3; 102, 3; **5(1957**) 187, 3; 188, 3; 189, 3; 190, 3; 191, 3; 192, 3; 193, 3; 195, 4; 196, 3; 197, 3; 198, 4; 199, 3; 203, 3; 205, 3; 206, 2; 207, 3; 210, 5; 215, 2; 217, 4; 223, 3; 225, 3; 226, 5; 229, 6; **6(1958)** 230, 4; 233, s2; 234, 4; 237, 3; 238, 4; 241, 2; 243; 4; 244, 3; 245, .5; 246, 3; 250, 4; 251, 4; 252, 3; 253, 3; 254, 4; 255, 3; 256, 4; 257, 3; 258,.3; 259, 3; 260, 3; 262, 3; 263, 3; **7(1959)** 264, 4; 265, 3; 266, 3; 267, 3.;268, 5; 269, 3; 270, 3.
- ROGOZ – ŠOLA, S., Stjepan Dunderović, žrtva hajduka u Drenju, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2005), 46.
- ROGOZ – ŠOLA, S., Žrtve terora iz Đakovštine u Ruševu 1945. god.,u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2007), 83.
- SCHULTZER, S., Deset dana u Đakovu, u: Rad JAZU (1882) 64, 173-174.
- SLAVIČEK, I., Prvo gostovanje HNK Osijek u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1974), 14.
- SLAVIČEK, I., Vlaho Bukovac u Đakovu, u: Đakovčaki vezovi, prigodna revija (1981), 30.
- SRŠAN, Stjepan, Katoličke župe u Đakovštini početkom 18. stoljeća, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 4 (1997), 83-99.
- SUDIĆ, Andrija, Iz ilegalnog Đakova. Prvi ulaz partizana, u: Đakovački list, 2(1954), 95, 5.
- SUPEK, Ivan, Put u Đakovo, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2000), 66.
- SZABO, Agneza, Đakovo i središnje institucije Hrvatske u Zagrebu u 19. stoljeću, u: Diacovensia 3 (1995)1, 69-84
- ŠALIĆ, Tomo, Vrbica u Đakovštini od 1330. do 1990. godine, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (1967-1991), 60-62.

- ŠALIĆ, Tomo, Vrbica u Đakovštini od 1330. do 1990. godine, Privlačica, Vinkovci, 1990.
- ŠIMIĆ, Jasna, Prapovijest Đakovštine, u: Diacovensia 3(1995)1, 11-43.
- ŠIMONČIĆ – BOBETKO, Zdenka, Agrarne promjene u Đakovštini 1918. – 1941., u: Zbornik Muzeja Đakovštine 4 (1997), 57.-81.
- ŠIMUNDIĆ, Mate, Filološka šetnja Đakovo i okolicom, u: Đakovački list 2(1954) 54, 3; 55, 4;
- ŠIMUNDIĆ, Mate, Značenje naziva grada Đakova, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 1 (1978)1, 3-7.
- ŠIMUNDIĆ, Mate, Osvrt na značenje naziva izčezlih đakovačkih sela, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 1 (1978) 1, 9-26.
- ŠIPS, V., Nekoliko šahovskih uspomena iz Đakova, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2000), 75.
- ŠTIMAC, S., Prvi posljeratni izbori (1945.), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1990), 32.
- ŠULJAK, Andrija, Tri dragocjena nalazišta u Đakovu, u: Vjesnik Đakovačko i srijemske biskupije 123(1995) 12, 601-602.
- ŠULJAK, Andrija, Josipovac Punitovački slovačko selo u Đakovštini, Muzej Đakovštine i Matica Slovačka, Josipovac Punitovački, 2009.
- TOPLIČAN, S., Moje sjećanje na Đakovo, u: Đakovački vezovi, prigodna revija(1997), 65.
- UZELAC, Branka, Pijačni dani u Đakovu početkom 20. stoljeća, u: Đakovčaki vezovi, prigodna revija (2007), 67.
- VICKOVIĆ, Ivan, Poštenjačina, Uz 90 – godišnjicu smrti Luke Botića, u: Đakovački list 1 (1953), 30, 3.
- VUKOV, J., Podrijetlo naselja i govora u Đakovštini, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1975), 21.
- VUKOV, J., Trivijalka 1752. - (građevine), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1977), 26.
- ZIRDUM, Ivan, Moje selo Đakovčaki Selci, UPT, Đakovo, 1995.

Redovništvo

- HOŠKO, Emanuel, Višestoljetno djelovanje franjevca u Đakovu (1347.-1806.), u: Diacovensia 3(1995)1, 373-294.
- KARAMATIĆ, Marko, Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu (1853.-1876.), u: Diacovensia 3(1995)1, 201-209.
- PAVIĆ, Matija, Redovničtvo i samostani srednjega vieka u području (današnje) biskupije bosansko-sriemske, u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 31(1903)5, 34-37.; 6, 41-45.; 7, 49-52.; 8, 57-60.; 9, 65-67. 10, 73-75.

Sestre Svetog križa

- GALOVIĆ, Grgur, Pedeset godišnjica hrv. provincije sestara sv. Križa, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 46(1918)19, 153.
- JARM, Antun, Časne sestre u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2006), str. 111.
- KOŠEC, s. Tihoslava, Samostanska crkva Srca Isusova u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1994), 68-69.
- KOŠEC, s. Tihoslava, Stota obljetnica djelovanja Milosrdnih sestara Svetog Križa u Vinkovcima (1895-1995), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1996), 39-40.
- KOŠEC, s. Tihoslava, Vinograd sestara Sv. Križa u Trnavi, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1995), 47-49.
- RADIČEVIĆ, s. Estera, Biskup Josip Juraj Strossmayer i zajednica Milosrdnih sestara sv. Križa, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 11(2013), 157-178.
- RADIČEVIĆ, s. Estera, Posjed sestara sv. Križa u Trnavi, u: UZELAC, Branka, Grožđe i vino- znak Božjeg blagoslova, Muzej Đakovštine, Đakovo, 2010., 11-12. (Katalog izložbe)
- RADIČEVIĆ, s. M. Estera, Milosrdne sestre sv. Križa u Bogoslovnom sjemeništu i središnjim biskupijskim ustanovama, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 689- 703.
- RADIČEVIĆ, s. M. Estera, Stotrideset godina u službi ljubavi. Družba Milosrdnih sestara Sv. Križa u Đakovu, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (1967-1998), 75-76.

- Sestre sv. Križa, Uz Stotu obljetnicu provincije Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu (1868-1968) (kratki povijesni prikaz), u: Vjesnik Đakovačke biskupije 95(1968)7-8, 133-136.
- ŠVERER, Rudolf, Nove orgulje u Đakovu, u: Glasnik biskupija 80(1942)9, 70-71.
- ŠVERER, Rudolf, Sestre sv. Križa u Đakovu slave svoje jubileje, u: Glasnik biskupija Bosanske i Sriemske 66(1938)10 i 11, 82-85.
- ŠVERER, Rudolf, Stogodišnji jubilej sestara sv. Križa (1868-1968), u: Vjesnik Đakovačke biskupije 95(1968)6, 108-109.
- UZELAC, Branka, Vrijedna zbirka predmeta Milosrdnih sestara sv. križa u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 38(2007)37, 33-35.
- VIDOVIĆ, s. Kasilda, Samaritanski i karitativni rad sestara Svetog Križa, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1993), 55.
- VIDOVIĆ, s. Kasilda, Družba sestara Svetog Križa u životu Đakova, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1990), 36-38.
- VIDOVIĆ, s. Kasilda, Odgojno-prosvjetno i karitativno djelovanje Družbe sestara svetoga Križa u Đakovu, u: Diacovensia 3(1995)1, 395-406.

Sveti Otac Ivan Pavao II. u Đakovu

- ĆURIĆ, Mirko, Blagoslovljen koji dolazi u ime Gospodnje, u: POSEBAN PRILOG REVIJE ĐAKOVAČKIH VEZOVA: Ivan Pavao II. u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji i Đakovu 2003., 86-88.
- Tekst uz dar Grada Đakova Svetom Ocu, u: POSEBAN PRILOG REVIJE ĐAKOVAČKIH VEZOVA: Ivan Pavao II. u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji i Đakovu 2003., 93.

Arhitektura i prostorno uređenje

- DAMJANOVIĆ, Dragan, Sakralna arhitektura Đakovačke i Srijemske biskupije u vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, 133(2005)2, 156.-158.; 3, 252.-255.; 4, 344.-345.; 6, 536.-545.; 7-8, 640.-645.

Perivoj uz biskupski dvor- Strossmayerov park

- ČURŽIK, Vilko, Strossmayerov park u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1989), 40-41.
- ĆURIĆ, Mirko, Strossmayerov park u djelima nekih hrvatskih književnika, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 35(2004)34, 74-78.
- OBAD-ŠĆITAROCI, Mladen - BOJANIĆ, Bojana, Perivoj uz biskupski dvor u Đakovu, u: Diacovensia 3(1995)1, 211-228.
- RATKOVIĆ, Jasna, Perivoj uz biskupski dvor u Đakovu, u: Zbornik Muzeja Đakovštine 5(2001), 169-199.

Župna crkva Dobrog Pastira

- JARM, Antun, Nova župna crkva u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1995), 56-58.
- JARM, Antun, Nova župna crkva u Đakovu, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 123(1995)6, 320.

Župna crkva Svih svetih

- FILIPEC, Krešimir, Istraživanje srednjovjekovnog lokaliteta iza župne crkve u Đakovu, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (1967-1998), 44-45.
- FILIPEC, Krešimir, Đakovo – župna crkva, treća godina zaštitnih arheoloških iskapanja, u: Opuscula archaeologica, 21 (1997), 239.-242.
- LEKŠIĆ, Željko, Zvona za đakovačku župnu crkvu Svih svetih salivena 1925. i 1926. godine, u: Đakovački vezovi 45(2014)22, 73-74.
- PAPIĆ, Tone, Župna crkva Svih Svetih, Mladost, Zagreb, 1990.
- VALENČIĆ, Božica- PAPIĆ, Tone, Župna crkva Svih svetih u Đakovu-građevinski razvoj objekta, u: Diacovensia 3(1995)1, 85-93.

Katedrala

- AKŠAMOVIĆ, Antun, Govor o Jubileju stolne crkve đakovačke na svečanom zborovanju, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 60(1932)12, 92-93.

- BENAŠIĆ, Zvonko, Ornamentika slavonskih narodnih motiva na i u đakovačkoj katedrali, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 34(2003)33, 15-17.
- BENAŠIĆ, Zvonko, Zvona đakovačke katedrale, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 42(2011)41, 75-77.
- CEPELIĆ, Milko, Djakovačka stolna crkva (sa slikom), u: Danica. Koledar i ljetopis Društva Svetojeronimskoga, (1885) 65, 67-68.
- ĆURIĆ, Mirko, Kako bi izgledale freske u katedrali da ih je oslikao Overbeck, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 38(2007)37, 60-62.
- ĆURIĆ, Mirko, Oživljena izgubljena đakovačka freska Ljudevita Seitza" Anđeo odnosi Angioletta u raj. Sliku oživio akademski slikar Franjo Molnar, u: Đakovački vezovi 45(2014)44, 83-86.
- DAMJANOVIĆ, Dragan, Đakovačka katedrala, Matica hrvatska, 2009.
- DAMJANOVIĆ, Dragan, Arhitekt Josip Vancaš i katedrala s biskupskim sklopom u Đakovu, u: Scrinia Slavonica 8(2008), 174 – 188.
- Druga slika u našoj novoj stolnoj crkvi, u: Glasnik biskupije Djakovačko-Sriemske 2(1874)1, 5-7.; 2, 13-15.
- JARM, Antun Što nije ostvareno u đakovačkoj katedrali, u: Đakovački vezovi, jubilarna revija (1967-1991), 44-45.
- JARM, Antun, Adam i Eva. Sadržaj dviju fresaka u đakovačkoj katedrali, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1996), 35-36.
- JARM, Antun, Apostol Petar u đakovačkoj katedrali, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1993), 28-31.
- JARM, Antun, Biblijski motivi na freskama u đakovačkoj katedrali, u: Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije 136(2008)1, 202-204.; 3, 313-315.; 4, 425-427.; 5, 535-537.; 6, 661-662.; 7-8, 749-751.; 9-10, 916-917.; 11-12, 1102-1103.

- JARM, Antun, Biskup Strossmayer i osječka katedrala, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1995), 50-51.
- JARM, Antun, Bogorodičini likovi u đakovačkoj katedrali, u: Diacovensia 1(1993)1, 122-130.
- JARM, Antun, Dvije freske u đakovačkoj katedrali, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1995), 59-60.
- JARM, Antun, Dvije starozavjetne freske u đakovačkoj katedrali (Abraham sa sinom Izakom i Josip egipatski), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1996), 37-38.

- JARM, Antun, Đakovačka katedrala: Požar i obnova 1933-1937., u: Diacovensia 1(1993)1, 165-181.
- JARM, Antun, Freske o Mojsiju u Đakovačkoj katedrali, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1994), 73-75.
- JARM, Antun, Glazbala na slikama i kipovima u đakovačkoj katedrali, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1993), 32.
- JARM, Antun, Katedrala – srce Đakova, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (2000), 41-43.
- JARM, Antun, Katedralu su gradili znalci i umjetnici, u: Đakovački vezovi, prigodna revija 38(2007)37, 53-59.
- JARM, Antun, Posveta đakovačke katedrale 1. listopada 1882., u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1990), 21-23.
- KIMOVEC, F., Nove orgulje u đakovačkoj katedrali, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 67(1936)21, 171-174.
- KUKULA, Ivan (priopćio), Nekoliko uspomena na stoljetni jubilej Strossmayerove katedrale, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 110(1982)4, 76-77.
- L´Osservatore Romano o đakovačkoj katedrali, u: Vjesnik Đakovačke biskupije 90(1963)3, 60.
- MARKOVIĆ, Zvonimir, Obnova đakovačke katedrale, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 61(1933)17, 129-130.
- MARKOVIĆ, Zvonimir, Proslava jubileja đakovačke katedrale, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 60(1932)13, 101-102.
- MARKOVIĆ, Zvonimir, Simbolika đakovačke katedrale, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 60(1932)2, 20-21.; 4, 26-27.
- MARKOVIĆ, Zvonimir, Umjetnici, graditelji, kipari i slikari đakovačke Stolne crkve, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 60(1932)2, 10-13.
- MIRKOVIĆ, Marija, Ikonološka analiza zidnih slika u đakovačkoj katedrali sv. Petra, u: Diacovensia 3(1995)1, 323-336.
- Proslava obnovljene katedrale, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 68(1937)12, 91-94.
- Prva slika u našoj novoj stolnoj crkvi, u: Glasnik biskupije Djakovačko-Sriemske 1(1873)18, 137-138.

- ROGIĆ, Ivan, Govor prigodom proslave 50-godišnjice Đakovačke katedrale, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 60(1932)12, 96-98.
- ROGIĆ, Ivan, Štrosmajer graditelj katedrale, u: Vjesnik biskupije đakovačke 90(1963)9, 162-165.; 10, 176-177.; 11, 182-184.
- ROGIĆ, Ivan, Kroz đakovačku katedralu. Povijesni osvrt, prikaz arhitekture, skulputre i slikarstva, Tipografija, Đakovo,1964.
- ROGIĆ, Ivan, Kroz djakovačku katedralu: vodič, Osijek, 1932.
- ROGIĆ, Ivan, Album. Katedrala u Đakovu, Đakovo,195?
- SLAVIČEK, Ivo, Prethistorija Strossmayerove katedrale, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1982), 24.
- SLAVIČEK, Ivo, Uz stotu obljetnicu đakovačke katedrale: Umjetnici što su radili na katedrali, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1982), 23-24.
- Stolna crkva djakovačka, u: Glasnik biskupije Djakovačko-Sriemske 2(1874)5, 38-39.; 6, 47-48.; 7, 55-56.; 8, 62-64.; 9, 70-72.; 10, 77-79.; 11, 85-86.; 12, 93-96.; 13, 101-104.; 14, 109-111.; 15, 117-119.; 16, 126-128.; 17, 134-136.; 18, 141-144.
- Stolna Crkva đakovačka je obnovljena, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 67(1936)20, 159-160.
- Svečanost blagoslova novih orgulja u Stolnoj crkvi u Đakovu, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 67(1936)21, 167-169.
- ŠULJAK, Andrija, Hrvatski kipar i građanin Đakova Vatroslav Donegani (1836 – 1899), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1972), 9.
- TARBUK, Nela, Skulpture đakovačke katedrale, u: Diacovensia 3(1995)1, 337-358.
- Treća slika u stolnoj crkvi djakovačkoj, u: Glasnik biskupije Djakovačko Sriemske 2(1874)19, 149-151.; 20, 157-160.; 21, 166-167.; 22, 174-175.; 23, 184-185.
- VARGA, Geza, 100 godina posvete Strossmayerove katedrale (1882-1982), u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 110(1982)10, 171-172.
- VARGA, Geza, Uz stogodišnji jubilej đakovačke katedrale, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 119(1981)10, 182-184.
- VARGA, Geza, Uz stogodišnjicu katedrale (nastavak), u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije **119(1981)11**, 205-206.; 12, 223-224.;

110(1982)1, 14-15.; 2, 35-37.; 3, 55-58.; 4, 77-78.; 5, 96-98.; 6, 115-117.; 7-8, 143-145.

- VARGA, Geza, Uz stogodišnjicu katedrale (svršetak), u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 110(1982)9, 164-166.
- VUKOVAC, Stana, Josip Juraj Strossamyer : Stolna crkva đakovačka, u: Hrašće 24-25/2002, 5-14.

Školstvo u Đakovu i Đakovštini

- 120. godina Obrtničke škole Antuna Horvata: 1887.-2007.; Obrtnička škola Antuna Horvata, Đakovo, 2007.
- Akademija. Hrv. Katoličko organizirano đaštvo u Đakovu priredio akademiju 8. prosinca, u: u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 36, 3.
- Izvanredna skupština učiteljstva djakovačkog kotara, u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 30, 3.
- LANDEKA, Marko, Razvoj školstva u Đakovu do 1945. godine, u: Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje 9 (2007) 153-165.
- LAY, Ivan, Nova škola (povodom gradnje novoškolske zgrade u Budrovcima), u: Đakovački list 2(1954) 55, 5.
- MILETIĆ, Hrvoje, Pregled đakovačkog školstva, u: Zbornik Muzeja Đakovštine, 9(2009), 159 -172.
- N. N., 111 godina škole u Drenju, u: Đakovački list 2(1954) 67, 4.
- N. N., Djakovo konačno dobiva potpunu gimnaziju, u: Đakovački list 1(1953) 32, 1.
- N.N., Iz historije semeljačke škole, u: Đakovački list 8(1961) 336, 6.
- PAVIĆ, Krešimir, Đakovačka muška preparandija (Učiteljska škola), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1980), 23-25.
- Politička škola u Djakovu, u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 20, 1-2.
- Politička škola u Djakovu. Obdržana 19. i 20. X. 1920., u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 29, 1-2
- SRŠAN, Stjepan, Učiteljska škola u Đakovu (1857-1875.), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1989), 35-36.

Katolički bogoslovni fakultet

- DOGAN, Nikola, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, u: Diacovensia 13(2005)2(16), 189-190.
- DOGAN, Nikola, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu. Povijest nastanka jednoga fakulteta, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 325-354.
- DOGAN, Nikola, Teološki studij na teologiji u Đakovu, u: Diacovensia 4(1996)1, 37-46.
- JARM, Antun, 190 godina teološkog studija u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1996), 33-34.
- KRALIK, Gordana, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu u Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, u: Diacovensia 13(2005)2(16), 213-216.
- MARIJANOVIĆ, Luka, Kulturno-prosvjetna i preporodna djelatnost profesora i studenata đakovačke bogoslovije, u: Diacovensia 4(1996)1, 109-145.
- PLATZ, Slavko, Osnutak Visoke filozofsko-teološke škole 1806. u Đakovu i razvoj filozofskog studija, u: Diacovensia 4(1996)1, 9-23.
- Profesorski kolegij VBŠ-e kroz posljednjih 50 godina, u: Vjesnik Đakovačke biskupije 83(1956)10 i 11, 173-176.; 12, 189-192.
- SRAKIĆ, Marin, Govor održan na Svečanoj sjednici Fakultetskog vijeća KBF-a u Đakovu, prigodom proslave dvjestote obljetnice ustanovljenja Bogoslovnog sjemeništa i filozofsko-teološkog učilišta, danas Katoličkog bogoslovnog fakulteta, 6. studenoga 2006., u: Diacovensia 14(2006)2(18), 183-187.
- SRAKIĆ, Marin, Značenje Katoličkoga bogoslovnog fakulteta za Đakovačku i Srijemsku Crkvu, u: Diacovensia 13(2005)2(16), 205-212.
- SRŠAN, Stjepan, Državni nastavni planovi, programi i propisi na filozofskom i teološkom studiju u Đakovu početkom 19. stoljeća, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 259-284.
- SRŠAN, Stjepan, Državni nastavni planovi, programi i propisi na Filozofskom i Teološkom studiju u Đakovu početkom 19. stoljeća, u: Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje 9(2007), 11-34.
- ŠKALABRIN, Nikola, Studij kanonskog prava na VBŠ od 1806. do danas, u: Diacovensia 4(1996)1, 47-83.

- ŠULJAK, Andrija, Filozofsko-teološko učilište u Đakovu - organski dio hrvatskog visokog školstva od studiuma generale (1393.) do suvremenog sveučilišta, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 124(1996)12, 691-693.
- ŠULJAK, Andrija, Filozofsko-teološko učilište u Đakovu, u: Gordana KRALIK (ur.), Tri stoljeća visokog školstva u Osijeku, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek, 2001., 49.-56.
- ŠULJAK, Andrija, Studij crkvene povijesti i patrologije, u: Diacovenisa 4(1996)1, 95-108.

Tiskarstvo, čitaonice, knjižnice

- FARKAŠ, Tihonija, Biskupijska tiskara u Đakovu, u: Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 129(2001)6, 439-441.
- FRKIN, Vatroslav, Inkunabule u Dijecezanskoj knjižnici i franjevačkim knjižnicama na području Đakovačke biskupije, u: Diacovensia 3(1995)1, 407-413.
- Hrvatska Pučka Čitaonica u Djakovu, u: Djakovačke pučke novine 1 (1920) 8, 3.
- I. K., Hrvatska čitaonica u Selcima, u: Đakovački list, 2(1954) 52, 5.
- JARM, Antun, Središnja biskupijska knjižnica u Đakovu, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1997), 39-40.
- JERKOVIĆ, Marko, Katekizmi đakovačkih biskupa od Nikole Ogramića do Stjepana Bäuerleina, u: Diacovensia 3(1995)1, 177-186.
- PAVIĆ, Krešimir, Čitaonice u Đakovu do I. svjetskog rata, u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1985), 32-33.
- PAVIĆ, Krešimir, Đakovačke tiskare prije I. svj. rata, u: Zbornik Muzeja Đakovštine. Đakovo i njegova okolica 1(1978), 87-165.
- PAVIĆ, Krešimir, Đakovačko novinstvo 1918.-1929., u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1981), 38-40.
- PAVIĆ, Krešimir, Đakovačko novinstvo 1929.-1941., u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1984), 29-30.
- LACKOVIĆ, Marinko, Biskupijska tiskara u Djakovu, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 42(1914)20 i 21, 175-177.

- SCHÜTZ, R., Naša tiskara i naša štampa, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 66(1938)16, 131-133.
- SRAKIĆ, Marin Inkunabule i značajniji rukopisi u biblioteci biskupije Đakovačke i Srijemske u Đakovu, u: Croatica Christiana Periodica 2(1979)4, 65-78.
- ZOVKO, Tihonija, Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu, u: Diacovensia 14(2006)2(18), 755-776.

Vjesnik Đakovačko-Osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije (Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske)

- JARM, Antun, Najstariji živući časopis u Hrvatskoj. 125. obljetnica Vjesnika Đakovačke i Srijemske biskupije (1873.-1997), u: Đakovački vezovi, prigodna revija (1997), 69.
- PAVIĆ, Matija, Glasnik biskupija bosanske i srijemske "tečaj pedeseti", u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 50(1922)1, 5-7.; 2, 13-15.; 4, 31-33.; 5, 38-40.; 7, 56-57.; 8, 64.; 9, 71-72.; 11, 91-92.; 12, 96-97.; 13, 104-105.; 15, 117-119.; 16, 129-130.; 17, 134-136.; 19, 152-153.; 21, 168-170.; 22, 179-180.
- SPILETAK, Andrija, Litografirani Glasnik naše biskupije, u: Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske 62(1934)13, 103-107.
- SRAKIĆ, Marin, Urednici i suradnici Glasnik / Vjesnika Đakovačke i Srijemske biskupije od 1873. Do 1997. godine, u: Diacovensia 6(1998)1, 29-54.
- ŠULJAK, Andrija, Glasnik / Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije utemeljen da usmjerava, potiče i bilježi život i djelovanje mjesne Crkve, u: Diacovensia 6(1998)1, 19-28.

SUMMARY

Ankica Landeka and Tihonija Zovko

BIBLIOGRAPHY ON ĐAKOVO AND THE REGION OF ĐAKOVO FROM MONOGRAPHS AND SERIAL PUBLICATIONS OF THE CENTRAL ARCHDIOCESAN AND UNIVERSITY LIBRARY OF THE CATHOLIC FACULTY OF THEOLOGY IN ĐAKOVO

Lacking a comprehensive bibliography on Đakovo and the Region of Đakovo, the authors have prepared a bibliography on Đakovo and the Region of Đakovo collected from monographs and serial publications of the holdings of the Central Archdiocesan and University Library of the Catholic Faculty of Theology in Đakovo. This bibliography will be of great use to those who are interested in researching our local history today, but it will definitely represent an incentive to create one comprehensive bibliography, in what is, we hope, not too distant future.

While creating this bibliography the following magazines were used: Croatia Sacra, Croatica Christiana Periodica, Journal of Contemporary History, Danica, Diacovensia, Đakovo folk newspaper, Đakovo newspaper (1953-1961), Embroideries of Đakovo: commemorative magazine, Glas Koncila, Slavonia and Baranja Archive Herald, Hrašće, Jeka od Osieka, Kačić, Luterary review, Meridijani, Officital Gazette, Opuscula arheologica, Historical contributions, Contributions of Institute of Archaeology, Proscvjeta, Travelling through Slavonia, Scrinia Slavonica, Slavonian folk yearbook, The News of the Museum Workers and Conservators of Croatia, Vienac, The herald of the Royal Croatian-Slavonian-Dalmatian Land Archives, Vijenac, Anthology of the Museum of the Region of Đakovo, Collection on the Folk Life and Customs of the Southern Slavs, Herald of Archdiocese Đakovo-Osijek and Diocese of Srijem (from 2008; first issue of the magazine printed under the name Gazette of the Djakovo and Srijem Diocese; during 142 years of publishing it was printed under the names The Gazette of Bosnia and Srijem Diocese, Gazette of Đakovo Diocese, the Gazette of Đakovo ad Srijem diocese.

KRITIKE, OCJENE, PRIKAZI, REAGIRANJA

Marin Srakić

Sabrana djela mons. dr. Marina Srakića, nadbiskupa i metropolita đakovačko-osječkog (ur. Vladimir Dugalić)

Đakovačko-osječka nadbiskupija: Nadbiskupski ordinarijat, Đakovo, 2013.
Sv. 1-11.

Prigoda obilježavanja 75. godine života, 50. godišnjice svećeništva i 20. obljetnice (nad)biskupske službe dr. Marina Srakića, bili su povod za sabiranje njegovih brojnih članaka objavljenih po raznim časopisima, zbornicama, knjigama i skriptama objavljenih 2013. godine u 11 svezaka Sabranih djela u izdanju Đakovačko osječke nadbiskupije koja je na ovaj način svome nadbiskupu izrazila svoju čestitku, zahvalnost i zajedništvo.

Svih ovih 11 svezaka možemo promatrati kroz tri dimenzije života i rada nadbiskupa Marina: ljubav prema proučavanju povijesti, njegovog djelovanja kao svećenika, profesora i odgojitelja te pastirske služba biskupa /nadbiskupa.

Ljubav prema proučavanju povijesti

Ljubav prema izučavanju povijesti vidljiva je u dva sveska. U prvom svesku ***Opjevajmo slavne muževe: povijesni prilozi i arhivska građa o životu i radu biskupa, svećenika i ustanova Đakovačko –osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije*** obuhvaća radove o povijesti biskupa Josipa Antuna Ćolnića, Antuna Mandića, Stjepana Bäuerleina, Ćirila Kosa, te pet studija o biskupu J. J. Strossmayeru, Stolnom kaptolu u Đakovu, Bogoslovnom sjemeništu i filozofsko-teološkom studiju u Đakovu te biografijama svećenika

koji su djelovali na području Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom tri stoljeća. Posljednji dio prvoga sveska obuhvaća 19 različitih studija koje nam pružaju povijesne priloge koji nam omogućavanje bolje razumijevanje crkvene povijesti ovih naših prostora.

Posljednji svezak ***Plodovi prošlosti - zalog budućnosti: Prigodni govori, sjećanja na naše predšasnike te bibliografija svećenika Đakovačko-osječke i Srijemske biskupije*** obuhvaća radove koji su nastali kao plod dugogodišnjeg istraživanja i uređivanja Biblioteke i Dijecezanskog arhiva u Đakovu. Dodatak, svojevrsno tematsko kazalo *Sabranih djela,* donosi i osobnu bibliografiju nadbiskupa Marina koju su za ovu prigodu priredili Vladimir Dugalić i Mirko Mihaljević, te njegova značajna imenovanja i priznanja.

Svećenik, profesor i odgojitelj

Drugi, treći, četvrti i peti svezak plod su dugogodišnjeg profesorskog i odgojiteljskog djelovanja nadbiskupa Marina. Drugi svezak ***Moja je savjest čista: Teološki radovi o moralnom životu i nasljedovanju Krista, odgoju savjeti i božanskim krepostima*** obuhvaća problematiku fundamentalne (osnovne) moralne teologije (rasvijetliti uzvišeni poziv vjernika u Kristu, poziv nasljedovanja Krista, čovjek se (ne)odaziva na Božji poziv te o nužnosti trajnog odgoja kršćanske savjesti) božanskih (bogoslovnih) kreposti vjere, ufanja i ljubavi.

Treći svezak ***U Krista zagledani: Teološki prilozi o kreposti religije i štovanju Božjeg imena, danju Gospodnjem i kršćanskom životu u svjetlu sakramenata te o svećeničkom i sjemenišnom odgoju*** obuhvaća stručne teološke priloge najvećim dijelom iz vremena njegove službe kao profesora u Đakovu na Visokoj bogoslovnoj školi i odgojitelja u Bogoslovnome sjemeništu.

Četvrti svezak ***Život biraj! Teološka promišljanja o kršćanskoj obitelji, svetosti ljudskoga života i odgovornom roditeljstvu*** obuhvaća radove koji progovaraju o kršćanskom braku i obitelji, poštivanju svetosti i nepovredivosti ljudskog života, skrbi za zdravlje te o odgovornom roditeljstvu i življenju vlastite spolnosti pod vidom ostvarenja kreposti čistoće.

Peti svezak ***Blago mirotvorcima! Teološke rasprave o kreposti pravednosti i istinoljubivosti, pitanju rata i izgradnji mira te o društveno-socijal-***

nim temama i školskom vjeronauku obuhvaća teološke radove i skripta koji govore o kreposti pravednosti i istinoljubivosti, složenu problematiku „opravdanosti" rata i kršćansku obvezu zauzetosti u promicanju mira, o pozivu i doprinosu Crkve u rješavanju društveno-socijalnih pitanja. Na osobit način ukazuje na značenje i mjesto školskog vjeronauka u odgojno-obrazovnom sustavu hrvatskog društva.

Pastirska služba biskupa/nadbiskupa

Ostalih pet svezaka svjedoče o plodnom i zauzetom biskupovom radu i životu.

Šesti svezak ***Divan je Bog u svetima svojim: Homilije o Gospodnjim, marijanskim i svetačkim slavljima te prigodna teološko-liturgijska razmišljanja*** obuhvaća propovijedi i prigodne govore koje je nadbiskup Marin izgovorio nedjeljama i blagdanima u raznim prigodama izvršavajući svoju osnovnu dužnost kao biskupa: propovijedati Riječ Božju i tumačiti je vjernom puku.

Sedmi svezak ***Istina će vas osloboditi!Ratna izvješća i apeli, ekumenska nastojanja te prigodni (na)govori i propovijedi o pomirenju, evangelizaciji kulture, o blagoslovima i posvetama crkvi*** govori o stradanju vjernika u đakovačkoj i srijemskoj biskupiji tijekom obrambenog Domovinskog rata (1991.-1995.), o pastoralnim pohodima okupiranim područjima, o mirnoj reintegraciji i povratku prognanika (1996.-1998.), ratnom izvještaju i apelima mons. Ćirila Kosa. Ekumenska nastojanja obuhvaćaju prigodne ekumenske susrete (1997.-2000.) i Svjetsku molitvenu osminu za jedinstvo kršćana. Treći dio govori o gradnji na temeljima prošlosti - Vukovar :simbol stradanja i boli, domoljublja i ljubavi, vjere oprosta, dok četvrti dio govori o zajedništvu s drugim biskupima.

Osmi svezak ***U zajedništvu Kristova poslanja: Pastirske poslanice i proglasi te (na)govori i prigodne propovijedi o evangelizacijskim naglascima Druge biskupijske sinode*** obuhvaća više od 190 tekstova što ih je napisao i(li) izgovorio nadbiskup Marin. Oni na poseban način predstavljaju svjedočanstvo stvarnosti i dinamike živote Crkve, ponajprije života u partikularnoj Crkvi na prijelazu u novo tisućljeće te u njegovim prvim godinama. Biskupijska sinoda (2000. -2002.) svojim sinodskim zaključcima zacrtala je nove

putove i oblike apostolskog djelovanja na prostorima Đakovačke i Srijemske biskupije.

Deveti svezak ***Stopama sadašnjice: Teološko-pastoralna promišljanja u Vjesnikom uvodnicima*** obuhvaća 187 teološko-pastoralnih promišljanja koje je nadbiskup Marin od 1992., odnosno 1995.-2008. godine objavljivao kao uvodnike u Vjesniku Đakovačke i Srijemske biskupije, odnosno u Vjesniku Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije. Ovi uvodnici su svojevrsna kronika Nadbiskupije i ukazuju na bogatstvo pastoralnog rada posljednjih dvadeset godina.

Deseti svezak ***Govori u zgodno i nezgodno vrijeme! Prigodne propovijedi i (raz)govori o poslanju Crkve u današnjem društvu*** obuhvaća tekstove podijeljene u dvije cjeline: prvi dio su nagovori i prigodne propovijedi o poslanju Crkve u današnjem svijetu, dok drugi dio donosi novinske razgovore biskupa Matine te prikaze s njegovih konferencija održavanih uoči Božića ili Uskrsa.

Sveukupno Sabrana djela sadrže 8250 stranica, od kojih je 7900 nadbiskupovih autorskih tekstova. Ostalo su predgovori, tematska kazala i drugi popratni tekstovi.

Svih 11 svezaka Sabranih djela svjedoče o ustrajnom, marljivom, samozatajnom, često mukotrpnom radu nadbiskupa Marina od samih početaka njegove svećenike službe kao profesora, odgojitelja, biskupa i nadbiskupa. Istovremeno su i svojevrsna duhovna baština Crkvi Đakovačko-osječkoj.

Vrijednost Sabranih djela vidljiva je u činjenici da je nadbiskup Marin bio sudionik svih događaja koji su pratili ne samo njegov životni put nego i put mjesne Crkve kojoj je on bio pastir. Njegovi tekstovi odišu jasnoćom i jednostavnošću, a istovremeno u nagovorima, predgovorima i razgovorima otkrivamo riječi koje zrače optimizmom, bude nadu, a nadasve otkrivaju nam čovjeka koji je svoju ljubav usmjerio prema Bogu, Crkvi, čovjeku i domovini.

Tihonija Zovko

Aleksandar S. Jovanović

Beg iz jasenovačkog pakla

Muzej žrtava genocida, Beograd, 2014.

Aleksandar S. Jovanović, rođen je 9. studenoga 1931. u Velikom Nabrđu. Iz učiteljske je obitelji, i njegov djed Adam, rođ. 1874. u Taborištu kod Gline, koji je službom doselio u Slavoniju, i otac Svetozar, rođ. 1900. u Bračevcima, bili su učitelji i ravnatelji škole u V. Nabrđu. Obitelj Jovanović bila je dobrostojeća i ugledna u selu, i izrazito srpski i pravoslavno nastrojena, a njegov djed Adam u vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije dugogodišnji je predsjednik mjesnog ogranka Jugoslovenske radikalne zajednice u V. Nabrđu. Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske s ostalim Srbima Nabrđanima, Aleksandar kao dječak proživaljava progone, "pokrštavanje" i odveden je u ljeto 1942. u logor Jasenovac odnosno u Staru Gradišku, te je zatim u skupini djece prebačen u dječji dom u Zagrebu. No, ubrzo je zauzimanjem i vezama djedovog brata, koji je živio u Zagrebu, pušten s mlađom sestrom Gordanom iz doma i kod kojeg žive do potkraj rata, a kasnije s obitelji i kod bake u Podgoraču. Njegov otac Svetozar uspijeva početkom 1943. pobjeći iz zatočeništva, boravi i prikriva se u Slavoniji i zatim odlazi u partizane. Obitelj Jovanović preživljava logore NDH i prisilni rad u Njemačkom Reichu, gdje su bile njegova majka Ljubica i starija sestra Mirjana, i vraća se u poraću 1946. u V. Nabrđe, gdje na spaljenom ognjištu započinju život ispočetka, i borave do raseljavanja Nabrđana 1963. Aleksandar polazi i završava Vojnu akademiju Kopnene vojske u Zagrebu, i službuje 41 godinu kao oficir Jugoslavenske narodne armije, a umirovljen je 1991. u činu artiljerijskog pukovnika. Živi u Novom Beogradu.

Napisao je i objavio sljedeće knjige: *Sedam ratova generala Pavla Jurišića Šturma* (Beograd 1991.), *Rat Srba i Hrvata 1991* (Beograd 1994.), *Podoficir vražje divizije. Broz i Hrvati u Srbiji (1914 - 1941)* (Beograd 1994. i Beograd 2010.), *Broz i Hrvati* (Beograd 1999.), *Porazi, koreni poraza* (Beo-

grad 2001.), *Isčupani koreni Velikog Nabrđa* (Beograd 2003.) i *Beg iz jasenovačkog pakla* (Beograd, 2014.)

I prema mišljenjima većine srbijanskih povjesničara, publicistička pisanja i tumačenja Aleksandra S. Jovanovića, koja su uglavnom fokusirana na srpsko-hrvatskim odnosima, i temama NDH i Jasenovca kao neizbježnim, s upitnim su argumentacijama. Naime, A. S. Jovanović među onim je srbijanskim perima, koja poistovjećuju ustašku ideologiju i praksu s hrvatskim narodom aludirajući na genocidnost Hrvata, štoviše promicatelj je teze o "svjetskoj zavjeri protiv Srba", odnosno "vatikansko-kominternovske" zavjere i niza inih "zavjera" protiv Srba.

Za sagledavanje povijesti Đakova i Đakovštine, a i poznavanje literature o zavičaju, nama je zanimljivo nekoliko Jovanovićevih napisa. Ponajprije riječ je o poglavlju "Đakovo – pad kasarni septembra 1991. g.", objavljenom najprije u knjizi *Porazi, koreni poraza*, a zatim i u knjizi *Isčupani koreni Velikog Nabrđa.* Jovanovićev napis "Đakovo – pad kasarni septembra 1991. g.", objavljen je zatim i u knjizi *Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini*, priredili: Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Nada Majbaum, Sanja Rogoz-Šola (Đakovo 2009.). Osvrt na knjigu *Isčupani koreni Velikog Nabrđa* objavio je Željko Lekšić u *Zborniku Muzeja Đakovštine*, 7 (Đakovo 2005.) i ukazao na vrijednost i zanimljivost knjige za povijest Đakovštine, "jer su zapisani i istrgnuti zaboravu mnogi događaji i osobe." Završavajući osvrt Ž. Lekšić je, mišljenja sam, s pravom naglasio: "No opći je dojam, da autor ispisuje i svoju povijest i svjetonazor. Naime, na više mjesta, odbojnost ili pak netrpeljivost prema Hrvatima i Hrvatskoj je više nego otvorena."

U Jovanovićevoj knjizi *Beg iz jasenovačkog pakla*, možemo naći "sve i svašta" i o Hrvatima, i o NDH i o logoru Jasenovac, i o mnogočemu drugom. A. S. Jovanović pristupom i načinom bavljenja o stradanjima Srba u NDH i žrtvama logora Jasenovac, ponajprije osebujnim opisima i interpretacijama, i navođenjem svega onoga što mu se "uklapa" u prikaz, jedan je od najupornijih, u svojim stajalištima *zabarikadiranih*, zagovornika teze o protusrpskoj usmjerenosti Katoličke crkve i genocidnosti Hrvata i stotinama tisuća žrtava logora Jasenovac, uglavnom Srba. Da bi opis logora Jasenovac bio potpun, A. S. Jovanović spominje i slikovito opisuje u Republici Srbiji i Republici Srpskoj ponovno uskrsnule i u optjecaj puštene izmišljotine o "srbosjeku", "Pićilijevim pećima" i "proizvodnji sapuna od ljudskih leševa".

Nakon kratke "Reči autora" slijedi uvodno poglavlje: "Prvi deo Država zločina", te središnji dio knjige: "Drugi deo Begunci", u kojem A. S. Jovanović prikazuje neke neuspjele pokušaje bijega logoraša iz Jasenovca i Stare Gadiške, a zatim slijedi opširan prikaz po godinama, od 1941. do 1945., bijegova logoraša iz jasenovačkog i starogradiškog logora, među kojima je bilo i Srba iz Đakovštine, uz njihove životopise i kasnije sudbine. Prikazan je i konačan bijeg skupine jasenovačkih logoraša 22. travnja 1945., među kojima je također bilo i Srba iz Đakovštine. Prema Jovanovićevim navodima u knjizi *Beg iz jasenovačkog pakla*, među jasenovačkim logorašima koji su uspjeli pobjeći iz logora, bili su i Živko Milošević i Milan Živković iz Čenkova, Svetozar A. Jovanović, rođ. 1900., iz V. Nabrđa, braća Lazić iz V. Nabrđa, Savo Petrović, rođ. 1925., iz V. Nabrđa, Milan Vlaisavljević, rođ. 1923., iz V. Nabrđa i Stojan Vučetić, rođ. 1895., iz Đakova. O njihovim sudbinama A. S. Jovanović donosi kraće ili šire prikaze. Neke, pak, od ovih pojedinačnih sudbina jasenovačkih logoraša, bjegunaca, opisao je A. S. Jovanović i ranije u knjizi *Isčupani koreni Velikog Nabrđa*, a neke je sudbine koristeći dokumentaciju Komesarijata za izbeglice u Arhivu Srbije u Beogradu, te iskaze rođaka i suvremenika navedenih osoba, a i na temelju svojih sjećanja objavio prvi put.

U istraživanju stradanja Srba u NDH i ponajprije srpskih žrtava u logoru Jasenovac, problem je najčešće ne samo pomanjkanje izvornih dokumenata i vjerodostojnih pokazatelja nego i "dobre volje", pa i "zdravog razuma", da se određena pitanja valjano obrade.

Kao epilog svojem osebujnom prikazu A. S. Jovanović donosi poglavlje "Treći deo Josip Broz Tito i Jasenovac", te zaključuje: "Dokumentacija koja je postojala u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, inače oskudna, uništena je, a ono što je preostalo – dokrajčeno je u Brozovoj Jugoslaviji. Moralo je, drugim rečima, nestati sve što kompromituje jugoslovensku Komunističku partiju i Hrvatsku."

No, ne treba zaboraviti, jednako su neugodna i srpska nacionalistička pretjerivanja o stradanjima i žrtvama Srba u NDH, posebno o stradanjima i žrtvama u Jasenovcu, kao i hrvatska nacionalistička minimaliziranja tih stradanja i žrtava.

Vladimir Geiger

Momčilo Mitrović

Milosrdni anđeo među Srbima

[Vlastita naklada], Beograd, 2013.

Crnka

Prilozi za biografiju, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2015.

Dr. sc. Momčilo Mitrović, rođen je 2. kolovoza 1948. u Velikom Nabrđu. U rodnom je selu završio četiri razreda osnovne škole, nastavio osnovno školovanje u Đakovu, gdje je pohađao i završio gimnaziju 1966., a zatim je studirao na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, i diplomirao 1972. na Grupi za opštu i nacionalnu istoriju, s temom *Josip Juraj Štrosmajer i jugoslavenstvo*. Na Odelenju za istoriju, Filozofskog fakulteta u Beogradu, magistrirao je povijest 1976. s radom: *Jugoslovenski studenti u Švajcarskoj u Prvom svetskom ratu*, i doktorirao 1986. s radom *Društveno-ekonomske promene u Srbiji i organizacija upravljanja privredom 1944-1952.* Od 1972. do 1981. radio je u Istorijskom muzeju Srbije u Beogradu, a od 1981. do umirovljenja 2014. zaposlen je u Institutu za noviju istoriju Srbije u Beogradu, kojemu je bio i direktorom od 2002. do 2014. Bio je članom mnogobrojnih srbijanskih povjesničarskih strukovnih udruženja i komisija. Naglasak historiografskog istraživanja dr. M. Mitrovića povijest je Srbije i Srba u 20. stoljeću, i napose na nacionalnim i zavičajnim temama srbijanske povijesti nakon Drugog svjetskog rata. Kao povjesničar napisao je i objavio samostalno ili u suautorstvu mnogobrojne članke i studije i desetak knjiga, monografija, te priredio desetak zbirki dokumenata.

Pozornost je dr. M. Mitrović u historiografskim bavljenjima posvetio i zavičajnoj povijesti Velikog Nabrđa, i napisao je predgovor knjizi Aleksandra

S. Jovanovića, *Isčupani koreni Velikog Nabrđa* (Beograd, 2003.). O stradanju Nabrđana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i logoru Jasenovac objavio je na srpskom i engleskom jeziku članak: "Jasenovac u tradiciji treće posleratne generacije (na primeru sela Velikog Nabrđa)", u: *Zbornik radova četvrte međunarodne konferencije o Jasenovcu* (Banja Luka, 2007.), str. 143.-157. i "Jasenovac in 3rd Generation Tradition (on the Example of the Village Veliko Nabrdje)", u: *Collection of papers 4, International Conference on Jasenovac* (Banja Luka, 2007.), str. 143.-148.

Veliko Nabrđe i Đakovo i Đakovštinu M. Mitrović tematizira i u njegove posljednje dvije knjige, koje nisu historiografske. Riječ je o literarnim djelim, dnevničkim zabilješkama naslovljenim *Milosrdni anđeo među Srbima* i pričama – crticama naslovljenim *Crnka. Prilozi za biografiju*, u kojima M. Mitrović opisuje prošla i vremena i događaje koja su ostavila dubokog traga u njegovom životu.

Milosrdni anđeo među Srbima, dnevničke su zabilješke M. Mitrovića nastale 1997. i 1999. u Beogradu kao, kako u predgovoru (str. 5.-6.) navodi "reakcija prosečnog čoveka na situaciju izazvanu NATO bombardovanjem i svim onim što ga je pratilo". Neobična je to knjiga, i strukturom i sadržajem. Prvo poglavlje knjige naslovljeno "Istorija sela Velikog Nabrđa" (str. 7.-20.), neznatno je prerađen spomenuti Mitrovićev članak "Jasenovac u tradiciji treće posleratne generacije (na primeru sela Velikog Nabrđa)", objavljen u *Zborniku radova četvrte međunarodne konferencije o Jasenovcu* (Banja Luka, 2007.), no ovim putem uz nekoliko priloženih fotografija sela Velikog Nabrđa i Nabrđana. Zavičaj je nezaobilazan i u dnevničkim zabilješkama iz 1997. (str. 21.-81.) i dnevničkim zabilješkama iz 1999. (str. 82.-288.) koje slijede i obuhvaćaju veći dio knjige. Mitrović očito bez zavičaja ne može, i nedvojbeno i ne želi, promišljati ni prošla, a niti novija vremena i događaje.

Zavičaj i osobe iz zavičaja, nezaobilazni su i u zbirci Mitrovićevih priča – crtica naslovljenih *Crnka.* Riječ je o prilozima za biografiju, kako je i podnaslov knjige. Opisujući povijest obitelji Mitrović u Velikom Nabrđu, i kasnije u Đakovu, svoje djetinjstvo i mladost u zavičaju autor spominje mnogobrojne Nabrđane, a i Đakovčane, često i anegdotalno, pripovjedački zanimljivo i slikovito. Upravo je, prema mišljenju nekih ocjenjivača zbirke *Crnka*, najljepša i najzaokruženija cjelina knjige priče iz rodnog kraja. Knjiga je podijeljena u nekoliko tematskih i vremenskih cjelina: "Život na selu" (str. 7.-34.), "Rođaci" (str. 35.-68.), "Školovanje" (str. 69.-86.), "Vojska" (str.

87.-98.), "Maspok" (str. 99.-107.), "Profesori" (str. 109.-116.), "Posao" (str. 117.-135.), "Prijatelji" (str. 137.-158.), "Rat" (str. 159.-166.) i "Još štošta" (str. 167.-230.).

Nama su posebno zanimljivi oni dijelovi knjige *Milosrdni anđeo među Srbima* i knjige *Crnka* u kojima Mitrović spominje i opisuje svoje zavičajne dane i doživljaje u Velikom Nabrđu i Đakovu. Mnogobrojni Mitrovićevi prijatelji i poznanici sumještani iz djetinjstva i mladosti, pa i Đakovčani oslikani su u ovim uspomenama i promišljanjima (Franjo Francem, Dragutin Jurić, Rudika Lacković, Drago Lešnjak, Jovo, Janko i Nada Nikolić, Petar Opalić, Vlado i Pepa Pološki, Ante Župan, a i neki i drugi u Đakovu danas znani ili manje znani).

Mitrovićeve knjige *Milosrdni anđeo među Srbima* i *Crnka*, iako osobne i subjektivne uspomene i promišljanja, prilog su sagledavanju povijesti sela Velikog Nabrđa i sudbine njegovog srpskog, pravoslavnog, stanovništva, koje je u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske doživjelo progone i kolektivno stradanje, a zatim u poraću, u vrijeme mira i "socijalističke izgradnje", početkom 1960-ih raseljeno i odlukom jugoslavenskih vlasti nepovratno iskorjenjeno.

Zaključno, Mitrovićeve knjige *Milosrdni anđeo među Srbima* i *Crnka* napisane su nedvojbeno u duhu kolektivne memorije hrvatskih i slavonskih Srba i, čini mi se, politički i nacionalno jednostrano. Kao što će vjerojatno jednostrana biti i iščitavanja ovih Mitrovićevih uspomena i promišljanja u starom zavičaju.

Vladimir Geiger

Branka Uzelac

Zapisi iz Đakovštine I – Tradicijska baština graničarskih sela Đakovštine

Muzej Đakovštine, Đakovo, 2014.

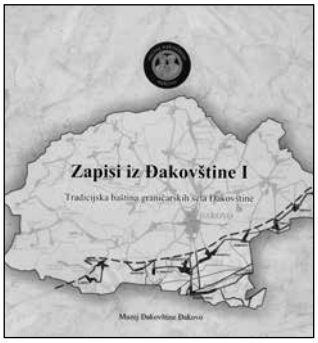

Urednica ove marljivo urađene i korektno obrađene publikacije potkrijepljene s nizom bogatog slikovnog materijala i građe, profesorica Branka Uzelac, kustosica je etnološke zbirke Muzeja Đakovštine. Znana nam je kao neizostavni suradnik *Revije* i same manifestacije *Đakovačkih vezova*, stup Folklornog odjela, nositelj pohrane, zapisa i obrade etnografske i etnološke tradicije ovoga podneblja, nositeljica niza projekata, stručnih članaka, kataloga i knjiga s ovom tematikom.

Uski pojas graničarskih đakovštinskih sela pod nazivom „prikrajci“ koji se nekada nalazio uz Vojnu krajinu, odnosno granicu s Osmanlijama, činila su sela: od zapada Trnava, potom Lapovci, Novi Perkovci, Strizivojna, Piškorevci, Dragotin, Budrovci, Đurđanci, Vrbica i na istoku Mrzović. Kraj je naseljavan većinom Šokcima iz Bosne i s nešto pravoslavnih, bogat šumom, vodom, plodnom zemljom i ledinama osnovica je trajnom gospodarskom, kulturnom, vjerskom i društvenom napretku o čemu povijesni presjek podrobno daje prof. Tomo Šalić. Biskupi ga uzdižu, čine i oplođuju, a život Šokaca, njihovi običaji i tradicija bogato su zastupljeni podacima, fotografijama i nastavkom plodne tradicije prethodnih opisivača, dobre obrade i znalačkog predočavanja. Svako selo obrađeno je podacima o žiteljima, govoru, raskošnom ruhu koje se nosilo te zornim pregledom obiteljskog i zadružnog življenja.

O detaljima ženskog i muškog tradicijskog odijevanja te materijalnog i nematerijalnog kulturnog blaga i baštine, poput češljanja ili godišnjih običaja različitih za svako selo, preko mozaika svadbenih i blagdanskih folklornih značajki; o svemu tome autorica nam daje iscrpne informacije. Ističe se sliko-

vit opis ljelja, križarica, uskršnjih i svadbenih običaja te onih vezanih uz rad potkrijepljenih starim i susretljivim kazivačima koji su tako sačuvali to naše nepresušno folklorno blago. Sve je iscrpno zapisano uz evidentirane izvore i literaturu, relevantnu slikovnu elaboraciju te i prikaz kulturno-umjetničkih društava toga kraja koja čuvaju tradicijsku kulturu. Tome je zaslužan Tomislav Vuković, predsjednik SAKUD-a grada Đakova, vrijedni neimar koji bilježi njihove nastupe na raznim folklornim manifestacijama, smotrama i seminarima te bilježi njihovo pjevanje, sviranje i igru starih izvornih pjesama i kola.

Preglednost i širu dostupnost ove vrijedne folklorne tradicije te njeno očuvanje i prezentiranje svijetu obogaćuju sažeci na njemačkom i engleskom jeziku, vrijedan katalog uz bogatu izložbu pripremljenu u prosincu 2014. godine i izdašni slikovni prilozi.

Nadamo se i po numeraciji najavljenom nastavku ovog plodnog i neiscrpnog rada zapisavanja i time sačuvanja od zaborava revaloriziranoga bogatstva narodne baštine i tradicije.

Hrvoje Miletić

Marko Perić

Đakovačkim objektivom kroz Domovinski rat

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb 2013.

Marko Perić je perjanica stare đakovačke fotografskozanatske garde. Objavljivao je svoje fotografije uporno sveprisutan u svim značajnijim lokalnim društvenim događanjima te i u medijima, a imao je i domicilnih, regionalnih i republičkih izložaba i projekata. Pamtimo ga i u knjigama „Đakovština u Domovinskom ratu“ iz 1993. godine i „Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini“ iz 2009. godine. Dokumentaristički je bilježio vrijeme, ljude i događaje, dojmljivo, no - objektivno govoreći, bez većeg umjetničkog značaja. Sjećam se: nismo tada baš bili oduševljeni svim tim silnim uzvanicima, novinarima i umjetnicima koji su sa svojim cehovskim četama obilazili nas promrzle i blatnjave po rovovima, kulturno nas uzdizali, sokolili, naslikavali i sebe i nas i nastavljali svoje putešestvije. No, sada svjesni znamo: da nema tih fotografija mnogo toga bi ostalo zaboravljeno i ne bismo detaljno znali kako je i nakon čega počelo ono ratno žrtvovanje, kako i koliko teško je trajalo i što je od svega ostalo i do čega nas je sada, eto – dovelo…

Osobno; znatno više sam cijenio tadašnji konkretan dobrovoljni dolazak na đakovačko ratište Ante Nazora; ravnatelj HMDCDR-a i urednika ove fotomonografije; dakle – njegov povratak iz Zagreba domaćim korijenima i aktivno sudioništvo u obrani svoga zavičaja. Time mi je ova knjiga i draža i vrjednija – jer stručnost povjesničara i aktera bojovanja potkrijepljena je životnim fotografijama koje nam vjerno predočavaju kroniku ratnog stradanja i borbe.

Autor Marko Perić ovom knjigom slikovno je zabilježio povijesna događanja u Đakovštini i Hrvatskoj od uspostave demokracije 1990. (i godinu prije) do mirne reintegracije okupiranog teritorija 1998. godine. Moglo je to biti i bez nazočnih subjektivnih stranačkih i osobnih sudioničkih doprinosa,

no – tko bi odolio, prevladala je novinarska profesija. Previše je i stalnog bilježenja rukovodilaca, a fotograf se i kasnije čak i sudski znao izboriti za nadoknadu svojih autorskih prava. Uz to, može se i zamjeriti nedovoljnom tekstualnom bilježenju činjenica i faktografije ispod šturo opisanih fotografija, no to jednostavno nije autorova struka i domet. Ipak, taj dio donekle dopunjuju sjećanja tadašnjeg vojnog i društvenog čelništva.

Listajući stranice sa slikama prisjećamo se tadašnje mladosti, entuzijazma i poleta, hrabrosti, ali i sreće što smo uz veliko stradavanje ipak uspjeli preživjeti i pobijediti tadašnje zlo i znatno bolje opremljenog agresora. Kronološki se bilježi naše vojno i organizacijsko stasanje, ali i ljudsko i materijalno nenadoknadivo gubljenje … potresne su fotografije i razmjene i povratka naših bojovnika iz zarobljeništva, suza, rana, pogreba i komemoracija, ali i ratnih vjenčanja te na koncu vukovarskog ponosa …

Vrijedilo je sve to zabilježiti, dokumentirati, arhivirati … da se nikad više ne ponovi, ali i ne zaboravi …

Značaj ove iscrpne i reprezentativne fotomonografije je u vještoj simbiozi stručnog i vrijednog nakladnika, odnosno urednika i ustrajnog fotografa koji je ovjekovječio povijesno (ne)vrijeme.

Hrvoje Miletić

Hrvoje Miletić

DJ-SPOmenAR

Matica hrvatska Ogranak Đakovo, 2015.

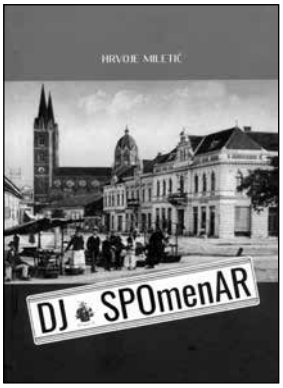

Početkom srpnja ove godine izišla je iz tiska foto-monografija đakovačkog književnog kritičara Hrvoja Miletića (Đakovo, 1968.) naslovljena *DJ-SPOmenAR*.

Autor je dobro poznat đakovačkoj i široj književnoj sceni, prvenstveno zbog britkih književnokritičarskih osvrta, a osim kao kritičar javlja se i kao pisac eseja i članaka o lokalnoj kulturi i povijesti. Radovi su mu ukoričeni u knjizi *Đakovštinom utjelovljeni (Mh, Đakovo, 2000.)* te koautorskoj knjizi o povijesti đakovačke gimnazije *55 godina đakovačke Gimnazije (Gimnazija A. G. Matoša Đakovo, 2009.)*. Godinama objavljuje i u dnevnim novinama, stručnim časopisima i zbornicima (*Glas Slavonije, Đakovački glasnik, Zbornik Muzeja Đakovštine, Književna revija, Vijenac...*). U novije vrijeme poznat je na društvenim mrežama kao jedan od administratora stranice *Đakovo za nostalgične*, na kojoj se pokušavaju zabilježiti i prikazati pojedinosti iz đakovačke prošlosti i sadašnjosti.

Već sam dio naslova SPOmenAR najavljuje kako je autor zamislio svoj rad - album u kojem će tekstualno zabilježiti svoje (i đakovačke?!) uspomene na ljude i događaje što će potkrijepiti fotografijama vezanim za određene osobe, odnosno vrijeme i događaje. Naslov je, inače, na naslovnici knjige uz fotoprint glavne gradske ulice te Katedrale u pozadini, označen kao svojevrsna automobilska registracijska pločica grada Đakova (bez brojeva) u koju je umetnut grb obitelji Miletić pa se odmah primjećuje i prisnost prema lokalnoj sredini što autor dokazuje u tekstovima.

Na stotinjak stranica knjige autor donosi mnoštvo fotografija povijesnog i sadašnjeg Đakova i njegovih sugrađana i ispisuje devet priča vezanih uz iste. Iskreno i autobiografski progovara o svojim osjećajima prema ljudima koji ga okružuju ili su ga okruživali u određenim razdobljima života. Spaja-

jući u njima prošlost, sadašnjost, smijeh, tugu, općenito život u svojim najboljim i najlošijim izdanjima uvodi nas u svijet svojih malih intimnih tajni kakve svatko od nas ima, no uvijek je pitanje želimo ih i podijeliti s drugima i u kolikoj mjeri. Piše o povijesti svoga podrijetla, zaigranosti u djetinjstvu, autoritativnoj figuri oca koja s vremenom prerasta u pozitivniji odnos, spolnom sazrijevanju, ratništvu i ratnim strahovima, životnim situacijama i svakodnevnim paradoksima, đakovačkim (anti)legendama. Istodobno promišlja o vlastitoj ulozi u svemu tome, kao djeteta, roditelja, intelektualca, humanista, istraživača. Otkriva se u detaljima iznoseći povremeno i osobne tragedije i pojedinosti iz života osoba o kojima piše, koje ga okružuju. Stvara priče koje su zapravo jedna jedinstvena i jednostavna priča o njegovu životu i malim i velikim borbama unutar istoga.

Blagi je ovo zaokret u književnoj karijeri od kritičara do pisca kratkih autobiografskih priča i dobrodošlo osvježenje na đakovačkoj književnoj sceni, knjiga koju vrijedi pročitati i kojoj se vrijedi vraćati.

Ivan Kunštić

Anđela Majdiš i Josip Kvasnovski

Jurjevac u prošlosti i sadašnjosti

Savez Slovaka RH i Matica slovačka Jurjevac Punitovački, Osijek, 2014.

Očuvanje prošlosti i kulturnog nasljeđa bitan je segment razvoja svake zajednice. Osim usmenom predajom, tradicija se dominantno prenosi i pisanom riječju. Motivirani željom za približavanjem povijesti i kulture sela Jurjevca „današnjoj i budućim generacijama“, autori Anđela Majdiš i Josip Kvasnovski napisali su monografiju pod nazivom *Jurjevac u prošlosti i sadašnjosti*. Riječ je o dvojezičnoj knjizi (hrvatski/slovački) otisnutoj na 197 stranica velikog formata, tvrdo ukoričenoj i obogaćenoj dojmljivim fotografijama i dijelovima autorima dostupne arhivske građe. Tako koncipirana monografija, između ostalog, nudi čitatelju i dobar uvid u seosku prošlost, običaje i zasebnosti koje su ga formirale onakvim kakav je danas.

Objedinjavanjem malobrojne povijesne građe prezentirane su informacije o osnivanju i prvom naseljavanju sela 1881. ili 1882. godine. Ono nastaje na inicijativu biskupa Josipa Jurja Strossmayera koji poziva Slovake na čišćenje šikara iskrčenih šuma i pretvaranje istih u plodnu zemlju. Ovaj podatak poznat je iz najstarijeg dokumenta jurjevačke povijesti, kupoprodajnog ugovora iz 1893. godine čija se relativno velika i čitljiva reprodukcija nalazi u sklopu knjige. Unutar povijesnog okvira fokus se povremeno stavlja na živote pojedinaca i njihove zgode prilikom naseljavanja, kao i o gospodarskim i socijalnim prilikama koje su ih zatekle. U kraćim je crtama ponuđen i kronološki tijek razvoja infrastrukture do današnjih dana. Naredno poglavlje posvećeno je mikro aspektima jurjevačke zajednice poput odnosa između dječaka i djevojčica, stupanja u bračne odnose, standarda odijevanja i slično. Dakako, određena pažnja dana je primarnim segmentima kulture: obrazovanju, jeziku i vjeri. Doprinos pojedinaca zajednici na tome planu je prepoznat i uvršten u

tekst, a isti su, poput učitelja i župnika, poimenično nabrojani s pripadajućim fotografijama. Kvalitetan slikovni materijal popratio je i dio o tamburaškim sastavima, svatovskim običajima, društvenim organizacijama i djelatnostima.

Priča o razvojnom putu Jurjevca vjerojatno je prvenstveno namijenjena žiteljima sela. Ipak, ona i čitatelju „drugog reda“ može ponuditi uvid u tijek prilagodbe života krajem 19. stoljeća doseljenih Slovaka na područje Đakovštine, kao i načine očuvanja njihove tradicije i mentaliteta do današnjih dana. Jedan od tih načina upravo je i ova publikacija, za koju vjerujem da na dobar način promovira ideju očuvanja nacionalne svijesti, suživota sa domicilnim stanovništvom i želje za boljom egzistencijom.

Anja Bijelić

Zbornik 9., 10. i 11. Strossmayerovih dana

Grad Đakovo, Đakovo, 2014.

Nastavlja se, nažalost, loše uređivanje Zbornika jer izgleda da dosadašnji dvobroji i kampanjski te djelomice površni pristup i izvedba nisu bili dovoljni. Budimo iskreni, za ovaj obim ipak nestručan političar u svojstvu urednika Zbornika i voditelja organizacije ove u startu jednim dijelom precijenjene, ali perspektivno zamišljene manifestacije, nastavio je s lošom izvedbom. Sada je, naime, pred nama čak trobroj, jer Zbornik predočava 9., 10. i 11. Strossmayerove dane. Nazočni su istrošenost, ponavljanje, odlazak dijela dosadašnjih sudionika, čak i fizički; žal za domicilnima, nakon prethodnog doc. dr. sc. Andrije Šuljka, napustio nas je i dr. Zvonko Benašić, čiji je In memoriam korektno potpisao Borislav Bijelić.

Tanak sadržaj između debelih korica ne može se upotpuniti ni preslikama Programa, niti naslovnicama plakata, ali bar više nema samodopadnih fotografija „sebića“ i inih sudionika. Ali i nadalje nedostaju itekako potrebni kritički pregledi i recepcije od početka do sada stalnih likovnih izložaba (i sada poželjnih slikovnih materijala ili reprodukcija) te održanih kvalitetnih koncerata (s mogućim budućim audio/vizualnim DVD-om kao prilogom!?), što čini ove Dane tradicionalnima u sadržaju i izvedbi. Neki članci ne nude ništa novo, nedovoljno pripremljeni recikliraju već znano i viđeno, činjenički se nabrajaju i evidentiraju Biskupove vrline, mecenstvo, lik i djelo. Dio održanih izlaganja i radova uopće nije predočen! No, ipak; manifestaciju spašava nekoliko eminentnih stručnjaka s ozbiljnim pristupom, pripremom i relevantnim znanstvenim radovima što je preporuka daljnjeg uspjeha, napretka i smjera u budućnosti, uz, svakako, promjenu „elitističkog“ dosadašnjeg vodstva. A sada već imamo mladih snaga sa završenim likovnim i glazbenim Akademijama te poviješću umjetnosti.

Akademik Stjepan Damjanović svijetli je primjer dobrog i vrijednog sudionika. Naime, vjerno nam je i nadasve zanimljivo predočio kako su znan-

stvenici i umjetnici zastupljeni u prepisci Rački – Strossmayer. Naime, hrvatski povjesničar Ferdo Šišić objavio je četiri knjige sa 1404 pisma izmijenjena između predsjednika JAZU-a i velikog Biskupa. Tako nam je znalački pokazano kako su u toj korespodenciji „prolazili“ V. Jagić, A. Šenoa, F. Kurelac, I. Kršnjavi ili pak V. Sergejevič Solovjev s bitnim problemima onodobnoga hrvatskoga društva, gdje nam se nude zanimljive spoznaje. Ukazuje se i na Strossmayerov stav da genijalnost bez rada ne vrijedi ništa.

Tu je još i rad dr. sc. Darije Damjanović Barišić sa Strossmayerovim viđenjem europskog zajedništva u njegovim putopisima, ekumenizmu, političkim stavovima iz 19. stoljeća te težnji za hrvatskom samostalnošću. Intrigantan rad pružio nam je i dr. sc. Slavko Platz ukazavši na biskupovog đakovačkog gosta Solovjeva koji je prvi razvio jedan filozofski sustav u Rusiji i njegov stav o jedinstvu i zajedništvu Europe i temi jedinstva i teokracije.

O prijateljskoj suradnji Strossmayera i Račkoga koji su se nadopunjavali radom i karakterima te plodnom suradnjom puno stvorili istinskim prijateljevanjem i međusobnim uvažavanjem, ali i korigiranjem zbori nam dr. sc Niko Ikić; potom nam o 150. obljetnici HAZU-a zbori biskup Srakić, a dr. sc. Borivoj Popovčak o Biskupu graditelju i njegovu odnosu s umjetnicima, međusobnom utjecaju i skrbi te njegovim portretima.

Ako se nastavi ovakva koncepcija uređenja Zbornika uzalud ju je više kritički predstavljati.

Hrvoje Miletić

Miro Šola

Đakovačke košarkaške godine (povodom 40 godina osnutka KK „Đakovo“ i 67. obljetnice spomena đakovačke košarke)

Centar poduke „Memento“, Đakovo, 2015.

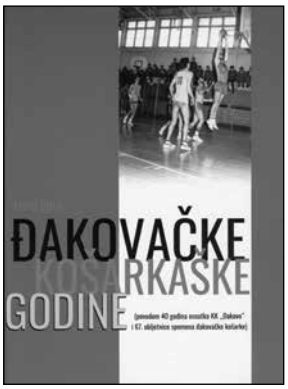

Ljubitelji sporta u Đakovu sa zadovoljstvom mogu konstatirati kako se je tijekom zadnjih desetak godina pojavilo nekoliko sportskih monografija koje omogućavaju relativno dobar uvid u dio sportske prošlosti našega grada. Sredinom devedesetih godina, kao prilog obilježavanju 20 godina postojanja košarkaškog kluba, objavljena je knjiga Mire Šole i Mirka Ćurića *Košarkaški klub „Đakovo“ 1974.-1994*. Ivan Grizak objavit će 2003. godinu knjigu *Pedest godina plivanja u Đakovu 1953.-2003*., a dolje potpisani 2009. godine monografiju *Nogomet u Đakovu 1908.-1962*. Kada se prije dvije godine pojavila i knjiga Zvonka Mikića *Tenis u Đakovu*... činilo se da je s njom, barem za određeno vrijeme, zaokružen broj publikacija koje problematiziraju djelovanje sportskih kolektiva u gradu Đakovu. No, takva predviđanja, na sreću, nisu se pokazala točnim. Naime, već u vrijeme izlaska potonje knjige Miro Šola zasigurno se je već morao baviti mišlju kako da sa novom monografijom o košarci da svoj prilog što kvalitetnijem obilježavanju 40 godina osnutka KK Đakovo. Ta knjiga, doduše, iz tiska nije izašla tijekom jubilarne 2014. godine, već nekoliko mjeseci kasnije. No, kako je u javnosti, pa čak i u onoj sportskoj, sam jubilej prošao gotovo nezapaženo, nešto kasniji izlazak Šoline knjige nikoga zapravo i nije posebno uznemirio.

Đakovačke košarkaške godine napisane su na 250 stranica velikog formata, a sadrže velik broj fotografija i tablica koje ne samo da oplemenjuju osnovni tekst, već u pojedinim slučajevima mogu egzistirati i kao zasebni knjiški entiteti. Nakon predgovora gradonačelnika Zorana Vinkovića slije-

de kraća poglavlja *Prvi đakovački košarkaški pokušaji (1947.-1970.) i Stvaranje Košarkaškog kluba Đakovo*, a nakon toga prikaz događanja u svakoj od natjecateljskih godina koje je autor podijelio u četiri desetljeća (1974.-1983/4.; 1984/5.-1993/4.; 1994/5.-2003/4., 2004/5.-2014/5.). Slijede popisi predsjednika, trenera i najboljih strijelaca kluba, da bi knjiga bila zaključena poglavljima o mlađim dobnim skupinama košarkaša i ženskom košarkom u Đakovu.

Nakon što je u podnaslovu *Stvaranje košarkaškog kluba „Đakovo"* iznio sjećanja protagonista stvaranja kluba (Zvonko Pavličić, Mijo Nikolić, Mijo Buruš) Šola prelazi na prikaz prve od četiri dekade djelovanja kluba. Na ovom mjestu mislim da nije potrebno ulaziti u sadržaj onoga što je pisano, ali se svakako treba istaknuti dobra koherentnost i još bolja izbalansiranost, kako prikaza aktivnosti kluba u pojedinoj godini, tako i između pojedinih dekada. Kada daje prikaz djelovanja kluba u nekoj godini autor, u pravilu, prvo ističe najznačajnija događanja koja su je obilježila, potom daje prikaz pojedinih utakmica popraćenih suvislim i odmjerenim komentarima. Na kraju prikaza autor donosi popis cjelovitih prvenstvenih rezultata ostvarenih tijekom razmatrane godine, konačnu tablicu na kraju prvenstva, te popis igrača koji su te godine branili boje kluba. Tekstualni dio prate skenirani novinski članci i/ili fotografije samih protagonista.

Nakon kraćih poglavlja na početku knjige i iscrpnog informiranja o dešavanjima u 40 godina djelovanja kluba, Šola monografiju završava sa četiri manje cjeline. Riječ je o popisu predsjednika i trenera kluba, mlađim dobnim skupinama i ženskoj košarci u Đakovu .

Svi oni koje interesira lokalna košarkaška problematika zasigurno su dobili jedno čitljivo, dobro posloženo, obimom optimalno i vizualno dojmljivo štivo – i to bez obzira na pokoju fotografiju lošije kvalitete. Nažalost, ne i cjelovito. Naime, knjiga nosi naslov *Đakovačke košarkaške godine*, ali u te godine nije uvršteno djelovanje Škole košarke „Sedam" koja je registrirana 2008. godine i djeluje sve do danas. Podnaslov knjige koji glasi „povodom 40 godina osnutka KK „Đakovo"… ovu objekciju ne dovodi u pitanje jer ako se o „Sedmici" nije htjelo pisati trebalo je knjigu samo drugačije nasloviti, npr. „Četiri desetljeća djelovanja KK Đakovo".

Bolji poznavaoci košarkaških prilika u Đakovu ovakav pristup vjerojatno će dovest u vezu s dugogodišnjim animozitetom osnivača kluba i autora ove knjige, i možda biti u pravu, ali je svakako činjenica i to da je autor prema

svome košarkaškom oponentu na stranicama knjige bio izuzetno korektan, te da ničim nije umanjio njegovu, neosporno veliku ulogu u promociji košarke u Đakovu. Te, kao i neke druge važne informacije vezane za ovu publikaciju (npr., da je ona dopunjeno i prošireno izdanje knjige koju je autor objavio zajedno s Mirkom Ćurićem povodom obilježavanja 20 godina osnutka KK Đakova“) Šola nam je trebao priopćiti u drugačije koncipiranom predgovoru, odnosno pogovoru. Bez obzira što je autor preferirao slobodniju formu izražavanja, kao i naglašeni subjektivni odnos prema problematici, držim da ne bi bilo s gorega da je rukopis knjige ponudio na recenziju pojedincima koji bi svojim primjedbama i sugestijama mogli pripomoći da ova dobra i instruktivna knjiga bude još kvalitetnija.

Borislav Bijelić

Priredili: Željko Mauzer, Pero Šola, Blaž Ursić

Prikrivena grobišta Drugog svjetskog rata i poraća Đakova i Đakovštine

Hrvatski obredni zdrug Jazovka-Zagreb, Đakovo, 2015.

Već duži niz godina u Đakovu postoji jedan krug ljudi, uglavnom sličnog svjetonazora, koji si je za cilj postavio ispraviti povijesne nepravde vezane za žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća. Ta nastojanja, barem za sada, rezultirala su objavljivanjem dvije monografije. Prvo je 2007. godine, u čak 1000 primjeraka, tiskana knjiga pod naslovom *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, da bi ove, 2015. godine, bila objavljena i knjiga *Prikrivena grobišta drugog svjetskog rata i poraća Đakova i Đakovštine*. Potonja knjiga, a ona je predmet našega interesa, započinje instruktivnim uvodom („Riječ unaprijed“) doktora Vladimira Geigera, a nastavlja se „Napomenom priređivača“ iz koje, u najkraćim crtama, saznajemo ponešto o motivima koji su bili presudni da se priređivači upuste u istraživanja bespuća ratnih i poslijeratnih bestijalnosti. Knjiga je, kako kažu sami autori, „pokušaj bilježenja prikrivenih grobišta i poznatih žrtava dok još postoje živi svjedoci.“

Uz pomoć brojnih suradnika u knjizi je popisano 50 prikrivenih grobišta na području Đakovštine i sedam grobišta tzv. đakovačkog križnog puta. Na području Đakova zabilježena su grobišta Župna livada, Masovna grobnica na gradskom groblju, vojno groblje iz Drugog svjetskog rata, grobište u Pisku, šumi Zokovica, u Ulici pape Ivana Pavla II. 4 i bagremiku prema Dragotinu. Potom slijede spomenutih 7 grobišta na potezu između Imbrijevaca i Ruševa. Ostala grobišta nalaze se diljem Đakovštine, i to u okolici: Borovika, Bučja Gorjanskog, Đakovačke Breznice, Đurđanaca, Kešinaca, Vrbice, Širokog Polja, Ivanovaca Đakovačkih, Kondrića, Josipovca Punitovačkog, Krndije, Gašinaca, Mandićevca, Hrkanovaca, Novih Perkovaca, Paučja, Podgorja i Slobodne Vlasti. Obrada pojedinog grobišta sastojala se, gotovo u pravilu, od

iskaza pojedinaca, fotografija grobišta, fotografija onih koji su davali iskaze, biografskih natuknica žrtava, fotografija grobova pojedinih stradalnika, geografskih karata, kao i prezentacije dijela arhivske građe.

U radu na ovoj knjizi, nema sumnje, potrošeno je puno vremena i uložen veliki trud. Rezultati nisu sporni, no da li su, i kakav doprinos rasvjetljavanju partizanske represije za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata, to će se moći utvrditi tek dodatnim istraživanjima koja će nužno morati biti interdisciplinarna, a inicijalno provedena tehnikama i metodama suvremene povijesne znanosti. Ako je namjera priređivača bila pribilježiti do sada prikrivena grobišta žrtava partizanskog terora njihova aktivnost ima smisla barem utoliko što su uspjeli senzibilizirati dio javnosti za tu problematiku te ukazali na potencijalna mjesta na kojima su ljudi zlostavljani i ubijani. Sjećanja pojedinaca o mjestu, broju i načinu pogubljenja svakako zaslužuju respekt, ali te iskaze bez dodatnih valorizacija ne možemo prihvatiti kao apriori točne i istinite. U knjizi nisam primijetio čak niti pokušaj da se kritički propita svaki pojedini iskaz, pa samim time nije bilo niti opravdano očekivati da bi se priređivači od dijelova pojedinih iskaza mogli distancirati, ili pak čitatelje upozoriti na moguće nelogičnosti. No, da je to kojim slučajem i učinjeno, rezultate do kojih se došlo dosadašnjim istraživanjem ne možemo prihvatiti kao stvarne pokazatelje broja žrtava bez ekshumacije istih i vrlo sofisticiranih posteshumacijskih radnji. Da bi došli do te faze istraživanja potrebne su barem dvije stvari: politička volja i novac.

Kako su priređivači ove knjige najavili i daljnja istraživanja na istu temu za očekivati je da se u dogledno vrijeme pojavi i neka nova publikacija koja će, zasigurno, donijeti i neke nove pokazatelje vezane za mjesta i broj stradalih. Da li će ta istraživanja pratiti i toliko potrebni pomaci u metodološkom smislu, ostaje tek da se vidi?

Borislav Bijelić

Lea Maestro

Logor Đakovo / Đakovo Camp

Jevrejska opština Sarajevo – La Benevolencija, Sarajevo, 2013.

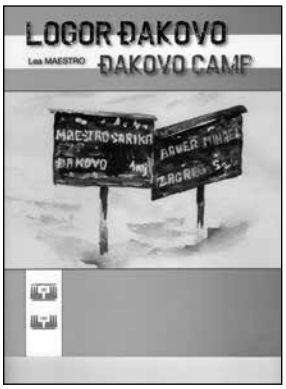

Svake prve nedjelje u lipnju u Đakovu se tradicionalno okupljaju članovi židovskih zajednica s prostora bivše Jugoslavije, vođeni željom da očuvaju uspomenu na tragične događaje iz Drugoga svjetskog rata, a napose uspomenu na gotovo šest stotina žena i djece, u velikoj većini bosanskohercegovačkih Židova, koji su izgubili živote u Sabirnom logoru Đakovu krajem 1941. i u prvoj polovici 1942. godine. Zahvaljujući stjecaju okolnosti, a osobito Stjepanu Kolbu, grobaru đakovačkoga židovskog groblja, gotovo sve žrtve đakovačkoga logora počivaju i danas na mjesnom židovskom groblju u pojedinačnim, imenom i prezimenom obilježenim grobnicama, što đakovačko logoraško groblje čini jedinstvenim.

Prije četiri godine, 2011., logoraško groblje bilo je uređeno zaslugom sarajevske Jevrejske opštine, pri čemu su, pored ostaloga, dotrajale nadgrobne pločice s imenima žrtava zamijenjene novima. Tada je bilo najavljeno i priređivanje izložbe o đakovačkom židovskom logoru, zamišljene kao završni čin većega spleta aktivnosti vezanih uz osvježavanje sjećanja na patnje sarajevskih, ali i drugih Židova koji su stradali u đakovačkom logoru, ili tek prošli kroz njega kao međupostaju na putu u druge eksterminacijske logore. Izložba je naposljetku priređena ujesen 2013. u Sarajevu (Galerija Novi hram), a zatim je postavljena i u nekim drugim mjestima, uključujući i Đakovo (lipanj 2014.). Izložba se sastojala od 14 panoa, a uz izložbu je objavljen i vizualno dopadljiv, dvojezični prateći katalog *Logor Đakovo / Đakovo Camp* (tekst na bosanskom jeziku prati i paralelni tekst na engleskom jeziku). Obrađene tematske cjeline, predstavljene na izložbenim panoima, pretočene su i u poglavlja pratećega kataloga. Riječ je o sljedećim poglavljima: *Đakovo*, *O logoru*, *Zatočenice*, *Nepoznate djevojke*, *Zapovjednici logora*, *Stjepan Kolb*, *Rekonstrukcija*, *Sestre svetog Križa*, *Leteća brigada*, *Preživjele*, *Spisak žrta-*

va fašističkog logora Đakovo sahranjenih na Jevrejskom groblju u Đakovu, Djeca.

Autorica kataloga jest mlada sarajevska aktivistica Lea Maestro, koja je ujedno najzaslužnija i za uređenje đakovačkoga logoraškog groblja. Autorica izložbe uložila je znatan trud kako bi tijekom gotovo četiri godine dugih priprema pokušala pronaći nove materijale, ponajprije ilustrativne, kojima bi obogatila ranija saznanja o zbivanjima vezanima uz đakovački Sabirni logor 1941. i 1942. godine. Navedeno potvrđuje i popis ustanova i organizacija koje su na različite načine podržale pripremu izložbe i objavu kataloga: Jevrejski istorijski muzej Beograd, Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, Muzej Đakovštine Đakovo, Državni arhiv u Osijeku, Istraživački i dokumentacijski centar Cendo, Centropa, Savez jevrejskih opština Srbije… S obzirom na sve navedeno, kao i na uspjeh izložbe, može se reći da je autorici, kao i svima drugima koji su stajali iza čitavog projekta, uspjelo u osnovnoj namjeri da pridonesu očuvanju uspomene na sve članove sarajevske židovske zajednice koji su izgubili život u holokaustu, a naročito na one koji su prošli kroz ili izgubili živote u đakovačkom logoru. Ujedno, uspjelo se na taj način još jednom odaslati zornu opomenu budućim naraštajima.

Uz opće pohvale, a naročito na račun plemenitih pobuda, truda i odricanja uloženih u čitav projekt, potrebno je ipak osvrnuti se i na neke manje ili krupnije nedostatke i pogreške koje su našle mjesta na stranicama ovoga kataloga, a koje, izvan svake sumnje, nisu plod zle namjere. Ako ni zbog čega drugog, potrebno ih je spomenuti zbog nade, makar i slabašne, da se isti nedostaci i pogreške možda neće ponavljati u nekim budućim radovima.

Istraživanje i pisanje o Drugom svjetskom ratu, holokaustu i uopće žrtvama rata i poraća iziskuju iznimnu stručnost i kritičnost, kao i objektivan, ozbiljan i trijezan pristup, naročito stoga što je ta osjetljiva problematika, na žalost, dobrim dijelom i danas zagađena političkim i politikantskim motivima, uslijed čega se, dakako, susrećemo s naslagama neznanstvenih i tendencioznih tekstova koji vrve netočnim podacima i tumačenjima. Uglavnom, neosporno je i da pojedinci izvan povijesne struke svojim radom mogu pridonijeti boljemu poznavanju određenih tema, ali bi u konačnici ipak bilo poželjno da se pri tome oslone na stručnjake. I u konkretnom slučaju izložbe i kataloga o Sabirnom logoru Đakovo možemo reći da bi znanstvene recenzije takvih stručnjaka (povjesničara – osvjedočenih poznavatelja navedene pro-

blematike) vjerojatno otklonile većinu nedostataka te izložbu i katalog učinili boljima, ali to se, na žalost, propustilo učiniti.

Tekst kataloga izložbe razmjerno je sažet, kako je i primjereno takvoj publikaciji, a kao predložak teksta u najvećoj je mjeri poslužila monografija Zorana Vasiljevića *Sabirni logor Đakovo* (Slavonski Brod, 1988.). Iako je riječ o djelu u kojemu je po prvi puta sveobuhvatno zahvaćena problematika đakovačkoga ustaškog logora, i to uz upotrebu gotovo svih važnijih izvora, ipak je bilo potrebno koristiti i rezultate novijih istraživanja, ne samo o logoru Đakovo, već i općenito o stradanju Židova u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH). Kada je riječ o đakovačkom logoru, mogu se spomenuti članci Grge Grbešića[1] te Anne Grünfelder.[2]

Kao jedan od primjera pogrešaka koje su se potkrale u tekstu kataloga izložbe može se navesti brojka od gotovo 80 000 tisuća žena i djece ubijenih u logoru Stara Gradiška u razdoblju od nepune tri godine (str. 22.-23.). Savjesnijim korištenjem novijih znanstvenih istraživanja zacijelo bi se izbjegao spomen takve, neutemeljeno i nepotrebno preuveličane brojke (što, naravno, ne znači da stvarna stradanja nisu zastrašujuća i da ničim ne mogu biti opravdana). Nadalje, polazeći od pretpostavke da je transport zatočenica i zatočenika nakon rasformiranja đakovačkoga logora (srpanj 1942.) završio u Jasenovcu, podosta prostora na izložbi i u katalogu pridano je zapovjednicima u jasenovačkom sustavu logora, pri čemu su uvršteni i neki drugi pojedinci (Andrija Artuković, Nada Luburić). Jedan od spornih detalja jest predstavljanje neupitnoga zločinca Miroslava Filipovića-Majstorovića kao franjevca, odnosno kao katoličkoga svećenika (23.-25.), bez da se smatralo potrebnim napomenuti da je on već u srpnju 1942. zbog svojih postupaka bio isključen iz franjevačkog reda te da je zločine u Jasenovcu činio kao otpadnik od Katoličke crkve (njegov je primjer u starijoj jugoslavenskoj literaturi, a dijelom i u novijoj, pretežno srpskoj literaturi često naglašeno istican kao primjer izravne upletenosti Katoličke crkve u zločine počinjene u NDH). Među upitne sadržaje izložbe i kataloga može se ubrojiti i uvrštavanje zloglasnih tzv. Piccilijevih peći, improviziranih jasenovačkih krematorija nazvanih po inže-

1 Grgo GRBEŠIĆ, "Prijelazi Židova u Katoličku crkvu u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji od 1941. do 1945.", *Croatica Christiana periodica. Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovskog fakulteta u Zagrebu*, 27/2003, br. 52, 155.-169.

2 Anna GRÜNFELDER, "Katholische Kirche und Ustaša-Herrschaft 1941-1944", *Südost-Forschungen*, 69-70 /2010-2011, 182.-227.

njeru i ustaškom pukovniku Dominiku Hinku Picciliju. Iako se u literaturi, pa i na stranicama ovoga kataloga (24.-25.), najčešće tvrdi da su spaljivanja, tj. pokušaji spaljivanja leševa u tim improviziranim krematorijima obavljani od veljače do svibnja 1942. (dakle, prije rasformiranja đakovačkoga logora u srpnju 1942.), ipak se na stranici 10. kataloga kaže da su pokusi zabilježeni "već sredinom 1942. godine", pa se na osnovi toga ne isključuje niti mogućnost da su žene i djeca iz đakovačkoga logora skončale u tim pećima. Jasenovac zaista nije bio logor uništenja na način na koji su to bili Auschwitz ili Treblinka, ali to zasigurno nije bilo stoga što ustaše nisu željele dosegnuti nacističke uzore, već stoga što ih nisu bili sposobni dosegnuti. Više primjera govori tomu u prilog, a ponajbolji je vjerojatno slučaj tzv. Piccilijevih peći. Premda vjerodostojni izvori posvjedočuju da ovaj ustaški pokušaj stavljanja u pogon krematorija u kojemu bi se rješavali tijela svojih žrtava bio neuspješan, te da je stoga i bio kratka vijeka, u literaturi se i do današnjega dana provlači podatak o pećima koje su progutale tijela ustaških žrtava u Jasenovcu, a taj je podatak, na žalost, zajedno s fotografijom peći (riječ je bila o izvornim ciglarskim pećima), našao mjesto i u ovom katalogu.

Naposljetku, a usko povezano sa svim prethodno navedenim, potrebno je naglasiti da sudbina transporta sa zatočenicama i zatočenicima đakovačkoga Sabirnog logora ni danas nije potpuno i nedvojbeno razriješena. Naime, u starijoj literaturi bili su olako kao vjerodostojni izvori prihvaćeni neki iskazi pojedinaca do kojih je tek posredno bio dopro glas o tomu kako su žene i djeca iz đakovačkoga logora bili dopremljeni u Jasenovac, tj. u Staru Gradišku, te da su odmah po dolasku svi pobijeni. Zasad nisu poznati dokumenti niti iskazi očevidaca koji bi potvrđivali takav rasplet, a historiografija je – o politici da se niti ne govori – na temelju spomenutih, ne posve pouzdanih iskaza odredila Staru Gradišku kao neupitno posljednje odredište đakovačkih logorašica i logoraša. Zbog pijeteta spram žrtava i samo zbog njega hrvatska povijesna znanost ima obavezu jednom zasvagda razriješiti tu nedoumicu, ponuditi pouzdan, dokumentiran odgovor na pitanje o mjestu stradanja nesretnih žena i djece. Pri tomu je važno naglasiti: iz pozicije žrtava, a one bi trebale biti jedine važne ili barem najvažnije, potpuno je nebitno jesu li pojedinci ili skupine, pa tako i žene i djeca đakovačkoga logora, bili usmrćeni u Jasenovcu ili su ih ustaške vlasti utrpale u stočne vagone te izručile nacistima kako bi oni izvršili posljednji, ubilački čin. Drugim riječima: ako bi buduća istraživanja i potvrdila da je đakovački transport iz srpnja 1942. za odredište imao neku

tvornicu smrti u Njemačkom Reichu ili u nekoj od Nijemaca okupiranoj državi, baš ništa to ne bi mijenjalo u ocjeni značenja i karaktera Nezavisne Države Hrvatske. Jer, da su ustaške vlasti bile odlučne u namjeri da Židove i fizički unište, a ne samo odstrane iz zemlje, dovoljno valjda svjedoče sva okapanja koja su imale s političkim i vojnim vlastima fašističke Italije oko onih Židova koji su makar privremeni spas pronašli u okupiranom Hrvatskom primorju i Italiji (Talijani su itekako bili svjesni kakva bi sudbina očekivala te ljude, te su bili odlučni da ih ne izručuju).

Zaključno, izložba i prateći katalog *Logor Đakovo / Đakovo Camp* rezultat su dugogodišnjih napora autorice Lee Maestro koja se, vođena plemenitom namjerom, ali i osobnom povezanošću (autoričina obitelj teško je stradala u holokaustu, pa i u đakovačkom logoru), prihvatila ove složene teme. Autorica je putem izložbe, ali i nekim drugim inicijativama, uspjela pridonijeti očuvanju spomena na žrtve jednoga bezumnog vremena, odnosno učinila ono što je već trebalo biti učinjeno od strane raznih na to pozvanih ustanova. Za požaliti je, međutim, zbog nedostataka prisutnih u katalogu, mahom proisteklih iz nekritičkoga preuzimanja zastarjelih podataka koji su (i) iz političko-ideoloških razloga svojedobno postali opće mjesto u historiografiji i publicistici, a i danas ih još (pre)često susrećemo.

Branko Ostajmer

Matija PAVIĆ - Milko CEPELIĆ

Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djakovački i sriemski. God. 1850.-1900.

Đakovo: Spomen-muzej biskupa Josipa Jurja Strossmayera, 2013., pretisak

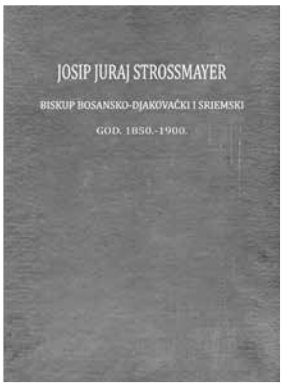

Početkom 2013. godine u Đakovu je u izdanju Spomen-muzeja biskupa Josipa Jurja Strossmayera objavljen pretisak obimne Strossmayerove biografije koju su pred više od stotinu godina, u povodu pedesete obljetnice njegova biskupovanja, napisala dva svećenika Bosansko-đakovačke i Srijemske biskupije, Matija Pavić i Mihovil (Milko) Cepelić (Zagreb, 1900.-1904.).

Autorski dvojac bio je itekako pozvan da izradom monografije uzvisi veliku biskupovu obljetnicu: obojica su bili povjesničari (naročito Pavić čiji je interes za povijesne teme bio mnogo širi, a rezultati plodniji) i obojica su i osobno bili vrlo dobro upoznati s biskupovim djelovanjem. Potonje se osobito odnosi na Cepelića koji je svoj cjelokupni radni vijek proveo u Đakovu, obnašajući pritom i dužnosti dvorskoga kapelana te biskupova ceremonijara i osobnoga tajnika (nasuprot Cepeliću, Matija Pavić je imao mnogo manje osobnog kontakta sa Strossmayerom, a dobar je dio godina proveo i izvan Đakova, kao župnik u Semeljcima). Pri radu im je bilo dostupno obilno arhivsko gradivo uključujući i biskupovu korespondenciju koja će nakon njegove smrti (1905.) u najvećem dijelu biti prenesena u Akademiju u Zagreb, a napose je važno naglasiti da im je pri pisanju pomagao i sâm Strossmayer. Naposljetku, rezultat višegodišnjega predanog rada bila je izuzetno obimna i vrijedna knjiga unutar čijih korica su Pavić i Cepelić podastrli mnoštvo podataka o Strossmayeru i njegovoj djelatnosti, a samim tim i o hrvatskoj povijesti XIX. stoljeća. Uza sve pozitivne odlike, njihovo djelo, dakako, ima i nedostataka, od kojih se kao najznačajniji može istaknuti izostavljanje znanstvenoga aparata, zbog čega su nam vrlo često nepoznati izvori na temelju kojih su pisali,

a određene navode koji su u knjizi izneseni nije moguće provjeriti. Kao drugi nedostatak moglo bi se navesti nepotpun pogled na biskupov rad, u smislu da su autori pri svom radu koristili isključivo ono gradivo i literaturu koji su im bili dostupni u Đakovu.

Posrijedi je treće izdanje knjige, odnosno drugi pretisak, budući da je 1994., također u Đakovu, bio objavljen prvi pretisak izvornoga izdanja. Pretisak koji je pred nama opremljen je Predgovorom iz pera đakovačko-osječkog nadbiskupa dr. Marina Srakića (sada u mirovini), koji je predgovorio i prvi pretisak iz 1994. godine, imenskim i mjesnim kazalom koje ukupno obasežu čak 79 stranica te Pogovorom.

Novi pretisak uredio je Petar Strgar, dugogodišnji ravnatelj Spomen-muzeja biskupa Josipa Jurja Strossmayera, koji je preminuo nekoliko mjeseci po objavljivanju izdanja. Uz njega, na priređivanju pretiska sudjelovali su i Mirko Ćurić, Vlado Filić, Jasna Kalman, Anica Marcelja, Blaženka Rac te Petar Šola, pri čemu je svakako potrebno izdvojiti Blaženku Rac koja je obavila najopsežniji i najzahtjevniji dio priređivačke zadaće – izradu imenskoga i mjesnoga kazala. Izrada tih kazala bila je zaista nužna i može se požaliti što ona nisu bila sačinjena još 1994. pri pripremi prvoga pretiska. U knjizi od gotovo tisuću stranica na kojima se spominje gotovo tri tisuće osoba, nedostatak kazala teško se osjećao te je povjesničarima i svim drugim zainteresiranim čitateljima korištenje knjige bilo umnogome otežano. Budući da prvo izdanje knjige ni danas ne predstavlja antikvarnu rijetkost, da je prvi pretisak iz 1994. dodatno udovoljio potrebama stručne javnosti (tako da većina zainteresiranih istraživača nesumnjivo već posjeduje Pavić – Cepelićevo djelo), spomenuto imensko i mjesno kazalo jesu upravo ono što ovaj drugi pretisak knjige čini opravdanim i dobrodošlim.

Načelnim pohvalama zbog objavljenoga pretiska valja, međutim, pridružiti i jednu manju zamjerku zbog koje se priređivački posao ne može smatrati posve uspjelim. Naime, imensko i mjesno kazalo su s tehničke strane izrađeni razmjerno korektno, no uočljiv je nedostatak stručne redakture kazala koju bi načinila osoba dobro upućena u društveni i politički kontekst vremena u kojem je Strossmayera djelovao. Takvom stručnom redakturom bile bi zasigurno otklonjene raznovrsne netočnosti, nedorečenosti i neujednačenosti kojih u kazalima nema malo. Primjerice, bilo bi poželjno da su izbjegnuti tehnički nedostatci poput netočnoga pisanja imena osoba ("Ludvig van Bethoven", "Mitzkiewicz", "Androwski", "Pejačević-Ritvalski", "Antanasijević", "Va-

netulli”...), bilo da je riječ o pogreškama iz izvornika ili tipfelerima nastalima pri izradi kazala. Zbog opsežnosti djela i činjenice da su ga pisala dva autora nije iznenađujuće da su pojedine osobe navedene pod različitim inačicama imena ili prezimena (Hinko Khuen i Heinrich Khuen, Ivan i Janko Tombor...), no ne bi bilo naodmet da je u kazalima ukazano na te nepreciznosti. Ozbiljniji redaktor bi jamačno uočio da Jagoda Brlić nije bila doktorica, kako je navedeno u kazalu, niti da je ona autor knjige *Uspomene na stari Brod stari Brod* (1888.), već da je to bio dr. Ignjat Brlić (na 236. stranici Pavićeve i Cepelićeve naveden kao “Brlić J. dr.”). Propušteno je, nadalje, očistiti i nekoliko privremenih, odnosno radnih odrednica nastalih pri izradi kazala poput “Došen, (nije Vid)”, “Kaunic, grof (nije Wenzel)” ili “Kružić, (J.J.S. pomagao izd. Zemljovida)”, a isto tako i nekoliko slučajeva skraćenoga pisanja imena gradova (npr., “Zgb”).

Zaključno bi se moglo ustvrditi da objavljivanje pretiska vrijednoga djela kakvo je Pavićeva i Cepelićeva biografija biskupa Josipa Jurja Strossmayera, s pridodanim kazalima imena i mjesta, predstavlja važan kulturni čin koji bi bio još uspjeliji da je bilo nešto više ozbiljnosti pri izradi kazala.

Branko Ostajmer

Marin Srakić

Cruce et labore - Križem i radom

Đakovačko-osječka nadbiskupija: Nadbiskupski ordinarijat, Đakovo, 2014.

Biskup Stjepan Bäuerlein, jednom drukčije

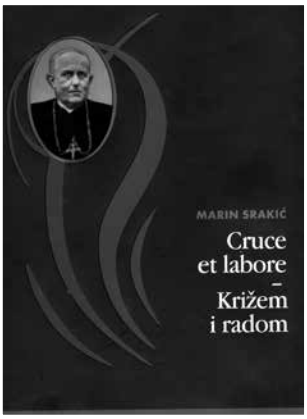

Nedavno se pojavila obimna knjiga od 912 stranica o biskupu Stjepanu Bäuerleinu i Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji: *Cruce et labore – Križem i radom,* Đakovo, 2014. U svojem osvrtu na nju prije tiska dr. Miroslav Akmadža, znanstveni savjetnik u Hrvatskom institutu za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu, piše: „Knjiga nadbiskupa Marina Srakića popunit će veliku prazninu u našoj, posebice crkvenoj, historiografskoj produkciji“. Među ostalim on konstatira kako djelo msgr. Marina Srakića gaji kritički pristup kako samom biskupu Bäuerleinu tako i njemu povjerenom svećenstvu, te prilikama u samoj njegovoj biskupiji u odnosnom vremenu. Dovoljno je zaista istražiti već ono što se nalazi na internetu, da se vidi kako je biskup Bäuerlein živio u izuzetno teškom vremenu kako za Crkvu tako i narod općenito, i kako je zaista imao znatnih teškoća s komunističkim vlastima, ali na kraju šezdesetih godina čak i s jednim dijelom svoga svećenstva. Crkvene prilike po svijetu, a i u našoj domovini, postale su s vremenom dosta zamršene. Crkva je općenito bila kao kuća od stakla, pogotovo kad se radi o komunikaciji u njoj u sučelju krize i medijskih kontroverzi. Tako je jednim od slučajeva u nas postao „đakovački slučaj“: objavljena je bila tzv. „bijela knjiga“ o prilikama u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji, prema viđenju desetorice, odnosno kad je njezin idejni začetnik kanonik dr. Ivan Rogić bio umro g. 1968., preostale devetorice dijecezanskih svećenika, koji su je potpisali. Radi se o đakovačkom biskupu Stjepanu Bäuerleinu, Babina Greda 3.08.1905.– Đakovo, 9.08.1973., biskup od 1951. do 1973. Doduše, neki su je potpisali „iuxta modum“, tj. samo uz neku njima znanu ogradu ili pridržaj s obzirom na njezin sadržaj.

Brojne činjenice uglavnom su ostale nepoznate iz tog razdoblja duže vremena široj javnosti, sve do danas. U svojoj knjizi msgr. Srakić iznosi i vrlo osjetljive pojedinosti iz povijesti svoje biskupije, trudeći se pritom dati što stvarniju sliku osoba i događaja iz toga vremena, bez ikakvog uljepšavanja. On se ne opredjeljuje ni na jednu stranu, već nama čitateljima prepušta na uvid obilje autentičnih sačuvanih izvora, cjelovito navedenih bez ikakvog kraćenja, a koji rasvjetljuju navedenu problematiku te nam omogućuju da sami donesemo svoj vrijednosni sud o biskupu Stjepanu Bäuerleinu i njegovom vremenu. Naime, pročitavši to djelo, sami ćemo se osvjedočiti o iznimnom i znanstveno utemeljenom značaju ove rijetke knjige. Naime, biografi pojedinih osoba, pa i u Crkvi, obično se trude pružiti njihovu uljepšanu sliku, donose građu u nekom otmjenijem obliku.

Ova će knjiga biti svojevrsni priručnik, usudio bih se reći, svima onima koji žele imati uvida u umijeće upravljanja nekom biskupijom ili se pripremaju upravljati npr. nekom redovničkom zajednicom, i sl., te kako se u danom trenutku valja postaviti kao poglavar ili starješina. To nije i nikada nije bio rad koji bi bio smiren, opušten i bez znatnih teškoća. Iz psihologije je općenito poznato: čim je netko promaknut na upravnu službu, najčešće bude izdvojen i osamljen, sve do tzv. unutrašnje emigracije. S vremenom kao da više nema prijatelja, pogotovo ako je stegnut omčom uvijek istog kruga prijatelja, pa ga upravo oni naprosto izoliraju. Biskup Bäuerlein je po naravi bio dosta plah, nekako povučen, iako je uvijek ostao raspoloživ za ljude. Za njega se ipak ne bi moglo reći da je živio u bjelokosnoj osami. No, kao i svaki poglavar bilo na kojoj razini, kao nositelj službe u Crkvi, bio je i on izložen pritiscima. U početku je biskup općenito bio prihvaćen bez rezerve, a kasnije se ljubav i poštovanje kod jednog manjeg, statistički gledano beznačajnog dijela svećenstva preokrenula doslovno u mržnju. Usprkos svemu, on si nije dopustio da mu se itko nametne, pogotovo da on provodi volju bilo koje skupine unutar biskupije.

Interesne skupine. Čitateljima je sigurno poznato da u svakoj zajednici postoje i skupine, tzv. interesne skupine, kuloari, itd., htjeli mi to priznali ili ne. Čak se takve skupine i međusobno sučeljavaju. Usudio bih se sada iz dovoljne povijesne udaljenosti reći, da su zbog povijesne nejednakosti i raznolikosti shvaćanja postojale skupine, kao uostalom i danas. I one nisu po sebi problem dok se ne usmjere na pritisak na nositelja službe, a osobito je neugodno kad počne pojedina skupina ili pojedinac paušalno izražavati

svoj sud npr. o biskupovu djelovanju ili još više, rovariti protiv njega. Biskup Bäuerlein je to doživio, a bio je dovoljno razborit, i po svojoj školskoj spremi osposobljen, da se nije želio identificirati ni s jednom skupinom, premda mu se to spočitavalo. Prigovaralo se kasnije kako on nije uopće kvalificiran da bude biskupom, a znademo da je on završio ne samo redoviti filozofsko-teološki studij u Đakovu, već i bogoslovski fakultet u Zagrebu, s nakanom da na njemu jednom doktorira. Ratne i poratne prilike su osujetile sve. A bio je među ostalim i na specijalizaciji u Belgiji. Dobro je usput reći da i skupine po sebi ne moraju biti zle, pogotovo ako su izraz i odraz pojedinih slojeva samog Božjeg naroda. To poglavaru upravu daje mogućnost da na izdvojenom i umanjenom obliku sagleda širu stvarnost i povuče iz toga neke realnije stavove. Tako i borba skupina u Crkvi ne mora biti nezakonita, ako je poštena i zdrava. Valja naime pritom paziti da borba svake skupine bude borba za bolje razumijevanje, a ne istrebljenje druge skupine. U svakom slučaju nije po evanđelju ako se pojedine skupine međusobno sumnjiče, kad se etiketiraju, kad se nešto paušalno kvalificira ili diskvalificira. A to se događa kad se nešto novo jednostavno odbija ili staro jednostavno prezire. I biskupu, ili bilo kojem drugom poglavaru, stajati u viru struja nije bilo lako, a pogotovo donositi odluke.

Gorko iskustvo teškog vremena. Na konkretnim primjerima ovdje i gorkom iskustvu jednog vremena može se na razumljiv i relativno lak način puno toga naučiti. U tom bi pogledu, da bismo došli do još veće zrelosti, trebalo još više ovakvih znanstvenih monografija o kriznim razdobljima osoba i crkvenih ustanova, kako bismo mogli nešto više zaključiti i naučiti, pa čak i iz vlastitih pogrešaka i zabluda. Danas se općenito puno vijeća i raspravlja, a umjesto tih beskonačnih i jalovih rasprava, prije svega valja zasukati rukave, prionuti na posao. Uvjeren sam da se i biskup Bäuerlein osjetio nemoćnim pred velikom moći činjenica, koje nisu ovisile o njegovoj volji nego su bile zadane: postoje tako povijesne, crkvene, geografske, društvene, ekonomske, pastoralne ali i kadrovske činjenice, kao i druge gotove datosti, koje nisu zavisile o njegovoj volji. One su bile tu kao baština ili događanje. I mi danas imamo na umu da vlast, pa i u Crkvi, jest nastojanje da se ostvari zajedničko dobro u danoj konkretnosti. Neki se pritom pozivaju na svoju savjest, a to može biti ponekad pravi alibi da se ne mora obrazlagati svojih vlastitih odluka. Uvijek je tako bilo, a sigurno je i danas, da se odnosni biskup ili poglavar susreće s problemima. I da ne bježi od njih. A ima i susreta koji stvaraju kod

takvih pravu nelagodu, ili čak izazivaju strah, pa umjesto da se rješava vruće probleme, počesto se bježi u javne manifestacije u kojima onda uz govore ne postoje razgovori.

Knjiga za Đakovo i Đakovčane. Prije svega prikaz ove knjige dr. Marina Srakića, a dakako još više sama knjiga, zanimljiva je upravo nama Đakovčanima, prije svih čitateljima ovdje u Zborniku Muzeja Đakovštine, a pogotovo onima koji su još donekle poznavali biskupa Bäuerleina. Uostalom, on je bio naš sugrađanin, kroz dvadeset i dvije godine treći nasljednik velikog Strossmayera. Konačno, tu je kod nas sjedište biskupije, i puno se od navedenoga u knjizi događalo u ovoj sredini. Već bi skraćeni prikaz uvodnog izlaganja bio dostatan da se upoznamo sa sadržajem knjige, ali naš prikaz ima počivati na čitanju cjelovite knjige, barem njezinih najvažnijih stranica. Da ne ulazimo u pojedinosti, dovoljno je navesti samo neke godine ili datume iz njegova mandata za pamćenje. God 1955. „proslavila“ se pedeseta godišnjica smrti biskupa J. J. Strossmayera. God. 1957. osnovan je Katehetski ured pri Biskupskom ordinarijatu u Đakovu. Dvije godine poslije biskup Bäuerlein postaje rezidencijalnim biskupom. Već g. 1962. on izdaje Pravilnik o dijecezanskom muzeju. Naša katedrala dobiva iz Rima počasni naslov basilica minor g. 1965. Već iduće godine 1966. proglašena je jubilarna godina: 100. godišnjica početka gradnje katedrale u Đakovu. God. 1967. izdan je novi dijecezanski proprij za bogoslužje, te osnovano Prezbitersko vijeće. God. 1972. izbio je požar u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, god. 1973. bila je 100. godišnjica Vjesnika đakovačke biskupije, časopisa koji kontinuirano izlazi do danas već preko 140 godina: uz Gospodarski list to je najstariji časopis u Hrvatskoj koji neisprekidano izlazi. U međuvremenu je biskup bio suradnik II. vatikanskog sabora od 1962. do 1965., što je poglavlje za sebe. Na Saboru je vodio svoj saborski dnevnik. Nije on ondje bio zapažen kao J. J. Strossmayer na I. vatikanskom saboru, ali bi bilo vrijedno objaviti taj dnevnik kao viđenje jednoga prosječnoga biskupa, sudionika Sabora.

Vrijeme poslije II. svjetskog rata, izuzetno teško. Ne treba smetnuti s uma da je vrijeme poslije II. svjetskog rata za Crkvu u Hrvatskoj bilo izuzetno teško. Odnosi hijerarhije s državnim vlastima su bili i više nego napeti, jer vodstvo Crkve nije željelo prihvatiti svoju marginalizaciju i podređenu ulogu u svojem djelovanju. Npr. vjeronauk je kao predmet bio izbačen iz većine državnih škola do god. 1952. Ja sam ga još pohađao dvije godine u osnovnoj školi, istina, bilo je to uvijek zadnji sat, i to obično petkom. Kasnije je bio

zabranjen u svim školama. Naši biskupi tako nisu nipošto htjeli prihvatiti dvojbena staleška svećenička udruženja. Biskup Bäuerlein se svrstava među one biskupe koji se hrabro i bez kompromisa ne pokoravaju pošto-poto komunističkim vlastima i njihovoj prozirnoj politici prema Crkvi. Čak je bio spreman odreći se biskupske časti, jer se nije želio uplitati u kolo komunističkih intriga. U tom su ga stavu, danas je to očito, podržavali zagrebački nadbiskup Alojzije kard. Stepinac, kao i sama Sv. Stolica.

Crkvene i društvene prilike u Đakovačkoj biskupiji. Ovo djelo o liku i djelovanju biskupa Bäuerleina daje upoznati crkvene i društvene prilike u biskupiji kroz navedeno vrijeme. Kako s obzirom na arhivske izvore, sad znatno dostupnije istraživačima nego prije, tako i literaturu kojom se dr. Srakić poslužio, djelo je izvorno i objektivno, bez daljega će doprinijeti razvoju povijesne znanosti kod nas, bilo da se radi o Crkvi bilo s obzirom na povijest komunizma. Naša Crkva poslije II. svjetskog rata nije zapravo nikada „živjela na miru, niti se izgrađivala i živjela u strahu Gospodnjemu, te se povećavala utjehom Duha Svetoga“ (usp. Dj 9,31), što bismo očekivali. Dalje, tematsko-kronološki pristup čitatelju omogućuje dobro snalaženje u kompleksnosti sadržaja. Čitatelju to olakšava pratiti tekst. Ali čitatelj svakako mora imati na umu da je biskup Stjepan Bäuerlein naslijedio opustošenu biskupiju u svakom pogledu, pogotovo u personalnom: brojni svećenici su bili pobijeni kako u ratu tako i u samom poraću (njih jedna petina), ili su bili još na izdržavanju kazne po zatvorima. Brojni svećenici njemačke narodnosti su bili zatočeni u logorima, a neki su prvom prilikom napustili biskupiju i otišli u inozemstvo. Dugo je vremena trebalo dok su se koliko-toliko sredile prilike, da bi se nastavilo normalnije živjeti.

Onda je došao II. vatikanski sabor (1962.-1965.), koji je otvorio brojne probleme i pobudio znatna očekivanja u samoj Crkvi. Pojavila se potom i u Europi i općenito po svijetu ona famozna i razvikana 1968. godina, bogata kulturnim i političkim događanjima, sa svim previranjima i preokretom na brojnim područjima, sa svojim potresima i nemirima … Osjećalo se neko nezadovoljstvo na svim razinama života. I u takvom jednom trenutku, skupina od desetak nezadovoljnih ili manje zadovoljnih svećenika pokreće „bijelu knjigu“ o svojem biskupu, u najmanju ruku nesmotreno, a iz povijesne perspektive gledano više nego naivno.

Lako čitljivo djelo. Dok se čita ovo djelo o biskupu Bäuerleinu, zaključio je u svojem znanstvenom osvrtu dr. Mato Artuković, također znanstveni

savjetnik u Hrvatskom institutu za povijest, Podružnica u Slavonskom Brodu, „to je jedno od onih djela za koje poželite, kad ga pročitate, da ima još stranica, osjećajući žaljenje što ste ga tako brzo pročitali“. To se dakako odnosi na način pisanja, razumljiv, primjeren, i u lijepoj formi, a ne na sadržaj koji je takav kakav je: bolan i tužan. Da se i u Crkvi o kojoj inače gajimo povoljno mišljenje, može uopće dogoditi tako nešto?! A dogodilo se! Poučen tim iskustvom tijekom svojega episkopata dr. Marin Srakić je napose uvijek nastojao da svećenički redovi budu ujedinjeni, da se svi svećenici osjećaju kao „jedno srce i jedna duša“, a i sam povremeno naglašava da su mu svećenici uz koje se ugodno osjećao „uvijek bili potpora i pomoć u njegovom svećeničkom i biskupskom životu“ …

Biskup Bäuerlein našao se na čelu biskupije u važnom povijesnom razdoblju za Crkvu i za hrvatski narod (1951.-1973). Sva razdoblja biskupova života i rada prikazana su ovdje vjerno, sve je potkrijepljeno izvorima koji govore više od bilo koje interpretacije. Tako je mogao postupiti msgr. Srakić, jer su mu bili dostupni ama baš svi crkveni izvori. Nadbiskup Srakić je donio ovdje toliko čvrste dokaze, pa je među ostalim riješio i one najkontroverznije objede na biskupa Bäuerleina, koje su bile iznesene u tzv. “bijeloj knjizi“. Kad se nešto stavi pod lupu istine, ona mora izaći na vidjelo. Štoviše, uporna šutnja i odbijanje da se očituje o napadima iz te „bijele knjige“, svjedoče da je sam biskup Bäuerlein bio moralno jak čovjek, koji je bio svjestan svoje nepodmitljivosti kao i saznanja da se nalazi na ispravnome putu. Njegove eventualne frustracije nisu prešle u agresivnost, da bi to onda rastakalo i rastjerivalo zajednicu. On je naprosto šutio. Ta mu je svijest bila dovoljna obrana. A kad je riječ o neodgovornom književnju odgovornosti ili osuđivanju i prosuđivanju, ili još jednostavnije, zaplotnjaštvu, onda se a priori znade: biskup je kriv. Poznato je čitateljima, kako je nekud lakše osuđivati nego trijezno prosuđivati. Valja i to reći da, među ostalim čimbenicima, i u kršćanskoj zajednici postoje pojedinci i skupine koji su jednostavno nezreli kritizeri. Ako je čovjek – poglavar uviđavan i blag, onda se kaže da izdaje velika načela. Ako je pak strog, onda mu sude što nema srca, itd.

I tu mi se čini da je bila velika pogreška potpisnika „bijele knjige“, što su na biskupa tovarili svu krivnju, odnosno krivnju za sve. Toliko im se biskup bio zamjerio, da u njemu ništa pozitivnoga nisu vidjeli … Legitimno je da se razilazimo u nazorima i metodama rada, da imamo različite zamisli o istom zadatku, sve se to može razumjeti i prihvatiti, dapače bude i dobro, jer se to

shvaća kao uzajamni korektiv, ali je nesreća kad se izravno i pošteno razjašnjavanje zamjenjuje skrivenim spletkama i mračnim potkapanjima, onda kad nestane poštenje. To se i kod nas dogodilo, kad se s gotovim sudom vrebala svaka biskupova riječ, kad se uhodio svaki njegov umor, umanjivalo sve što je dobro napravo, a uveličavale se pa i izmišljale manjkavosti i krivotvorile se činjenice, podvaljivale se neistine. Povijest Crkve bjelodano svjedoči, kako je teško onim biskupima bilo, kojima se u lice laskalo, hinilo pohvale, a iza leđa su im baš ti isti ljudi kojima su dali puno povjerenje pleli spletke, vrebali iza plota. I Isus je, na žalost, među svojom izabranom dvanestoricom imao jednog zaplotnjaka. Naravno, takvi istupaju u ime općeg dobra, u interesu zajednice, zabrinuti za ovo i ono, Teško je sada tumačiti osjećaje biskupa Bäuerleina, kad je uočio da mu se s ovim ili onim razdire njegova biskupijska zajednica i kad mu se rastjeruju suradnici.

Djelo je rehabilitacija biskupova. Štoviše, samo ovo djelo msgr. Srakića je njegova, slobodno makar i nespretno smijem reći, rehabilitacija od ljage koju su pokojnome biskupu Bäuerleinu nanijeli baš njegovi ljudi, njegovi oponenti. To što su mu podmetali i optuživali ga nepravedno i neistinito, on ni u kojem slučaju nije bio zaslužio. Naprotiv, biskup Stjepan Bäuerlein zaslužuje i kao čovjek, i kao svećenik i napose kao biskup pravo na svoje ljudsko i biskupsko dostojanstvo, na svoj dobar glas, a pogotovo zbog svega čime nas je više ili manje zadužio. Kao takvo djelo je posve zaokruženo, i akademski uobličeno: ne govori samo o njegovom životu i djelu, već osvjetljuju i prilike kako u biskupiji tako i općenito u Hrvatskoj i Jugoslaviji toga vremena. No, akademski pretpostavimo, da bi možda neki novi istraživač kasnije mogao još pronaći barem nešto, što autoru doduše nije promaklo, već je bilo neumjesno ili uvredljivo da se objavljuje. Našlo se naime, na sreću veoma rijetkih, i u postotku zanemariv broj i takvih „bisera“ pa čak i u svećeničkim krugovima, koji su znali vrijeđati svoju subraću i neutemeljeno ih i neosnovano optuživati, pa čak i klevetati. Inače, tijekom vremena su potpisnici „bijele knjige“ svi izumrli, nema ih više među živima. Posljednji je s popisa đakovačko-srijemskih svećenika umro Drago Domitrović u Belajskoj Poljici kod Duge Rese u mjesecu kolovozu 2014. Usput samo spomenimo, da za svoju „rabotu“ nitko od njih kasnije nije „odgovarao“ ili bio bilo kako „kažnjen“ ili u nečemu prikraćen, zapostavljen, nitko ih nije gonio ili potiskivao, ili zvao na red, baš naprotiv. Prelazilo se preko svega za volju jedinstva i mira. No, što ih je potaknulo na takav korak, teško je prosuditi u svakom pojedinačnom

slučaju, ali bih se usudio, uz već rečeno, sve svesti na onu poznatu i poslovičnu misao: invidia gloriae comes, zavist je pratilica slave, ili pak također poslovična invidia clericalis, klerička zavist. To je izraz do kojeg su doveli brojni poznati slučajevi u povijesti Crkve. Ili se radi tu o osobnim promašenim ambicijama i neispunjenim nadama…?!

Djelo otkriva zasjenjeni lik osporavanog biskupa. Kao jedan od recenzenata ove značajne monografije i sâm opravdano držim, da će „i ovo vrijedno djelo dr. Marina Srakića pokazati i iznova otkriti zasjenjeni lik jednoga biskupa, biskupa Bäuerleina, koji je sebi, gotovo proročki, opravdano uzeo i odabrao za životno geslo: *Cruce et labore!", križem i radom*. Prigoda sto desete godišnjice rođenja biskupa Bäuerleina, i četrdeseta godišnjica njegove smrti, bila je taman prava prigoda da se o njemu nešto više čuje: ali ni navijački, ni optuživački. Nadbiskup Marin Srakić se tako tom vrijednom monografijom doista, smijemo reći, odužio svojem prethodniku u ime mnogih, za njegova brojna spomena vrijedna djela: pokojnome biskupu je on tako podigao spomenik trajniji od mjedi (monumentum aere perennius). Među ostalim, biskup Bäuerlein je g. 1952., samo godinu dana nakon ustanove gradskoga Muzeja Đakovštine, utemeljio Dijecezanski muzej i Galeriju portreta u Đakovu, u biskupskome dvoru, u autentičnom ambijentu. Danas imamo još Spomen-muzej biskupa J. J. Strossmayera u koji je prenijet dio predmeta iz dijecezanske zbirke. Uskoro će te institucije, po svemu sudeći, prerasti u još veću i značajniju „riznicu đakovačke katedrale" ovdje u Đakovu, u kojoj bi bile izložene i druge značajne vrijednosti koje posjedujemo.

„Bijela knjiga o crnom biskupu". U to vrijeme kad se pojavila „bijela knjiga o crnom biskupu" bio sam mlad svećenik, zaređen za Petrovo g. 1968. upravo po rukama msgr. Stjepana Bäuerleina. I kao takav nisam bio uključen ni upetljan ni na koji način u ta nesretna biskupijska zbivanja, jer sam poslije kratke službe kapelana u Osijeku VI – Retfali bio na poslijediplomskom studiju u Rimu od g. 1969. do 1974. No, kad sam se u svibnju g. 1974. bio vratio kući, biskup Bäuerlein je već bio mrtav. On mi je inače cijelo vrijeme mojega školovanja bio profesorom katehetike i pedagogije na ovdašnjoj Visokoj bogoslovnoj školi. I brojnim drugim generacijama svršenih svećenika diljem ondašnje države i svima ostao u lijepo uspomeni kao erudit koji je, osim svoje struke, osobito volio arheologiju i crkvenu umjetnost.

U svezi s „bijelom knjigom", smijem dodati, kako sam u jesen 1968. godine početkom mjeseca studenog u dvorištu bogoslovnog sjemeništa pokupio

sve preko ograde ubačene letke protiv biskupa S. Bäuerleina i predao ih tadašnjem rektoru sjemeništa msgr. Kazimiru Keliću, na dalje uredovanje. Našao sam se bio kao prvi na dvorištu prigodom jutarnjeg razmatranja. Bilo je to vrijeme godišnjih duhovnih vježbi za bogoslove i licejce. No, sjećam se jako dobro i onog trenutka kad sam se s predavanja na biblijskom fakultetu vraćao u Zavod sv. Jeronima u Rimu. Bilo je to u utorak 24. veljače 1970. Na kiosku s internacionalnim tiskom kod Piazza Colonna kupio sam tadašnje popularne novine „Vjesnik u srijedu“, koji je nama u Rim obično stizao već dan ranije. Pročitao sam odmah na dušak istaknuti članak „Bijela knjiga o crnom biskupu“. I dogodilo se da sam se baš tada pri povratku u naš Zavod pred dizalom u četvrtom katu susreo s dr. Đukom Marićem, tada još zemunskim župnikom. On se vraćao upravo iz Vatikana, gdje je u Kongregaciji za biskupe i u Državnom tajništvu Sv. Stolice osobno uručio spomenutu „bijelu knjigu“. Njegova reakcija na moju vijest o objavljenom članku bio je uzvik: „Izdaja, izdaja…!“

O toj smo „knjizi“ općenito malo znali, ali smo o njoj ipak dosta prepričavali na svojim susretima. Rijetki su je od svećenika imali u prijepisu, još manje ih je knjigu vidjelo ili pročitalo. Dakako, da je članak o toj „knjizi“ među nama bio odjeknuo kao grom iz vedra neba. I donio je sa sobom još veću pomutnju i pobudio mnoge sumnje, dakako tek kod nekih, manje upućenih. Zahvalni smo dr. Marinu Srakiću, što sad konačno svi, nakon četrdeset i više godina, s pažnjom možemo čitati tu knjigu o tadašnjim zbivanjima i njihovim istaknutim sudionicima, a u prilogu i samu „bijelu knjigu“, i to oba njezina izdanja: prvo pa drugo već korigirano i dopunjeno. I napokon nam tako postaje jasnim ono što ni meni, a ni brojnima prije mene, nije moglo biti jasno. Premda sam ja, zahvaljujući jednome svojem prijatelju, daktiloskript „bijele knjige“ posjedovao još prije g. 1980., ipak mi je teško bilo shvatiti da netko uopće može objaviti spis tako uvredljiva sadržaja, s nakanom da posve diskreditira svojega crkvenog i zakonitoga poglavara! Radi se o poglavaru, kojemu smo osobno, ili njegovom prethodniku, svojevoljno i bez prisile, još na svojem ređenju svečano obećali „poštovanje i poslušnost“! Religiozno poštovanje i poslušnost!

Dobri župnici nisu otežavali ionako tešku situaciju. Ja sam osobno na svu sreću imao dobroga i uviđavnog župnika, inače Đakovčanina Josipa Haubricha, koji je na mene s obzirom na tadašnja zbivanja djelovao veoma pozitivno: „Biskup je naš religiozni poglavar! I uopće nam ne mora biti od-

više važno, tko će nam biti biskupom (jer se ima pretpostaviti da je izabran po najstrožim kriterijima i već na samom startu s nekim lijepim brojem značajki, intelektualnih i moralnih osobina), već hoće li on i dalje kao takav doista to biti i takvim ostati!“ Sad, kad sam konačno umirovljen, kad sam tijekom života imao prilike često susresti i bolje upoznati brojne naše ljude i događaje, mogu o svemu tome stvoriti i već imam svoje samostalno i separatno i prilično zaokruženo mišljenje. Jer ako su jedni bili kritični, ili to pokušali biti bez obzira u čemu, valja pretpostaviti da su i drugi barem isto tako bili kritični, i da oni to mogu i smiju biti. Biskup Bäuerlein ipak nije bio, unatoč svojoj naravi, da tako kažemo, odlijepljen od svoje zajednice, od baze. Doduše, znademo i to da se vitalna, organska komunikacija s „bazom“ može katkad svesti na pravni minimum. Dakako, poznato je da se i zatvoreni krug prema unutra ravna po jednim a prema vani po drugim zakonitostima. Prema jednima je tako poglavar krajnje tolerantan, sve ispričava i podnosi, ako treba i prikriva, dok je prema drugima drukčiji, za njih nema milosrđa ili razumijevanja ili isprike. Razumije se da to nagriza organizam crkvene zajednice. Biskupska služba je služenje zajednici i za zajednicu, u evanđeoskom duhu. Ako je to ostvareno, onda je biskup dorastao svojoj situaciji, a zajednica srasla s njegovom službom. Da li situacija jednoga biskupa nadilazi njegove mogućnosti, ne vidi se ima li ili nema poteškoća, jer njih uvijek ima, već je pravi pokazatelj opće dobro i zajednički zadatak oko kojega se trudi biskup i njegovi biskupljani. Svakako je teško onome biskupu, ako ga cijela zajednica izluči, onda i ona stalno propada, pa takav poglavar mora biti sebi dosljedan. Poznato je tako da je i biskup Bäuerlein u zbivanjima oko hapšenja poglavara i bogoslova u njegovom bogoslovnom sjemeništu g. 1959. već bio kuvertirao zahvalu na biskupskoj časti, koja nije bila prihvaćena, već je odgovor Sv. stolice bilo njegovo imenovanje rezidencijalnim biskupom đakovačkim. Dok je bilo i ima ih koji se otimaju za biskupsku službu, danas kao da joj se mnogi uklanjaju (usp. 1 Tim 3,1).

Naziv Đakovačka biskupija. Zahvaljujući biskupu Bäuerleinu, od god. 1963. njegove dvije biskupije, odredbom Svete Stolice, više ne nose ime Bosanska i Srijemska, već Đakovačka ili bosanska i Srijemska. To je nekima bio problem, napose u svijetu među ljudima koji nisu dovoljno poznavali naše prilike: kako se zove „bosanska“ a nije u Bosni?! Danas je već i to prošlost, jer od 18. lipnja 2008. Đakovačka biskupija je uzdignuta na stupanj nadbiskupije i metropolije, i to Đakovačko-osječke nadbiskupije, i crkvene provincije.

Usput rečeno, danas manje-više biskupije dobivaju naslov po gradovima gdje im je sjedište. A Srijemska biskupija je opet odredbom Svete Stolice od tog istog dana bila odvojena od Đakovačke, te je nakon 235 godina zajedništva i suživota postala opet samostalnom, ali u susjednoj državi.

Biskup Bäuerlein je vodio svoj dnevnik, i kasnije svoj koncilski dnevnik. Autor msgr. Srakić je inače biskupov život promotrio u tri dijela: prvi odsjek ide od rođenja do ređenja za svećenika, zatim od ređenja do imenovanja biskupom, te od imenovanja do smrti. Sretna je okolnost što je biskup Bäuerlein svaki dan sustavno vodio svoj dnevnik, pa je puno toga već bilo zabilježeno, a danas korisno znati. To je dašto jako pomoglo autoru rekonstruirati biskupov život, ili ga prepričati biskupovim vlastitim riječima. Kako to obično biva s mladim svećenicima, prvo je biskup bio veoma zauzeti duhovni pomoćnik na više župa. Nakon vjeroučiteljske službe vršio je brojne službe u Đakovu u središnjim biskupijskim ustanovama, među ostalim u Bogoslovnom sjemeništu je bio prefekt i duhovnik. Potom je bio imenovan naslovnim biskupom Herakleje Pontske. U samom se djelu lijepo može pratiti biskupovo kretanje u službi, kao i druge pojedinosti iz njegova životopisa.

Formalno pomoćni biskup u početku. Biskup Bäuerlein je formalno bio pomoćni biskup ali s jurisdikcijom rezidencijalnog biskupa, što je po sebi rijetkost. Na tom imenovanju mnogi su mu čestitali brzojavno ili pismom, i time istaknuli svoje zadovoljstvo njegovim imenovanjem. Uz biskupsku službu on je obnašao i službu rektora Bogoslovnog sjemeništa i rektora Visoke bogoslovne škole u Đakovu. Nekako na početku njegove biskupske službe vjeronauk je izbačen iz škola. Osnivana su nadalje svećenička staleška udruženja, koja su već po sebi predstavljala značajan kamen spoticanja. Komunističke vlasti su ometale opće vjerske slobode na svim područjima građanskog života, i to ne samo kod nas već i u Europi pod sovjetskim okriljem.

Biskup vodi brigu o svećeničkom podmlatku. Biskup je nadalje osobitu brigu bio posvetio svećeničkim i redovničkim zvanjima, njihovom duhovnom životu, a puno je učinio i za katehizaciju djece i mladih u novim uvjetima. Trebalo je popraviti stare i u ratu oštećene objekte, graditi nove, napose vjeronaučne dvorane. I u tome je na području tadašnje biskupske konferencije prednjačio. Čak je u samostanu Milosrdnih sestara Sv. križa u Đakovu pokrenuo katehetsku školu. I to još prije nego što je osnovan Katehetski institut pri KBF-u u Zagrebu. Promicao je marijansku pobožnost u puku, je-

dnostavno: vodio je brigu o svemu što se svodi na biskupsku službu. I ne na posljednjem mjestu, učinio je mnogo kad su u pitanju kulturne i umjetničke vrijednosti koje smo baštinili i imamo ih kao takve prenijeti dalje. Ta baština nas obvezuje. Riječ je o biskupiji koja je stasala kroz više od sedam stoljeća, pretrpjela mnoge katastrofe koje su zadesile naš narod općenito, i kojoj je na čelu u danom trenutku stajao na čelu slavne uspomene biskup Josip Juraj Strossmayer. Ne pridaje mu se uzalud naslov „oca domovine". Njemu uz bok, i uz biskupa Antuna Mandića, treba svrstati i lik biskupa Bäuerleina. U njegovo vrijeme pokrenuta je izdavačka djelatnost ovdje u Đakovu, doduše sve je ciklostilski bilo umnažano, ali je literatura zadovoljavala časovitim potrebama. A i sam je biskup prevodio, pisao i objavljivao članke, i drugu pastoralno-katehetsku i povijesnu građu.

I neočekivano se pojavio pamflet: „bila knjiga". I dogodilo se to, da u vrijeme velikih previranja u Crkvi i u svijetu, u vrijeme velikog nezadovoljstva i olakih, čak i neozbiljnih očekivanja, nakon petnaestak godina njegove biskupske službe, skupina od deset svećenika sačini i potpiše oštru i optužujuću predstavku, razgovorno zvanu „bijela knjiga", u kojoj su biskupa proglasili odgovornim i isključivim krivcem za teško vjersko stanje u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji. U međuvremenu je jedan novinar, vidjeli smo to ranije, služeći se podacima iz te knjige kao i drugih izvora, objavio u tjedniku „Vjesnik u srijedu" članak naslovljen: „Bijela knjiga o crnom biskupu". Tad je izbio na javu „đakovački slučaj", koji je potresao mnoge, prije svega u Đakovačkoj biskupiji. Svećenstvo je bilo otad još više podijeljeno, a na samog biskupa Stjepana Bäuerleina bačena tolika ljaga koja nije bila otklonjena sve do naših dana. No, ako usporedimo sadržaj te knjige s objektivnim činjenicama, bez mržnje i pristranosti, zaključit ćemo bez teškoće kako optužbe protiv biskupa Bäuerleina uopće ne stoje, ili da jedva u ičem drže vodu. Čak su, neuvijeno rečeno, iznošenje i širenje neistina, formalno ismjehivanje jednog biskupa, prava kleveta, potvora.

Biskup Bäuerlein je bio i ostao razborit, pa i onda kad je valjalo provoditi zaključke II. vatikanskog sabora, provodio ih je sustavno i promišljeno. U svakom slučaju, stanovito osipanje kršćanske zajednice, egzodusa svećenika, određena tjeskoba svećenika, redovnika i redovnica, ohlađenje vjernika nisu bila isključiva biskupova krivnja, već uzroci leže negdje druge. I biskup Bäuerlein je, akademski pretpostavimo, dobro osjetio kako je najteže možda biti na položaju i ostati uvijek uzoran, u svemu primjeran, bez ikakve sjene.

Smijemo u to dobronamjerno vjerovati, da je pokušavao svojim povjerenim svećenicima i vjernicima pružiti dobar primjer, ali ne i dobar privid. Iza njega ništa nije ostalo, nikakvo basnoslovno bogatstvo, osim njegove značajne knjižnice i njegovih učinjenih djela. Kršćanska se naime zajednica razlikuje od ostalih društava, ona je drukčija, pa biti poglavar, starješina ili biskup u njoj isto je tako drukčije nego u drugim organizacijama ili društvima. Takav je čovjek izložen kušnjama, više nego drugi. I zato ćemo, ukoliko se radi o vjernicima, bez daljega razumjeti zašto Crkva u cjelini, i svaka zajednica vjernika na svojim bogoslužnim skupovima još i danas moli za svoje poglavare, i to od starine. Biskupi dolaze i odlaze, no: "Isus Krist je uvijek isti jučer, i danas, i zauvijek isti" (Heb 13,8).

Umjesto zaključka: Prije svega, mlađi svećenici u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji mogu bit zahvalni dr. Marinu Srakiću, a s njima i mnogi drugi, naročito građani grada Đakova, što mogu bolje upoznati život i djelo biskupa Stjepana Bäuerleina: tko je i kakav je bio naš biskup msgr. Stjepan Bäuerlein. Nadbiskup Srakić je ovdje objektivno i vjerodostojno dao prosudbu samoga spornoga spisa o pokojnome biskupu. To je sve bio znatan dio ne samo povijesti naše mjesne Crkve, već i hrvatske Crkve. Biskup Stjepan Bäuerlein je zauzeo vidno i zaslužno mjesto u nizu bosanskih ili đakovačkih i srijemskih biskupa. Učinio se zaslužnim za Crkvu u nezgodno vrijeme. Cijela će zato ova knjiga čovjeku vjerniku očitovati, barem između redaka, kako je Crkva isključivo Kristova svojina i djelo, i da je u njoj na djelu Duh Sveti, životvorac. Vanjska pojavnost i poslanje Crkve ne proizlazi iz njezine narави, već iz ponašanja nekih njezinih članova i načina kako doživljavaju svoje mjesto u crkvenom zajedništvu (usp. Mt 20,28). Vrijeme biskupa Bäuerleina očito nije bilo „savršeno" niti „zlatno" vrijeme. Možda ipak i u svim ovim tekstovima uočimo nešto, što bi nam moglo poslužiti kao konkretan prijedlog za unaprjeđenje vlastitog djelovanja u samoj Crkvi ili poticaj na promišljanje o stanju naše Crkve danas, kao i o njezinim perspektivama za budućnost.

Msgr. Luka Marijanović, profesor u miru

AKTIVNOSTI
MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2013. godinu

1. SKUPLJANJE GRAĐE

1.1 Kupnja

Muzej je za potrebe umjetničke i kulturno-povijesne zbirke kupio sljedeće predmete: pisaći stroj, razglednicu đakovačkog Orla, dvije stare razglednice Đakova, pet fotografija Đakova iz dvadesetih godina prošlog stoljeća, nekoliko knjiga i portret đakovačkog gradonačelnika Antuna Niderlea.

1.2.Terensko istraživanje

Tijekom godine vršena su tematska etnološka terenska istraživanja po graničarskim selima Đakovštine: žensko tradicijsko odijevanje, češljanje, oglavlja. Također, istraživana je i problematika utjecaja obrtničkih proizvoda u tradicijskom odijevanju.

Kao oblik terenskog istraživanja proveden je i jedan arheološki nadzor na prostoru Državne ergele.

1.3. Darovanje

Darko Brinjak darovao je Muzeju četiri školska izvješća iz 1937-8, 1938-9 (dva komada) i 1939-40 godine; Vendelin Japudžić knjigu zapisnika ĐŠK-a; Kruno Pavić Zapisnike sa sjednica Zavičajnog kluba studenata Đakovštine, a Zvonko Mikić nekoliko fotografija starog Đakova i letak Hrvatskog glazbenog i kazališnog udruženja Preradović.

2. ZAŠTITA

2.1. Privremena zaštita

Privremena zaštita vršena je nad tekstilnim predmetima unutar etnografske zbirke, kako u depou, tako i u stalnom etnografskom postavu.

3. DOKUMENTACIJA

3.1. Inventarna knjiga

Novonabavljeni predmeti unose se u M ++ program.

3.3. Fototeka

Fotografijama je popraćen terenski rad sva tri kustosa, a fotografski se prate i sve prezentne muzejske aktivnosti. Dio digitalnih zapisa pohranjen je na CD mediju, dio u kompjutorskoj memoriji, dok je dio izrađen u obliku fotografija.

3.6. Hemeroteka

Kako u Đakovu već godinama nemamo lokalno glasilo koje bi sustavno pratilo naš rad, hemeroteka se popunjava gotovo isključivo natpisima iz Glasa Slavonije.

3.9. Ostalo

Sve aktivnosti Muzeja zabilježene su na DVD-u.

4. KNJIŽNICA

4.1. Nabava

Knjižni fond, kao i do sada, popunjavamo u glavnom razmjenom sa nama srodnim institucijama. I to ponajprije istočne Hrvatske (svi muzeji, Državni arhiv u Osijeku, Hrvatski institut za povijest). Preuzimamo i najveći broj

knjiga đakovačkih nakladnika, Matice hrvatske ponajviše. Tijekom 2013. godine od Muzeja za umjetnost i obrt dobili smo donaciju od oko 50 kataloga i knjiga.

Knjige i kupujemo, u pravilu one koje su nužne za bavljenje planiranim aktivnostima, ili od posebne važnosti za lokalnu i regionalnu povijest.

Kao i proteklih godina, tako i ove, sve naše izložbe popraćene su katalozima.

4.4. Služba i usluge za korisnike

Naš knjižni fond dostupan je svima, a koriste ga najviše studenti, učenici i kolege različitih struka.

5. STALNI POSTAV

Osim manjih građevinskih zahvata usmjerenih na sanaciju vlagom oštećenih zidova, u sastav i strukturu stalnog postava nije dirano.

6. STRUČNI RAD

6.2. Identifikacija/determinacija

Obavljena identifikacija pojedinih dijelova narodne nošnje, umjetničkih slika, knjiga i starih dokumenata.

6.4. Ekspertize

Na zahtjev korisnika usmene ekspertize obavljene su za više etnoloških predmeta.

6.5. Posudbe i davanje na uvid

Na uvid smo davali pojedine dijelove naših zbirki u svrhu postavljanja izložbi regionalnog i nacionalnog značenja. Literaturu i dijelove građe najčešće smo posuđivali za maturalne i diplomske radnje, ali i znanstvenicima za potrebe obrade najrazličitijih tema.

Žensku jaknu od crnog pliša i dvije pletene veste posuđene su KUD-u „Gorjanac“ za snimanje TV filma „Babina bilka“.

6.7. Publicistička djelatnost stručnih djelatnika

Borislav Bijelić: Đakovačka rock scena od sredine 60-ih do kraja 70-ih godina (katalog), Muzej Đakovštine; Đakovo, 2013.

Borislav Bijelić: Štediša – mlin biskupskog vlastelinstva, Revija Đakovačkih vezova, Đakovo, 2013.

Borislav Bijelić: Sklad – Preradović 1863.-1945., Revija Đakovačkih vezova, Đakovo, 2013.

Borislav Bijelić: Iz recenzije… u: Zvonimir Mikić, Tenis u Đakovu…, Đakovo, 2013.

Borislav Bijelić: Osvrt na knjigu Zvonka Mikića „Tenis u Đakovu“, Zbornik Muzeja Đakovštine 11, 354-5.

Borislav Bijelić: In memoriam Zvonko Benašić, ZMĐ 11, 406 – 408.

Borislav Bijelić: Pjevačko društvo Sklad-Preradović (1863.-1945.) u: Od Sklada do Sklada, Đakovo, 2013.

Borislav Bijelić: Vodič kroz stalni postav kulturno povijesnog razvoja Đakova, Muzej Đakovštine, 2013.

Branka Uzelac: Obrtnički proizvodi kao sastavni dio tradicijske odjeće u Đakovštini (katalog), Muzej Đakovštine, 2013.

Branka Uzelac: Od tradicijskog kostima do etnografskog suvenira (set razglednica), Muzej Đakovštine, 2013.

Branka Uzelac: Hrvatska nematerijalna baština na UNESCO-voj listi, Revija Đakovačkih Vezova, 2013.

Branka Uzelac: Žetva i žetveni običaji u Slavoniji, Revija Đakovačkih vezova, 2013.

Branka Uzelac: 200 godina obrtničkog ceha u Đakovu, Revija Đakovačkih vezova, 2013.

Branka Uzelac: 200 godina organiziranog obrtništva u Đakovštini 1813.-2013. u: Obrt i obrtnici Osječko-baranjske županije 1872.-2007.

6.9. Stručna pomoć i konzultacije

Stručna pomoć dana je najširem krugu građana oko različitih pitanja. Na visokom nivou, i ove godine, bila je suradnja sa Obrtničkom školom, Društvom ljubitelja starina te sa pojedinim muzejima iz naše regije.

6.10. Urednički poslovi, recenzije knjiga i članaka

Borislav Bijelić glavni je i odgovorni urednik Zbornika Muzeja Đakovštine, dok je Branka Uzelac član uredništva istog časopisa. U broju 11 ZMĐ Borislav Bijelić recenzirao je članak Mande Svirac (Josip Lovretić i Milko Cepelić- sličnosti i razlike njihovog doprinosa hrvatskoj etnologiji) i Estere Radičević (Biskup J. J. Strossmayer i zajednica Milosrdnih sestara Sv. Križa) te knjigu Zvonka Mikića „Tenis u Đakovu“. Branka Uzelac recenzirala je knjigu „Konjogojska udruga Široko Polje“.

6.11. Djelovanje u strukovnim društvima

Svi djelatnici Muzeja članovi su Muzejske udruge istočne Hrvatske, a pojedinci još i nekih drugih udruga (Hrvatsko arheološko društvo, Hrvatsko muzejsko društvo, Društvo ljubitelja starina…). U Muzejskoj udruzi istočne Hrvatske Borislav Bijelić trenutno je član Upravnog odbora.

6.12. Informatički poslovi Muzeja

Web stranica Muzeja ažurira se jednom godišnje.

7. ZNANSTVENI RAD

7.1. Tema i nositelj projekta

Borislav Bijelić priveo je kraju istraživanje o povijest Hrvatskog katoličkog orla.

9. IZLOŽBENE AKTIVNOSTI

Đakovačka rock scena

Muzej Đakovštine, 25. 01. – 15. 03.

Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić

Autori likovnog postava: Borislav Bijelić

Opseg: 70 predmeta

Vrsta izložbe: povijesna, retrospektivna, tuzemna, informativna,

Suvremena hrvatska grafička scena

Muzej Đakovštine, 20. 04.- 20. 05.

Izložba je posuđena iz Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku

Opseg: 25 radova

Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna informativna, skupna

Strossmayerovi dani – Strossmayer i umjetnici
Muzej Đakovštine, 24. 05. – 1. 07.
Autor stručne koncepcije: Borivoj Popovčak
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić
Opseg: 24 slike
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, edukativna

Obrtnički proizvodi kao sastavni dio tradicijske odjeće u Đakovštini
Muzej Đakovštine, 28. 06. – 30. 07.
Autor stručne koncepcije: Branka Uzelac
Autor likovne koncepcije: Branka Uzelac
Opseg: 72 radova
Vrsta izložbe: etnografska, tuzemna, edukativna, samostalna

Industrijska baština istočne Hrvatske

Muzej Đakovštine, 19. 08. – 10. 10.

Posuđena izložba MUIH-a

Opseg: 15 panoa

Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, skupna

Dvoje leglo, troje osvanulo

Muzej Đakovštine, 14. 10. – 10. 12

Izložba posuđena iz Muzeja Brodskog Posavlja

Opseg: desetak ponjava i nekoliko škrinja

Vrsta izložbe: etnografska, tuzemna, edukativna, skupna

Izložba Josipa Brandisa: Znakovi koje sam…

Muzej Đakovštine, 13. 12. 2013. – 20. 01. 2014.

Autor stručne koncepcije: Josip Brandis

Autor likovnog postava: Josip Brandis

Opseg: 9 radova

Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

10. IZDAVAČKA DJELATNOST

10.1. Tiskovine

Borislav Bijelić: Rock u Đakovu…(katalog)

Branka Uzelac: Obrtnički proizvodi kao sastavni dio tradicijske odjeće u Đakovštini (katalog)

Igor Loinjak: Josip Brandis - Znakovi koje sam… (katalog)

Zbornik Muzeja Đakovštine 11

Jelena Pašić: Kodovi stvarnosti (katalog)

Borislav Bijelić: Vodič kroz stalni postav kulturno-povijesnog razvoja Đakova

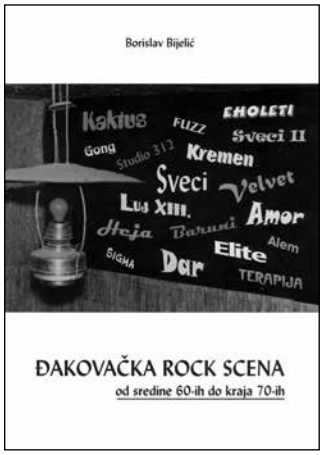

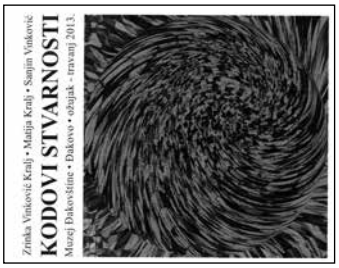

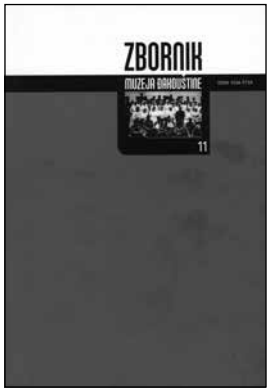

11. EDUKATIVNA DJELATNOST

11.1. Vodstva

Redovita vodstva za škole i grupe građana.

11.3. Radionice i igraonice

Etno radionica izrade „gombica“

12. ODNOSI S JAVNOŠĆU

12.2. Sudjelovanje u televizijskim i radio emisijama

U više navrata ravnatelj Muzeja gostovao je u emisijama lokalnog radija.

12. 4. Promocije i prezentacije

B. Bijelić sudjelovao je u promociji knjige Zvonka Mikića „Tenis u Đakovu…“, a Branka Uzelac knjige „200 godina organiziranog obrtništva u Đakovštini 1813.-2013.” Grgur Ivanković, Mario Beusan i Borislav Bijelić predstavili su Vodič kroz stalni postav kulturno povijesnog razvoja Đakova.

12. 5. Koncerti i priredbe

Svibnja mjeseca u Muzeju je održan završni koncert kvarteta OGŠ pri OŠ Ivan Goran Kovačić.

12. 7. Ostalo

Etnologinja muzeja bila je angažirana u radu na pripremama „Đakovačkih vezova“ (izložbena djelatnost, uređenje gradskih prostora sa etno-građom Đakovštine), oko priredbe „Najljepše nošeno narodno ruho“ te u radu na izdavanju Revije Đakovačkih vezova.

13. MARKETINŠKA DJELATNOST

Marketinška djelatnost je uobičajena. Za sve naše manifestacije šaljemo pozivnice i tiskamo plakate, aktivnosti nam se najavljuju i komentiraju preko radio postaja, lokalnih novina i interneta. Muzej posjeduje web stranicu koja se redovito ažurira.

14. UKUPAN BROJ POSJETITELJA

Tijekom 2013. godine Muzej je posjetilo oko 3 300 posjetitelja.

15. FINANCIRANJE

15.1. Izvori financiranja

Lokalna samouprava 80 %
Ministarstvo kulture 15 %
Županija 3 %
Vlastiti prihodi 2%

15.2. Investicije

Izgradnja zgrade u dvorištu Muzeja za smještaj muzejskih depoa, radionice i knjižnice.

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2014. godinu

1. SKUPLJANJE GRAĐE

1.1 Kupnja

Muzej je za potrebe kulturno-povijesne zbirke kupio značku SD „Sloboda“ Đakovo, te nekoliko knjiga s povijesnom tematikom.

1.2.Terensko istraživanje

Terensko istraživanje etnologinje bilo je usredotočeno na proučavanje života i običaja graničarskih sela Đakovštine: Lapovaca, Trnave, Dragotina, Novih Perkovaca, Piškorevaca, Strizivojne, Budrovaca, Đurđanaca, Vrbice i Mrzovića.

Kao oblik terenskog istraživanja provedena su i četiri arheološka nadzora na području Đakova, Slavonskog Broda i Kuševca.

1.3. Darovanje

Nadbiskup Marin Srakić darovao je Muzeju svoja sabrana djela, knjigu „Đakovačko-osječka nadbiskupija nekada i danas“ i primjerak papinske medalje. Vera Gregurović iz Zagorskih sela poklonila je dijelove porodičnog nasljeđa, odnosno tekstilne predmete koje je krajem 19. stoljeća tkala njezina baka u Vrbici, selu u blizini Đakova. Poklonjeno je 6 jastučnica, 3 ručnika, 5 ponjava, stoljnjak, podsuknja, ručni rad, donja kapica, 2 komada donjeg dijela rubine i 2 „svete“ slike.

Anica Strbad rođena Adrić darovala je čipku na batiće i pribor za rad.

3. DOKUMENTACIJA

3.1. Inventarna knjiga

Novonabavljeni predmeti unose se u M ++ program.

3.3. Fototeka

Fotografijama je popraćen terenski rad etnologinje, a fotografski se prate i sve prezentne muzejske aktivnosti. Fotografski su, nadalje, zabilježene i sve značajnije promjene u gradu (rušenje pojedinih kuća, promjene na Gradskom groblju, uređenje parka…). Dio digitalnih zapisa pohranjen je na CD mediju, dio u kompjutorskoj memoriji, dok je dio izrađen u obliku fotografija.

3.6. Hemeroteka

Kako u Đakovu već godinama nemamo lokalno glasilo koje bi sustavno pratilo naš rad, hemeroteka se popunjava gotovo isključivo natpisima iz Glasa Slavonije.

3.9. Ostalo

Sve aktivnosti Muzeja zabilježene su na DVD-u.

4. KNJIŽNICA

4.1. Nabava

Većinu publikacija pribavili smo razmjenom sa drugim hrvatskim muzejima i galerijama. Desetak knjiga smo i kupili, i to u pravilu one koje su nužne za kvalitetno praćenje planiranih aktivnosti, ili pak od posebne važnosti za lokalnu i regionalnu povijest. Sabrana djela nadbiskupa Marina Srakića najvrednije su prinove u našoj knjižnici tijekom 2014. godine.

Trudimo se pribaviti i sve naslove knjiga o Đakovu i Đakovštini.

4.4. Služba i usluge za korisnike

Naš knjižni fond dostupan je svima, a koriste ga najviše studenti, učenici i kolege različitih struka.

5. STALNI POSTAV

Vršena su interna propitivanja vezana za stalni postav arheologije koji bismo u dogledno vrijeme treba postaviti.

6. STRUČNI RAD

6.2. Identifikacija/determinacija

Obavljena identifikacija i procjena vrijednosti pojedinih predmeta (slika, novčića, knjiga i dijelova narodne nošnje).

6.5. Posudbe i davanje na uvid

Na uvid smo davali pojedine dijelove naših zbirki u svrhu postavljanja etnoloških, arheoloških i izložbi sa povijesnom tematikom. U tom smislu surađivali smo najčešće sa muzejima u Osijeku i Županji. Literaturu i dijelove građe najčešće smo posuđivali za maturalne i diplomske radnje, ali i znanstvenicima za potrebe obrade najrazličitijih tema.

6.7. Publicistička djelatnost stručnih djelatnika

Borislav Bijelić: Donatorska izložba Zvonka Benašića (katalog), Đakovo, 2014.

Borislav Bijelić: Tenis u Đakovu, Revija Đakovačkih vezova, 48/2014., 139-140.

Borislav Bijelić: Iz „sjene katedrale“ do vječnosti, Revija Đakovačkih vezova, 48/2014., 141-143.

Borislav Bijelić: Veliki poštovatelj Strossmayera i član Organizacijskog odbora Strossmayerovih dana, Zbornik 9., 10., i 11. Strossmayerovih dana, Đakovo, 2014., 109-112.

Branka Uzelac: Urednica knjige „Zapisi iz Đakovštine I „(tradicijska baština graničarskih sela Đakovštine), Đakovo, 2014.

6.9 Stručna pomoć i konzultacije

Stručna pomoć i konzultacije su permanentne i uobičajene (kolege iz drugih muzeja i instituta, škole, pojedinci…).

6.10. Urednički poslovi, recenzije knjiga i članaka

Branka Uzelac uredila je knjigu „Zapisi iz Đakovštine“, dok je Borislav Bijelić glavni i odgovorni urednik Zbornika Muzeja Đakovštine 12 koji se nalazi u pripremi.

6.11. Djelovanje u strukovnim društvima

Pojedini djelatnici Muzeja članovi su Muzejske udruge istočne Hrvatske, a pojedinci još i nekih drugih udruga (Hrvatsko arheološko društvo, Hrvatsko muzejsko društvo, Društvo ljubitelja starina…). U Muzejskoj udruzi istočne Hrvatske Borislav Bijelić je sve do svibnja 2015. godine jedan od članova Upravnog odbora.

6.12. Informatički poslovi muzeja

Web stranica Muzeja ažurira se jednom godišnje.

7. ZNANSTVENI RAD

7.1. Tema i nositelj projekta

Borislav Bijelić priveo je kraju istraživanje o povijest Hrvatskog katoličkog orla te napisao rad „Hrvatski orao Đakovo – osnivanje i rad tijekom 1921. i 1922. godine. U pripremi je izložba o Hrvatskom orlu u Đakovu.

9. IZLOŽBENE AKTIVNOSTI

Selidba uzorka

Muzej Đakovštine, 31. 01. – 15. 03.

Autor stručne koncepcije: Marija Adrić - Borislav Bijelić

Autori likovnog postava: Marija Adrić - Borislav Bijelić

Opseg: 20 predmeta

Vrsta izložbe: likovna, tuzemna, informativna, samostalna

Kulturna baština Gorjana u nagrađenim grafikama učenika

Muzej Đakovštine, 19. 03. – 19. 04.

Autor stručne koncepcije: Branka Uzelac

Autor likovnog postava: Branka Uzelac

Opseg: 25 radova

Vrsta izložbe: likovna, tuzemna, edukativna, skupna

Donatorska Izložba Zvonka Benašića

Muzej Đakovštine, 23. 04 – 10. 05.

Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić

Autor postava: Borislav Bijelić

Opseg: 56 predmeta

Vrsta izložbe: retrospektivna, tuzemna, informativna

Strossmayerovi dani – Strossmayer i glazbenici

Muzej Đakovštine, 23. 05. – 01. 06., i od 10. 06. – 25. 06.

Autor stručne koncepcije: Borivoj Popovčak

Autor likovnog postava: Borislav Bijelić

Opseg: 35 izložaka

Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, edukativna

Logor Đakovo

Muzej Đakovštine, 01. 06. – 10. 06.

Autorica izložbe: Lea Maestro

Opseg: 20 panoa

Vrsta izložbe: povijesna, međunarodna, edukativna, pokretna

Đakovo i Đakovština u Prvom svjetskom ratu

Muzej Đakovštine, 28. 06. – 15. 08., i od 01. 09. – 01. 10.

Autor stručne koncepcije: Vladimir Geiger i Branko Ostajmer

Autor likovne koncepcije: Vladimir Geiger i Branko Ostajmer

Opseg: 101 izložak

Vrsta izložbe: povijesna, tuzemna, edukativna, skupna

ARLA – Izložba mladih umjetnika

Muzej Đakovštine, 15. 08- - 25. 08.

Izložba Udruge mladih iz Đakova

Opseg: 25 radova

Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, retrospektivna, skupna

Odabir materijala s arheoloških lokaliteta Štrbinci i Župna crkva

Muzej Đakovštine, 03. 10. – 05. 11

Autor stručne koncepcije: Ivo Pavlović i Ana Grbeša

Autor likovnog postava: Ana Grbeša

Opseg: 43 predmeta
Vrsta izložbe: arheološka, tuzemna, edukativna, skupna

Retrospektivna izložba Slavka Živkovića
Muzej Đakovštine, 07. 11. – 10. 12.
Autor stručne koncepcije: I. Belamarić; M. Lončarević; M. Jurišić
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić
Opseg: 28 slika
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

Odavno smo Graničari stari
Muzej Đakovštine, 12. 12. 2014. – 25. 01.2015.
Autor stručne koncepcije: Branka Uzelac
Autor postava: Branka Uzelac

Opseg: 80 predmeta

Vrsta izložbe: etnološka, tuzemna, edukativna

10. IZDAVAČKA DJELATNOST

10.1. Tiskovine

Branka Uzelac: Zapisi iz Đakovštine I (knjiga)

Marija Adrić: Selidba uzorka (katalog)

Borislav Bijelić: Donatorska izložba Zvonka Benašića (katalog)

Vladimir Geiger-Branko Ostajmer: Đakovo i Đakovština u Prvom svjetskom ratu (katalog)

Ana Grbeša-Ivo Pavlović: Odabir materijala s arheoloških lokaliteta Štrbinci i Župna crkva (katalog)

Skupina autora: Slavko Živković-ususret monografiji

Branka Uzelac: Odavno smo graničari stari (katalog)

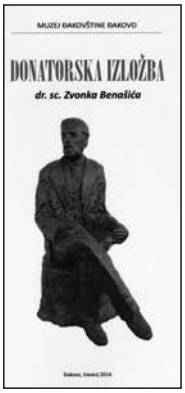

11. EDUKATIVNA DJELATNOST

11.1. Vodstva

Redovita vodstva za škole i grupe građana.

11.3. Radionice i igraonice

Anđela nikad dosta – radionica izrade anđela od slame i zvjezdica od papira

Etnološka radionica „Šaranje tikvica“ (Muzej Đakovštine-Zavičajni muzej S.G. Županja)

Tehnika ukrašavanja tradicijskog tekstila molovanjem (Muzej Đakovštine-SAKUD Grada Đakova)

Tradicijsko odijevanje i češljanje graničarskih sela i revija narodnih nošnji

Zimsko odijevanje graničarskih sela i revija

12. ODNOSI S JAVNOŠĆU

12.2. Sudjelovanje u televizijskim i radio emisijama

U više navrata ravnatelj Muzeja gostovao je u emisijama lokalnog radija.

12. 4. Promocije i prezentacije

B. Bijelić promovirao je knjigu Krunoslava Raca „Zemlja vuka i vjetra“, a predstavljena su i sabrana djela nadbiskupa Marina Srakića (Srakić, Dugalić, Ćurić, Marijanović, Bijelić). B. Uzelac sa suradnicima predstavila je „Zapise iz Đakovštine“ (Marijanović, Ćurić).

12. 5. Koncerti i priredbe

Javna produkcija OGŠ pri OŠ Ivan Goran Kovačić – Tamburaški i klavirski odjel

12. 7. Ostalo

Etnologinja muzeja, i ove godine, bila je angažirana u radu na pripremama „Đakovačkih vezova“ (izložbena djelatnost, uređenje gradskih prostora sa etno-građom Đakovštine).

Borislav Bijelić bio je član prosudbene komisije za odabir fotografija za izložbu „Volim Đakovo“ koju je organizirao Foto-kino klub Đakovo.

13. MARKETINŠKA DJELATNOST

Marketinška djelatnost je uobičajena. Za sve naše manifestacije šaljemo pozivnice i tiskamo plakate, aktivnosti nam se najavljuju i komentiraju preko radio postaja, lokalnih novina i interneta. Muzej posjeduje web stranicu koja se redovito ažurira.

14. UKUPAN BROJ POSJETITELJA

Tijekom 2014. godine Muzej je posjetilo oko 4 000 posjetitelja.

15. FINANCIRANJE

15.1. Izvori financiranja

Lokalna samouprava 80 %

Ministarstvo kulture 15 %

Županija 3 %

Vlastiti prihodi 2%

15.2. Investicije

Izgradnja zgrade u dvorištu Muzeja za smještaj muzejskih depoa, radionice i knjižnice.

Skica strategije razvoja Muzeja Đakovštine 2015.-2020.

Muzej Đakovštine danas je, usudio bi se reći, jedna od prominentnijih kulturnih ustanova Grada Đakova. Osnovan je 1951. godine i od tada, pa sve do današnjih dana, prošao je kroz više razvojnih faza koje su bile uvjetovane brojem i strukturom zaposlenih, s jedne strane, te pronalaženjem adekvatnog smještaja, s druge. Iako se na planu iznalaženja rješenja za spomenute probleme u šest desetljeća djelovanja muzeja napravilo puno, ti problemi još uvijek nisu u potpunosti riješeni. Njihovo rješavanje biti će naš prioritet i u razdoblju koje slijedi, a eventualni pozitivni pomaci u tom smjeru ustanovu će dodatno promovirati kao jednu od vodećih kulturnih ustanova u Gradu – a možda i šire.

U sadašnje prostore u Starčevićevoj 34, nakon što je zgrada bivšeg kotara temeljito obnovljena, Muzej je preseljen 2002. godine. Od tada, gotovo imperativno, osnivači Muzeja tražili su od djelatnika ustanove da osmisle, a potom, u najkraćem mogućem roku, i realiziraju stalni muzejski postav. Taj zadatak, iz objektivnih razloga, još uvijek nije u potpunosti realiziran. Stalni postav etnologije otvorili smo 2005., a kulturno povijesnog razvoja Đakova 2006. godine. Zbog nedostatka prostora daljnji rad na stalnom postavu morao je biti zaustavljen. Osim predstavnika Grada s našim problemom bilo je upoznato i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske koje je, u svrhu pronalaženja kvalitetnog rješavanja, iniciralo osnivanje Povjerenstva za praćenje izrade stalnog postava. To Povjerenstvo sugeriralo je, a Grad Đakovo i Ministarstvo kulture prihvatilo, da se u dvorištu Muzeja izgradi zgrada u kojoj bi bila smještena muzejska knjižnica, radionica i depoi, i na taj način (u glavnoj zgradi) oslobodi prostor za stalni postav arheologije.

Zbog isključivo objektivnih razloga (nemogućnost financiranja, kako od strane Grada, tako i od Ministarstva kulture; problemi oko ishođenja lokacijske i građevinske dozvole…) sa izgradnjom zgrade krenulo se tek 2011. godine. Dok ovo pišem sa zadovoljstvom mogu konstatirati da je zgrada u

potpunosti završena, ali ne i useljiva. Naime, da bi depoe iz glavne zgrade mogli premjestiti u novoizgrađeni objekt potrebno je dvorišnu zgradu opremiti sa najnužnijim inventarom. U tu svrhu dobili smo službenu ponudu od firme Primat d.o.o. iz Hrvatskog Leskovca i projekt opremanja zgrade prijavili kao svoj prijedlog Programu javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske za 2015. godinu. Uz pretpostavku da program bude prihvaćen, a to onda znači od strane Ministarstva kulture barem i djelomično financiran, vjerujem da bi do sredine 2015. godine nova zgrada mogla biti u funkciji.

Stavljanjem zgrade u funkciju, kao prioritet, nameće nam se i potreba zaposlenja jedne visokoobrazovane, polivalentne osobe, koja bi bila stručna za obavljanje informatičkih i bibliotekarskih poslova. Ta osoba davala bi informatičku podršku svim zaposlenima, obavljala niz tehničkih poslova i vodila biblioteku koju bi prethodno morala ustrojiti, i po pravilima bibliotekarske struke obraditi. Naime, Muzej Đakovštine danas posjeduje oko 5 000 svezaka najrazličitije bibliotečne grade (knjige, katalozi, skripte, časopisi, novine…), ali ne i jedinstven prostor u kojem bi ta građa bila čuvana i obrađena. Kako nemamo stručnu osobu, a niti prostor predviđen za čuvanje te vrste građe, mi zapravo i nemamo muzejsku knjižnicu – bez obzira što posjedujemo veliki broj bibliotečnog gradiva. Dolje potpisani relativno je dobro upoznat sa tom vrstom građe (jedan njezin dio nalazi se na tavanu, a ostalo po depoima i radnim sobama pojedinih kustosa), ali to, dakako, nije nikakvo rješenje, a pogotovo ne rješenje na neki dulji rok.

Vezano za kretanje broja zaposlenih u Muzeju, smatram za potrebno istaknuti kako je on daleko ispod zacrtanih standarda muzejske struke. Muzej, npr., nema restauratora, muzejskog pedagoga, preparatora, muzejskog tehničara, informatičara, povjesničara umjetnosti, a s obzirom na veličinu i broj zbirki svi nabrojani bili bi od velike koristi za njegovo još uspješnije djelovanje. No, sve do danas, radili smo bez njih, pa ćemo to valjda moći i u buduće. Ali, bez informatičara/knjižničara to više zasigurno nećemo moći. Uostalom, zašto smo gradili zgradu u kojoj je predviđen prostor za knjižnicu ako knjižnicu ne želimo imati? A imati je bez stručne osobe definitivno ne možemo.

Što se pak tiče broja zaposlenih, treba istaknuti i to da će se u planiranom razdoblju sastav zaposlenih bitno pomladiti. Naime, tijekom 2015., odnosno 2016. godine, dugogodišnji djelatnici muzeja Ivo Pavlović i Branka Uzelac odlaze u mirovinu. Zamijenit će ih dvoje mlađih kolega koji će, uz isto tako mladog informatičara/knjižničara (kojega bi već do tada trebali zaposliti), u

kolektiv unijeti dodatnu stvaralačku energiju imanentnu njihovom uzrastu i stupnju obrazovanosti. Pred sam kraj zacrtanog razdoblja u Muzeju bismo trebali zaposliti i povjesničara umjetnosti s obzirom da od osnutka muzeja imamo zbirku umjetnina, ali ne i povjesničara umjetnosti koji bi je vodio.

No, vratimo se u 2015. godinu. Nakon očekivanog preseljenja muzejske građe iz glavne zgrade u dvorišnu, u glavnoj zgradi ostat će upražnjeni prostor predviđen za stalni arheološki postav. Zaposleni u Muzeju su još prije nekoliko godina učinili sve što je potrebno da bi postav mogao biti u što je moguće kraćem vremenu realiziran. Naime, muzejska koncepcija postava osmišljena je, izrađena i valorizirana još u prvoj polovici prošlog desetljeća. Od tada smo u stalnom kontaktu sa sveučilišnim profesorom Mariom Beusanom, koji je autor integralne idejne koncepcije stalnog postava i koji je spreman u relativno kratkom vremenskom intervalu vizualno osmisliti i realizirati stalni postav arheologije. Za realizaciju ovog projekta nedostaje nam samo financijska potpora koju ćemo zatražiti od Ministarstva kulture Republike Hrvatske u okviru Programa javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske za 2016. godinu. Ako nam tražena sredstva budu odobrena - a trebala bi biti s obzirom da je Ministarstvo kulture, kao što je u ovom tekstu to već spomenuto, od samog početka izravno uključeno u realizaciju stalnog muzejskog postava - već potkraj 2016., a najkasnije u prvoj polovici 2017. godine, stalni muzejski postav mogao bi biti u cijelosti završen.

Već danas, a od tada svakako, Muzej bi morao biti čvršće povezan sa Turističkom zajednicom grada Đakova i kao takav u potpunosti involviran u turističku ponudu Grada i regije. Na tom planu, želim vjerovati, potencijal Muzeja Đakovštine je znatan. Da li će se on realizirati, i u kojoj mjeri, ovisi ponajprije o dobro izbalansiranoj suradnji spomenutih gradskih institucija.

Osim kao nezaobilazna turistička destinacija, Muzej Đakovštine nastojat će se afirmirati i na obrazovnom i znanstveno-istraživačkom planu. Mišljenja smo da bi kroz naš stalni postav morale proći sve generacije učenika osnovnih i srednjih škola, i to ne samo Đakova, već i Đakovštine. Taj koncept, dakako, sustavno se realizira već duži niz godina, ali nakon što dobijemo cjeloviti stalni postav i osmislimo modele nastave koja bi se mogla realizirati izravno u Muzeju, zasigurno će biti podignut na jedan viši nivo. U situacijama kada škole iz objektivnih razloga ne budu mogle posjećivati neke od naših izložbi, mi ćemo odlaziti u škole. U ostalom, to već i činimo s izložbom Prvi svjetski rat u Đakovu i Đakovštini.

Što se pak tiče znanstveno-istraživačkog rada djelatnika u Muzeju, mislim da je on od iznimnog značaja, i da bi na njemu svakako morali ustrajati i dalje. Naime, osima Katoličkog bogoslovnog fakulteta (a i on samo djelomično) u Đakovu nemamo niti jednu gradsku , niti bilo koju drugu ustanovu koja bi sustavno istraživala pojedine aspekte društvenog života Grada i okolice. Suočen sa takvim stanjem, koje traje desetljećima i, kako sada stvari stoje, trajat će još dugi niz godina, Muzej je preuzeo na sebe ulogu da osim poslova imanentnih muzejskoj struci (u užem smislu te riječi), pokuša nešto napraviti i na tom planu. Uz puno razumijevanja i veliku materijalnu potporu Grada već dugi niz godina Muzej, u dvogodišnjim intervalima, izdaje Zbornik Muzeja Đakovštine, časopis u kojem svoje radove objavljuju afirmirani znanstvenici različitih struka. Časopis želimo izdavati i dalje, a osim vanjskih suradnika na tom projektu pokušat ćemo dodatno motivirati, kako sve zaposlene u Muzeju, tako i naše sugrađane koji na tom planu imaju što reći.

Zbornik Muzeja Đakovštine spominjem na ovom mjestu tek kao istraživačku paradigmu koja je prepoznata u kulturnoj javnosti Grada i šire, ali on svakako nije jedini uređivački projekt koji će zadovoljiti naše potrebe za valorizacijom prošle stvarnosti našega Grada i njegove okolice. Katalozima pojedinih izložaba i monografijama, kao što smo to i do sada radili, nastojat ćemo dati doprinos boljem upoznavanju života i rada ljudi ovoga dijela Republike Hrvatske.

I da rezimiram: Nakon preseljenja naših zbirki u novoizgrađene prostore i zapošljavanja jedne osobe koja bi u njima obavljala informatičko-knjižničarske poslove, a potom i realizacije stalnog postava arheologije, u Muzeju Đakovštine biti će optimalno realizirane prostorne i ljudske pretpostavke za njegov dalji razvitak. Do 2020. godine Muzej bi morao biti još bolje pozicioniran u svekolikoj turističkoj ponudi Grada, odnosi sa srednjim i osnovnim školama podignuti na viši nivo od postojećeg, a kao rezultat rada zaposlenih na pojedinim projektima za očekivati je i stanoviti iskorak vezan za nakladničku djelatnost.

RAVNATELJ
Mr. sc. Borislav Bijelić, prof.
muzejski savjetnik

U Đakovu, listopada 2014.

Autori priloga

ANDRIĆ, mr.sc. Ivan, Bogoslovno sjemenište Đakovo

ANDRIĆ, dr.sc. Stanko, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Slavonski Brod

BIJELIĆ, Anja, studentica na Filozofskom fakultetu u Rijeci

BIJELIĆ, mr.sc. Borislav, Muzej Đakovštine, Đakovo

GEIGER, dr.sc. Vladimir, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

JOSIPOVIĆ-BATOREK, dr.sc. Slađana, Filozofski fakultet, Osijek

KUNŠTIĆ, Ivan, prof., Đakovo

LANDEKA, Ankica, dipl. teol. i knjižničar, Središnja nadbiskupijska fakultetska knjižnica, Đakovo

LEKŠIĆ, Željko, dipl. iur., Đakovo

MARIJANOVIĆ, mr.sc. Luka, sveučilišni profesor u mirovini

MILETIĆ, Hrvoje, prof., Gimnazija A. G. Matoša, Đakovo

OSTAJMER, dr.sc. Branko, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

ROTIM, Marija, studentica na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu

TRISCHLER, dr. Erwin, München

ZOVKO, Tihonija, dipl. teol. i viši knjižničar, Središnja nadbiskupijska fakultetska knjižnica, Đakovo